

Ongepubliceerd werk

Louis Couperus

editie H.T.M. van Vliet, Alfred Dekker en Marco Goud

bron

Louis Couperus, *Ongepubliceerd werk* (eds. H.T.M. van Vliet, Alfred Dekker en Marco Goud).
Uitgeverij L.J. Veen, Amsterdam/Antwerpen 1996

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/coup002onge03_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / H.T.M. van Vliet / Alfred Dekker / Marco Goud

Voltooid

Caezar en Cleopatra
door G. Bernard Shaw

PersonenJULIUS CAEZAR, *veldheer*

RUFIO

LUCIUS SEPTIMUS

DE CENTURION

DE SCHILDWACHT

DE 1E SOLDAAT

DE 2E SOLDAAT

DE GEWONDE SOLDAAT

PTOLOMAEUS, *koning*

POTHINUS

THEODOTUS

ACHILLAS

BELZANOR

BEL AFFRIS

APOLLODORUS, *een Siciliaan*BRITANNUS, *een Brittaniër*

DE PERS

EEN BOOTSMAN

4 LASTDRAGERS

DE MAJOR DOMO

2 BEDIENDEN

2 SLAVEN

1 PRIESTER

2 WAARDIGHEIDSBEKLEEDERS

1 NUBISCHE SCHILDWACHT

1 NUBISCHE SLAAF

EEN MUSICUS

CLEOPATRA, *koningin*

FTATATITA

CHARMIAN

IRAS

DE VROUWEN VAN DE KONINGIN

EEN HARPSPEELSTER

HOFHOUDING

VOLK

ROMEINSCHE SOLDATEN

Eerste bedrijf

Oktobernacht over den Syrischen grens van Egypte, tegen het einde der xxxiii^{ste} Dynastie, in den jare 706, Romeinsche jaartelling; later, 48 voòr Christus, Christelijke jaartelling. Uitstraling van zilverglans; de maan rijst in het Oosten. Starren in wolkenloozen hemel.

Een paleis; wachten. Het paleis is een oud, laag Syriesch gebouw, wit gepleisterd. Twee groepen: ter eene zijde beschouwen de officieren het dobbelspel van hun hopman, Belzanor, een krijgsman van vijftig, speer rustende op den grond en tegen zijn knie; hij buigt zich over de dobbelsteen, die hij schudt en werpt, in spel met een jongen, Perzischen krijgsman van sluw uiterlijk. De andere groep is verzameld om een soldaat van de wacht die een grap heeft verteld en lachen luid. Zij zijn ongeveer twaalf in aantal, allen zeer voorname, jonge, Egyptische officieren van de Koninklijke Lijfwacht, schitterend van wapens en wapenrusting; hun uiterlijk is trotsch oorlogszuchtig, vol militaire eigenwaarde.

Belzanor is een typische veteraan, taai en doorzettend; vlug, geschikt en handig, waar spierkracht genoeg is; kinderlijk en hulpeloos in andere gevallen: een echte 'onderofficier' maar een ontoerekenbaar veldheer, een betreurenswaardige dictator. Hij is eigenlijk te beklagen, in aanmerking genomen, dat Julius Caezars leger Egypte binnen trekt. Hij weet dit niet, is vòl aandacht voor zijn spel met den Pers, dien, vreemdeling, hij wel in staat acht, valsch te spelen.

Zijn ondergeschikten zijn meerendeel jonge, mooie kerels; hunne speren staan geleund tegen den muur of liggen over den grond voor de hand. De hoek van den binnenhof vormt een driehoek; ter eene zijde is de paleisgevel met een poort; ter andere een muur met een kleinere poort. De lachende groep staat vòor het paleis; de spelers zijn geschaard ter andere zijde. Bij de poort in de muur is een vierkanten steen, hoog genoeg voor den Nubischen schildwacht, zoo hij er op staat, om over de muur heen te kijken. Een brandende toorts is gestoken in een ring in de muur. Het lachen verklinkt; de Pers, die wint, steekt den inzet op, die op den grond ligt.

BELZANOR

Bij Apis, de goden zijn je goedgunstig!

DE PERS

op een knie

Probeer nog eens, hopman. Dubbel of niet?

BELZANOR

Neen, neen. Ik ben niet in de stemming.

NUBIËR

velt zijn lans, als hij over de muur kijkt

Wie daar! Halt!

Allen schrikken op; luisteren. Vreemde stem antwoordt van buiten

STEM (BEL AFFRIS)

Brenger van kwade tijding...

BELZANOR

tot den Nubiër

Laat hem door...

SCHILDWACHT

steekt lans in grond

Kom binnen, o brenger van kwade tijding.

BELZANOR

stopt dobbelsteen in zak, neemt speer op

Laat ons den man met eer ontvangen. Hij brengt kwade tijding!

De wachten grijpen de speren en verzamelen om de poort: zij laten ruimte vrij voor wie aan komt

DE PERS

rijst op

Zijn slechte tijdingen dan zoo eervol?

BELZANOR

Gij, Barbaar, o Pers, luister naar mijn leering! In Egypte wordt de brenger van goede tijding den goden ge-offerd als dankoffer, maar geen god neemt het bloed aan van den boodschapper van kwade tijding. Als wij goed nieuws te melden hebben, zijn

wij zoo voorzichtig dat te doen door den mond van den gemeensten slaaf, dien wij vinden kunnen. Kwade tijding wordt gemeld door jonge edellieden, die verlangend zijn promotie te maken.

Zij gaan naar de anderen bij de poort

NUBIËR

Kom binnen, jeugdige hopman, en buig het hoofd in het huis der Koningin.

STEM

Zalf je lans met zwijnsvet, jij Roetkop, want voòr de dag daagt,

zullen de Romeinen je hem doen inslikken tot het handvat toe.

De eigenaar dier stem, Bel Affris, een blonde dandy, is gekleed niet als de lijfwacht-officiëren, maar niet minder prachtiglijk; hij komt lachende de poort in. Hij ziet er eenigszins uit of hij uit den oorlog komt en zijn linker-onderarm, verbonden, is zichtbaar door een gescheurde mouw heen. In zijn rechterhand draagt hij een Romeinsch zwaard in scheede. Hij lummelt den hof binnen, de Pers aan zijn rechter-, Belzanor aan zijn linkerzijde; de andere officieren achter hen aan

BELZANOR

Wie zijt gij, die lacht in het Huis van Cleopatra, de Koningin en tot in de tanden toe van Belzanor, hopman harer lijfwacht?

BEL AFFRIS

Ik ben Bel Affris en stam van de goden af.

BELZANOR

plechtig

Heil, neef!

ALLEN

behalve de Pers

Heil, neef!

DE PERS

Al de lijfwacht-officiëren der koningin stammen af van de goden, o vreemdeling, behalve ik. Ik ben een Pers en stam maar af van enkele koningen.

BEL AFFRIS

tot de officieren

Neven, van harte heil!

Tot den Pers, neêrbuigend

Het ga je wel, sterveling!

BELZANOR

Ge komt van het slagveld, Bel Affris en ge zijt een krijgsman tusschen mannen-van-krijg. Ge zult niêt het allereerst uw tijding melden aan de Vrouwen der Koningin?

BEL AFFRIS

Ik heb geen andere tijding dan dat wij spoedig een kop worden kleiner gemaakt, vrouwen, krijgsmannen en mannen-van-krijg.

DE PERS

tot Belzanor

Zei ik het u niet?

NUBIËR

heeft geluisterd

Wee! Wee! Helaás!!

BEL AFFRIS

roept tot hem

Stil toch, jou Moorekop!, het Noodlot berust in de handen der goden, die jou in smeerden met zwart.

Tot Belzanor

Wat heeft die sterveling

wijst naar den Pers

je verteld?

BELZANOR

Hij zegt, dat de Romein Julius Caezar, die met een handje-vol mannen is geland aan onze kust, zich meester van Egypte wil maken. Hij is bang voor Romeinsche soldaten.

De wacht-officiëren lachen, luidruchtig minachtend

Boeren, als vogelverschrikkers, ploegkerels! Smidsjongens, molenaars, leêrlooiers! En daar tegen over WIJ, edelen, gewijd aan de wapenkunst, der goden afstammelingen!

DE PERS

Belzanor, de goden zijn niet altoos goed voor hun arme bloedverwanten.

BELZANOR

driftig, tot den Pers

Zullen wij, als wij man tegen man staan, minder zijn dan de slaven van Caezar?

BEL AFFRIS

stapt tusschen beiden

Luister eens, neef. Als wij man tegen man staan, zullen wij, Egyptenaren als goden tórenen boven de Romeinen.

DE OFFICIEREN

opgetogen

Aha!

BEL AFFRIS

Maar die Caezar zet geen man tegen man; hij smijt een legioen voor je neêr waar je het zwakst bent, precies zooals hij een steenblok uit een oorlogsmachine op je neêr keilt en zoo een legioen is als een kerel met één hoofd, duizend armen en geen godsdienst. Ik heb tegen hen gevochten en kan er van meê praten.

BELZANOR

spottend

Vrat je haas, neefje?

*De officieren bulderen van het lachen; hun oogen schitteren om den geest van hun
hopman*

BEL AFFRIS

Neen, neef, maar ik werd geslagen. Misschien, ik zeg misschien,

hè? vraten zullie haas maar ze deden òns weg stuiven als kaf.

De officieren, onderdrukt, brommen minachtend, vol afkeer

BELZANOR

Kon je niet sneuvelen?

BEL AFFRIS

Neen, dat was àl te min en heelemaal onwaardig een afstammeling van de goden. Daarbij was er geen tijd voor; het was alles gedaan in één seconde. De aanval gebeurde juist daár, waar wij hem het minst verwachtten.

BELZANOR

Een bewijs, dat de Romeinen lafaards zijn.

BEL AFFRIS

Zij malen niet om moed, die Romeinen; zij vechten om te overwinnen. Oorlogstrots en -eer lappen ze aan hun laars.

DE PERS

Vertel ons van den veldslag. Hoe gebeurde het?

DE OFFICIEREN

nieuwsgierig om Bel Affris

Ja, vertel ons van den veldslag!

BEL AFFRIS

Weet dan, dat ik jong-officier ben in de tempelwacht van Râ, te Memfis en dat ik noch Cleopatra noch haar broêr Ptolomaeus dien maar alleen de hoge goden. Wij gingen er op uit om te weten van Ptolomaeus, waarom hij Cleopatra naar Syrië had weg gejaagd en hoe wij, Egyptenaren, handelen moesten met dien Romeinschen Pompeius, die na zijn klappen van Caesar bij Farsalia aan onze kust gestrand was. Wat, denken jullie, moesten wij hooren? Niet minder dan dat Caesar óók kwam, om zijn vijand met àl zijn macht te vervolgen en dat Ptolomaeus Pompeius had verslagen en dat Pompeius' afgeslagen kop al klaar stond om den overwinnaar aangeboden te worden.

Ontroering tusschen de officieren

En dan begrepen we dit nog: dat Caesar al wàs gekomen, want nauwlijks waren wij een halve-dagreize op onzen terugweg, of wij stuitten op de bevolking van een geheële stad, die vluchtte voor zijn legioenen, wier landing zij niet hadden kunnen tegen houden.

BELZANOR

En jullie, tempelwachten, konden jullie ook niet die legioenen tegenhouden?

BEL AFFRIS

Wat menscheijk was, deden wij. Maar daar klonk het geluid van een bazuin, en dat was een stem of een zwarte berg ons vervloekte. Toen zagen we een muur van schilden, die bewoog naar ons toe. Ge weet, hoe het van binnen in je gloeien gaat als je tegen een versterkten muur oprukt, maar wat is er te doen tegen een versterkten muur, die tegen jou oprukt?

DE PERS

trionfant, dat hij dit alles reeds voorspeld heeft

Zei ik het u niet?

BEL AFFRIS

Toen de muur dichter kwam, veranderde die in een lange rij van mannen - vrij ordinaire mannen, met helmen op, leêren tunieken aan en harnessen om. Ieder van die mannen wierp zijn spies; de spies, die in mijn richting aan kwam, flitste door mijn schild als door een papyrus-blad. Kijk hier!

Hij wijst op zijn verbonden arm

en zoû mijn hals hebben doorpriemd als ik me niet gebukt had. Toen vielen ze ons aan links en rechts en waren met hun korte zwaarden bijna even vlug als hun werpspiezen ons op de hielen. Als een kerel vlak op je staat met zoo een kort zwaard, heb je niets meer te vertellen met onze wapens: die zijn allemaal te lang.

DE PERS

Wat deedt gij?

BEL AFFRIS

Ik balde mijn vuist en sloeg den Romein op zijn kakebeen. Hij was niet meer dan menscheijk; hij lag half flauw en ik pakte zijn zwaard en gespte het om.

Trekt zwaard

Kijk! Een Romeinsch zwaard, met Romeinsch bloed er op!

DE OFFICIEREN

keuren goed

Mooi zoo!

Zij nemen het zwaard om beurten en bekijken het nieuwsgierig

DE PERS

En jullie soldaten?

BEL AFFRIS

Die smeerden 'm. Als een troep schapen renden ze weg.

BELZANOR

woedend

De laffe schoeljes! Om der goden afstammelingen te laten slàchten!

BEL AFFRIS

bitter, koel

Der goden afstammelingen bleven daar niet om geslacht te worden, neef. De slag werd niet door de sterksten gewonnen, maar de wedloop wel door de vlugsten. De Romeinen, die geen strijddarren hebben, deden ons door zwermen paardevolk achtervolgen en versloegen duizenden van ons. Toen verzamelde de hopman van onzen Hoogepriester een dozijn afstammelingen van de goden en vermaande ons in den strijd te sneuvelen. Ik zei bij mezelf: het is, waarachtig, nog veiliger te blijven staan dan me buiten adem te loopen en in mijn rug doorstoken te worden. Daarom voegde ik mij bij den hopman en stònd. Toen hadden de Romeinen respect voor ons, want geen man valt een leeuw aan, als de vlakte vol schapen is, ten zij uit oorlogstrots en -eer en daàr weten die Romeinen niets van. Zoo konden we het er levend af brengen en nu kom ik ù waarschuwen, dat ge uw poorten voor Caezar moet openen, want zijn voorhoede is nauwlijks een uur afstands achter me; en geen enkele Egyptische soudanier staat er tusschen u en zijn legioenen.

DE NUBIËR

Wee, wee! Helaas!!

Werpt speer en vlucht in het paleis

BELZANOR

Spietst hem tegen de deur, gauw!

De officieren storten op hem toe met hun speren, maar hij is hen te vlug

Nu zal dat nieuws als een loopend vuurtje door het paleis gaan!

BEL AFFRIS

Wat zullen wij doen om de vrouwen te vrijwaren voor de Romeinen?

BELZANOR

Ze dood maken?

DE PERS

Neen! Dan zouden wij bloedgeld moeten betalen voor eenigen onder haar! Laat liever de Romeinen haar dood maken: dat is goedkooper.

BELZANOR

in bewondering

O, gij slimmerd! O, gij slang!

BEL AFFRIS

Maar jullie koningin?

BELZANOR

Ja, Cleopatra moeten we weg voeren.

BEL AFFRIS

Wacht ge niet haar bevel af?

BELZANOR

Haar bevel? Bevel van een meisje van zestien? Wij niet, hoor! Te Memfis mogen jullie denken, dat zij koningin is; hier weten wij beter. Ik zal haar voor op mijn paard nemen. Als wij, krijgslieden, haar buiten Caezars bereik hebben gebracht, mogen de priesters en de paleisvrouwen en de rest doen voorkomen, dat ze weêr koningin is en hun bevelen haar in den mond geven.

DE PERS

Luister naar mij, Belzanor.

BELZANOR

Spreek, o gij, die sluw zijt boven uw jaren!

DE PERS

Cleopatra's broeder Ptolomaeus is in oorlog met haar. Laat ons haar aan hem verkoopen.

DE OFFICIEREN

O, gij slimmerd! O gij slang!

BELZANOR

Dat mogen we niet. Wij stammen van de goden af, maar Cleopatra stamt af van Vader Nijl en de landen onzer vadersen zullen geen koren voort brengen als de Nijl niet wast om ze te overstroomen. Zonder de weldaden van onzen Vader zouden wij leven als honden.

DE PERS

Dat is waar: de Lijfwacht der koningin kàn niet bestaan van hun

soldij. Maar luister verder naar mij, o gij kindskinderen van Osiris.

DE OFFICIEREN

Spreek, o slimmerd, o sluwaard! Luisteren wij naar de slang!

DE PERS

Heb ik tot nog toe niet de waarheid gezegd over Caezar, terwijl gij allen dacht, dat ik u knollen voor citroenen verkocht?

DE OFFICIEREN

Dat is zoo! Dat is zoo!

BELZANOR

dralende toegevend

Bel Affris stemt het toe.

DE PERS

Verneem dan nog meêr van hem. Deze Caezar is erg op vrouwen gesteld: hij maakt haâr zijn raadslieden en vrienden.

BELZANOR

Pff! Die vrouweregeering zal de ondergang zijn voor Egypte.

DE PERS

Laat die dan liever de ondergang zijn voor Rome! Caezar wordt oud; hij is de vijftig voorbij en zat van vechten en arbeid. Hij is te oud voor jonge vrouwen en de oude zijn te verstandig om hem te aanbidden.

BEL AFFRIS

Pas op, Pers. Caezar is nù niet verder dan één pijlschot van ons af.

DE PERS

Cleopatra is bijna nog geen vrouw: evenmin is ze verstandig. Maar zij ontroert reeds alle mannelijk verstand.

BELZANOR

Ja, dat is omdat ze afstamt van Vader Nijl en een zwart poesejong van de heilige Witte Kat. Wat verder?

DE PERS

Wel, verkoop haâr stilletjes aan Ptolomaeus en laten wij ons dan aanbieden als vrijwilligers aan Caezar om haar broêr van den troon te stooten en onze koningin te bevrijden, de Achterkleindochter des Nijls.

DE OFFICIEREN

O, slang!

DE PERS

Hij zal naar ons luisteren als wij tot hem komen met haar konterfeitsel op onze lippen. Hij zal haar broeder overwinnen en doden en heerschen in Egypte, met Cleopatra als zijn koningin. En wij zullen hun lijfwacht zijn.

DE OFFICIEREN

O sluwste en slimste aller slangen! Wat wijsheid! Ik ben één bewondering!

BEL AFFRIS

Hij zal hier zijn voor ge uitgepraat zijt, o, veelprater!

BELZANOR

Dat is waar.

Angstvolle kreten en veel beweging in het paleis

Vlug, ze beginnen er van door te gaan; bewaakt de deuren!

Zij storten naar de paleispoort en staan in het gelid met hun speren. Een menigte paleis- en dienvrouwen storten naar buiten. Zij, die voór de speren te recht komen, schreeuwen tot de anderen niet te dringen

BELZANOR

zijn stem overheerscht alle de andere

Achteruit! Naar binnen, nutteloos vee.

DE OFFICIEREN

Nutteloos vee, naar binnen!

BELZANOR

Zend ons Ftatatita, Opperpaleisvrouw der Koningin.

DE VROUWEN

roepen het paleis in

Ftatatita, Ftatatita. Kom! Kom! Kom met Belzanor spreken!

EEN VROUW

Dring toch zoo niet. Jullie duwen me bijna de speerpunten op.

Een groote, barsche vrouw, een netwerk van fijne rimpels over het gelaat, de oogen oud, groot en wijs; lang, sterk, met gespierde handen, met den mond van een bloedhond en de kaken van een bulldog, verschijnt op den drempel. Zij is gekleed als iemand-van-invloed-in-het-paleis en ziet de officieren onbeschaamd in de gezichten

FTATATITA

Maakt plaats voor der Koningin Opperpaleisvrouw!

BELZANOR

plechtig trotsch

Ftatatita, ik ben Belzanor, hopman van der Koningin Lijfwacht en ik stam af van de goden.

FTATATITA

geeft hem zijn hoogmoed met interest terug

Belzanor, ik ben Ftatatita, der Koningin Opperpaleisvrouw en je goddelijke voorvaderen waren blij uitgeteekend te worden op den wand in de pyramiden der koningen, die MIJN vaders dienden.

De vrouwen lachen triomfantelijk

BELZANOR

met barschen humor

Ftatatita, dochter van een langgetongde, draaioogige kameleon, de Romeinen zijn vlakbij.

Angstgeschreeuw der vrouwen; zij willen vluchten; de speren houden haar tegen

Zelfs der goden afstammelingen kunnen hen niet weêrhouden; want ieder van hen heeft zeven armen, en hun zeven handen omklemmen ieder zeven speren. Het bloed in hun aderen is kwikzilver op kookpunt en hun vrouwen baren haar kinderen in drie dagen en worden den volgenden dag geslacht en opgegeten.

Rilling van afschuw door de groep der vrouwen. Ftatatita veracht haàr en minacht de krijgslieden; zij dringt zich heen door de menigte en staat vreesloos voor de speerpunten

FTATATITA

Vlucht dan ook maar en bergt jullie lijven, o laffe zonen van die goedkoope godjes van klei, die aan de vischdragers worden verkocht. En laat ons maar voor onszelve zorgen.

BELZANOR

Niet voor jij eerst voldaan hebt aan ons verzoek, o afschuw van alles wat man is. Voer ons Cleopatra, de koningin, hier heen en ga dan waar het je lust.

FTATATITA

met spotlach

Nu weet ik waarom de goden haar uit onze hoede namen!

De officieren verschrikken en kijken elkander aan

Weet, o dwaze krijgsman, dat de koningin al sedert een uur na zonsondergang niet meer te vinden is.

BELZANOR

razend

Heks, jij hebt haar verborgen om haar te verkoopen aan Caezar of aan haar broêr!

Hij grijpt haar bij de linkerpols en trekt haar, geholpen door enkele officieren, in het midden van den hof, waar hij, nu zij haar op de knieën werpen, zijn moorddadige dolk trekt

Waar is ze? Waar is

ze?? Of...

Hij dreigt haar de keel af te snijden

FTATATITA

woest

Durf me eens aan raken, hond! en de Nijl zal niet rijzen boven onze velden gedurende zeven maal zeven jaren van hongersnood!

BELZANOR

verschrikt, wanhopig

Dan zal ik een offerande doen, ik zal betalen...Neen, blijf.

Tot den Pers

Gij, o sluwaard, uw vaders landen liggen vèr van den Nijl. Dood haar.

DE PERS

dreigt haar met een mes

Perzië heeft slechts één god, maar dorst naar het bloed van oude vrouwen. Waar is Cleopatra?

FTATATITA

Pers, zoo waar als Osiris leeft, ik weet het niet. Ik bromde haar omdat zij ons kwade dagen bezorgt door te praten tegen de heilige katten der priesters en ze in haar armen te nemen. Ik zei haar, dat zij hier alleen achter zoû worden gelaten, als de Romeinen kwamen, als een bestraffing voor haar ongehoorzaamheid. En nu is ze wèg - er van door - ze verstopt zich ergens. Ik spreek de waarheid. Ik roep Osiris aan als getuige...

DE VROUWEN

beamen plichtmatig

Zij spreekt de waarheid, Belzanor.

BELZANOR

Je hebt het kind bang gemaakt; ze heeft zich verstopt. Zoekt - vlug - door het heele paleis, zoekt in iederen hoek!

De officieren, door Belzanor geleid, maken zich door den vluchtenden vrouwedrom baan en storten het paleis binnen. De vrouwen vluchten door de hofpoort

FTATATITA

schreeuwt

Heiligschennis! Mannen in de kamers der Koningin! Zè...

Haar stemgeluid versterft als de Pers haar zijn mes op de keel zet

BEL AFFRIS

legt de hand op Ftatatita's linkerschouder

Heb nog een oogenblik geduld, o Pers.

Tot Ftatatita, met bedoeling

Moeder, je goden slapen of zijn op de jacht, en het staal staat op je keel. Voer ons waar de koningin is verstopt en je zal leven.

FTATATITA

minachtend

Wie zal het staal in de hand van een dwaas tegen houden als de groote goden het hem gaven? Luistert naar mij, jullie jongens, die niets begrijpen...Cleopatra is bang voor mij, maar ze is banger nog voor de Romeinen. Er is maar één macht groter in haar oog dan de toorn van de Opperpaleisvrouw en de wreedheid van Caezar en dat is de macht van de Sfinx, die in de woestijn zit uit te kijken in de richting der zee. Wat ze wil hebben, dat de Sfinx weet, fluistert ze in de ooren van de heilige katten en op haar verjaardag brengt zij een offerande aan de Sfinx en bestrooit haar met papavers. Gaan jullie daarom de woestijn in en zoekt Cleopatra in de schaduw der Sfinx en ziet toe, op gevaar van onthoofd te worden, dat er haar geen onheil gebeure!

BEL AFFRIS

tot den Pers

Kunnen we dit gelooven, gij sluwaard?

DE PERS

Langs welken weg komen de Romeinen?

BEL AFFRIS

Dien zelfden weg, langs de Sfinx, van zee.

DE PERS

tot Ftatatita

O moeder van Bedrog! O adderentong! Je hebt dit verzonnen om ons beiden de woestijn in te doen gaan en ons te doen omkomen door de speren van de Romeinen!

Heft dolk op

Proef den dood.

FTATATITA

Niet uit jou hand, jochie.

Zij grijpt hem bij den enkel en vlucht bukkende langs de paleismuur; zij verdwijnt in de duisternis. Bel Affris barst uit van het lachen als de Pers struikelt. De officieren storten uit het paleis met Belzanor en een drom vluchtelingen, bijna allen met bundels beladen

DE PERS

Hebt ge Cleopatra gevonden?

BELZANOR

Ze is weg. We hebben iederen hoek doorzocht.

DE NUBIËR

verschijnt in de paleispoort

Wee! Helaas! Vlucht! Vlucht!

BELZANOR

Wat is er nu weêr?

DE NUBIËR

De heilige, witte kat is gestolen!

ALLEN

Wee! Wee!

Algemeene paniek. Allen vluchten met kreten van ontsteltenis. De toorts wordt neêr geworpen en dooft, vertrap. Duisternis. Het geschreeuw der vluchtelingen sterft weg. Diepste stilte. Een pauze. Duister en stilte helderen op in een zilverigen mist en vreemde murmelingen van de windbewogen harp van Memnon, die ruischt bij het rijzen der Maan. Vol rijst de Maan over de woestijn. En een wijde kim wordt zichtbaar, gebroken door een immense silhouet, die zich spoedig in de uitbreidende klaarte openbaart als een Sfinx, rustende op haar voetstuk in de zanden. Het licht verheldert meer en meer, tot duidelijk te zien zijn de opgeheven oogen van het beeld, die recht voor zich zien in eindeloos vreeslooze waking. Een gloed van kleur tusschen haar groote pooten teekent zich uit als een bed van roode papavers, waarop een meisje roerloos neêrligt, haar zijden kleed zacht en regelmatig deinende op hare ademing van droomlooze slaapster en haar gevlochten haar schittert in een schijn van maneglans, een vogelwiek gelijk. Plots dreunt van verre een vreesverwekkend geluid (als het gebulk van een Minotaur, vagelijk verzacht door den afstand) en het Memnonische gemurmel verzwijgt. Stilte; dan enkele zwakke, hooge bazuineklanken. Wederom stilte. Een Man komt uit het Zuiden met voorzichtigen stap, verloren in het geheimenis van de nacht. Hij is geheel en al verwondering en blijft, in beschouwing verloren, staan ter linker zijde der Sfinx, wier boezem, met haar lichte last, voor hem verborgen is door haar eigen massiven schouder

DE MAN (JULIUS CAEZAR)

Heil, Sfinx! Wees gegroet door Julius Caezar! Ik heb gedwaald door vele landen, de verloren regionen zoekende waaruit mij verbande mijne geboorte in deze wereld, en het gezelschap van schepselen als ik. Ik heb kudde en weiden gevonden, menschen en steden maar geen anderen Caezar, geen lucht mij gemeenzaam, geen mensch mij verwant, niemand, die zoû kunnen volbrengen

wat de daad van mijn dag is of die de gedachte mijner nacht zoû kunnen denken. In die kleine wereld daar ginds, o Sfinx, is mijn plaats hoog als de uwe in deze wijde woestijn; alleen, ik dwaal rusteloos; gij zit roerloos; ik dwing, gij duldt; ik werk, vol verwondering, gij wacht en waakt; ik zie òp en ben verblind, ik zie neêr en ben verbaasd, ik zie òm en ben verbijsterd, terwijl uw oogen zich nooit afwenden en altijd uit turen - de wereld uit - naar de verloren regionen, ons eigen en waaruit wij verdwaalden. Sfinx, gij en ik, vreemd aan der menschen geslacht, zijn geen vreemdelingen voor elkaâr: was ik niet ù bewust en deze plaats sinds ik geboren werd? Rome is de droom van een dwaas; dit is mijn Werkelijkheid. Deze uwe starrige lampen zag ik reeds, heël ver, in Gallië, in Brittanië, in Hispanië, in Thessalië, groote geheimen uitglanzende voor een eeuwigen waker omlaag, wiens wachthuis ik nimmer kon vinden. Maar hier eindelijk zijt gij, o waker, o waakster - beeld van het standvastige, onsterflijke deel mijns levens, woordenloos en gedachtevol, eenzaam in zilveren woestijn. Sfinx! Sfinx!! Ik beklom bergen om 's nachts in de verte te hooren de geheimnisvollen vleugelval van de winden, die jagen uw zanden in verboden spel - onze onzichtbare kinderen, o Sfinx, die lachen in fluistering. Mijn weg hierheen was des Noodlots weg, want ik bèn van wiens genie gij het symbool zijt: ten deele dier, ten deele vrouw, ten deele god - niëts van een manmensch is in mij. Heb ik uw raadsel opgelost, Sfinx?

HET MEISJE (CLEOPATRA)

ontwaakt, kijkt voorzichtig uit naar wie alleen spreekt

Zeg, oudje!?

CAEZAR

schrikt hevig, grijpt zwaard

Onsterflijke goden!!

HET MEISJE

Zeg oudje, niet weg loopen!

CAEZAR

verbouwereerd

‘Oudje!’ ‘Niet weg loopen!!’ En dat tegen Julius Caezar!

HET MEISJE

dringend

Zeg, oudje dàn!

CAEZAR

Sfinx, ge laat u voorstaan op al uw eeuwen. Ik ben jonger dan gij, al is uw stem ook die van een meisje.

HET MEISJE

Gauw toch, klim naar boven; anders komen de Romeinen en eten je op.

CAEZAR

snelt naar voren langs den schouder der Sfinx; ziet haar

Een kind aan haar borst! Een godenkind!

HET MEISJE

Je moet gauw naar boven komen. Je moet hier l'angs klauteren en dan zoo òm kruipen.

CAEZAR

in verbazing

Wie ben jij?

HET MEISJE

Cleopatra, koningin van Egypte.

CAEZAR

Koningin van de Zigeuners, meen je zeker!

CLEOPATRA

Je moet niet zoo oneerbiedig tegen me zijn of de Sfinx zal je laten op eten door de Romeinen. Kom naar boven. Het is hier wat leuk.

CAEZAR

tot zichzelf

Wat een droom! Wat een prachtige droom! O, laat mij niet ontwaken en ik zal tien werelddeelen veroveren om er meê te betalen wat uitdroomen kost tot het einde toe!

Hij klautert langs de zijde der Sfinx en verschijnt spoedig voor Cleopatra, op het voetstuk, gaande langs der Sfinx rechterschouder

CLEOPATRA

Wees voorzichtig. Zoo, zoo is het goed. Ga nu zitten, je mag op die poot daar blijven.

Zij nestelt zich gemakkelijk op de linkerpoot

Deze Sfinx is erg machtig en zal ons beschermen maar

rillende en klagelijk van verlatenheid

ze woû maar geen notitie van me nemen of wat gezellig samen zijn. Ik ben zoo blij, dat jij er nu bent: ik was erg alleen. Heb je ook misschien ergens een wit poesje gezien?

CAEZAR

zet zich voorzichtig op de rechterpoot, in uiterste verbazing

Heb jij dan een poesje verloren?

CLEOPATRA

Ja, de heilige, witte kat; is het niet vreësljk?? Ik bracht haar hier om haar te offeren aan de Sfinx, maar toen we even buiten de stad waren, riep een zwarte poes haar en ze sprong uit mijn armen weg en liep naar de zwarte toe. Geloof jij, dat de zwarte poes misschien mijn over-over-overgrootmoeder was?

CAEZAR

staart haar aan

Je over-over-overgrootmoeder? Maar waarom niet! Niets is verwonderlijk in deze nacht der nachten!

CLEOPATRA

Ik ben overtuigd, dat ze het was. Mijn overgrootmoeders overgrootmoeder was een zwart poesje van de heilige, witte kat, en vader Nijl maakte haàr tot zijn zevende vrouw. Daarom gòlft mijn haar zoo. En ik moet altijd doen als ik lust heb, of de goden het willen of niet; dat komt omdat er Nijlwater door mijn aderen vloeit.

CAEZAR

Wat doe je hier in de nacht? Woon je hier?

CLEOPATRA

Maar wel neen! Ik ben de koningin en ga in het paleis te Alexandrië wonen als ik mijn broërtje heb dood gemaakt; die heeft er mij uit gezet. Als ik oud genoeg ben, zal ik doen precies zoo als ik wil. Dan vergiftig ik de slaven om ze te zien kronkelen over den grond en dan zal ik Ftatatita wijs maken, dat ze in een vurige oven moet.

CAEZAR

Hm! Waarom ben je ondertusschen niet thuis en in bed?

CLEOPATRA

Omdat de Romeinen zijn gekomen om ons op te eten. Jij bent ook niet thuis en in bed.

CAEZAR

met overtuiging

Jawel. Ik woon in een tent, en ik ben nu in die tent, vast in slaap en ik droom. Denk jij, dat ik geloóf, dat je werkelijk bestaat, jou onmogelijke, kleine droomheks?

CLEOPATRA

giechelend, leunt vol vertrouwen naar hem over

Je bent toch een grappig oudje. Ik mag je wel.

CAEZAR

O, dat bederft den droom. Waarom droom je niet, dat ik jong ben!

CLEOPATRA

Het zoû wel leuk zijn als je het wàs; maar ik geloof, dat ik dan banger voor je zoû zijn. Ik hoû van mannen, vooral van jonge kerels, met ronde, sterke armen maar ik ben wel bang voor ze. Jij bent oud en nog al dunnetjes en zoo pezig, maar je hebt wel een lieve stem, en ik ben zoo blij iemand te hebben voor een kletsje, hoewel ik wèl geloof, dat je een beetje zot bent. Is het de maan, die je zoo dwaas in je eigen doet praten?

CAEZAR

Wat! Heb je dat gehoord! Ik zei mijn gebedje op, voor de Groòte Sfinx.

CLEOPATRA

O maar dît is niet de Groòte Sfinx.

CAEZAR

zeer teleurgesteld, kijkt op naar het beeld

Wat!

CLEOPATRA

Dit is maar een heel klein Sfinxje! Verbeeld je, de Groote Sfinx is zoó groot, dat ze een tempel heeft tusschen haar pooten. Dit is mijn lieveling-Sfinxje. Vertel eens: denk jij, dat de Romeinen wel tovenaars bij zich hebben, die met tooverij ons de Sfinx konden afhandig maken?

CAEZAR

Waarom? Ben je bang voor de Romeinen.

CLEOPATRA

heel ernstig

O ze zouden ons op peuzelen, als ze ons te pakken konden krijgen. Ze zijn Barbaren. Hun hoofdman heet Julius Caezar. Zijn vader was een tijger en zijn moeder een vulkaan in aktie en zijn neus is net de snuit van een olifant.

Caezar, onwillekeurig, wrijft zich de neus

Ze hebben allemaal lange neuzen, en ivoren slag tanden en heéle kleine staartjes en ieder zeven armen met honderd pijlen in iedere hand en ze eten menschen op.

CAEZAR

Woû je wel eens een echten Romein zien?

CLEOPATRA

verschrikt

Neen. Je moet me niet bang maken!

CAEZAR

Neen, dit is niets dan droomen!

CLEOPATRA

geërgerd

Het is nièt droomen, het is nièt droomen! Daar, voel dan.

Ze neemt een speld uit heur haar en prikt er meê een paar keer in zijn arm

CAEZAR

Zzz...èg eens! Hoû je op!

Toornig

Hoe dùrf je?

CLEOPATRA

boudeerend

Je zei, dat je droomde.

Pruilend

Ik woû je alleen maar toonen...

CAEZAR

vriendelijk

Kom, kom, niet huilen. Een koningin moet niet huilen.

Hij wrijft zijn arm, verwonderd om de werkelijkheid van de pijn

Ben ik dan werkelijk wakker?

Hij slaat de hand tegen de Sfinx om zich te overtuigen, dat zij materie is. Zij voelt zoó materieel aan, dat hij verontrust begint te worden en perplex zegt:

Ja, ik...

In plotsen schrik

neen: onmogelijk: ik ben gek, ik ben gèk!

In wanhoop

Terug! Naar het kamp! Naar het kamp!!

Staat op om van het voetstuk af te springen

CLEOPATRA

slingert hare armen in angst om hem rond

Neen, je moet me hier niet achter laten. Neen, neen, neen, niet weg gaan!! Ik ben bang...bang voor de Romeinen!

CAEZAR

overtuigd, dat hij niet slaapt, dringt zich krachtiger die overtuiging op

Cleopatra, kan je me goed in mijn gezicht zien?

CLEOPATRA

Ja. Je bent zoo bleék in den maneschijn.

CAEZAR

Ben je er zeker van, dat het de maneschijn is, die me er bleeker doet uit zien dan een Egyptenaar?

Barsch

Heb je op gelet, dat ik nog al een lange neus heb?

CLEOPATRA

deinst terug, verlamd door een vreeslijke achterdocht

Oooh!!

CAEZAR

Het is een Romeinsche neus, Cleopatra.

CLEOPATRA

Oooh!!

Springt op met schrillen schreeuw, vlucht langs der Sfinx linkerschouder, tuimelt neêr in het zand, en valt op de knieën in radelooze smeeking, gillende

Bijt hem in twee stukken, Sfinx, bijt hem dan toch in twee stukken! Ik had je werkelijk de witte kat willen offeren; heusch, ik had het werkelijk willen doen!

Caezar, afgegleden van het voetstuk, legt zijn hand op haar schouder

Ooh!!

Zij verbergt het hoofd in de armen

CAEZAR

Cleopatra, zal ik je eens leeren te maken, dat Caezar je niet op eet?

CLEOPATRA

hangt klagelijk aan zijn armen

O ja, ja, ja, toe! Ik zal al Ftatatita's juweelen gappen en ze aan jou geven. Ik zal maken, dat vader Nijl twee maal per jaar over je landen stroomt.

CAEZAR

Kalm toch, kalm toch, kind. Je goden zijn bang voor de Romeinen: je ziet, de Sfinx durft niet naar me happen en verhindert me ook niet je weg te voeren naar Julius Caezar.

CLEOPATRA

klagend en smeekend

Niet doen! Niet doen! Je hebt gezegd, dat je het niet zoû doen!

CAEZAR

Caezar eet geen vrouwen op!

CLEOPATRA

springt op, hoopvol

O, gelukkig!

CAEZAR

vol nadruk

Maar wèl meisjes!

Zij zakt weêr klagend in een

En katten. Nu ben jij wel een flauw, klein meisje en je stamt af van het zwarte poesje.
Je bent dus allebei: een meisje en een poesje.

CLEOPATRA

bevend

En zal hij me dan op eten?

CAEZAR

Ja, ten zij dat je hem denken laat, dat je een vrouw bent.

CLEOPATRA

O, dan moet je een toovenaar vinden, om een vrouw van me te maken! Ben JIJ een toovenaar?

CAEZAR

Zoo een beetje. Maar dat neemt nog al tijd weg, en je moet nu dadelijk, van nacht, Caesar in het gezicht zien, in het paleis van je voorvaders.

CLEOPATRA

Neen. Neen. Ik durf niet.

CAEZAR

Waarvoor je ook in je hartje bang bent, - hoe vreeslijk Caesar je ook toe mag schijnen - je moet hem ontvangen als een flinke vrouw en een echte koningin; en je moet niet bang zijn. Als je hand beeft, als je stem trilt, dan...bij Hemel en Aarde!!

Zij kreunt

Maar als hij denkt, dat jij waardig bent te heerschen, zal hij je zetten op den troon naast zich en je in waarheid heerscheres over Egypte maken.

CLEOPATRA

wanhopig

Neen, hij zal me dadelijk doorzien! Hij zal me doorzien!

CAEZAR

nog al treurigjes

Hij wordt zoo gemakkelijk door vrouwen voor den gek gehouden. Haar oogen verblinden hem en hij ziet ze niet als ze zijn maar als hij wenscht, dat ze hem schijnen.

CLEOPATRA

vol hoop weêr

Dan zullen we hem er in laten loopen. Ik zal Ftatatita's hoofdband aan doen; dan denkt hij, dat ik heél oud ben!

CAEZAR

Als je dat doet, eet die je op in een hâp!

CLEOPATRA

Maar ik zal hem een taart geven met mijn tooveropaal en zeven haren van de witte kat er in gebakken. En dâ...n...

CAEZAR

kort-af

Kom, je bent een dwaas kind. Hij zal je taart op eten en jou er bij.

Wendt zich minachtend van haar af

CLEOPATRA

loopt hem na en klemt zich aan hem vast

O toe! Toe!! Ik zal alles doen wat je me zegt! Ik zal zoet zijn! Ik zal je slaaf zijn!

Op nieuw daverd het verschrikkelijk gebulk over de woestijn, nu vlak bij. Het is de BUCINA, de Romeinsche oorlogstrompet

CAEZAR

Hoor!

CLEOPATRA

rillende

Wat is dat?!

CAEZAR

De stem van Caesar!

CLEOPATRA

trekt hem aan de hand

Laten we weg lopen! Kom; gauw, kom!

CAEZAR

Jij bent met mij veilig tot je staat op je troon om Caesar te ontvangen. Breng mij nu naar het paleis.

CLEOPATRA

blij weg te komen

Ja, ja, goed.

Bazuin gebulder

O, kom, kom, kom! De goden zijn boos! Voel je, dat het aardbeeft?

CAEZAR

Dat is de tred van Caesars legioenen.

CLEOPATRA

trekt hem mee

Gauw, hier langs...En laten we te gelijker tijd naar de witte kat uit kijken. Zij is het, die je in een Romein heeft veranderd!

CAEZAR

Onverbeterlijk, o, onverbeterlijk! Vooruit!

Hij volgt haar; de BUCINA klatert luider en luider, terwijl zij zich in de woestijn verliezen. De maneschijn dooft; de horizon teekent zich weêr donker tegen den hemel, alleen gebroken door de fantastische silhouet van de Sfinx. De hemel zelf verzwijmt in duister, tot eindelijk de glimp van een verre toorts speelt langs breedte, Egyptische zuilen, torsende de zoldering van een statige hal. Aan het einde van die zuilenhal verschijnt een Nubische slaaf met de toorts. Caezar, steeds voort geleid door Cleopatra, volgt hem. Zij komen naar voren, Caezar aandachtig rond kijkend naar de vreemde architectuur, naar de schaduwen der zuilen,

waartusschen, als de voort bewegende toorts ze geluideloos naar achteren wijken doet, menschelijke gestalten met vleugels en haviskoppen en groote, zwart marmeren katten schijnen in en uit een hinderlaag op te doemen. Eensklaps wendt de muur zich met een hoek om en opent een ruime zaal zich, waarin Caezar, rechts, een troon aanschouwt; achter den troon een poort. Ter beide zijden des troons een slanke pilaar, met een lamp.

CAEZAR

Wat is dit voor een zaal?

CLEOPATRA

Het is hier, dat ik op mijn troon zit als ik mijn kroon en mijn mantel mag dragen.

De slaaf steekt de toorts uit om den troon te toonen

CAEZAR

Beveel de slaaf de lampen op te steken.

CLEOPATRA

schuchter

Zoû ik wel mogen?

CAEZAR

Natuurlijk. Je bent de koningin.

Zij aarzelt

Vooruit.

CLEOPATRA

verlegen, tot den slaaf

Steek maar al de lampen op.

FTATATITA

verschijnt plotseling van achter den troon

Hoû op.

De slaaf gehoorzaamt. Zij wendt zich streng tot Cleopatra, die als een stout kind weg kruipt

Met wien ben je hier? En hoe durf je de lampen te laten opsteken zonder dat ik het beveel?

Cleopatra is stom van angst

CAEZAR

Wie is dat?

CLEOPATRA

Ftatatita.

FTATATITA

trotsch

Opperpaleisvrouw van...

CAEZAR

kort-af

Ik spreek tot de koningin. Hoû je mond.

Tot Cleopatra

Weten je vrouwen niet beter op haar plaats te blijven? Zend haar weg! en jij,

tot slaaf

doe als de koningin heeft bevolen.

De slaaf steekt de

lampen op. Intusschen is Cleopatra vol aarzeling, bang voor Ftatatita

Je bent de Koningin: zend haar weg.

CLEOPATRA

liefjes

Ftatatita, schàt; je moest maar een beetje weg gaan, voor een oogenblikje maar.

CAEZAR

Je beveelt niet haar weg te gaan; je vraagt het haar. Je bent geen koningin. Ze zullen je op eten. Het ga je goed.

Hij keert zich af

CLEOPATRA

klemt zich aan hem vast

Neen, neen, neen. Niet weg gaan!

CAEZAR

Een Romein blijft niet bij koninginnen, die bang voor haar slavinnen zijn.

CLEOPATRA

Ik ben niet bang. Heusch niet: ik ben niet bang.

FTATATITA

We zullen eens zien wie hier bang is.

Dreigend

Cleopatra...

CAEZAR

Op je knieën, vrouw: ben ik oók een kind, dat je me durft weêrstaan?

Hij wijst naar den vloer aan Cleopatra's voet. Ftatatita, maar half bedwongen, nog niet geheel getemd, aarzelt. Caezar roept den Nubiër

Slaaf.

Nubiër nadert

Kan jij iemand een kop kleiner maken?

Nubiër knikt en grinnikt verrukt, met al zijn tanden. Caezar neemt zijn zwaard bij de scheede, om het gevest aan den Nubiër te bieden en wendt zich weêr tot Ftatatita, met het zelfde gebaar

Heb je je bedacht, juffie?

Ftatatita, vernietigd, knielt voor Cleopatra, die haar oogen niet kan gelooven.

FTATATITA

schor

O, vorstin, vergeet niet uw dienstmaagd in de dagen uwer heerlijkheid...

CLEOPATRA

gloeierende van opwinding

Ga! Maak, dat je weg komt! Wèg!!

Ftatatita staat op, met gebogen hoofd en wijkt achterwaarts naar de poort. Cleopatra beschouwt hare onderwerping met zaligheid, bijna klappende in hare bevende handen. Plotseling gilt ze:

Geef me iets om

haar te ranselen!

Zij grijpt een slangevel van den troon en stort op Ftatatita toe, het vel als een geesel rond zwaaiend. Caesar springt toe en slaagt er in haar te grijpen en vast te houden, terwijl Ftatatita ontsnapt.

CAEZAR

Jij krabt hè, katje?

CLEOPATRA

wringt zich los

Ik moet iemand ranselen! Ik zal hem ranselen!

Zij valt op den slaaf aan

Daar, daar, daar!

De slaaf vlucht weg en verdwijnt door de zuilenhal. Zij werpt het slangevel weg en springt op de treë van den troon, zwaaiend met de armen en roepende:

Nu ben ik werkelijk Koningin! Werkelijk, werkelijk, een echte koningin! Cleopatra, de koningin!!

Caesar schudt twijfelend zijn hoofd; de verandering in Cleopatra schijnt hem niet ten voordeele toe van Egypte's welvaren. Zij wendt zich tot hem en kijkt hem verrukt aan. Dan springt ze van de trede, loopt naar hem toe, en slaat in vervoering hare armen rondom hem, uitroepende:

O, ik hoû van je omdat je mij koningin hebt gemaakt!

CAEZAR

Maar koninginnen houden alleen van koningen.

CLEOPATRA

Ik zal al de mannen, van wie ik hoû, koning maken. Ik zal jou een koning maken. Ik wil een boel jonge koningen hebben, met ronde, sterke armen en als ze me dan vervelen, zal ik ze dood laten geeselen. Maar jij zult altijd mijn koning blijven: mijn goede, lieve, oude, wijze, gezellige koning!

CAEZAR

O, die rimpels, die rimpels! En dat met mijn jonge hart! Jij zal de gevaarlijkste van alle Caesars overwinningen zijn!

CLEOPATRA

ontsteld, zich herinnerend

Caesar! Ik vergat Caesar.

Angstig

Je moet hem nu zeggen, niet waar, dat ik een Koningin ben, een echte Koningin. Luister eens:

Zij vleit en liefkoost hem steelsgewijze

laat ons er van door gaan tot Caezar weêr weg is.

CAEZAR

Als je bang voor Caezar bent, ben je geen echte koningin en zelfs

al verstopte je je onder een pyramide, hij zoû er recht op af gaan en het ding op lichten met één hand. En dan...!

Hij klemt de tanden samen

CLEOPATRA

rillende

Oh!

CAEZAR

Wees eens bang als je durft.

De klank van de BUCINA weêrklinkt in de verte. Zij kreunt van angst. Caezar, vervoerd, roept uit:

Aha! Caezar nadert al Cleopatra's troon! Kom: neem je plaats in.

Hij neemt haar hand en geleidt haar naar den troon. Zij is te verslagen om te spreken

Ho daar, Titatota. Hoe roep je je slaven?

CLEOPATRA

klankloos, terwijl zij in den troon zinkt en rillende in een krimpt

Klap in je handen.

Hij klapt in zijn handen. Ftatatita komt op

CAEZAR

Breng den mantel en de kroon van de Koningin, zeg aan haar vrouwen hier te komen en kleed haar aan.

CLEOPATRA

begeerig, voelt zich wat sterker worden

Ja, de kroon, Ftatatita; ik moet mijn kroon op zetten.

FTATATITA

Voor wie moet de koningin haar statiekleed aan doen?

CAEZAR

Voor een burger van Rome. Een koning der koningen, Totatita.

CLEOPATRA

stamp met den voet

Hoe durf jij te vragen? Gauw, doe zoo als je bevolen wordt.

Ftatatita af, met somberen grijns. Cleopatra, koortsig, tot Caezar:

Caezar zal dadelijk zien, dat ik een koningin ben, als hij mijn kroon en mantel ziet, niet waar?

CAEZAR

Neen, neen. Hoe moet hij weten, dat je niet een slavin bent, omhangen met het statiegewaad van de koningin.

CLEOPATRA

Dat moet jij hem zeggen.

CAEZAR

Dat zal hij me niet vragen. Hij kan Cleopatra alleen herkennen aan haar trots, haar moed, haar majesteit en haar schoonheid.

Zij kijkt vol twijfel

Beef je weêr?

CLEOPATRA

rillende van angst

Neen, ik, ik...

met een benauwd stemmetje

Neen...

Ftatatita en drie vrouwen komen op met de koninklijke insigniën

FTATATITA

Van alle de vrouwen der koningin, zijn deze drie alleen gebleven. De anderen zijn gevluht.

Zij beginnen Cleopatra te tooien: zij duldt het, bleek en roerloos

CAEZAR

Nu, goed dan. Drie zijn voldoende. Die arme Caezar moet meestal zichzelf aankleeden.

FTATATITA

De koningin van Egypte is geen Romeinsche Barbaar.

Tot Cleopatra

Wees dapper, mijn kindje. Hoû je hoofd hoog voor dien vreemdeling.

CAEZAR

Cleopatra bewonderend, terwijl hij haar de kroon op het hoofd zet

Is het prettig of niet, een koningin te zijn, Cleopatra?

CLEOPATRA

Niet zoo èrg prettig.

CAEZAR

Wees nu niet bang, dan zal jij Caezar overwinnen. Tota, zijn de Romeinen daar?

FTATATITA

Ze zijn vlak bij en de lijfwacht is weg gevluht.

DE VROUWEN

onderworpen klagelijk

Wee, wee ons!

De Nubiër rent de hal op, naar voren

NUBIËR

De Romeinen zijn in den binnenhof!

Hij schiet weg door de deur. Met één kreet, vluchten de vrouwen achter hem. Ftatatita's kakebeen drukt haar onbreidelbaar voornemen uit: zij

zal geen stap verzetten. Cleopatra kan zich nauwlijks in houden ook niet te vluchten. Caezar grijpt haar bij de pols en ziet haar erbarmingloos aan. Zij staat als een martelares

CAEZAR

De koningin moet Caezar onbevreesd in de oogen zien. Antwoord: zoo zij het.

CLEOPATRA

bleek

Zoo zij het.

CAEZAR

laat haar los

Goed zoo.

Tumult en daverende voetstappen van gewapende mannen. Cleopatra staat in stijgenden angst. De BUCINA dondert vlak bij; daarna een ontzettend geklater van krijgstrompetten. Het is te veel voor Cleopatra: zij slaakt een schreeuw en snelt naar de poort. Ftatatita houdt haar meêdoogenloos staande

FTATATITA

Je bent MIJN pleegkind. Je hebt gezegd: 'Zoo zij het', en al moest je er om sterven, je moet nu der koningin woord gestand doen.

Zij reikt Cleopatra over aan Caezar, die haar, bijna buiten zichzelf van vrees, naar den troon geleidt

CAEZAR

Als je nu nog durft bibberen...!

*Hij zet zich op den troon
Zij staat op de trede, onbewust, wachtend den dood. De Romeinsche troepen stroomden zegevierend de hal binnen, geleid door den vaandrig met den Adelaar en hun bucinator, een stevige kerel met zijn instrument rond zijn lichaam gekronkeld: de bronzen trompetmond is de kop van een huilenden wolf. Als zij de troonzaal naderen, staren zij in verbazing naar den troon, scharen er zich in gelid tegen over, trekken hun zwaarden en zwaaien die in de lucht, met den kreet van:*

SOLDATEN

Heil Caezar!!

Cleopatra keert zich om en ziet verdwaasd naar Caezar; zij begrijpt en valt, met een diepen snik van verluchting, in zijn armen.

Tweede bedrijf

Alexandrië. Zuilenhal, eindigende in terras met zuilen; twee treden dalen omlaag. Door de terraszuilen is de Middellandsche Zee te zien, helder in morgenzon. De breede muren zijn beschilderd met theorieën van Egyptische goden. De jonge koning, Ptolomaeus Dionyzos (tien jaar) verschijnt de treden op van het terras. Hij wordt begeleid door zijn leermeester Pothinus, die hem bij de hand voert. Het Hof is verzameld om hem te ontvangen. Het zijn mannelijke en vrouwelijke dignitarissen, verschillend van ras en gelaatstint, de meeste echter Egyptiesch; sommige, bijna blond, van Beneden-Egypte; andere, donkerder, van Opper-Egypte; enkele Grieken en Hebreeuwen. In een groep, rechts van Ptolomaeus, treft Theodotus, Ptolomaeus' voogd; aan des konings linkerzijde een andere groep met Achilles, opperbevelhebber der Egyptische troepen. Theodotus is een oud mannetje; de gelaatstrekken verdord en hoekig, de leden verschrompeld; het hoge voorhoofd groter dan geheel zijn overig gelaat. Scherp en wijs als een ekster, luistert hij naar wat anderen zeggen met sarcastische wijsgeeraandacht. Achilles is een groote, mooie kerel - vijf-en-dertig - met zwarten baard, gekruifd als een poedelveel. Schijnt niet slim, maar voornaam en waardig. Pothinus, beenig, vijftig jaar, een eunuch, hartstochtelijk, energiesch, vlug van begrip, maar ordinair van geest en karakter; ongeduldig, niet in staat zich te beheerschen. Rossig haar, als bont. Ptolomaeus schijnt ouder dan een tienjarigen jongen van onzen tijd: toch kinderachtig, driftig en krachtloos. Allen ontvangen den koning met eerbewijs. Hij bestijgt de treden van een troonstoel, rechts, de eenige zetel in de hal. Gezeten, ziet hij zenuwachtig naar Pothinus, die links staat, om te weten hoe hij doen moet

POTHINUS

De koning van Egypte wil spreken.

THEODOTUS

schril maar vol zelfovertuiging

Hoort allen naar 's konings woord!

PTOLOMAEUS

zonder eenige stembuiging, of hij zijn les op zegt

Luistert gij allen. Ik ben de eerst geboren zoon van Auletes, den

Fluitspeler, die uw koning was. Mijn zuster Berenice verjoeg hem van den troon en regeerde in zijn plaats maar...maar...

Aarzelt

POTHINUS

zegt heimlijk voor

...maar de goden duldden niet...

PTOLOMAEUS

Ja - de goden duldden niet...duldden niet...

Houdt op; dan mismoedig:

Ik ben vergeten wat de goden niet duldden...

THEODOTUS

Laat Pothinus, 's konings leermeester, voor den koning spreken.

POTHINUS

met moeite zijn ongeduld bedwingend

De koning wenscht te zeggen: de goden duldden niet, dat de goddeloosheid zijner zuster ongestraft bleef.

PTOLOMAEUS

haastig

Ja: nu weet ik wel weêr de rest.

Zegt weêr zijn lesje op

Daarom zonden de goden een vreemdeling, zekeren Marcus Antonius, Romeinsch hopman der Cavalerie, door de zanden van de woestijn en hij herstelde mijns vaders macht. En mijn vader nam Berenice, mijn zuster, gevangen, en sloeg haar het hoofd af. En nu dat mijn vader dood is, zoû eene zijner andere dochters, mijn zuster Cleopatra, mij de koninklijke macht willen ontrooven en heerschen in mijn plaats. Maar de goden duldden niet...

Pothinus kucht vermanend...

de goden...de goden duldden niet...

POTHINUS

voor zeggende

de goden zullen niet hândhaven...

PTOLOMAEUS

O ja...zullen niet hândhaven dergelijke ongerechtigheid en zij zullen haar hoofd onder den bijl doen vallen als het hoofd harer zuster viel. Maar met den bijstand der heks Ftatatita heeft zij den Romein Julius Caezar in tooverboei geslagen en dwingt hem haar onrechtmatigen aanspraak op Egypte's troon te steunen. Weet dus goed, dat ik niet dulden zal...niet dulden zal...

Dwingende, tot Pothinus

Zèg dan toch, wàt zal ik niet dulden?

POTHINUS

plots uitbarstend met alle kracht van staatkundigen hartstocht

Neen, de koning zal nooit dulden, dat een vreemdeling hem de

kroon van Egypte ontnemt!

Luide toejuiching

Zeg aan den Koning, Achillas, hoe veel voetvolk en paardevolk volgt den Romein?

THEODOTUS

Dat des konings opperbevelhebber spreke!

ACHILLAS

Niet meer dan twee Romeinsche legioenen, o Vorst. Drieduizend soldaten en nauwlijks duizend man paardevolk.

Het Hof barst uit in spottend gelach; groot rumoer van stemmen; plotseling echter verschijnt Rufio, een Romeinsch officier, op het terras. Breed en kort, middelbare leeftijd, zwarte baard, kort-af en ruw; kleine, klare oogen; zwarte, ijzerharde figuur

RUFIO

op de terrastrede

Stilte daar!

Gelach en stemrumoer verstommen aanstonds

Caesar nadert.

THEODOTUS

met veel tegenwoordigheid-van-geest

De koning staat den Romeinschen bevelhebber toe binnen te treden.

Caesar, eenvoudig gekleed, maar met eiklofkrans om zijne kaalheid te verbergen, komt binnen over het terras, gevolgd door zijn geheimschrijver, Britannus, een Brit, veertig jaar; groot, plechtig; even kaal; met zware, neêrhangende, donkerblonde snor, bijna snorbaard. Zorgvuldig gekleed in blauw, met papiertasch en schrijfgerei in gordel. Zijne plechtigheid en bewustzijn hoe gewichtig dit oogenblik is, steken zeer af bij het beminnelijke interest, waarmee Caesar, een oprecht nieuwsgierig kind gelijk, dit hem nieuwe tafereel op neemt, om zich daarna te wenden naar 's konings zetel: Britannus en Rufio plaatsen zich ter andere zijden der troontrede

CAEZAR

kijkt beurtelings Pothinus en Ptolomaeus aan

Wie is de koning? De man of het ventje?

POTHINUS

Ik ben Pothinus, leermeester van mijn Heere, den koning.

CAEZAR

klopt Ptolomaeus vriendelijk op schouder

Dus jij bent het koninkje. Niet prettig, hè, als je nog zoo klein bent.

Tot Pothinus

Je dienaar, Pothinus.

*Keert zich als onverschillig om en loopt langzaam tot in het midden van de zuilenhal,
links en rechts kijkende naar de hovelingen, tot hij Achilles ziet*

En deze heer?

THEODOTUS

Achillas, des konings opperbevelhebber.

CAEZAR

tot Achilles, zeer vriendelijk

Opperbevelhebber, zoo? Ik ben ook bevelhebber. Maar ik begon toen ik te oud was, veel te oud. Gezondheid en veel overwinningen, Achilles!

ACHILLAS

Als de goden het willen, Caezar.

CAEZAR

wendt zich tot Theodotus

En u, meneer?

THEODOTUS

Theodotus, des konings voogd.

CAEZAR

Gij leert kinderen hoe ze koning moeten worden, Theodotus. Dat is heél knap.

Kijkt naar de goden op de wanden, terwijl hij zich afwendt van Theodotus en wederom tot Pothinus het woord richt:

En deze hal?

POTHINUS

De raadzaal van de bestuurderen van 's Konings Schat, o Caezar.

CAEZAR

O juist, dat doet me denken...Ik heb wat geld nodig.

POTHINUS

's Konings Schat is arm, o Caezar.

CAEZAR

Ja, ik zie, dat er maar één stoel in staat.

RUFIO

barsch

Breng, een van jullie, hier een stoel, voor Caezar.

PTOLOMAEUS

rijst langzaam

Caezar...

CAEZAR

vriendelijk

Neen, neen ventje: dat is jou statiestoel. Blijf zitten.

Hij dwingt Ptolomaeus weêr te zitten. Intusschen bespeurt Rufio, rondom kijkend, in een hoek, vlak bij, een beeld van den God Râ, gezeten; met een havikskop. Voor het beeld is een bronzen drievoet, ongeveer zoo groot als een driepootige stoel, met een wierookstok er op brandende. Rufio met Romeinsch zich-weten-te-behelpen en onverschillig om bui-

tenlandsche bijgeloovigheden, grijpt zonder aarzeling den drievoet, werpt den wierook weg, blaast de asch weg en plompt hem neêr achter Caezar, bijna in het midden van de hal

RUFIO

Zit hier op, Caezar.

Een rilling doorloopt het Hof; dan een sissende huivering:

Heiligschennis!

CAEZAR

zet zich

Nu, Pothinus, de zaken. Ik heb bepaald veel geld nodig.

BRITANNUS

keurt dit weinig officieele woord af:

Mijn heer meent te zeggen, dat Egypte een wettige schuld aan Rome heeft, erkend door wijlen des konings vader, als betaalbaar aan het Driemanschap. En dat het Caezars plicht aan zijn land is, onmiddellijke uitbetaling te eischen.

CAEZAR

beminnelijk

O, ik vergat heelemaal...Ik heb mijn makkers niet voorgesteld. Pothinus, dit is Britannus, mijn geheimschrijver. Hij is een eilandbewoner uit het Westelijke eind van de wereld, een dagreize van Gallië af.

Britannus buigt stijf

Deze heer is Rufio, mijn krijgsmakker.

Rufio knikt

Pothinus, ik heb zestien honderd talenten nodig.

De hovelingen, verschrikt, fluisteren luider en Theodotus en Achilles zien elkaâr aan, verstomd om zoo onbescheiden vraag

POTHINUS

ontzet:

Veertig miljoen sestertiën! Onmogelijk! Er is niet eens zoo veel geld in den Koninklijken Schat.

CAEZAR

aanmoedigend:

Enkel maar zestien honderd talenten, Pothinus. Waarom rekt ge het in sestertiën uit. Een sestertius is niet meer waard dan een broodje.

POTHINUS

En een talent staat gelijk met een renpaard. Ik zeg, dat het onmogelijk is. Wij hebben hier moeilijkheid gehad omdat 's konings zuster, Cleopatra, onrechtmatig zijn troon voor zich eischt. De koninklijke belastingen zijn gedurende een geheel jaar niet geïnd.

CAEZAR

Jawel, Pothinus. Mijn officieren zijn den geheelen morgen bezig geweest ze te innen.

Op nieuw gefluister en ontsteltenis onder de hovelingen en niet zonder eenig onderdrukt gelach

RUFIO

ruw-weg

Ge moet betalen, Pothinus. Waarvoor woorden vuil te maken. Ge komt er goedkoop genoeg van af.

POTHINUS

bitter

Is het mogelijk, dat Caesar, de wereldveroveraar, tijd heeft zich bezig te houden met zulk een nietigheid als onze belastingen?

CAEZAR

Beste vriend, belastingen zijn de voornaamste bezigheid van een wereldveroveraar.

POTHINUS

Luister dan naar mijn waarschuwing Caesar. Van daag zullen de kostbaarheden der tempels en het goud van den koninklijken Schat naar de Munt worden gebracht om versmolten te worden voor onzen losprijs, in het aangezicht van het volk. Zij zullen ons zien zitten tusschen naakte wanden en drinken uit houten nappen. En hun toorn zal dalen over uw hoofd, o Caesar, zoo gij ons dwingt die heiligschennis te bevelen.

CAEZAR

Heb geen vrees, Pothinus; het volk weet heel goed hoe wijn smaakt uit een houten schaal. Als tegen-beleefdheid, zal ik voor u die troonkwestie in orde brengen, als ge dat ten minste wenscht. Wat zegt ge?

POTHINUS

Als ik 'neen' zeg, zal u dat iets in den weg leggen?

RUFIO

tartend

Neèn!

CAEZAR

Ge zeide, Pothinus, dat de zaak al een jaar hangende is. Staat ge er mij tien minuten voor toe?

POTHINUS

Ge zult wel doen als ge verkiest.

CAEZAR

Goed dan. Laat ons dan eerst Cleopatra vragen hier te komen.

THEODOTUS

Zij is niet in Alexandrië: ze is gevlucht, naar Syrië.

CAEZAR

Dat geloof ik niet.

Tot Rufio

Roep Totatita.

RUFIO

roept

Hei daar, Titatota.

Ftatatita verschijnt op het terras en blijft hoogmoedig staan

FTATATITA

Wie spreekt den naam uit van Ftatatita, der koningin Opperpaleisvrouw?

CAEZAR

Niemand, Tota, behalve jijzelf, want je naam is niet uit te spreken. Waar is je meesteres?

*Cleopatra, die zich verschool achter Ftatatita, kijkt lachende achter dier schouder uit.
Caezar staat op*

CAEZAR

Wil de koningin ons voor een oogenblik met hare aanwezigheid begunstigen?

CLEOPATRA

duwt Ftatatita ter zijde en staat fier op de terrastrede

Moet ik handelen, als een Koningin?

CAEZAR

Ja.

Cleopatra gaat dadelijk af op den troonstoel, grijpt Ptolomaeus, trekt hem van den zetel en zet zich. Ftatatita zit neêr op de terrastrede en bekijkt met sibyllijnsche aandacht wat geschiedt

PTOLOMAEUS

woedend en met opkomende huilbui

Caezar, zoo doet ze nu altijd met me! Als ik de koning ben, waarom mag ze dan altijd alles van me weg nemen?

CLEOPATRA

Jij bent geen koning, jij kleine schreeuweleelik. Jij wordt opgegeten, door de Romeinen.

CAEZAR

heeft medelijden met zijn kinderlijk verdriet

Kom maar hier, ventje en blijf bij me staan.

Ptolomaeus gaat naar Caesar, die, weêr gezeten op den drievoet, de hand van den jongen neemt, om hem te troosten. Cleopatra, razend jaloersch, staat op en staart hen toe met bliksemende oogen

CLEOPATRA

hoog rood

Neem maar je troon weêr: ik wil hem niet hebben.

Zij verlaat razend den troon en nadert Ptolomaeus, die terug deinst

Gauw, ga dadelijk zitten.

CAEZAR

Ga zitten, Ptolomaeus. Neem altijd een troon aan als hij je wordt aangeboden.

RUFIO

Ik hoop, dat ge zoo verstandig zult zijn uw eigen meening te volgen, als wij naar Rome terug gaan, Caesar.

Ptolomaeus gaat langzaam naar den troon terug, met een wijden omweg, bang voor klappen van Cleopatra. Zij neemt zijn plaats in naast Caesar

CAEZAR

Pothinus...

CLEOPATRA

valt hem in de rede

Zeg je niet eens tegen MIJ wat?

CAEZAR

Hoû je stil. Maak nog eens je mond open voór ik het toesta en ik eet je op.

CLEOPATRA

Ik ben niet bang. Een koningin moet niet bang zijn. Eet mijn man op, daár, als je wil; HIJ is bang.

CAEZAR

schrikt op

Je mán? Wat meen je?

CLEOPATRA

wijst naar Ptolomaeus

Dat onderkruipsel daar.

De twee Romeinen en de Brit staren elkander aan in ontzetting

THEODOTUS

Caezar, gij zijt hier vreemdeling en niet vertrouwd met onze wetten. De vorsten en vorstinnen van Egypte mogen alleen huwen met hun eigen vorstelijk geslacht. Ptolomaeus en Cleopatra zijn gemaal en gemalin geboren als zij broeder en zuster geboren werden.

BRITANNUS

in zijn zedelijkheidsgevoel gekwetst

Caezar, dat is onbehoorlijk!

THEODOTUS

beleedigd

Wat?!

CAEZAR

herwint zijn zelfbeheersching

Vergeef hem, Theodotus. Hij is een Barbaar en gelooft, dat de zeden van zijn stam en eiland natuurwetten zijn.

BRITANNUS

Integendeel, Caezar, die Egyptenaren zijn Barbaren en ge doet verkeerd hen niet te fnuiken. Ik zeg, dat dit een schandaal is!

CAEZAR

Schandaal of geen schandaal, vriend, het leidt naar den weg van de vrede.

Ernstig, tot Pothinus

Pothinus, hoor naar mijn voorstel.

RUFIO

Luistert naar Caezar.

CAEZAR

Ptolomaeus en Cleopatra zullen te zamen in Egypte heerschen.

ACHILLAS

En 's konings jongere broeder en Cleopatra's jongere zuster?

RUFIO

Zij zeggen, Caezar, dat er nog een kleine Ptolomaeus is.

CAEZAR

Wel, het kleine Ptolomaeusje kan dan het zusje trouwen en we zullen hen beiden Cyprus present geven.

POTHINUS

ongeduldig

Cyprus is niemand tot nut.

CAEZAR

Dat doet er niet toe; ge krijgt het ter wille van de vrede.

BRITANNUS

onbewust een lateren staatsman voóndoend

Vrede met eere, Pothinus.

POTHINUS

opstandig

Caezar, wees eerlijk. Het geld, dat ge vraagt, is onze losprijs. Neem het en laat ons onze eigen zaken regelen.

DE STOUTMOEDIGSTE HOVELINGEN

aangemoedigd door Pothinus' toon en Caezars kalmte

Ja, ja. Egypte voor de Egyptenaren!

De conferentie ontaardt in een hevige woordenwisseling; de Egyptenaren worden meer en meer verhit. Caezar blijft onaangedaan maar Rufio wordt woester en onhandelbaarder; Britannus hoogmoediglijk verontwaardigd

RUFIO

minachtend

Egypte voor de Egyptenaren! Vergeten jullie, dat hier een Romeinsch leger staat, achter gelaten door Aulus Gabinius, toen hij jullie speelgoedkoninkje voor je weêr recht zette?

ACHILLAS

treedt plotseling op

En nu onder mijn bevel. Ik ben de Romeinsche opperbevelhebber hier, Caezar.

CAEZAR

waardeert den humoristischen toestand

En ook de Egyptische opperbevelhebber, niet waar?

POTHINUS

zegevierend

Juist, Caezar.

CAEZAR

tot Achilles

Dus ge kunt den Egyptenaren den oorlog verklaren in naam van Rome, en den Romeinen, mij, zoo noodig, in Egypte's naam?

ACHILLAS

Juist, Caezar.

CAEZAR

En aan welke kant staat ge op dit oogenblik, als ik het vragen mag, heer opperbevelhebber?

ACHILLAS

Aan de kant van het recht en de goden.

CAEZAR

Hm! Hoeveel manschappen hebt ge?

ACHILLAS

Dat zal op het slagveld blijken.

RUFIO

spottend

Zijn uw manschappen Romeinen? Zoo niet, dan doet het er niet toe hoeveel zij zijn,
als ge niet sterker dan vijfhonderd tegen tien zijt.

POTHINUS

Het is van geen nut ons te overbluffen, Rufio. Caezar is wel eens meer verslagen, en kan weêr verslagen worden. Een paar weken geleden vluchtte Caezar om het behoud van zijn leven voor Pompeïus; over een paar maanden zoû hij voor dat zelfde levensbehoud kunnen vluchten voor Cato en den Afrikaanschen koning, Juba van Numidië.

ACHILLAS

gaat op Pothinus' woorden door, dreigend:

Wat kunnen jullie doen met vierduizend man?

THEODOTUS

schril, gaat door op Achilles' woord

En zonder geld? Wèg met jullie!

ALLE DE HOVELINGEN

woest schreeuwende en Caezar omdringend

Weg met jou! Egypte voor de Egyptenaren! De deur uit!

Rufio bijt op zijn baard, te boos om te spreken. Caezar zit zoo rustig als of hij thuis was

CLEOPATRA

Waarom laat je toe, dat ze zoo tegen je spreken, Caezar? Ben je bang?

CAEZAR

Wel, lieveling, wat ze zeggen is volkomen waar.

CLEOPATRA

Maar als jij weg gaat, ben ik geen koningin meer.

CAEZAR

Ik zal niet weg gaan voor jij koningin bent.

POTHINUS

Achillas, als ge slim zijt, moet ge u meester van dat kind

wijst naar Cleopatra

maken, nu het te doen is.

RUFIO

tart hem

Waarom ook maar niet van Caezar, Achilles?

POTHINUS

betaalt Rufio met gelijke munt

Juist zoo, Rufio, waarom niet?

RUFIO

Probeer het maar eens, Achilles.

Roept

Wachten! Hier!

Het terras is dadelijk overvuld met Caezars soldaten, die, zwaard in de vuist, klaar staan op het eerste woord van hun centurio aan te vallen. Een

oogenblik staren de Egyptenaren hen trotsch in de oogen; dan nemen zij somber hunne vroegere plaatsen in

BRITANNUS

Gij zijt allen Caezars gevangen.

CAEZAR

schijnbaar welwillend

O neen, neen, neen. Heelemaal niet. Caezars gasten, heeren.

CLEOPATRA

Laat je hun koppen niet af slaan?

CAEZAR

Wat? Je broërtje zelfs onthoofden?

CLEOPATRA

Waarom niet? Hij zou het mij laten doen, als hij kon. Niet waar, Ptolomaeus?

PTOLOMAEUS

bleek en koppig

Ja. Ik zal het ook laten doen als ik groot ben.

Cleopatra is in tweestrijd haar juist verkregen koninginnewaardigheid op te houden en haar tong tegen hem uit te steken. Zij neemt geen deel aan wat verder voor valt maar beschouwt alles met nieuwsgierige verbazing, kinderlijk rusteloos en zet zich telkens op Caezars drievoet, als hij op staat

POTHINUS

Caezar, indien ge het waagt ons gevangen te nemen...

RUFIO

Egyptenaar, Caezar zal verkrijgen wat hij wil: maak je daarmee eens. Wij hebben het paleis bezet, de kust en den Oosterhaven. De weg naar Rome ligt open en dien zult ge nemen, zoodra Caezar het wenscht.

CAEZAR

hoffelijk

Minder kon ik niet doen, Pothinus, om den aftocht van mijn eigen leger in handen te houden. Ik ben verantwoordelijk voor ieder van hen. Maar gij zijt vrij te gaan. Gij en iedereen hier in het paleis.

RUFIO

ontsteld over zijn genadigheid

Wat! Die afvalligen en iedereen?

CAEZAR

verzacht Rufio's woorden

Het Romeinsche bezettingsleger...en iedereen, Rufio.

POTHINUS

wanhopig

Dan doe ik een laatst beroep op Caezars rechtvaardigheid. Ik zal een getuige voor roepen om te bewijzen, dat, zoo wij het niet hadden verhinderd, het Romeinsche bezettingsleger, aangevoerd door den bekwaamsten bevelhebber ter wereld, nu Caezar in zijn macht zoû hebben.

Roept van af het terras:

Hei daar, LUCIUS SEPTIMIUS!

Caezar verschrikt, zeer ontroerd

Zoo mijn stem u bereiken kan, kom dan voor en getuig voor Caezar.

CAEZAR

afwerend

Neen, neen!

THEODOTUS

Jawel, zeg ik. Laat de tribuun getuigen.

Lucius Septimius, gladgeschoren, athletiesch, ongeveer veertig jaar, symmetrische trekken, beslisten mond, fijne neus, in Romeinsch officiersgewaad, komt het terras op en houdt stand voor Caezar, die het gelaat een oogenblik in zijn mantel verbergt; dan, zich weêr meester, den mantel laat vallen en den tribuun met waardigheid in het gelaat ziet

POTHINUS

Getuig, Lucius Septimius. Caezar kwam hierheen om zijn vijand te achtervolgen. Boden wij zijn vijand een schuilplaats aan?

LUCIUS

Toen Pompeïus' voet den Egyptischen grond raakte, viel zijn hoofd onder mijn zwaard.

THEODOTUS

met slangachtig welbehagen

Onder de oogen van zijn vrouw en kind! Bedenk dàt wel, Caezar. Zij zagen het van het schip af, dat hij juist had verlaten. Wij hebben aan hem uw wraak met volle en zoete maat voldaan.

CAEZAR

met afschuw

Mijn wraak!

POTHINUS

Onze eerste gift aan u, toen uw trireem den haven binnen stevende, was het hoofd van wie met u mede dong naar de wereldalmacht. Getuig, getuig, Lucius Septimius: is dat niet de waarheid?

LUCIUS

Ja. Met deze hand, die Pompeïus versloeg, plaatste ik zijn hoofd aan Caezars voet.

CAEZAR

Moordenaar! Zoo zoudt ge Caezar vermoord hebben, indien Pompeïus gezegevierd had te Farsalia.

LUCIUS

Wee de overwonnenen, Caezar! Toen ik Pompeïus diende, versloeg ik mannen niet minder dan hij er een was, alleen omdat hij over ze gezegevierd had. Toen was het zijn beurt.

THEODOTUS

vleierig

De daad was niet de uwe, o Caezar, maar de onze...neen, de mijne: er werd gehandeld volgens mijn ingeving. Dank zij ons, behoudt gij uw naam van barmhartigheid en werd te gelijk uw wraak voldaan.

CAEZAR

Mijn wraak! Mijn wraak!! O zoo ik mij kon neêr buigen tot wraak, wat zoû ik dàn niet van u eischen als de prijs voor het bloed van dien vermoorden man?

Zij deinzen terug, ontsteld en verslagen

Was hij niet mijn schoonzoon, mijn oude vriend, gedurende twintig jaar meester over groot Rome, dertig jaar lang de dwinger van alle zege? Deelde ik niet, als Romein, in zijn roem? Maakten wij het Noodlot, dat ons dwong te strijden voor de wereldalmacht? Ben ik Julius Caezar of ben ik een wolf, dat ge voor mij neêr smijt het grijze hoofd van een ouden soldaat, van den gelauwerden veroveraar, van den machtigen Romein, verraderlijk neêr gehouwen door dezen schurftigen schelm? En dat ge dàn nog mijn dankbaarheid durft eischen!

Tot Lucius Septimius

Ga, je vervult me met afschuw!

LUCIUS

koud en onontroerd

Psh! Ge hebt meer afgeslagen hoofden voor u gezien, Caezar, en ik geloof, afgekapte rechterhanden ook: duizende, niet waar, in Gallië, toen ge Vercingetorix hebt overwonnen. Spaarde gij hèm, met al uw erbarming? Was dàt wraak?

CAEZAR

Neen, bij de goden! Ware het wraak geweest! Zich te wreken, ten minste, is menschelijk. Neen, zeg ik, die afgekapte rechterhanden en de dappere Vercingetorix, verraderlijk verworpd in een gewelf onder het Capitool waren

met doorbeefde satire

wijze gestrengheid, noodige bescherming van de Republiek, staatsmanplicht - dwaasheden en drogbeelden tièn maal bloediger dan eerlijke wraakzucht! Wat een dwaas was ik toen! Te denken dat menschelevens afhangen van de genade van dwazen!

Nederig

Lucius Septimius, vergeef mij: waarom zoû de moordenaar van Vercingetorix Pompeïus' moordenaar iets verwijten. Gij zijt vrij te gaan met de anderen. Of blijf, zoo ge verkiest: ik zal u een plaats vinden onder wie mij dienen.

LUCIUS

De kansen zijn tegen je, Caezar. Ik ga.

Hij keert zich om, naar het terras toe

RUFIO

woedend, dat zijn prooi ontsnapt

Dat wil zeggen, dat hij een Republikein is!

LUCIUS

keert zich op het terras tartend om

En wat ben jij?

RUFIO

Volgeling van Caezar, als àl zijn soldaten.

CAEZAR

beleefd

Lucius, geloof me. Caezar is eigenlijk geen volgeling-van-Caezar. Ware Rome een echte Republiek, dan zoû Caezar de eerste Republikein zijn. Maar je deedt je keus. Vaarwel.

LUCIUS

Vaarwel. Kom, Achillas, nu het nog tijd is.

Caezar, bemerkende, dat Rufio's drift hem overheesteren zal, legt zijn hand op diens schouder en voert hem de hal door, opdat hij geen kwaad kan; Britannus begeleidt hen, aan Caezars rechterhand. Dit bewegen brengt het drietal nader bij Achillas, die trotsch zich af wendt en zich bij Theodotus voegt ter andere zijde. Lucius Septimius

vertrekt, tusschen de soldaten door, langs het terras. Pothinus, Theodotus en Achilles volgen hem met de hovelingen, in wantrouwen om de soldaten, die zich nauwer

op stellen in gelid en volgen, zonder veel plichtpleging hen weg duwende uit het paleis. De koning blijft achter op zijn statiestoel, armzalig, koppig en met zenuwachtig gezicht en wringende vingers. Intusschen blijft Rufio energiesch brommen

RUFIO

terwijl Lucius vertrekt

Geloof ge, dat hij òns zoû laten gaan, als hij bij machte was ons een kop kleiner te maken?

CAEZAR

Ik heb niet het recht te gelooven, dat hij laaghartiger doen zoû dan ik.

RUFIO

Ach, wat!

CAEZAR

Rufio, als ik Lucius Septimius tot model neem en aan hem gelijk word, zonder meer op Caesar te lijken, zal je me dan nog trouw zijn?

BRITANNUS

Caesar, het heeft geen zin zoo te praten. Uw verplichting aan Rome eischt, dat haar vijanden niet in staat blijven haar te benadeelen.

Caesar, steeds vol vermaak om den moreelen blik-op-zaken van zijn Britschen geheimschrijver, glimlacht welwillend

RUFIO

Er is niet met hem te praten, Britannus; je kan je adem wel sparen om je soep te blazen. Maar luister eens, Caesar. Grootzieligheid is iets heel moois voor u, maar wàt is het voor uw soldaten, die gisteren bestreden, wie ge van daag het leven toe staat? Beveel wat ge wilt maar ik zeg u, dat uw eerst volgende zegepraal een bloedbad zijn zal, dank zij uw grootzieligheid. Wat mij betreft, ik zal geen kwartier verleen. Ik zal mijn vijanden slachten op het slagveld en dan kunt ge zoo veel grootzieligheid beoefenen als ge maar wilt, maar ik, ten minste, zal geen tweeden keer tegen ze hoeven te vechten. En nu zoû ik, met uw verlof, die heeren wel eens willen uit laten.

Hij keert zich, om te gaan

CAEZAR

wendt zich eveneens en ziet Ptolomaeus

Wat! Hebben ze den jongen niet meê genomen! Wat een schànde!

RUFIO

neemt Ptolomaeus' hand en doet hem op staan

Kom, Majesteit.

PTOLOMAEUS

tot Caesar, zijn hand uit Rufio's hand weg trekkende

Zet hij me uit mijn paleis?

RUFIO

barsch

Je kan blijven als je wil.

CAEZAR

vriendelijk

Ga, beste jongen. Ik zal je geen kwaad doen maar je bent prettiger bij je vrienden. Hier ben je in de muil van den leeuw.

PTOLOMAEUS

reeds gaande

Ik ben niet bang voor den leeuw maar wel

ziet Rufio aan

voor den jakhals!

Hij gaat weg langs het terras

CAEZAR

lacht goedkeurend

Flink ventje!

CLEOPATRA

jaloersch om Caezars goedkeuring, roept haar broêrtje na

Je denkt zeker, dat je geestig bent, onderkruipsell!

CAEZAR

Britannus, ga met den koning meê. Voer hem naar dat mispunt, hoe heet die, Pothinus.

Britannus gaat Ptolomaeus achterna

RUFIO

wijst naar Cleopatra

En deze dame? Wat moeten wij met haar uit voeren? Maar ik denk wel, dat ik dat aan u kan over laten.

Af, langs het terras

CLEOPATRA

met plotsen blos tot Caezar

Woû je hebben, dat ik met ze meê ging?

CAEZAR

een weinig bezorgd, gaat met een zucht naar Ptolomaeus' troon, terwijl zij wacht op zijn antwoord, vuurrood en de vuisten gebald

Je bent vrij te doen als je wilt, Cleopatra.

CLEOPATRA

Dus kan het je niet schelen of ik blijf of niet?

CAEZAR

glimlachend

Natuurlijk heb ik liever, dat je blijft.

CLEOPATRA

Heel veel liever?

CAEZAR

knikt

Heel, heel veel liever.

CLEOPATRA

Dan wil ik wel blijven, omdat jij het gevraagd hebt. Maar bedenk wel, dat het MIJ niet schelen kan.

CAEZAR

Dat is afgesproken.

Roept

Totatita.

Ftatatita, steeds gezeten, slaat haar oog naar hem op, met een sinistren blik, maar verroert zich niet

CLEOPATRA

giechelend

Ze heet niet Totatita; ze heet Ftatatita.

Roept

Ftatatita.

Ftatatita staat dadelijk op en komt nader

CAEZAR

struikelend over den naam

Tfatafita zal wel een weêrbarstige, Romeinschen mond willen verontschuldigen. Tota, de koningin zal hof houden, hier, in Alexandrië. Zoek vrouwen om haar te dienen, en doe alles wat er gedaan moet worden.

FTATATITA

Ben ik dan het hoofd van der koningin hofhouding?

CLEOPATRA

vinnig

Neen, ik ben het hoofd van der koningin hofhouding. Gauw, doe nu als je gezegd is of ik laat je van middag nog in den Nijl gooien, om die arme krokodillen te vergiften.

CAEZAR

verontwaardigd

Neen, neen.

CLEOPATRA

Ja, ja. Jij bent al heel sentimenteel, Caezar; maar je bent wel een knappe vent en als je doet zoo als ik je zeg, zal je wel gauw leeren regeeren.

Caezar, heelemaal verbouwereerd door deze onbeschaamdheid, zet zich in den zetel en staart haar aan. Ftatatita glimlacht somber met prachtige blanke tanden en gaat

CAEZAR

Cleopatra, eigenlijk moest ik je toch maar op eten, vind ik.

CLEOPATRA

knielt naast hem en ziet hem aan vol weetgierig belang, ten deele echt, ten deele aanstellerij, om te toonen hoe verstandig zij toch is

Je moet nu niet meer tegen me praten als of ik een kind was.

CAEZAR

Je bent wel grooter geworden sedert de Sfinx ons van nacht samen bracht maar nu denk je, dat je meer weet dan ik al doe.

CLEOPATRA

gefnuikt en verlangend zich te rechtvaardigen

Neen, dat zoû al heel dwaas van me zijn; dat begrijp ik ook wel. Maar...

plots

ben je boos op me?

CAEZAR

Neen.

CLEOPATRA

gelooft hem maar half

Waarom zit je dan zoo in gedachten verdiept?

CAEZAR

staat op

Omdat ik te werken heb, Cleopatra.

CLEOPATRA

trekt zich terug

Te werken?!

Beleedigd

Het verveelt je om met me te praten en dat vindt je nu uit om me weg te krijgen!

CAEZAR

zit weêr neêr om haar te kalmeeren

Nu dan, nog een oogenblikje. Maar dan...moet ik werken!

CLEOPATRA

Werken!? Wat een onzin! Je moet nu niet vergeten, dat je de koning bent: IK heb je nu koning gemaakt. Koningen werken niet.

CAEZAR

Wel zoo!? Wie vertelde jou dat hè, klein poesje?

CLEOPATRA

Mijn vader was koning van Egypte en hij werkte noòit. Maar hij was een groóte koning en sloeg mijn zuster haar hoofd af omdat ze tegen hem op stond en op den troon ging zitten.

CAEZAR

Zoo! En hoe kreeg hij zijn troon terug?

CLEOPATRA

vlammende oogen, vol begeerige herinnering

Dat zal ik je vertellen. Een mooie, jonge kerel, met sterke, ronde

armen, kwam door de woestijn met een heeleboel paardevolk en die versloeg den man van mijn zuster en gaf vader zijn troon terug.

Meer en meer verlangensvol

Ik was toen nog maar twaalf jaar. O, ik woû, dat hij weêr eens kwam, nu dat ik koningin ben. Ik zoû met hem trouwen.

CAEZAR

Dat zoû misschien wel te schikken zijn. Want ik ben het geweest, die dien mooien, jongen kerel zond, om je vader te helpen.

CLEOPATRA

verrukt

Kèn je hem dan?

CAEZAR

knikt

Ja, zeker.

CLEOPATRA

Is hij met je meê gekomen??

Caesar schudt het hoofd ontkennend; zij is zeér te leur gesteld

O hoe jammer, hoe vreeslijk jammer! Als ik maar wat ouder was; dan zoû hij wel wat anders dan een poesje in me zien, zoo als jij doet! Maar dat vindt je misschien omdat jij al oud bent. Hij is wel heél veel jonger dan jij, niet waar?

CAEZAR

slikt de pil

Hij is wat jonger.

CLEOPATRA

Zoû hij het prettig vinden mijn man te worden, denk je? Als ik het hem vroeg?

CAEZAR

Dat denk ik wel.

CLEOPATRA

Maar ik zoû het niet prettig vinden het hem te vragen. Zoû jij het hem niet kunnen in geven, me te vragen, zoo dat hij niet zoû weten, dat ik het zoo gaarne zoû willen?

CAEZAR

geroerd om hare onwetendheid van des mooien jongen mans karakter

Arm kind!

CLEOPATRA

Waarom zeg je dat zoo, als of je medelij met me hadt? Houdt hij van iemand anders?

CAEZAR

Ik ben er bijna bang voor.

CLEOPATRA

half weenend

Dan kan ik dus nooit zijn eerste liefde zijn?

CAEZAR

Zijn eerste nu niet precies. Hij wordt erg door de vrouwen aangehaald.

CLEOPATRA

O, ik zoû zoo gaarne de eerste geweest zijn! Maar als hij maar eerst van me houdt, dan zal ik maken, dat hij àl de anderen dood maakt. Zeg eens: is hij nog altijd zoo mooi? En die sterke, ronde armen van hem, schijnen die in de zon niet net marmer?

CAEZAR

Ja, hij ziet er prachtig uit...als je na gaat hoe veel hij eet en drinkt.

CLEOPATRA

O, je moet niet zulke gewone, aardsche dingen over hem zeggen. Ik aanbid hem! Hij is een god.

CAEZAR

Hij is een flink cavalerie-hopman en zoo vlug ter been als geen een Romein is.

CLEOPATRA

Wat is zijn eigenlijke naam?

CAEZAR

in de war

Zijn eigenlijke naam?

CLEOPATRA

Ja. Ik noem hem altijd Horus, omdat Horus is onze mooiste god. Maar ik woû zijn eigenlijke naam weten.

CAEZAR

Hij heet Marcus Antonius.

CLEOPATRA

zangerig

Marcus Antonius, Marcus Antonius, Marcus Antonius! O wat een heérlijke naam!

Zij slingert hare armen om Caezars hals

O, nu hoû ik zoo veel van je, omdat je hem gezonden hebt om vader te helpen. Hieldt je erg veel van vader?

CAEZAR

Neen, kindje, maar je vader, zoo als je zei, werkte nooit. Ik ben altijd aan het werk. Toen hij dus zijn kroon verloor, moest hij me 16.000 talenten belooven als ik hem die terug bezorgde.

CLEOPATRA

Betaalde hij je ooit uit?

CAEZAR

Niet heelemaal.

CLEOPATRA

Nu maar, hij had gelijk. Het was veel te duur. De heele wereld is geen 16.000 talenten waard.

CAEZAR

Dat is misschien wel waar, Cleopatra. De Egyptenaren, die wel werken, betaalden zoo veel als hij uit ze kon halen. De rest zijn ze me nog schuldig. Maar omdat ik vermoedelijk die rest nooit krijgen zal, moet ik maar weêr aan het werk gaan. Daarom moet je nu even vlug mijn secretaris gaan roepen.

CLEOPATRA

vleiende

Neen, ik wil nog blijven en dan moet je vertellen van Marcus Antonius.

CAEZAR

Maar als ik niet aan het werk ga, dan zullen Pothinus en de anderen ons af snijden van den haven. En dan is de weg naar Rome geblokkeerd.

CLEOPATRA

Dat komt er niet op aan; je hoeft niet naar Rome terug.

CAEZAR

Maar je wil hebben, dat Marcus Antonius uit Rome hier komt??

CLEOPATRA

springt op

O ja, ja, ja: dat was ik vergeten! Ga dan gauw aan het werk, Caezar, en hoû den weg over zee vrij voor mijn Marcus Antonius!

Zij loopt weg over het terras, met een handkus naar Marcus Antonius, over de zee

CAEZAR

gaat, met plotse ingeving, tot de terrastrap

Hei daar, Britannus.

Verschrikt door het binnen storten van een gewon-

den, Romeinschen soldaat, die tegen over hem staan blijft op de bovenste treê

Wat is dat?

SOLDAAT

wijst op verbonden hoofd

Dit, Caezar; en twee van mijn makkers, op de markt vermoord.

CAEZAR

rustig, maar gespannen van aandacht

Zoo. Waarom?

SOLDAAT

Er komt een leger naar Alexandrië, dat zich noemt het Romeinsche leger.

CAEZAR

Het Romeinsche bezettingsleger. Wat verder.

SOLDAAT

Aangevoerd door een zekeren Achillas.

CAEZAR

Nu ja?

SOLDAAT

De Alexandrijnen stonden tegen ons op toen dat leger de poort binnen kwam. Ik was met twee makkers op de markt, toen het nieuws bekend werd. Zij vielen ons aan. Ik wist me uit de voeten te maken en hier ben ik.

CAEZAR

Goed. Ik ben blij, dat je het er levend van af hebt gebracht.

Rufio komt het terras haastig op loopen, gaat achter den soldaat om en spiedt door een der bogen naar de kade beneden

Rufio, wij worden belegerd.

RUFIO

Wat? Nu al?

CAEZAR

Nu of morgen: wat doet dat er toe. We zullen belegerd worden.

BRITANNUS

stort binnen

Caezar...

CAEZAR

is hem voor

Ja, ik weet het al.

Rufio en Britannus komen van de beide zijden van het terras de hal op naar Caesar toe, die even toeft om tot den soldaat te zeggen:

Kameraad, zeg overal zich op de kust terug te trekken en blijven jullie bij de booten. Laat je wond na zien. Ga.

De soldaat

haast zich weg. Caezar komt de hal op tusschen Rufio en Britannus

Rufio, wij hebben enkele schepen liggen in den Westerhaven. Laat die verbranden.

RUFIO

ontsteld

Verbranden!

CAEZAR

Neem ieder schip, dat ligt in den Oosterhaven en maak je meester van Faros - dat eiland met den vuurtoren. Laat de helft van onze troepen achter, om de kust en de kâ te bewaken, buiten het paleis. Dat is de weg naar huis.

RUFIO

keurt sterk af

Moeten wij de stad op geven?

CAEZAR

Wij bezitten de stad niet, Rufio. We bezitten dit paleis en...wat is dat gebouw hier naast?

RUFIO

Het Theater.

CAEZAR

Dat kunnen we ook nemen: het beheerscht het strand. Wat de rest betreft: Egypte voor de Egyptenaren!

RUFIO

Wel, gij zult het wel weten, denk ik. Is dat alles?

CAEZAR

Alles. Zijn die schepen al verbrand?

RUFIO

Wees gerust, ik zal niet lang talmen.

Spoedt weg

BRITANNUS

Caezar, Pothinus vraagt je te spreken. Ik ben van oordeel, dat hij op zijn plaats moet worden gezet. Hij heeft een allerbeleedigendste manier van doen.

CAEZAR

Waar is hij?

BRITANNUS

Hij wacht buiten.

CAEZAR

roept naar buiten

Hei daar. Laat Pothinus binnen.

*Pothinus verschijnt op het terras en komt de hal op, vol hoogmoed; stelt zich aan
Caezars linkerhand*

CAEZAR

Wel, Pothinus?

POTHINUS

Ik breng u ons ultimatum, Caezar.

CAEZAR

Ultimatum? De poort stond open; ge kondt weg gegaan zijn, zoo ge oorlog wilt. Nu zijt ge mijn gevangene.

Hij gaat naar den troon en ontdoet zich van zijn toga

POTHINUS

minachtend

Ik uw gevangene? Weet ge, dat ge u bevindt in Alexandrië en dat koning Ptolomaeus met een leger, dat tot uw troepje soldaten staat als honderd tot een, in het bezit is van Alexandrië?

CAEZAR

achteloos zich van zijn toga ontdoende en die neêr werpende op den troon

Wel, beste vriend, maak dan maar, dat je weg komt als het je mogelijk is. En zeg aan je vrienden geen Romeinen meer op de markt te vermoorden. Anders zullen mijn soldaten, die niet deelen in mijn beroemde grootzieligheid, vermoedelijk jou vermoorden. Britannus, geef het wachtwoord aan de lijfwacht en haal mijn rusting.

Britannus af. Rufio op

Nu?

RUFIO

wijst van het terras naar een rookwolk, die over den haven drijft

Kijk daar!

Pothinus loopt driftig het terras op om uit te zien

CAEZAR

Wat, nu al in lichte laaie! Onmogelijk!

RUFIO

Ja, vijf goede schepen en een bark, met olie geladen, aan elk vast. Maar ik heb het niet bevolen; de Egyptenaren bespaarden mij de moeite. Zij hebben den Westerhaven bezet.

CAEZAR

vol spanning

En de Oosterhaven? De vuurtoren, Rufio?

RUFIO

plotseling uit vallende, komt op Caezar af

Kan ik een legioen inschepen in vijf minuten? Het eerste cohort staat al op het strand. Meer kunnen wij niet doen. Als ge vlugger werk verlangt, ga dan en doe het zelf.

CAEZAR

kalmeert hem

Goed, goed. Wees kalm, Rufio, wees kalm.

RUFIO

Kalm? Wie is er hier nièt kalm, gij of ik? Zoû ik hier zijn, als ik geen oog op hen houden kon, van af dat terras?

CAEZAR

Vergeef mij, Rufio en

dringend

laat ze voortmaken zoo veel ze kunnen...

Een schreeuw als van een ouden man in uitersten nood. De schreeuw nadert, snel; en Theodotus stort binnen, zich de haren rukkende en met de klagelijkste kreten. Rufio wijkt achterwaarts en staart hem toe, verbaasd om zijn krankzinnige gebaren. Pothinus keert zich om, luistert

THEODOTUS

op de terrastreden, de armen hoog

Onuitsprekelijke afschuw! Wee, wee, helaas! Help!!

RUFIO

Wat is er?

CAEZAR

fronsend

Wie is er vermoord?

THEODOTUS

Vermoord!? Erger is dāt dan de dood van tienduizend menschen! Onherstelbaar verlies voor de menschheid!

RUFIO

Wat is er gebeurd, man?

THEODOTUS

stort het terras af, tusschen hen

Het vuur heeft zich uitgebreid van uw schepen af. Het eerste der zeven
Wereldwonderen vergaat! De Bibliotheek van Alexandrië staat in brand!

RUFIO

Het zoû wat!

Geheel verlucht, gaat hij op het terras en ziet toe naar wat op het strand gebeurt

CAEZAR

Is dat alles?

THEODOTUS

kan zijn ooren niet gelooven

Alles?! Caezar, wilt ge uw naam aan het nageslacht achter laten als een barbaarsche soldaat, te dom om te weten de waarde van boeken?!

CAEZAR

Theodotus, ik schrijf zelf en ik zeg je: het is beter, dat de Egyptenaren hun levens léven dan ze weg droomen met behulp van boeken.

THEODOTUS

knielt in oprechte aandoening en hartstocht-van-geleerde

Caezar, eens in tien menschengeslachten, wint de wereld één onsterfelijk boek!

CAEZAR

onbuigzaam

Als het den schrijver niet te veel eer was, zoû de beul het dan moeten verbranden.

THEODOTUS

Zonder Historie, legt de Dood u neêr naast uw minsten soldaat.

CAEZAR

Dat doet de Dood toch. Ik wensch geen mooier graf.

THEODOTUS

Wat daar brandt is het geheugen der menschheid!

CAEZAR

Een slecht geheugen. Laat het branden.

THEODOTUS

woest

Wilt ge het Verleden vernielen??

CAEZAR

Ja, en bouw de Toekomst op zijn bouwval dan op.

Theodotus, wanhopig, slaat zich met de vuisten de slapen

Maar luister, Theodotus, leeraar van koningen; gij, die Pompeïus' hoofd niet meer telde dan een schaapherder een ui telt en die nu voor mij neêr knielt, de oude oogen vol tranen, om te pleiten voor wat schaapsvel, vol gekrabbeld met dwalingen. Ik kan je niet één man geven met een emmer water, maar ga vrij weg uit het paleis. Maak, dat ge bij Achilles komt en leen zijn legioenen om den brand te blusschen.

Hij duwt hem weg uit het paleis

POTHINUS

met bedoeling

Ge begrijpt, Theodotus; ik blijf hiër gevangen.

THEODOTUS

Gevangen!

CAEZAR

Blijft ge staan te praten terwijl het geheugen der Menschheid verbrandt?

Roept van af het terras

Hei daar! Laat Theodotus vrij uit gaan.

Tot Theodotus

Maak, dat je weg komt.

THEODOTUS

tot Pothinus

Ik moet de Bibliotheek gaan redden.

Hij haast zich weg

CAEZAR

Breng hem tot aan de poort, Pothinus. Vraag hem het volk te doen begrijpen geen Romeinschen soldaten meer te vermoorden, tot jullie aller welzijn.

POTHINUS

Mijn leven zal u duur komen te staan, als gij het mij ontnemt, Caesar.

Hij gaat Theodotus achterna

RUFIO

roept van het terras naar het strand

Is alles daar klaar?

EEN CENTURIO

van omlaag

Alles is klaar. Wij wachten op Caesar.

CAEZAR

Zeg hen, dat Caesar komt - die schurken!

Roept

Brittanicus!

Caezar schertst met den naam van zijn geheimschrijver zoo te verheerlijken tot een naam, die later, officieel, zal beduiden: veroveraar van Brittanië

RUFIO

roept naar beneden

Steekt van wal, allemaal, behalve de groote sloep. Blijft daar bij staan, om in te schepen. Caezars lijfwacht is hier.

Verlaat het terras, komt de hal af

Waar zijn die Egyptenaren? Is dit uit nog meer grootzieligheid? Hebt ge hen laten gaan?

CAEZAR

grinnikend

Ik heb Theodotus laten gaan om de Bibliotheek te redden. We moeten de litteratuur in eere houden, Rufio.

RUFIO

razend

Ge stapelt dwaasheid op dwaasheid! Ik geloof, dat, als ge alle

verslagenen uit Hispanië, Gallië en Thessalië weêr in het leven kondt roepen, ge dat doên zoudt om ze nog eens te moeten bevechten!

CAEZAR

Zouden de goden niet het recht hebben de wereld te verdelgen, zoo hun eenige gedachte was het eindelijk rustig te hebben?

Rufio, ten einde alle geduld, keert zich boos af. Caezar grijpt hem plots bij de mouw en fluistert hem sluw in het oor

Daarbij, beste vriend: één Egyptenaar gevangen te houden, beduidt twee Romeinen, om hem te bewaken. Niet waar?

RUFIO

O! Ik had wel kunnen vermoeden, dat er een vossesstreek school achter die mooie woorden.

Hij wendt zich van Caezar met een schouderchok van kwaad humeur en gaat weêr op het terras naar de toebereidselen zien. Dan af

CAEZAR

Slaapt die Britannus? Ik vroeg hem al een uur geleden om mijn wapenrusting.

Roept:

Britannicus, zegevierende Britannus - Brittanicus! Eilandbewoner!

Cleopatra snelt binnen over het terras met Caezars helm en zwaard, die zij Britannus ontruikt heeft. Britannus volgt haar met kuras en beenstukken. Zij komen op Caezar toe; zij links, hij rechts

CLEOPATRA

Ik zal je aan kleeden, Caezar. Ga dan zitten.

Hij gehoorzaamt

Die Romeinsche helmen staan zoo goed.

Zij neemt zijn krans af

Oooh!

Barst in lachen uit

CAEZAR

Waarom lach je?

CLEOPATRA

Je bent k...k...kaa...aà!!!

Stikt bijna van het lachen

CAEZAR

heeft een beetje het land

Cleopatra!

Staat op, opdat Britannus hem het kuras om gespt

CLEOPATRA

Daarom draag je dus die krans, om het te verbergen!!

BRITANNUS

Zwijg, gij Egyptenaarsche! Dat zijn de eikelen van den Overwinnaar!

Gespt het kuras vast

CLEOPATRA

Zwijg, jij eilandbewoner!

Tot Caezar

Je moest je hoofd in wrijven met brandewijn, Caezar. Dan gaat je haar weêr groeien.

CAEZAR

strak gezicht

Cleopatra, hoû je er van er aan herinnerd te worden, dat je heêl jong bent?

CLEOPATRA

klein mondje

Neen.

CAEZAR

zit weêr neêr, steekt een been uit, opdat Britannus hem het beenstuk omgespt

Evenmin hoû ik er van er aan herinnerd te worden, dat ik...van middelbaren leeftijd ben. Laat mij je tien van mijn overbodige jaren geven. Dat maakt jou zes-en-twintig en dan hoû ik maar...nu, dat doet er niet toe, hoeveel over. Afgesproken?

CLEOPATRA

Goed. Zes-en-twintig dus.

Zet hem den helm op

O, hoe mooi! Nu lijk je maar vijftig, met die helm op!

BRITANNUS

streng

Zoo mag je niet spreken tot Caezar.

CLEOPATRA

tot Britannus

Is het waar, dat toen Caezar je pakte, op dat eilandje, je heelemaal blauw was geverfd?

BRITANNUS

Blauw dragen alle fatsoenlijke Britten. In den oorlog smeren wij ons in met blauw: zoo kan de vijand ons wel onze kleeren en onze levens ontnemen, maar niet onze eerbiedwaardigheid.

Staat op

CLEOPATRA

houdt Caezars zwaard

Laat mij dit omgespen. Nu ben je pràchtig. Hebben ze standbeelden van je gemaakt, in Rome?

CAEZAR

Ja, een heele boel.

CLEOPATRA

Je moet er één laten over komen, voor mij.

RUFIO

komt op over het terras, ongeduldig

Nu Caesar, is het eindelijk gedaan met praten? Zoodra ge aan boord zijt, zullen onze mannen niet meer te houden zijn; de booten zullen als in wedstrijd naar de vuurtoren roeien.

CAEZAR

trekt zwaard en tast, of het scherp is

Is het van daag goed aangezet, Brittannicus? Te Farsalia was het zoo stomp als iets maar stomp kan zijn.

BRITANNUS

Van daag zal het zelfs een Egyptiesch haar in tweeën splijten, Caesar. Ik heb het zelf aangezet.

CLEOPATRA

slingert plots de armen in ontzetting om Caesar

O, je gaat toch niet heusch vechten? Om je te laten dood steken?

CAEZAR

Neen, Cleopatra. Niemand gaat vechten om zich te laten dood steken.

CLEOPATRA

Maar je wordt wel eens dood gestoken. De man van mijn zuster werd in den oorlog dood gestoken. Jij moet niet gaan. Laat hem gaan.

Wijst naar Rufio. Zij lachen om haar

O toe, toe, niet gaan! Wat moet er met mij gebeuren, als je nooit meer terug komt?

CAEZAR

ernstig

Ben je bang?

CLEOPATRA

schrikt

Neen, neen.

CAEZAR

met rustig gezag

Ga op het terras en je zal zien hoe wij de Faros nemen. Je moet leeren naar een gevecht te kunnen zien. Gauw.

Zij gaat, oogen neêr; ziet dan uit van het terras

Zoo is het goed. Nu Rufio, vooruit!

CLEOPATRA

klapt plots in de handen

O je zal niet kunnen gaan!

CAEZAR

Waarom niet? Wat is er dan?

CLEOPATRA

Zij zijn bezig den haven droog te scheppen. Kijk daar! Duizende soldaten! Met emmers!

Wijst links

Zij halen àl het water op!!

RUFIO

spoedt zich om uit te kijken

Waarachtig! Het Egyptische leger! Ze kruipen over den rand van den Westerhaven als sprinkhanen.

Plots razend, loopt op Caezar af

Dat is om je vervloekte grootzieligheid, Caezar. Theodotus heeft ze daar verzameld!

CAEZAR

verrukt om zijn knapheid

Dat woû ik juist, dat hij deed, Rufio! Ze zijn den brand komen blusschen. De Bibliotheek zal hen bezig houden, terwijl wij den Vuurtoren bezetten. Wat zeg je nou?

Rent juichend het terras op, door Britannus gevolgd

RUFIO

geërgerd

Weêr een vossesstreek! Hè, bah!

Rent weg. Gejuich der soldaten, omdat Caezar beneden verschijnt

CENTURIO

beneden

Aan boord! Steekt van wal!

Gejuich

CLEOPATRA

wuift sluier door den terrasboog

Dag Caezar, dàg lieve Caezar! Kom maar weêr gauw terug! Dàg!!!

Derde bedrijf

De uiterste rand van de kade, voór het paleis, uit ziende over den Oosterhaven van Alexandrië naar het Faros-eiland, waarop de beroemde Vuurtoren, een reusachtige, vierkante wit marmeren toren, verdieping op verdieping zich versmallende toe naar den top: daar op een ronde vuurbaken. Het eiland is aan het vaste land verbonden door het Heptastadium, een vijf mijlen lange kade, die den Zuiderhaven zoomt. Midden op de kade staat een Romeinsche schildwacht, pilum ter hand en kijkt met gespannen aandacht uit naar den Vuurtoren, linkerhand voor de oogen. Het pilum is een sterke houten stok, 4½ voet lang, met een ijzeren punt, drie voet lang. De schildwacht is zoo verdiept, dat hij niet

de aannadering bespeurt van vier Egyptische marktsjouwers, die opgerolde tapijten dragen. Ftatatita en Apollodorus, de Siciliaan, gaan hen voor. Apollodorus is een schitterende jonge man, vier-en-twintig jaar, mooi en minzaam, gekleed met een overdachte aesthetiek, in teederst purper en duivegrauw, met bronzen sieraden, gebrand zilver, speksteen en agaath. Zijn zwaard, sierlijk van vorm, iets als een Middeneeuwsch kruis, heeft een blauw stalen lemmet, zichtbaar door de doorschijnende scheede van purper leder en filigraan. De sjouwers, door Ftatatita geleid, loopen langs de kade achter den schildwacht om naar de treden van het paleis, waar zij hun tapijtrollen neêr leggen en hurken. Apollodorus loopt niet met hen mede; hij staat stil, vermaakt door den schildwacht, die vol aandacht steeds staart naar den Vuurtoren.

APOLLODORUS

roept schildwacht

Werda? Hè wat?!

SCHILDWACHT

schrikt hevig, keert zich om, pilum gestrekt; hij is een klein, sterk, blond dienstdoenerkje met oudachtig gezicht

Wat is dat! Staat! Wie ben jij?

APOLLODORUS

Ik ben Apollodorus, de Siciliaan. Wel, kerel, wat sta je te droomen? Sinds ik door de linies om het Theater kwam, ben ik met mijn troepje drie schildwachten voorbij gegaan, die alle drie zoo verdiept waren te staren naar den Vuurtoren, dat ze me geen van drieën aanhielden. Is dat Romeinsche wapentucht?

SCHILDWACHT

Wij staan hier niet om het land te bewaken maar wel de zee. Caezar is juist aangeland bij den Faros.

Kijkt naar Ftatatita

Wat heb je daar? Wat is dat voor een Egyptische stoethaspel?

FTATATITA

Apollodorus, leg dien Romeinschen hond het zwijgen op en zeg hem niet te keffen in de aanwezigheid van Ftatatita, der koningin Opperpaleisvrouw en Hoofd harer hofhouding.

APOLLODORUS

Beste kerel, dit is een groote dame en erg bevriend met Caezar.

SCHILDWACHT

niet onder den indruk, wijst naar de tapijten

En wat is al die rommel?

APOLLODORUS

Tapijten, voor de kamers van de koningin. Ik heb ze uitgekozen tusschen de mooiste, die er bestaan, en de koningin kiest dan weêr uit mijn keuze.

SCHILDWACHT

Dus jij bent een tapijtenkoopman?

APOLLODORUS

beleedigd

Ik ben een patriciër, beste vriend.

SCHILDWACHT

Een patriciër? Een patriciër, die er een winkel op na houdt in plaats van te vechten!

APOLLODORUS

Ik hoû er geen winkel op na. Mijn huis is een tempel der kunst. Ik ben de aanbiddere der Schoonheid. Mijne roeping is te zoeken mooie dingen voor koninginnen, die mooi zijn. Mijn lijfspreuk is: Kunst ter wille der kunst.

SCHILDWACHT

Dat is niet het wachtwoord.

APOLLODORUS

Het is een universeel wachtwoord.

SCHILDWACHT

Ik ben niet op de hoogte van universeele wachtwoorden. Zeg me het wachtwoord van van daag, of ga naar je winkel terug.

Ftatatita, aangehitst door zijn vijandigen toon, sluipt naar den rand van de kade, een panther gelijk, achter den schildwacht

APOLLODORUS

En wat als ik noch het een noch het ander doe?

SCHILDWACHT

Dan boor ik mijn pilum dwars door je lijf.

APOLLODORUS

Zoo als je wilt, beste kerel.

Trekt zwaard en springt gratieus op schildwacht toe

FTATATITA

grijpt plots schildwachts armen vast

Steek je dolk in zijn hondenstrot, Apollodorus.

Ridderlijke Apollodorus lacht, schudt van neen; kijkt naar het paleis, zwaard steeds gericht

SCHILDWACHT

wringt zich te vergeefs

Vervloekt! Laat me los! Help, hei!!

FTATATITA

licht hem op

Steek het kleine Romeinsche ondie dood! Prik hem aan je zwaard!

Enkele Romeinsche soldaten, met centurio, komen aan geloopt over de kade. Zij verlossen schildwacht en slingeren Ftatatita weg, die links van den schildwacht tuimelt

CENTURIO

oudere, onaantrekkelijke officier, kort-af in taal en manieren, wingerdstaf¹ ter hand

Hoe nu? Wat moet dat hier?

FTATATITA

tot Apollodorus

Waarom heb je hem niet dood gestoken? Er was alle tijd toe!

APOLLODORUS

Centurio, ik ben hier door de koningin ontboden...

CENTURIO

valt hem in de rede

De koningin, ja ja!

Tot schildwacht

Laat hem binnen. Laat al die winkeliers maar binnen, bij de koningin, met hun waar. Maar let er op, dat je niemand passeeren laat, die je niet binnen gelaten hebt, zelfs niet de koningin.

SCHILDWACHT

Die oude vrouw is gevaarlijk; ze is sterk als drie kerels te zamen. Ze woû hebben, dat de koopman me dood stak.

APOLLODORUS

Centurio, ik ben geen koopman. Ik ben een patriciër en der kunst gewijd.

CENTURIO

Is dat jou vrouw?

APOLLODORUS

¹ Waardigheidsteeken van den centurio; korte staf uit wingerdhout. (Noot van den Vertaler.)

met afschuw

Neen, neen!

Zich weêr meester, beleefd

Niet, dat de dame geen zeer belangwekkende persoonlijkheid is. Maar

met emfaze

ze is NIET mijn vrouw!

FTATATITA

tot Centurio

Romein, ik ben Ftatatita, Opperpaleisvrouw der koningin en Hoofd harer Hofhouding.

CENTURIO

Hoû je handen af van mijn soldaten, juffrouw, of we zullen je verzuipen in den haven, al was je zoo sterk als tien kerels te zamen.

Tot zijn mannen

Naar je post: marsch!

Allen terug, als zij gekomen zijn

FTATATITA

kijkt hen nijdig na

We zullen eens zien wie Isis het meest begunstigen zal: haar dienaress Ftatatita of dien hond van een Romein.

SCHILDWACHT

tot Apollodorus, pilum gestrekt naar het paleis

Ga naar binnen, maar pas op je tellen.

Tot Ftatatita

En jij, oude krokodil, kom eens binnen mijn bereik en ik zal je dit PILUM in je kaken te kraken geven.

CLEOPATRA

roept uit het paleis

Ftatatita! Ftatatita!

FTATATITA

kijkt op, geschandaliseerd

Ga weg van het raam! Ga wèg van het raam! Er zijn hier mannen!!

CLEOPATRA

Ik kom beneden.

FTATATITA

in de war

Neen, neen! Waar dènk je aan! O goden, goden nog toe! Apollodorus, zeg aan de sjouwers de tapijten op te nemen en kom vlug met me meê, in het paleis.

APOLLODORUS

Gehoorzaam der koningin Opperpaleisvrouw en Hoofd harer Hofhouding.

FTATATITA

ongeduldig, terwijl de sjouwers bukken om de tapijtrollen op de schouders te nemen

Vlug! Vlug dan! Ze is anders dadelijk hier!

Cleopatra komt uit het paleis en loopt over de kê naar Ftatatita

O, dat ik ooit geboren werd!!

CLEOPATRA

verlangensvol

Ftatatita, ik heb wat bedacht. Ik moet dadelijk een boot hebben.

FTATATITA

Een boot! Neen, neen, dat kan niet. Apollodorus, zeg het dan, tegen de koningin!

APOLLODORUS

galant

Schoone vorstin, ik ben Apollodorus, de Siciliaan, uw dienaar, uit de bazâr. Ik breng u de drie schoonste Perzische tapijten, die er bestaan, om een keuze te doen.

CLEOPATRA

Ik heb van daag geen tijd voor tapijten. Zoek me een boot.

FTATATITA

Wat zijn dat voor kuren! Je kan niet anders varen dan in de koninklijke bark.

APOLLODORUS

Koninklijkheid, Ftatatita, schuilt niet in de bark maar in de koningin.

Tot Cleopatra

De druk van uw koninklijken voet op den rand van de gemeenste schuit in den haven zal die koninklijk maken.

Keert zich naar den haven en roept over het water

Hei daar, bootsman! Roei hierheen, naar de trap!

CLEOPATRA

Apollodorus; je bent een puike ridder. Ik zal voortaan altijd mijn tapijten door jou bestellen.

Apollodorus buigt vroolijk. Een riem verschijnt boven de kade; de schipper, rondkoppig, levendig, grinnikend, zwart gebrand door de zon, komt de treden op, aan schildwachts rechterzijde, en wacht

Kan je roeien, Apollodorus?

APOLLODORUS

Mijne riemen zullen Uwer Majesteit vleugelen zijn. Waarheen zal ik mijn vorstin voeren?

CLEOPATRA

Naar den Vuurtoren. Kom!

Wil de trap af gaan

SCHILDWACHT

pilum gestrekt

Staat. Ge moogt niet verder.

CLEOPATRA

booze blos

Hoe durf jij? Weet je wel, dat ik de koningin ben?

SCHILDWACHT

Ik heb mijn orders....Moogt niet verder.

CLEOPATRA

Ik zal zeggen aan Caesar, dat hij je dood laat maken, als jij me niet gehoorzaamt.

SCHILDWACHT

Hij zal nog iets ergers voor me bedenken, als ik mijn centurio niet gehoorzaam.
Achterwaarts!

CLEOPATRA

Ftatatita, worg hem!

SCHILDWACHT

verschrikt, kijkt angstig naar Ftatatita, zwaait pilum

Wèg, jij daar!

CLEOPATRA

loopt op Apollodorus toe

Apollodorus, zeg aan je slaven ons te helpen!

APOLLODORUS

O vrouwe, ik heb hun hulp van noode niet!

Trekt zwaard

Gij soudenier, kies met welk wapen gij u wilt verdedigen. Zal het zijn zwaard tegen pilum of zwaard tegen zwaard?

SCHILDWACHT

Romein tegen Siciliaan, vervloekt! Daar dàn!

Werpt pilum tegen Apollodorus, die handig op één knie zinkt. Het wapen schiet over zijn hoofd en valt neêr. Apollodorus, met triomfkreet, springt op en valt schildwacht aan, die zwaard trekt, zich verdedigt, roepende:

Hei daar, wachten! Te hulp!!

Cleopatra, te gelijker tijd in angst en verrukt, vlucht naar het paleis, waar de sjouwers hurken bij de tapijten. De schipper, verschrikt, haast de trap af, vèr van die plek des onheils maar houdt dan stand en kijkt uit naar het gevecht, zijn kop even zichtbaar boven den rand van de kade. De schildwacht is door zijn vrees voor een aanval in den rug, van Ftatatita, zich niet geheel meester. Zijn meesterschap met het zwaard, te plomp en te plots, wordt zwaar op de proef gesteld en hij moet telkens naar Ftatatita steken om haar van zich af te houden, tusschen attaqueeren en pareeren door. De centurio keert terug met verscheidene soldaten. Apollodorus springt terug naar Cleopatra als die versterking nadert

CENTURIO

nadert, rechts van schildwacht

Wat is er nu weêr?

SCHILDWACHT

hijgende

Ik zoû het wel alleen af kunnen als dat oude wijf er niet bij was. Hoû haar weg van me: meer heb ik niet nodig.

CENTURIO

Doe je rapport, soldaat. Wat is er gebeurd?

FTATATITA

Centurio, hij had bijna de koningin gedood.

SCHILDWACHT

ruw-weg

Zeker, eerder dan haar te laten passeeren. Ze woû een boot nemen om, zoo als ze zei, naar den Vuurtoren te gaan. Ik hield haar staande als mij bevolen was en toen hitste ze dien vent op me af.

Raapt pilum op en gaat terug op zijn post

CENTURIO

tot Cleopatra

Cleopatra, ongaarne beleedig ik u, maar zonder Caezars opzettelijk bevel mogen wij u niet de Romeinsche linies laten passeeren.

APOLLODORUS

Maar, centurio, ligt de Vuurtoren niet binnen de Romeinsche linies sedert Caesar hier landde?

CLEOPATRA

Ja, ja. Spreek dat eens tegen!

CENTURIO

tot Apollodorus

Wat jou betreft, Apollodorus, je mag de goden danken, dat je niet aan de paleispoort met een pilum bent vast gespietst voor je bemoeiing.

APOLLODORUS

hoffelijk

Vriend centurio, ik werd niet geboren om te vallen onder zoo plomp een wapen. Als ik verslagen word, zal het zijn onder

toont zwaard

deze blanke vorstin aller vechtmiddelen: het eenige een kunstenaar waardig. En nu dat ge overtuigd zijt van ons niet-willen gaan buiten de linie, verzoek ik u mij den schildwacht eerst te laten doorpriemen en dan verder met de koningin te gaan.

CENTURIO

tot schildwacht, die boos op speelt

Hoû je rustig. Cleopatra, ik moet bij mijn orders blijven en mij niet voegen naar de spitsvondigheden van een Siciliaan. Ga terug in uw paleis en bekijk de tapijten daar.

CLEOPATRA

klein mondje

Ik wil niet, ik ben de Koningin. Caezar spreekt niet tegen me zoo

als jij doet. Hebben Caezars centurionen de manieren aangenomen van zijn keukenknechten?

CENTURIO

somber

Ik doe mijn plicht. Dat is genoeg voor mij.

APOLLODORUS

Koninklijkheid, als een stommeling iets doet, waarover hij zich schaamt, verklaart hij altijd, dat het zijn plicht is.

CENTURIO

boos

Apollodorus...

APOLLODORUS

valt hem in de rede, met tartende bevalligheid

Ik zal voor die beleediging te gelegener tijd en plaats met mijn zwaard tot uw dienst staan. Kunstzin sluit het meesterschap op het zwaard niet uit.

Tot Cleopatra

O, Star van het Oosten, aanhoor mijn raad. Tot Caesar zelve boodschap zendt aan deze soudeniërs, zijt gij gevangen. Laat mij hem kond doen van u en uit uw naam een geschenk hem bieden en voor de zon halverwege gedaald is aan den boezem der zee, breng ik u Caezars bevel tot in-vrijheid-stelling.

CENTURIO

grijnslacht

En dat geschenk zal jij wel aan de koningin bezorgen, hè?

APOLLODORUS

Centurio, de koningin zal uit mijne handen, zonder geldelijke vergoeding, met de ongedwongene schatting van Siciliaanschen smaak aan Egyptische schoonheid, het schitterendste dezer tapijten erlangen, als een geschenk voor Caesar.

CLEOPATRA

juichende, tot centurio

Nu zie je wat een ordinaire vent jij bent, die van niets verstand heeft!

CENTURIO

kort-af

Wel, een gek en zijn goed paren niet lang.

Tot zijn mannen

Twee mannen meer, op deze post en let op, dat niemand het paleis verlaat dan deze koopman met zijn boeltje. Als hij weêr zijn zwaard trekt binnen de linies, steek je hem overhoop. Naar je posten. Marsch!

Gaat, laat twee auxiliares¹ bij den eersten schildwacht achter

1 Milites auxiliares: hulptroepen der Romeinsche bondgenooten. (Noot v.d. V.)

APOLLODORUS

beleefd, kameraadschappelijk

Vrienden, wilt ge niet in het paleis komen om onzen twist te verdrinken in een schaal wijn?

Neemt beurs uit zak en bengelt met de goudstukken

De koningin heeft voor elk van u wat moois.

SCHILDWACHT

zeer barsch

Je weet onze orders. Maak, dat je je voort scheert.

EERSTE AUXILIARIS

Dat kan je toch uit je eigen ook wel begrijpen, Maak, dat je wèg komt.

TWEDE AUXILIARIS

kijkt begeerig naar de beurs; hij heeft een vooruitstekende neus; zijn kameraad niet

Breng een armen drommel niet in verzoeking!

APOLLODORUS

tot Cleopatra

Parel aller Vorstinnen, de centurio is vlak bij en de Romeinsche soldaat is onomkoopbaar als zijn centurio hem in de gaten heeft. Ik moet zelve wel uw boodschap overbrengen aan Caezar.

CLEOPATRA

die peinzende heeft gestaan tusschen de tapijten

Zijn die tapijten erg zwaar?

APOLLODORUS

Dat doet er niet toe. Er zijn sjouwers genoeg.

CLEOPATRA

Hoe leggen ze de tapijten in de booten? Smijten ze die er in?

APOLLODORUS

Niet in de kleine booten, Koninklijkheid. Dat zoû ze doen zinken.

CLEOPATRA

Niet in dâ bootje, dus?

Wijst naar schipper

APOLLODORUS

Neen, want dat is wel heel klein.

CLEOPATRA

Maar kàn je er een tapijt in leggen voor Caezar, als ik hem er een zend?

APOLLODORUS

O, zeker.

CLEOPATRA

En zullen ze het dan voorzichtig de trappen af dragen, met gróoten zorg?

APOLLODORUS

Laat dat maar aan mij over.

CLEOPATRA

Maar met èrg, èrg veel grooten zorg?

APOLLODORUS

Met èrg, èrg veel grooten zorg.

CLEOPATRA

Beloof je me, dat de sjouwers het niet laten vallen of er meê gooien?

APOLLODORUS

Pak den fijnsten glazen beker uit het paleis in het midden van de tapijtrol, o, Vorstin, en zoo hij breekt, zal mijn hoofd er voor vallen.

CLEOPATRA

Goed. Kom Ftatatita.

Ftatatita komt nader. Apollodorus wil de vrouwen in het paleis begeleiden

Neen, Apollodorus, jij moet niet komen. Ik wil zèlf een tapijtje kiezen. Je moet maar hier wachten.

Snel af, in het paleis

APOLLODORUS

tot de sjouwers

Volg deze hooge vrouwe

wijst Ftatatita

en gehoorzaam haar.

Sjouwers staan op, nemen de tapijten op

FTATATITA

tot de sjouwers, hooghartig

Hier heen. Doen jullie je schoenen uit voor je de trappen op komt.

Af, gevolgd door de sjouwers, die de tapijten dragen. Intusschen gaat Apollodorus naar den rand van de kade en ziet uit over den haven. De schildwachten blijven kwaadaardig naar hem kijken

APOLLODORUS

tot schildwacht

Beste vriend...

SCHILDWACHT

ruw

Hoû je stil!

EERSTE AUXILIARIS

Hoû je ratel!

TWEEDE AUXILIARIS

fluistert, angstigen blik naar de Noordkant van de kade

Kan je dan niet een oogenblik wachten?

APOLLODORUS

Jawel, o driekoppig ezelsgedrocht!

Zij mompelen woedend, maar hij laat zich niet uit het veld slaan

Luistert eens; staan jullie hier om mij of om de Egyptenaren te bewaken?

SCHILDWACHT

Wij weten wat we moeten doen.

APOLLODORUS

Waarom doen jullie het dan niet? Daar ginds is het zeker niet pluis!

Wijst naar het Zuidwesten

SCHILDWACHT

moppert

Een vent als jij behoeft me niet te vertellen wat ik te doen heb.

APOLLODORUS

Je bent al heel onbeleefd.

Roept:

Hei daar, centurio! Hei daar!!

SCHILDWACHT

Hoû je op, bemoeial?

Roept

Hei daar! Onraad! Onraad!!

EERSTE EN TWEDE AUXILIARES

Onraad! Onraad! Hei daar!!

Centurio komt haastig aan, met wacht

CENTURIO

Wat nu weêr? Heeft het oude wijf je weêr gemolesteerd?

Bemerkt Apollodorus

Ben JIJ hier nog?

APOLLODORUS

wijst steeds

Kijk eens daár! De Egyptenaren roeren zich. Zij willen het Faroseiland weêr hebben. Ze zullen hun aanval doen te land en te water; te land langs de groote kê, te water

van uit den Westerhaven. Beste vrienden, weest op je hoede: de poppen gaan weêr aan het dansen.

Van verschillende punten, langs de kade, trompetgeschal

Aha! Zei ik jullie niet...?

CENTURIO

vlug

De twee extra man dadelijk naar de Zuiderposten, om onraad te melden. Eén man blijft hier. De anderen volgen mij, vlug.

De twee auxiliares snel af, Zuidwaarts. Centurio en wacht snel af Noordwaarts; dan BUCINA-geklater. De vier sjouwers komen uit het paleis met een tapijtrol; Ftatatita volgt hen

SCHILDWACHT

pilum gestrekt

Al weêr jullie!

Sjouwers staan stil

FTATATITA

Hoû je kalm, Romein; je bent nu in je eentje. Apollodorus, dit tapijt is Cleopatra's geschenk aan Caesar. Er zijn in gepakt tien kostbare drinkschalen van het fijnste Iberische kristal en honderd eieren van de heilige blauwe duif. Let op, dat ze niet breken.

APOLLODORUS

Ik verpand er mijn hoofd om!

Tot sjouwers

Leg het tapijt in de boot, voorzichtig.

Sjouwers dragen het tapijt de treden af

EERSTE SJOUWER

ziet in de boot

Je moet weten wat je doet, heerschap. De eieren, waarvan deze dame spreekt, wegen wel meer dan een pond het stuk. Het bootje is te klein voor zoo zware vracht.

SCHIPPER

loopt snel de kadetrap op

O jou gemeene sjouwer! O jij, bastaardzoon van een kemelin!

Tot Apollodorus

Mijn boot, heerschap, heeft wel eens meer dan vijf man over-gevaren. Zoû die dan niet uwe Heerlijkheid en eenige duive-eieren kunnen dragen?

Tot sjouwer

Jij schurftige dromedaris, verdelgen zullen de goden je voor die nijdige laagheid.

EERSTE SJOUWER

Ik kan deze rol nu niet los laten om je te ranselen, maar een andere maal zal ik je te pakken krijgen.

APOLLODORUS

tusschen beiden

Hoû je beiden bedaard. Zelfs al was de boot niet meer dan één plank, zoû ik hem nemen om naar Caezar te gaan.

FTATATITA

angstiglijk

In naam der goden, Apollodorus, let goèd op die tapijtrol.

APOLLODORUS

Vrees niet, gij wonderbaarlijke eerbiedwaardige: ik vermoed wel wat een waarde er in zit.

Tot sjouwers

Nu, leg het tapijt neêr en voorzichtig, hoor, of we krijgen tien dagen lang niet anders te bikken dan stokslagen.

Schipper naar beneden, gevolgd door sjouwers met rol; Ftatatita en

Apollodorus houden op de kade de wacht

APOLLODORUS

Zachtjes, zachtjes, mijn lieve jongens!

Met plotsen schrik

Past dan toch òp, jullie honden! Leg de rol goèd in evenwicht...Zoo, zoo is het goed.

FTATATITA

schreeuwt

Niet er op trappen! Niet er op trappen! Beest van een bruit, die jij bent!

EERSTE SJOUWER

komt naar boven

Wees niet zoo zenuwachtig, juffrouw: het is alles in orde.

FTATATITA

Alles in orde! O mijn hart stond stil!

Ademt naar lucht, grijpt zich de borst

De vier sjouwers zijn boven gekomen en wachten, op geld

APOLLODORUS

Hier, jullie hongerlijders!

Geeft geld aan eersten sjouwer, die het toont aan de anderen, in zijn hand. Zij klompen begeerig te zamen, reeds gereed om, volgens Oostersche zede, tot de goden te klagen over de gierigheid van hun meester. Maar zijne vrijgevigheid overstelpt hen

EERSTE SJOUWER

O gij mildste aller vorsten!

TWEDE SJOUWER

Gij, koning van de Bazâr!

DERDE SJOUWER

Lieveling der goden, gij!

VIERDE SJOUWER

O gij gòd aller sjouwers van de markt!

SCHILDWACHT

nijdig, dreigt woest met pilum

Weg, honden! Vooruit! Maakt, dat jullie weg komt!

Zij vluchten, Noordwaarts, langs de kê

APOLLODORUS

Vaarwel, Ftatatita. Ik zal aan den Vuurtoren zijn voór de Egyptenaren.

Gaat de trappen af

FTATATITA

Dat de goden uw spoedige reis begunstigen en mijn kind beschermen!

Schildwacht keert terug na sjouwers verjaagd te hebben en kijkt naar de boot, bij de trap, angstig, dat Ftatatita ontsnapt

APOLLODORUS

beneden; de boot vaart weg

Vaarwel, dappere pilum-houwer!

SCHILDWACHT

Het ga je wel, winkelier.

APOLLODORUS

Ha, ha! Roei, dappere schipper, roei wat je roeien kunt!

Oho-o-o-o!

Begint te zingen in maat met den riemslag

Mijn hart, mijn hart, spreidt uw wieken blij!

Schudt vàn u zoo zwaren liefdevracht...

Geef mij de riemen, o gij zoon van een slak!

SCHILDWACHT

dreigt Ftatatita

Kom, juffie, ga terug naar je kippenren! Naar binnen.

FTATATITA

valt op knieën en strekt handen uit over het water

O, goden der zee, voer haar veilig over, smee ik u!

SCHILDWACHT

Voer WIE veilig over?? Wat bedoel je?

FTATATITA

duistere blik

En goden van Egypte en goden der Wraak, laat dezen Romeinschen dwaas als een hond door zijn hopman geranseld worden, omdat hij niet verhinderde dat zij over de wateren voer!

SCHILDWACHT

Vervloekt wezen, is ZIJ dan in de boot?

Roept over de zee

Hei, daar, schipper! Hei daar!

APOLLODORUS

zingt, reeds ver

Mijn hart, mijn hart, wees vroolijk en vrij!
Dat nimmer gij meer naar liefde smacht!

Intusschen zit Rufio, na een morgenschermtuseling, op een takkebos dadels te knabbelen bij de poort van den vuurtoren, die links, reusachtig, op torent in de wolken. Zijn helm, vol dadels, houdt hij tusschen zijn

knieën; de lederen wijnflesch hangt hem ter zijde. Achter hem het groote, steenen voetstuk van den vuurtoren, van de open zee afgeschoten door lage, steenen borstwering: in het midden een paar treden. Zware ketting met haak hangt van den vuurtoren aan katrol neêr, boven zijn hoofd. Andere takkebossen liggen gereed om opgeheschen te worden en den vuurbaken, boven, te voeden. Caesar staat op de trap der borstwering en kijkt verlangensvol uit, zichtbaar ongerust. Britannus komt uit de poort

RUFIO

Wel, mijn Britsche eilandbewoner? Ben je boven geweest.

BRITANNUS

Ja. Ik denk zoo wat 200 voet hoog.

RUFIO

Is er iemand boven?

BRITANNUS

Eén bejaarde Tyriër, voor de katrol en dan zijn zoon, een aardig ventje van veertien.

RUFIO

ziet op naar ketting

Wat? Een oude man en een jongen? Doen die dat alles daar? Twintig kerels, meen je.

BRITANNUS

Twee, zeg ik je, meer niet. Zij hebben tegenwichten en een machine met kokend water, die ik niet begrijp: niet van Britsch model. Dat hebben ze noodig om de olievaten en de takkebossen op te hijschen, om het vuur aan te steken in de stookplaats boven.

RUFIO

Maar...

BRITANNUS

Vergeef me: ik kwam beneden omdat er langs de kâ boodschappers naar ons toe komen van het eiland af. Ik moet gaan zien wat ze willen.

Snelt weg, achter vuurtoren om

CAEZAR

komt neêr van borstwering, rillende, en uit zijn humeur

Rufio, het is een malle onderneming geweest. We krijgen op ons dak. Ik woû, dat ik wist hoe onze mannen op schoten met die barrikade over de groote kâ.

RUFIO

boos

Moet ik mijn middagmaal in den steek laten en van honger sterven om u rapport te brengen?

CAEZAR

kalmeert hem, zelf zenuwachtig

Neen, Rufio, neen. Eet, mijn jongen, eet.

Gaat weêr naar borstwering; Rufio eet dadels

De Egyptenaren zullen niet zoo stom zijn om nièt de barrikade te bestormen en ons hier te overvallen voor ze heelemaal klaar is. Het is de eerste keer in mijn leven, dat ik een gevaar op loop, dat ik had kunnen vermijden. Ik had niet naar Egypte moeten komen.

RUFIO

Een uur geleden waart ge zeker van de zege.

CAEZAR

zich verontschuldigend

Ja, net een gek. Ik mis zelfbeheersching, Rufio; ik ben kinderachtig.

RUFIO

Kinderachtig! Heelemaal niet. Hier.

Biedt hem handvol dadels

CAEZAR

Wat moet ik daar meê?

RUFIO

Eten. Dat is het wat ge moet. Als een man op leeftijd komt, zinkt hij in elkaâr voór hij gegeten heeft. Eet en drink en bekijk het zaakje dan nog eens van een anderen kant.

CAEZAR

neemt de dadels

Leeftijd!

Schudt hoofd en eet een dadel

Ja, Rufio, ik ben oud...En op. Het is waar, heelemaal waar.

Verzinkt in droefgeestig gepeins; eet weêr een dadel

Achillas is nog in zijn bloei; Ptolomaeus is een jongen.

Eet weêr een dadel, vroolijkt wat op

Wel, iedereen heeft zijn tijd; ik heb den mijne gehad; ik mag niet klagen.

Plots vroolijk

Die dadels zijn wel lekker, Rufio.

Britannus keert terug, zeer opgewonden, met lederen tasch. Caezar heeft zich herwonnen

Wat is er?

BRITANNUS

zegevierend

Onze dappere Rhodézische matrozen hebben een schat veroverd. Daar!

Werpt tasch neêr aan Caezars voet

Onze vijanden vallen in onze handen.

CAEZAR

Wat is er in die tasch?

BRITANNUS

Luister een oogenblik, Caezar. Deze tasch bevat alle de brieven, die gewisseld werden tusschen Pompeïus' partij en het bezettingsleger hier.

CAEZAR

Welnu?

BRITANNUS

ongeduldig omdat Caezar niet snel genoeg den toestand begrijpt

Wel, we zullen nu weten wie uw vijanden zijn. Ieder mans naam, die tegen u heeft samen gezworen, sinds gij den Rubicon overtrokt, kan in deze papieren staan, als ik het wel heb.

CAEZAR

Verbrand ze.

BRITANNUS

Verbrand ze...!!!

Open mond

CAEZAR

En dadelijk! Woû je, dat ik mijn drie volgende levensjaren verspilde met de mannen te veroordeelen en te verbannen, die mijn vrienden zullen worden als ik ze bewezen heb, dat mijn vriendschap meer waard is dan die van Pompeïus was, dan die van Cato is? O onverbeterlijke Britsche eilandbewoner: ben ik een bulldog, om twist te zoeken, alleen om te toonen hoe sterk mijn kaken zijn?

BRITANNUS

Maar uw eer, Rome's eer...

CAEZAR

Ik offer mijn eer geen menschenoffers als jou Druïden hun goden doen. En als jij die dingen niet wilt verbranden, kan ik ze ten minste verdrinken.

Raapt tasch op en werpt die in zee

BRITANNUS

Caezar, dit is louter buitensporigheid! Mogen verraders vrij los loopen alleen ter wille van woordspel?

RUFIO

staat op

Caezar, als de eilandbewoner gedaan heeft met zijn redevoering, roep me dan weêr, hè? Ik ga eens kijken naar de warm-watermachine.

Gaat in den vuurtoren

BRITANNUS

met oprecht gevoel

O, Caezar, mijn groote meester, als ik u maar kon overtuigen het leven ernstig te beschouwen als mijn landgenooten het doen.

CAEZAR

Doen ze dat werkelijk, Britannus?

BRITANNUS

Waart ge dan niet daar ginds? Hebt ge hen dan niet gezien? Welke Brit spreekt als gij spreekt in uw lichtzinnige oogenblikken? Welke Brit verwaarloost de dienstoefeningen in het heilige bosch? Welke Brit draagt veelkleurige gewaden als gij, in plaats van effen blauw, zoo als alle degelijke, achtenswaardige mannen doen? Dat zijn gewetensvragen bij ons.

CAEZAR

Wel, beste vriend, op een goeden dag ga ik de dienst uit en dan zal ik misschien een blauwe toga nemen. Intusschen moet ik het maar, zoo goed en kwaad als het gaat, doen met die opzichtige, Romeinsche dingen.

Apollodorus komt van achter den vuurtoren

Wat is dat?

BRITANNUS

keert zich snel om, den vreemdeling tartende met officieelen trots

Wat is dat? Wie ben jij? Hoe kom je hier?

APOLLODORUS

Bedaar, bedaar, beste vriend: ik zal je niet op eten. Ik ben met een boot gekomen, van Alexandrië, met kostbare geschenken voor Caezar.

CAEZAR

Van Alexandrië?!

BRITANNUS

gestreng

Dit is Caezar, meneer.

RUFIO

verschijnt in poort

Wat gebeurt er?

APOLLODORUS

Heil, groote Caezar! Ik ben Apollodorus van Sicilië, de kunstenaar.

BRITANNUS

Een kunstenaar? Waarom lieten zij zoo een vagebond door!

CAEZAR

Wees toch kalm, man. Apollodorus is een beroemde patriciër, een amateur.

BRITANNUS

uit het veld geslagen

Ik maak uw heerschapp mijn oprechte verontschuldiging.

Tot Caezar

Ik dacht, dat hij een kunstenaar-van-beroep was.

Verlegen, staat hij toe, dat Apollodorus Caezar nadert; verwisselt met hem van plaats. Rufio, Apollodorus metende met blik van ondubbelzinnige afkeuring, gaat ter andere zijde van het terras

CAEZAR

Wees welkom, Apollodorus. Wat wilt ge?

APOLLODORUS

Allereerst, u een geschenk overhandigen van aller vorstinnen vorstin.

CAEZAR

Wie is dat?

APOLLODORUS

Cleopatra van Egypte.

CAEZAR

vertrouwelijk en hoogst beminnelijk

Apollodorus, dit is heusch geen oogenblik om cadeau-tjes in ontvangst te nemen. Ik bid je, ga terug naar de koningin en zeg haar, dat als alles goed gaat, ik van avond terug kom in het paleis.

APOLLODORUS

Caezar, ik kàn niet terug. Toen ik den vuurtoren naderde, smeed de een of andere stommeling een groote, leêren tasch in de zee. Het sloeg de voorsneb van mijn boot kapot en ik kon ter nauwernood aan wal komen met mijn lading, vóór het arme, kleine notendopje zonk.

CAEZAR

Het spijt me, Apollodorus. Die stommeling zal een uitbrander

krijgen. Wel, wel en wat breng je me meê? De koningin zal het niet aardig vinden als ik er geen notitie van neem.

RUFIO

Hebben we tijd te verspillen aan die prullenboel? De koningin is toch maar een kind.

CAEZAR

Juist; daarom moeten we haar geen verdriet doen. Wat is het presentje, Apollodorus?

APOLLODORUS

Caezar, het is een Perziesch tapijt - een prachtstuk! En daar in - hebben ze me gezegd - zijn duive-eieren gepakt en kristallen drinkschalen en allerlei kostbare, breekbare dingen. Ik zoû voor geen geld het langs dat nauwe trapje durven naar boven laten brengen.

RUFIO

Hijsch het dan aan die ketting op. Wij zullen de eieren naar den kok zenden, uit de schalen onzen wijn drinken en het tapijt kan dienen als bed, voor Caezar.

APOLLODORUS

Aan die ketting! Caezar, ik heb gezworen voor dit tapijt zorg te dragen als voor mijn eigen leven.

CAEZAR

blijmoedig

Laat jij je dan te gelijker tijd op hijschen; als de ketting dan breekt, ga jij tegelijker tijd met de eieren naar den kelder.

Gaat naar de ketting en kijkt er, vol aandacht, langs

APOLLODORUS

tot Britannus

Meent Caezar wat hij zegt?

BRITANNUS

Hij doêt wat lichtzinnig omdat hij uit Italië is maar hij meent wat hij zegt.

APOLLODORUS

Meenen of niet meenen, hij gaf een heel goeden raad. Geef mij een paar soldaten, om de katrol in beweging te brengen.

BRITANNUS

Laat die katrol maar aan mij over. Wacht hier, tot de ketting daalt.

APOLLODORUS

Goed. Je zal mij dadelijk daár

wendt zich tot allen en wijst met welsprekend gebaar naar de lucht boven de borstwering

zien rijzen, de zon gelijk, met mijn schat.

Af, als hij kwam. Britannus gaat in de vuurtoren

RUFIO

uit zijn humeur

Zijt ge waarlijk van plan, Caesar, hier te blijven wachten op die dwaasheid?

CAEZAR

wijkt achterwaarts; katrol werkt; ketting stijgt

Waarom niet?

RUFIO

Dat zullen de Egyptenaren u vertellen als ze zoo wijs zijn den dijk te bestormen voor onze barrikade klaar is. En onderwijl staan wij als kinderen te wachten op een tapijt met eieren!

Ketting ratelt, stijgt, tot even boven borstwering. Slingert dan weg, achter vuurtoren

CAEZAR

Mijn zoon Rufio, heb geen vrees. Zoodra de eerste Egyptenaar een voet zet op den dijk, zal alarm worden geblazen en wij beiden zullen van hier bij de barrikade zijn aangekomen voór de Egyptenaren van dáár er gekomen zijn; wij beiden, Rufio; ik, een oude man en jij, zijn grootste jongen. En de oude man zal er het eerst zijn. Hoû je dus kalm en geef me maar een paar dadels.

APOLLODORUS

van beneden, achter borstwering

Oho! Hijsch op! O-ho-o-o-o!!

Ketting stijgt, slingert te voorschijn. Apollodorus zweeft in de lucht, met zijn tapijtrol, aan de haak

Hooger, hooger, naar het azuur,
Dat nooit in vrouwenoogen glanst!
Kalm! kalm!! Niet hooger!

Ketting stopt

Meer op zij!

Ketting zwaait, tot boven het torenvoetstuk

RUFIO

roept naar boven

Zàkken!

Ketting, met last, daalt

APOLLODORUS

roept naar boven

Voorzichtig! Langzaam! Denk om de eieren!

RUFIO

roept naar boven

Langzaam! Langzaam! Zachtjes!

Apollodorus en de rol liggen veilig op het plaveisel, in het midden van het terras. Rufio en Caezar helpen Apollodorus de ketting van de vracht los te haken

RUFIO

roept

Hálen!

Ketting, ratelend, rijst. Britannus komt uit vuurtoren en helpt de koorden om den rol te ontknoopen

APOLLODORUS

koorden zijn los

Een beetje op zij, vrienden; laat Caezar nu eens kijken.

Werpt tapijt open

RUFIO

Niets dan een hoop doeken. Waar zijn de duive-eieren?

APOLLODORUS

Kom dicht, Caezar en zoek eens naar ze, tusschen de doeken.

RUFIO

trekt zwaard

Ha, verraad! Pas op, Caezar; ik zie de doeken bewegen: er is iets levends in.

BRITANNUS

trekt zwaard

Het is een slang.

APOLLODORUS

Durft Caezar zijn hand steken in den bundel, waar de slang beweegt?

RUFIO

woest op hem

Jou, verraderlijke hond!

CAEZAR

Kalmte. Steekt je zwaarden op. Apollodorus, die slang van je ademt al erg regelmatig.

Steekt hand in doeken en trekt naakten arm uit

Dat is al een heel aardig slangetje!

RUFIO

trekt anderen arm

Laten wij nu maar eens alles zien.

*Zij trekken, bij hare polsen, Cleopatra op, zittende. Britannus, geschandaliseerd, steekt
zwaard in scheede, met stoot van protest*

CLEOPATRA

snakkend naar adem

O, ik stik bijna. O Caesar, een vent stond op me, in de boot en een groot pak viel
uit den hemel over me neêr en toen zonk de boot en

toen zweefde ik in eens in de lucht. En toen smeten ze me weêr naar beneden.

CAEZAR

liefkoost haar; zij is opgestaan en leunt tegen zijn borst

Nu, nu, het is nu voorbij; je bent hier nu, gezond en wel!

RUFIO

Ja, en wat moeten we nu met haar uit voeren, nu ze hier is.

BRITANNUS

Zij kan hier niet blijven, Caezar, zonder gezelschap van een oudere vrouw.

CLEOPATRA

vol ijverzucht, tot Caezar, die niet weet...

Ben je niet blij me te zien?

CAEZAR

Ja, ja, ik ben erg blij. Maar Rufio is heel boos en Britannus vindt het niet nètjes.

CLEOPATRA

minachtend

Je kan hun koppen toch laten af slaan, niet waar?

CAEZAR

Ze zouden me niet zoo van nut zijn zonder koppen als mèt koppen, zeevogeltje.

RUFIO

tot Cleopatra

Wees maar niet bang, we gaan zoó weg om een paar Egyptische koppen af te slaan. Wat zeg je er van hier te moeten achter blijven met de kans door dat broêrtje van je gevangen te worden genomen, als wij eens werden verslagen?

CLEOPATRA

O, maar je moet me niet alleen laten. Caezar, je zal me niet alleen laten, wèl?

RUFIO

Wat! Zelfs niet als de trompetten klinken en ons aller levens er van afhangen, dat Caezar de barrikade voór de Egyptenaren bereikt?

CLEOPATRA

Laàt ze hun levens verliezen: het zijn allemaal maar gemeene soldaten.

CAEZAR

ernstig

Cleopatra, als die trompet weêrklinkt, moeten wij het leven van

iedereen gemeen soldaat in onze hand hebben en het slingeren in het aangezicht van den Dood. En van al die soldaten, die op mij rekenen, is er niet één, wiens hand ik niet in hooger eere zal houden dan jou hoofd.

Cleopatra is overstelpt. Oogen vol tranen

Apollodorus, je moet haar terug voeren naar het paleis.

APOLLODORUS

Ben ik dan een dolfin, Caezar, om de zee over te steken, met een jonge dame op mijn rug? Mijn boot is gezonken; al uw mannen staan of bij de barrikade of zijn in de stad terug. Ik kan er een zien te roepen: dat is alles wat ik doen kan.

Gaat de trap af

CLEOPATRA

half weenende

Het komt er niet op aan. Ik wil niet terug. Niemand houdt van me.

CAEZAR

Cleopatra...

CLEOPATRA

Je zou maar willen, dat ik dood was!

CAEZAR

steeds ernstiger

Arm kind, je leven is op dit oogenblik voor niemand van heel veel waarde.

*Overstelpt, zinkt zij op de takkebossen, snikkende
Groot rumoer in de verte; bucina's en trompetten schetteren door een storm van
geschreeuw. Britannus stort naar de borstwering en kijkt langs de kâ. Caezar en Rufio
wisselen snellen blik van begripen*

CAEZAR

Kom, Rufio.

CLEOPATRA

kruipt op de knieën naar Caezar, klampt zich aan hem

Neen, neen! Verlaat me niet, Caezar!

Hij rukt zijn tuniek weg uit haar greep

Oh!

BRITANNUS

bij de borstwering

Caezar, we zijn afgesneden. De Egyptenaren zijn uit den Westerhaven geland tusschen ons en de barrikade!!

RUFIO

stort toe om te zien

Vervloekt! Het is waar! We zijn gevangen als ratten in een val.

CAEZAR

smartelijk

Rufio, Rufio, mijn mannen bij de barrikade staan tusschen de zeetroepen en het landleger. Ik heb ze vermoord.

RUFIO

terug, naar Caezars rechterhand

Ja, dat komt van die dwaasheid, met dat kind hier.

APOLLODORUS

komt vlug naar boven

Kijk eens over de borstwering, Caesar.

CAEZAR

Dat hebben we gedaan, beste vriend. We moeten ons hier verdedigen.

APOLLODORUS

Ik heb de ladder in zee gegooit. Ze kunnen niet hier komen zonder een ladder.

RUFIO

Juist en wij niet wèg, zonder een ladder. Heb je daar aan gedacht?

APOLLODORUS

Niet wèg!? Waarom niet! Je hebt schepen in den Oosterhaven.

BRITANNUS

vol hoop, bij de borstwering

De Rhodézische triremen roeien al naar ons toe!

Caesar snel naar Britannus, bij borstwering

RUFIO

ongeduldig, tot Apollodorus

En hoe zullen wij naar de triremen komen, hè?

APOLLODORUS

tartend, vroolijk, rhetorisch

Langs den weg, die overal heen leidt: het diamanten pad van zon en van maan!

Heb je nooit de kinderkomedie gezien van Het Gebroken Bruggetje:

Eendjes en ganzen gaan er nòg over heen!!

Werpt af mantel en muts, bindt zwaard vast op rug

RUFIO

Wat vertel je toch?

APOLLODORUS

Dat zal ik je toonen.

Roept tot Britannus

Hoe ver ligt de dichtste trireem?

BRITANNUS

Vijftig vademmen ver.

CAEZAR

Neen, neen, ze liggen verder dan dat schijnt in deze klare lucht voor jou Britsche oogen. Bijna een kwart mijl, Apollodorus.

APOLLODORUS

Goed. Verdedigt jullie je hier tot ik je een boot zend van die trireem af.

RUFIO

Heb jij soms vleugels?

APOLLODORUS

Watervleugeltjes, vechtersbaas. Kijk maar!

*Loopt de trap op, tusschen Caezar en Britannus, naar den rand van de borstwering;
springt in de lucht, duikt voor over in zee*

CAEZAR

opgetogen als een schooljongen

Bravo! Bravo!

Werpt mantel af

Bij Jupiter, dat kan ik ook!

RUFIO

grijpt hem

Je bent dwaas. Dat zal je niet doen.

CAEZAR

Waarom niet? Denk je, dat ik niet even goed zwem als hij?

RUFIO

als krankzinnig

Kan een oude gèk zwemmen en duiken als een jonge gek?? Hij is vijf-en-twintig en jij bent vijftig!

CAEZAR

rukt zich los

Oud?!!

BRITANNUS

gechoqueerd

Maar Rufio, je weet niet wat je zegt.

CAEZAR

Ik wed met je, voor wat je wilt, papa Rufio. Vooruit, naar de trireem! Om het vlugst?

CLEOPATRA

Maar ik! Ik dan toch!! Ik!!! Wat moet er van mij worden!!

CAEZAR

Ik zal je als een dolfin op mijn rug naar de trirem voeren. Rufio, gooi haar in het water, zodra ik boven kom: ik neem het op me. En dan jullie beiden, ook, er dadelijk in, hoor!

CLEOPATRA

Neen! Neen!! Neén!!! Ik zal verdrinken!!

BRITANNUS

Caesar, ik ben een man, een Brit, geen visch. Ik moet een boot hebben. Ik kan niet zwemmen.

CLEOPATRA

Ik ook niet!!

CAEZAR

tot Britannus

Blijf hier dan, tot ik den vuurtoren weêr verover. Ik zal je niet vergeten. Nu, Rufio?

RUFIO

Zijt ge besloten, tot die dolle streek?

CAEZAR

De Egyptenaren hebben het voor me besloten. Wat is er anders te doen! En pas op, als je springt: ik ben er niet op gesteld je zwaar vrachtje op mijn ruggegraat te krijgen, als ik òp kom.

Loopt de trappen op, staat op den rand van de borstwering

BRITANNUS

zorgzaam

Nog één woord, Caezar. Vertoon je niet in de fatsoenlijke buurten van Alexandrië, voor je je hebt verkleed, hè?

CAEZAR

roept over de zee

Hei, Apollodorus!

Wijst ten hemel en zingt:

De zilverglans in gindsch azuur...

APOLLODORUS

zwemmende, ver

Verpurpert op de groene zee...

CAEZAR

overmoedig

Daar dan!

Springt in zee

CLEOPATRA

loopt trap op

O, laat eens zien! Hij zal verdrinken!!

Rufio grijpt haar

O...o...o...oh!!!

Hij werpt haar, schreeuwende, in de zee. Rufio en Britannus schateren van het lachen

RUFIO

kijkt naar beneden

Hij heeft haar beet!

Tot Britannus

Bewaak het fort, jij Brit. Caezar zal je niet vergeten.

Springt

BRITANNUS

op de trap, ziet neêr

Alles in orde, Rufio?

RUFIO

zwemt

In orde!!

CAEZAR

verder zwemmende

Verschuil je boven, bij de baken, Britannus, en stapel al het brandhout voor de poort...!

BRITANNUS

schreeuwt in antwoord

Dat zal ik eerst doen en dan mij aanbevelen in de hoede van mijn landsgoden!

Gejuich van over de zee. Britannus, buiten zichzelf, juicht meê:

De boot heeft ze bereikt: hip, hip, hip, hurrah!!!

Vierde bedrijf

Eenige maanden later (van Okt. 48 v. Chr.-Maart 47 v. Chr.). Cleopatra bevindt zich, 's middags in haar pavillioen, tusschen hare vrouwen en luistert naar een slavin, die de harp bespeelt, midden in de zaal. De leeraar der slavin, een oude muzikant - rimpelig gelaat, vooruit stekende, als hoornen gedraaide brauwen, witte snor en baard, zelfbewust en deftig - hurkt rechts van haar op den grond, lettende op haar spel. Ftatatita, bij de poort, voor een groep slavinnen. Allen zitten, behalve de harpspeelster; Cleopatra in zetel, tegenover de poort; de anderen op den vloer. De slavinnen zijn allen jong; het meest treffen Charmian en Iras, Cleopatra's lievelingen. Charmian, een terra-cotta-kleurig klein gnoompje, vlug van beweging, met fijne handjes en voetjes. Iras, dikjes en goedmoedig, rood haar, altijd giechelend

CLEOPATRA

Ik zoû...

FTATATITA

hoog, tot harpspeelster

Stil toch, jij! De Koningin spreekt.

Harpspeelster staakt spel

CLEOPATRA

tot muzikant

Ik zoû met eigen handen willen leeren harp spelen. Caezar houdt van muziek. Kan jij het me leeren?

MUZIKANT

Zekerlijk, ik en niemand anders kan de koningin onderwijzen. Ben ik het dan niet geweest, die de verloren methode der oude Egyptenaren heb terug gevonden en een pyramide kan toen trillen door een bassnaar aan te tikken. Alle andere onderwijzers zijn kwakzalvers; ik heb ze meer dan eens aan de kaak gesteld.

CLEOPATRA

Goed; jij moet me dan leeren. Hoe lang zal het duren?

MUZIKANT

Niet zoo heel lang: vier jaren maar. Uwe Koninklijkheid moet eerst welwetend worden in de wijsbegeerte van Pythagoras.

CLEOPATRA

wijst slavin

Is zij ook welwetend geworden in de wijsbegeerte van Pythagoras?

MUZIKANT

O, zij is maar een slavin. Zij leert, zoo als een hondje leert.

CLEOPATRA

Goed dan, ik wil ook leeren als een hondje leert, want zij speelt beter dan jij. Je moet me iederen dag, gedurende twee weken, les geven.

Muzikant krabbelt op zijn voeten recht, buigt diep

En als ik daarna een valsche noot speel, wordt je gegeeseld; en als ik er zóo veel speel, dat we tijd te kort komen om je te geeselen, wordt je in den Nijl gegooid om door de krokodillen te worden op gegeten. Geef het kind een goudstuk en zend haar weg.

MUZIKANT

zeer ter neêr geslagen

Ware kunst kan men niet dwingen.

FTATATITA

duwt hem weg

Wat is dat? Antwoordt jij de koningin? Wèg!

Hij wordt weg geduwd door Ftatatita; slavin volgt met harp; vrouwen en slavinnen lachen

CLEOPATRA

Nu, kan iemand van jullie me oòk doen lachen? Is er wat te vertellen?

IRAS

Ftatatita...

CLEOPATRA

O, Ftatatita, Ftatatita, altijd Ftatatita. Weêr een geschiedenis om mij tegen haar op te hitsen.

IRAS

Neen, Ftatatita is dezen keer heel lief geweest.

Vrouwen lachen; de slavinnen niet

Pothinus heeft geprobeerd haar om te koopen om hem tot u toe te laten.

CLEOPATRA

boos

Ha! Jullie verkoopen allemaal audiënties bij me, als of ik ontving

wie jullie bevalt en niet wie mij bevalt. Ik zoû wel willen weten hoeveel dat kind van haar goudstuk moet afgeven voor ze het paleis uit is.

IRAS

Dat kunnen we gemakkelijk voor U uit vinden.

Vrouwen lachen

CLEOPATRA

fronst

Jullie lachen, maar pas op, pàs op. Ik zal wel eens op een goeien dag gedaan krijgen me zoo te laten bedienen als Caezar bediend wordt.

CHARMIAN

Ouwe puntneus!

Vrouwen lachen

CLEOPATRA

toornig

Houden jullie je stil! Charmian, wees niet een klein, dom, Egyptiesch dwazerikje! Weet je waarom ik het toe sta, dat jullie allemaal zoo onbeschaamd door elkaâr kakelen, net maar zoo als jullie willen; in plaats van jullie te behandelen zoo als Ftatatita zoû doen, als ze de koningin was?

CHARMIAN

Omdat gij in alles Caezar probeert na te doen en hij laat iedereen maar tegen hem zeggen wat die maar wil.

CLEOPATRA

Neen, maar omdat ik hem eens vroeg waarom hij zoo deed en toen antwoordde hij: Laat je vrouwen praten en je zal wel het een ander door haar te weten komen. Wat moet ik door haar te weten komen? vroeg ik. Wat ze ZIJN, zei hij en o! jullie hadden eens zijn oogen moeten zien, toen hij zoo sprak. Je zoû in elkaâr gekronkeld zijn, jullie bleekneuzen.

Zij lachen. Cleopatra wendt zich, woedend, tot Iras

Om wiè lachen jullie, om mij of om Caezar?

IRAS

Om Caezar...

CLEOPATRA

Als je niet zot was, zoû je om mij lachen en als je niet laf was, zoû je niet bang zijn het mij te zeggen.

Ftatatita keert terug

Ftatatita, ze vertellen me, dat Pothinus je heeft om willen koopen om hem tot mij toe te laten.

FTATATITA

protesteert

Maar bij de goden mijns vaders...

CLEOPATRA

doet haar zwijgen, met hoog gebaar

Heb ik je niet gezegd niet tegen te spreken? Je zoû wel den heelen dag je vaders goden als getuigen kunnen aanroepen, als ik het toe liet. Neem zijn geld aan en breng Pothinus hier.

Ftatatita wil antwoorden

Antwoord me niet. En ga.

Ftatatita gaat; Cleopatra staat op, loopt heen en weêr tusschen zetel en poort, peinzend. Allen staan op

IRAS

staat onwillig op

Hè! Ik woû, dat Caezar weêr in Rome zat!

CLEOPATRA

dreigt

Het zal een kwade dag voor jullie allemaal zijn, als hij weg gaat. O, als ik me niet schaamde hem te toonen, dat ik even hardvochtig ben als mijn vader, zoû ik je berouw leeren hebben van die woorden! Waarom woû je, dat Caezar in Rome zat?

CHARMIAN

Hij maakt u zoo vreeslijk degelijk en ernstig en geleerd en filozofiesch. Het is nog erger dan altijd voor de goden geknield te liggen, op onzen leeftijd.

Vrouwen lachen

CLEOPATRA

Schei uit met dat onophoudelijk gegiechel, hè? Hoûen jullie je mond.

CHARMIAN

als of zij zich schikt

Nu goed, we moeten maar leeren zoo knap als Caezar te worden.

Op nieuw gegiechel. Cleopatra ziet in zich van razernij; loopt op en neêr. Ftatatita komt terug met Pothinus, die staan blijft op den drempel

FTATATITA

bij de poort

Pothinus smeekt de gunst af gehoor te mogen...

CLEOPATRA

Ja wel, ja wel, het is mooi zoo. Laat hem binnen.

Zet zich. Allen zetten zich, behalve Pothinus, die voort schrijdt tot in het midden der zaal. Ftatatita neemt vorige plaats in

Wel, Pothinus, wat is de laatste tijding van je vrienden, de opstandelingen?

POTHINUS

trotsch

Ik ben geen vriend van opstand. En een gevangene ontvangt geen tijdingen.

CLEOPATRA

Je bent even min gevangen als ik gevangen ben, en als Caezar is. Zes maanden lang zijn we belegerd geworden in dit paleis door mijn onderdanen. Het wordt je toegestaan op en neêr te wandelen op het strand tusschen de soldaten? Kan ik soms verder gaan, of Caezar?

POTHINUS

Gij zijt slechts een kind, Cleopatra, en begrijpt die dingen niet.

Vrouwen lachen. Cleopatra kijkt hem doordringend aan

CHARMIAN

Ik zie, dat je het laatste nieuws niet weet, Pothinus.

POTHINUS

Wat dan?

CHARMIAN

Dat Cleopatra geen kind meer is. Zal ik je eens vertellen hoe je in één dag veel ouder en veel, veel wijzer wordt?

POTHINUS

Ik geef er de voorkeur aan wijzer te worden zonder ouder te worden.

CHARMIAN

Wel, klim dan boven op den vuurtoren, vraag iemand je bij je haren te pakken en je in zee te smijten.

Vrouwen lachen

CLEOPATRA

Ze heeft gelijk, Pothinus; je zult weêr aan land komen met heel veel pedanterie uit je weg gewasschen.

Vrouwen lachen. Cleopatra rijst op, ongeduldig

Maakt, dat jullie allemaal weg komt! Ik wil met Pothinus alleen spreken. Zet ze de deur uit, Ftatatita.

Zij loopen, giechelende, weg. Ftatatita sluit de deuren

Wat sta jij nog te wachten?

FTATATITA

Het is niet voegzaam, dat de koningin alleen blijven zoû met...

CLEOPATRA

valt in de rede

Ftatatita, moet ik je offeren aan je vaders goden om je te leren, dat ik koningin van Egypte ben en niet jij?

FTATATITA

verontwaardigd

Jij bent al precies als de heele troep is. Je wil worden wat die Romeinen noemen: een vrije vrouw.

Gaat weg, slaat met de deur

CLEOPATRA

zit weêr neêr

Nu, Pothinus, waarom heb je Ftatatita omgekocht om je hier te brengen?

POTHINUS

beschouwt haar aandachtig

Cleopatra, het is waar wat zij zeggen. Gij zijt veranderd.

CLEOPATRA

Spreek jij eens met Caezar iederen dag, zes maanden lang; dan verander je ook.

POTHINUS

Men zegt algemeen, dat ge betooverd zijt door dien ouden man.

CLEOPATRA

Betooverd? Wat beteekent dat? Dòl gemaakt? O neen, heelemaal niet: ik woû, dat hij me dol maakte.

POTHINUS

Ge wenscht te worden verdwaasd? Maar waaròm?

CLEOPATRA

Toen ik nog dol was, deed ik wat ik woû, alleen niet wanneer Ftatatita me sloeg, en zelfs dan hield ik haar voor den gek en stilletjes. Nu dat Caezar me verstandig gemaakt heeft, komt het er niet op aan waar ik lust in heb of niet; ik doe wat ik moèt doen en heb geen tijd op me zelf te letten. Dat is geen geluk maar het is grootheid. Als Caezar weg was, zoû ik, geloof ik, de Egyptenaren kunnen regeeren, want wat Caezar voor mij is, ben ik voor de stommerikken om mij heen.

POTHINUS

harde blik

Cleopatra, dit is wellicht de ijdelheid der jeugd.

CLEOPATRA

Neen, neen, het is niet omdat ik zoo knap ben maar omdat al de anderen zoo stom zijn.

POTHINUS

peinzend

Juist, dāt is het groote geheim.

CLEOPATRA

Nu, vertel nu maar wat je me te vragen hadt.

POTHINUS

verlegen

Ik. Niets...

CLEOPATRA

Niets...!

POTHINUS

Alleen maar mijn vrijheid af te smeeken; dat is alles.

CLEOPATRA

Daarvoor zoû je op je knieën zijn gevallen voor Caezar. Neen, Pothinus, je kwam met een plannetje, dat goed zoû zijn geweest als Cleopatra nog een klein poesje geweest was. Nu dat Cleopatra een koningin is, valt het plan in duigen.

POTHINUS

buigt hoofd onderdanig

Ja.

CLEOPATRA

zegevierend

Aha!

POTHINUS

scherpe blik

Is Cleopatra dan werkelijk een koningin en niet langer Caezars slavin en gevangene?

CLEOPATRA

Pothinus, we zijn allemaal de slaven van Caezar, wij allemaal Egyptenaren, of hij weg gaat of niet. En zij, die verstandig genoeg is om dit te doorzien, zal heerschen als Caezar weg is.

POTHINUS

Ge rekt er op, dat Caezar zal gaan?

CLEOPATRA

Waarom niet?

POTHINUS

Bemint hij u niet?

CLEOPATRA

Me beminnen! Pothinus, Caezar bemint niemand. Wiè beminnen we? Alleen die we niet haten: iedereen, dien we niet beminnen, is een vreemde of een vijand. Maar

zoo voelt Caezar niet. Hij haat niemand en is vriendelijk tegen iedereen, net als hij is tegen hon-

den en kinderen. Zijn vriendelijkheid voor mij is een wonder: noch vader, noch moeder, noch voedster is ooit zoo lief tegen me geweest of heeft zoo openhartig met me gesproken.

POTHINUS

Wel, is dit dan niet liefde?

CLEOPATRA

Even zoo veel liefde voelt hij voor de eerste beste meid, die hij op zijn weg terug naar Rome ontmoeten zal. Vraag het zijn slaaf, Britannus; hij is even vriendelijk tegen zijn slaaf als tegen mij. Ja, vraag het zelfs aan zijn paard. Zijn vriendelijkheid dank ik niet aan iets in MIJ: het ligt in zijn natuur vriendelijk te zijn.

POTHINUS

Maar hoe weet ge zeker, dat hij u niet lief heeft als mannen vrouwen lief hebben?

CLEOPATRA

Omdat ik hem niet jaloersch kan maken. Ik heb het geprobeerd.

POTHINUS

Hm! Laat mij dan liever vragen: hebt GIJ hem lief?

CLEOPATRA

Kan een vrouw een god lief hebben? En dan, ik heb een anderen Romein lief; een, dien ik zag lang voor ik Caesar zag: geen god maar een man - iemand, die beminnen en haten kan - iemand, die mij pijn kan doen en wien IK pijn kan doen.

POTHINUS

Weet Caesar dat?

CLEOPATRA

Ja.

POTHINUS

En is hij niet boos?

CLEOPATRA

Hij belooft me hem naar Egypte te doen komen, om mij plezier te doen!

POTHINUS

Ik begrijp dien man niet.

CLEOPATRA

trotsch, minachtend

Jij, Caezar begrijpen! Hoe zoû je kunnen? Ik kan het...uit instinct.

POTHINUS

eerbiedig, na een pooze denkend

Uwe Koninklijkheid gaf heden bevel mij tot haar toe te laten. Wat wenscht de koningin mij mede te deelen?

CLEOPATRA

Dit. Jij denkt, dat, door mijn broêr koning te maken, jij in Egypte zult heerschen, omdat jij zijn voogd bent en hij een klein ventje is.

POTHINUS

Het behaagt de koningin zoo te zeggen...

CLEOPATRA

Het behaagt de Koningin nog meer te zeggen. En wel, dat Caezar je op zal eten, met Achillas en mijn broêr, zoo als een kat muizen eet en dat hij dit land van Egypte om zich heen zal slingeren, zoo als een schaapherder zijn mantel omslaat. En als hij dat gedaan heeft, zal hij terug gaan naar Rome en Cleopatra hier laten als zijn plaatsvervangster.

POTHINUS

valt woedend uit

Dat zal hij nooit doen. Wij staan duizend man tegen over tien Romeinen en we zullen hem en zijn bedelaarslegioenen in de zee jagen.

CLEOPATRA

toornig, staat op

Je rekent als de domste kerel zoû rekenen. Ga dan en roep je duizenden op en rep je, want Mithridates van Pèrgamos nadert al, met versterkingen voor Caezar. Caezar heeft jullie van zich af gehouden met twee legioenen: we zullen zien wat hij er met twintig doen kan.

POTHINUS

Cleopatra...

CLEOPATRA

Genoeg, genoeg. Caezar heeft me te veel bedorven dan dat ik nog spreken kan met een zwakkeling als jij.

Af. Pothinus volgt, met gebaar van woede; Ftatatita komt op, houdt hem staande

POTHINUS

Laat mij weg gaan uit dit ergerlijk huis.

FTATATITA

Waarom die boosheid?

POTHINUS

Dat de vloek van alle Egypte's goden op haar dale! Zij heeft haar land aan den Romein verkocht, opdat zij het weêr terug koopen kan met haar kùssen.

FTATATITA

Dwaas, zeide zij u niet, dat zij verlangde naar Caezars vertrek?

POTHINUS

Luisterde je?

FTATATITA

Ik zorgde, dat een vrouw van vertrouwen bij de hand was, terwijl gij bij haar waart.

POTHINUS

Maar bij de goden...

FTATATITA

Zwijg van de goden! Caezars goden zijn hier alle de machtigste. Het is van geen nut, dat gij tot Cleopatra gaat; gij zijt niet meer dan een Egyptenaar. Ze luistert niet naar wie ook van haar eigen ras; zij behandelt ons allen als kinderen.

POTHINUS

Verdèlging daarvoor op haar!

FTATATITA

scherp

Verdorre je tong voor dat woord! Ga! Zend Lucius Septimius, den moordenaar van Pompeïus. Hij is een Romein; zij luistert misschien naar hem. Ga heen!

POTHINUS

somber

Ik weet naar wien ik nu gaan moet.

FTATATITA

achterdochtig

Naar wien dan?

POTHINUS

Naar een grooteren Romein dan Lucius. En bedenk dit, vrouw. Jij dacht, voor Caesar kwam, dat Egypte nu beheerscht zoû wor-

den door jou en je kreaturen in naam van Cleopatra. Ik hield dat tegen...

FTATATITA

valt in de rede

Ja, opdat het beheerscht zoû worden door jou en joû kreaturen in naam van Ptolomaeus.

POTHINUS

Liever ik of zelfs jij, dan een vrouw met het hart van een Romeinsche en dat is Cleopatra geworden. Zoo lang ik leef, zal zij niet regeeren. Weet dat wel en doe als je denkt.

Af

Tijd voor middagmaal nadert. Op het dak van het paleis is de tafel gedekt. Rufio komt opgeklommen, voor gegaan door statigen paleisbeambte, staf in hand; slaaf volgt met zetel. Na vele treden verschijnen zij in de massieve kolonnade op het dak. Dunne gordijnen hangen tusschen de zuilen om de ondergaande zon te temperen. De beambte geleidt Rufio naar de schaduw

BEAMBTE

buigt

Dat de Romeinsche veldheer hier Caezar verbeide.

Slaaf zet stoel bij de Zuidelijkste zuil; verdwijnt tusschen de gordijnen

RUFIO

zit neêr, puffende

Oef! Dat was klimmen. Hoe hoog zijn we hier?

BEAMBTE

Op het dak des paleizes, o Lieveeling der Zege!

RUFIO

Zoo, zoo! Dus de Lieveeling der Zege behoeft niet meêr trappen op te klimmen.

Tweede beambte nadert van tegenovergestelde zijde, loopt achteruit

TWEDE BEAMBTE

Caezar genaakt!

Caezar, frisch uit het bad, in purper zijden tuniek, komt op, schitterend en feestelijk, gevolgd door twee slaven, die een licht bed dragen, eerder een sierlijke rustbank. Zij zetten het aanligbed tusschen de Noordelijkste zuilen. Af, tusschen de gordijnen door; dan de twee beambten, buigende, af. Rufio staat op om Caezar te ontvangen

CAEZAR

komt naar hem toe

Wel Rufio!

Beziet zijn kleeding met blik van be- en verwondering

Een

nieuwe bandelier! En een nieuwe gouden knop aan je zwaard! En je haren geknipt!
En je baard...?? Het is onmogelijk!

Ruikt aan Rufio's baard

Waarachtig, geparfumeerd, bij den Olympischen Jupiter!

RUFIO

bromt

Nu...doe ik het dan voor mij?

CAEZAR

beminnelijk

Neen, Rufio, mijn jongen, je doet het voor mij, om mijn geboortedag te vieren.

RUFIO

minachtend

Uw geboortedag! U is altijd jarig als er een mooi meisje een compliment moet worden gemaakt of een gezant teeder moet worden gestemd. We hadden verleden jaar in tien maanden zeven geboortedagen.

CAEZAR

beschaamd doende

Het is waar, Rufio. Ik zal nooit die kleine voor-den-gekhouterijtjes verleen.

RUFIO

Wie middagmaalt er met ons, behalve Cleopatra?

CAEZAR

Apollodorus, de Siciliaan.

RUFIO

Die kwast!

CAEZAR

Kom, die kwast is een aardige kerel, vertelt een anekdote, zingt een liedje, en ontlast ons van de moeite de Koningin lieve woordjes te zeggen. Wat geeft ze om oude staatsmannen en vechtbazen als jij en als ik zijn? Neen, Apollodorus is een gezellig tafelgenoot, Rufio, een gezellig tafelgenoot.

RUFIO

Nu, hij kan goed zwemmen en op het zwaard is hij een meester; hij kon minder zijn als hij maar leerde niet altijd te kletsen.

CAEZAR

De goden verhoeden, dat hij dat af leert! O, dat bestaan van soldaat! Dat vervelende, ruwe altijd doèn! Dat is de keerzijde van

ons Romeinen: wij zijn niets dan mannen-van-de-daad: een bijenzwerm in menschen herschappen. Ik ben heel blij met een prettigen prater, iemand met geest en verbeelding genoeg om niet altijd iets te behoeven te doen.

RUFIO

Ja, na het maal kunt ge dan beiden uw hart op halen. Hebt ge opgemerkt, dat ik heel vroeg ben?

CAEZAR

Aha! Ik dacht al, dat dat iets beduidde. Wat is er?

RUFIO

Kan niemand ons hier beluisteren?

CAEZAR

Ons samen-zijn lokt wel tot luisteren uit. Ik weet wat.

Klapt tweemaal in de handen. De gordijnen wijken; zichtbaar wordt de hangende tuin met den feestdisch in het midden, gedekt voor vier gasten, twee naast elkaâr, en één aan iedere zijde. Ter zijde van Caezar en Rufio schitteren gouden vaatwerk en amforen. Een prachtige hofmeester ziet toe op het versieren der tafel door een zwerm van slaven. De kolonnade gaat om den tuin heen, aan beide zijden, en opent dan een wijd vergezicht naar het Westen. In het midden dier opening rijst een levensgroot beeld van Râ, gezeten op breed voetstuk; havikskop met adderkroon en zonnescijf. Zijn altaar, hem ten voet, is een enkele, witte steen

Nu kan iedereen ons zien en niemand zal naar ons hooren.

Hij zit op het rustbed neêr

RUFIO

zit op stoel

Pothinus wenscht u te spreken. Ik raad u hem gehoor te verleen: onder de vrouwen hier schijnt me iets gaande te zijn.

CAEZAR

Wiè is Pothinus?

RUFIO

Die vent met zoo een kop haar net de vacht van een eekhoorn; de voogd van het koninkje, dien u gevangen heeft gehouden.

CAEZAR

verveeld

Ach! Is die nòg niet weg gelooopen?

RUFIO

Neen.

CAEZAR

rijst, hoog

Waarom toch niet? Je hebt dien man maar altijd door bewaakt in plaats van op den vijand te letten. Heb ik je niet eens voor al gezegd de gevangenen te laten ontsnappen, ten zij ik bijzondere bevelen voor het tegendeel gaf? Zijn er dan niet genoeg monden eten te geven zonder hem?

RUFIO

Ja, en als ge nu eens verstandig waart en mij hem zijn keel liet afsnijden, zoudt ge zijn rantsoen besparen. Hoe dan ook, hij wou niet weg loopen. Drie schildwachten hebben hem gezegd, dat zij hun PILUM hem door zijn lijf zouden steken als ze hem nog eens zagen...Wat kunnen ze meer doen?? Hij geeft de voorkeur te blijven en ons te bespieden. Dat zou ik ook als ik te doen had met opperbevelhebbers, die buien van grootzieligheid hebben.

CAEZAR

zit weêr, overtuigd

Hm! En nu wenscht hij mij te spreken?

RUFIO

Ja. Ik heb hem meê genomen. Hij wacht daar

duim over schouder;

hij is bewaakt.

CAEZAR

En jij wilt hebben, dat ik hem ontvang?

RUFIO

koppig

Ik wil niets. Ik ben overtuigd, dat ge doen zult wat gij wilt. Leg de verantwoording niet op mij.

CAEZAR

schijnbaar toegevende

Nu goed dan, laten we hem dan maar eens hooren.

RUFIO

roept

Hei daar, wacht! Zeg den gevangene boven te komen.

Wenkt

Vooruit!

Pothinus treedt binnen, achterdochtig, met blik van den een naar den ander

CAEZAR

beminnelijk

Zoo Pothinus. Wees welkom. Wat is er voor nieuws van middag?

POTHINUS

Caezar, ik kom u waarschuwen voor gevaar en u een aanbod doen.

CAEZAR

Tob maar niet over het gevaar en doe het aanbod.

RUFIO

Tob maar niet over het aanbod en zeg liever wat het gevaar is.

POTHINUS

Caezar, ge denkt, dat Cleopatra u genegen is.

CAEZAR

ernstig

Beste vriend, ik weet al wat ik denk. Zeg, wat ge aanbiedt.

POTHINUS

Ik wil ronduit spreken. Ik weet niet door welke vreemde goden gij in staat zijt geweest een paleis en enkele passen strand te verdedigen tegen een stad en een leger. Sinds wij u af sneden van het Mareotis-meer, ge bronnen groeft in het zoutwaterzand en emmers vol zoet water er uit op haalde, weten wij, dat uw goden onweêrstaanbaar zijn en dat ge wonderen wrocht. Ik dreig u niet langer.

RUFIO

sarkastiesch

Dat is heel mooi van je, dat moet ik zeggen.

POTHINUS

Het zij zoo: gij zijt de Meester. Onze goden zonden den Noord-Westenwind om u te weêrstaan maar gij waart dien te sterk.

CAEZAR

vriendelijk dringend

Ja, ja, vriend. En dus?

RUFIO

Maak van je hart geen moordkuil. Wat heb je te vertellen?

POTHINUS

Ik heb te vertellen, dat er een verraadster in uw kamp schuilt. Cleopatra...

HOFMEESTER

kondigt aan

De Koningin!

Caezar en Rufio staan op

RUFIO

ter zij, tot Pothinus

Je hadt het eerder moeten uit spugen, stommeling. Nu is het te laat.

Cleopatra, in schitterend gewaad, treedt binnen door de kolonnade, in statie, langs het beeld van Râ en de feesttafel. Haar gevolg, geleid door Ftatatita, voegt zich bij de andere slaven. Caezar biedt Cleopatra zijn plaats aan, die zij inneemt

CLEOPATRA

snel, ziet Pothinus

Wat doet HIJ hier?

CAEZAR

zet zich naast haar, allerbeminnelijkst

Me juist iets over je vertellen. Je zal het hooren. Ga door, Pothinus.

POTHINUS

uit het veld geslagen

Caezar...

Stamelt

CAEZAR

Kom, vooruit.

POTHINUS

Wat ik U te zeggen heb, is slechts voor Uw oor, niet voor dat der koningin.

CLEOPATRA

onderdrukt woest

Er zijn middelen om je te doen spreken. Pas op.

POTHINUS

tartend

Caezar gebruikt diè middelen niet.

CAEZAR

Beste vriend, als iemand in deze wereld wat te vertellen heeft, is de moeilijkheid niet het hem te doen vertellen, maar te verhinderen, dat hij het te dikwijls vertelt. Laat mij mijn geboortedag vieren door je vrij te laten. Vaarwel: we zullen elkaâr wel niet meer ontmoeten.

CLEOPATRA

boos

Caezar, dwaàs is die genadigheid.

POTHINUS

tot Caezar

Wilt ge me niet afzonderlijk gehoor verleenen? Uw leven hangt er wellicht van af.

Caezar staat fier op

RUFIO

ter zij tot Pothinus

Ezel! Nu krijgen we allerlei heldhaftigs te slikken!

CAEZAR

oratoriesch

Pothinus...

RUFIO

valt hem in de rede

Caezar, de schotels zullen koud worden als ge uw lievelings-oratie gaat zeggen, over leven en dood.

CLEOPATRA

nog een beetje als een bakvisch

Stil, Rufio. Ik wensch Caezar te hooren.

RUFIO

plomp-weg

Uwe Koninklijkheid heeft het al gehoord. Je hebt er verleden week Apollodorus op onthaald en hij was in de heilige verzekering, dat het allemaal je eigen denkbeelden waren.

Caezars waardigheid houdt dat niet uit; zeer vermaakt, zit hij neêr en kijkt schelms naar Cleopatra, die woedend is. Rufio roept weêr

Hei, hiêr! Wacht! Voer den gevangene weg. Hij is vrij.

Tot Pothinus

Maak, dat je weg komt. Je hebt je kans verspeeld.

POTHINUS

zijn drift wordt zijne voorzichtigheid de baas

Ik zàl spreken!

CAEZAR

tot Cleopatra

Nu zie je. Met hem te folteren, hadden wij geen woord uit hem gekregen.

POTHINUS

Caezar, gij hebt Cleopatra de kunst geleerd, waarmee de Romeinen de wereld beheerschen.

CAEZAR

Eilacy! Ze kunnen zelfs niet zichzelve beheerschen! En dus?

POTHINUS

En dus? Zijt ge dan zoo van streek, alleen, omdat zij mooi is, dat gij niet ziet hoe ongeduldig zij is alleen in Egypte te heerschen en dat zij smàcht naar uw vertrek?

CLEOPATRA

staat op

Leugenaar!

CAEZAR

verontwaardigd

Wat? Tegenspraak?! Zelfverdediging?!

CLEOPATRA

beschaamd, maar bevende van onderdrukte woede

Neen, ik zal me niet verwaardigen tegen te spreken. Laat hem voort gaan.

Zit neêr

POTHINUS

Ik heb het uit haar eigen mond gehoord. Gij haalt voor haar de kastanjes uit het vuur; gij neemt haar broêr de kroon af om die haar op het hoofd te zetten, en zoo geeft ge ons allen aan haar over: uzelf het eerst. En dan kan Caezar naar Rome terug gaan of verdwijnen door de Poort van den Dood, die dichterbij is en zekerder.

CAEZAR

kalm

Wel, beste vriend, en is dat niet heel natuurlijk?

POTHINUS

verwonderd

Heel natuurlijk? En wreekt ge dan geen verraad?

CAEZAR

Wreken? O malle Egyptenaar, wat moet ik nu met wraak? Wreek ik me op den wind wanneer hij mij doet rillen; en draag ik den nacht wrok toe wanneer ik in het duister struikel? Wreek ik mij op jeugd wanneer zij zich van ouderdom afwendt en wil ik wraak om eerezucht, die niet meer wil hooren van knechtschap? Mij zoo iets te vertellen is niet meer dan mij te zeggen, dat morgen de zon zal opgaan.

CLEOPATRA

onmachtig zich te beheerschen

Maar het is niet waar...Het is niet waar. Ik zweer het.

CAEZAR

Het is waar, al zweer je duizend maal van neen en al geloof je wat je zweert.

Zij krimpt samen van ontroering. Om haar voor aller blikken te beschermen, staat hij op en geleidt Pothinus naar Rufio, zeggende:

Kom, Rufio, laat ons Pothinus naar de wacht brengen. Ik moet dien nog iets zeggen.

Ter zijde tot hem

Wij moeten de Koningin een oogenblik tijd geven te bekomen.

Hard op

Kom.

Met Pothinus en Rufio af, in gesprek

Zeg je vrienden, Pothinus, dat ik niet ongenegen ben een redelijke regeling van 's lands zaken in overdenking te nemen...

Af

CLEOPATRA

fluistert, half gestikt

Ftatatita, Ftatatita.

FTATATITA

haast zich naar haar toe, liefkoost haar

Stil maar, lieveling: wees kalm...

CLEOPATRA

valt haar in de rede

Kunnen ze ons hooren?

FTATATITA

Neen, hart van mijn leven, neen.

CLEOPATRA

Luister. Als hij levend het paleis verlaat, kom je me nooit meer onder de oogen.

FTATATITA

Wie? Poth...

CLEOPATRA

slaat haar op den mond

Sla hem zijn leven uit zijn lijf zoo als ik zijn naam sla op jou mond. Smijt hem neêr van de muur. Laat hem te pletter vallen op de steenen! Vermoord hem! Vermoord hem!! Vermoord hem!!!

FTATATITA

toont alle tanden

De hond zal sterven.

CLEOPATRA

Faàl, en ik jaag je voor àltijd weg!!

FTATATITA

besloten

Het zij zoo. Ge zult mijn gezicht niet terug zien voor zijn blik is geduisterd.

Caezar, terug, met Apollodorus, zeer sierlijk gedost en Rufio

CLEOPATRA

tot Ftatatita

Kom gauw terug...gaùw.

Ftatatita ziet met beteekenenden blik een oogenblik naar hare meesteres; gaat dan, somber grijnzend langs Râ af. Cleopatra springt als een gazelle naar Caezar

Ben je dus toch terug gekomen, Caezar?

Liefkoozend

Ik dacht, dat je boos was. Welkom, Apollodorus.

Geeft hem hand te kussen, één arm om Caesar

APOLLODORUS

Iedere week bloeit Cleopatra meer en meer op in schoonheid.

CLEOPATRA

Werkelijk, Apollodorus?

APOLLODORUS

Meer dan werkelijkheid is dat zuivere waarheid. Vriend Rufio wierp een parel in zee; Caesar, in zee, vond een diamant.

CAEZAR

Caezar vond in zee een hevigen aanval van reumatiek, beste vriend. Kom, aan tafel, aan tafel!

Allen naar tafel

CLEOPATRA

dartel als een hinde

Ja, aan tafel! Ik heb een prachtig maal besteld voor je, Caezar!

CAEZAR

Zoo? Wat krijgen we dan?

CLEOPATRA

Pauwehersens.

CAEZAR

watertandt

Pauwehersens, Apollodorus!

APOLLODORUS

Neen, ik niet. Ik geef de voorkeur aan nachtegaaltongetjes.

Zet zich op een der zetels, zij aan zij

CLEOPATRA

En evergebraad, Rufio!

RUFIO

smakkend

Dat is pas lekker!

Zet zich links van Apollodorus

CAEZAR

ziet naar zijn zetel, aan het tafeleinde, aan Râ's linkerhand

En waar zijn mijn leêren kussens gebleven.

CLEOPATRA

tegenover hem

Ik heb nieuwe kussens voor je.

HOFMEESTER

Deze kussens, o Caezar, zijn van Malthazer gaas, met rozeblâren gevuld.

CAEZAR

Rozeblâren? Ben ik dan een rups?

Werpt de kussens weg en zet zich op de lederen matras

CLEOPATRA

O hoe jammer! Mijn nieuwe kussens!

HOFMEESTER

Wat wenscht Caezar, dat men hem diene, opdat zijn eetlust worde gewekt?

CAEZAR

Wat heb je?

HOFMEESTER

Zeedistels, geconfijt, zwarte en witte kwallen van den grooten Oceaan; purper schaalgedierte in garum-saus.

CAEZAR

Ook oesters?

HOFMEESTER

Oesters, voorzeker.

CAEZAR

Oesters van Brittanië?

HOFMEESTER

toestemmend

Oesters van Brittanië, Caesar.

CAEZAR

Oesters, dan.

Hofmeester wenkt slaven bij iedere bestelling; slaaf af om bevel uit te voeren

Ik ben in Brittanië geweest - dat Westelijke land vol avontuurlijkheid - de laatste aardkruit aan den zoom van den Oceaan, die de aarde omringt. Ik ging daar de beroemde parels zoeken. De Britsche parel was een sprookje, maar toen ik er naar zocht, vond ik den Britschen oester.

APOLLODORUS

Geheel het nageslacht zal u zegenen daarvoor.

Tot hofmeester

Geconfijte zeedistel voor mij.

RUFIO

Is er niets stevigs om meê te beginnen?

HOFMEESTER

Parelhaantjes met asperge-moes...

CLEOPATRA

valt in de rede

Een lekker vet vogeltje: Toe Rufio, neem een lekker vetgemest vogeltje!

RUFIO

Ja, heel gaarne.

CLEOPATRA

gulzig

Voor mij ook, een vèt parelhaantje.

HOFMEESTER

Verwaardigt zich Caesar te kiezen zijn wijn? Siciliaansche, Lesbische wijn; wijn van Chios...

RUFIO

minachtend

Allemaal Grieksch?

APOLLODORUS

Wie zoû nu Romeinsche wijnen drinken als hij Griekschen wijn krijgen kan? Probeer eens Lesbiër, Caezar.

CAEZAR

Geef mij mijn gerstewater.

RUFIO

met afkeer

Abah! Schenk mij een schaal Falerner in.

De Falerner wordt hem gebracht

CLEOPATRA

klein mondje

Het is tijd verkwisten jou te onthalen op een gastmaal, Caezar. Mijn keùkenslaven zouden niet tevreden zijn met wat jij eet.

CAEZAR

geeft toe

Nu, kom dan, laat ons eens wat Lesbiër probeeren.

Hofmeester schenkt Caezars drinkschaal in; dan Cleopatra's en Apollodorus' schalen

Maar als ik naar Rome terug ga, zal ik wetten maken tegen die buitensporigheden. En zal ik zelfs die wetten doen uitvoeren, hoor.

CLEOPATRA

liefjes

Ach kom, laat toch! Van daag moet je zijn als een gewoon mensch: lui, lekkerbekkig en lief.

Strekt haar hand over de tafel hem toe

CAEZAR

Nu, voor een enkelen keer zal ik mijn gemak er aan geven.

Kust haar hand

Daar!

Proeft den wijn

Is de Koningin nu tevreden?

CLEOPATRA

En je gelooft niet langer, dat ik verlang, dat je naar Rome terug gaat?

CAEZAR

Ik geloof niets meer. Mijn geest sluimert. En dan, wie weet of ik wel ooit naar Rome terug ga.

RUFIO

schrikt

Hoe? Wat is dàt??

CAEZAR

Wat kan Rome mij bieden, dat ik niet al gezien heb. Ieder Ro-

meensch jaar is aan zichzelf gelijk, behalve dat ik ouder word, terwijl de wandelaars op de Via Appia altijd even jong blijven.

APOLLODORUS

Het is hier in Egypte niet anders. De oude Egyptenaren, als ze levensmoê zijn, zeggen: Wij hebben alles gezien behalve de bronnen van den Nijl.

CAEZAR

zijn verbeelding ontgloeid

En waarom zouden die niet te zien zijn? Cleopatra, wil je met mij meê gaan en zullen wij den Stroom op varen tot zijn wieg toe in het midden der geheimvolle regionen? Zullen wij Rome achter ons laten, Rome, dat tot grootheid gekomen is alleen om te leeren hoe grootheid volkeren verdelgt, die niêt groot zijn? Zal ik je een nieuw koninkrijk stichten en je een heilige stad daar bouwen in het grenzenlooze Onbekende?

CLEOPATRA

verrukt

Hè ja, toe, doe dat!

RUFIO

Ja, nu gaat hij Afrika met twee legioenen veroveren voor wij aan het evergebraad toe zijn.

APOLLODORUS

Kom, niet spotten. Dit is een edelaardig plan; Caezar is er niet langer enkel de veroveraar in maar ook de scheppende kunstenaar-dichter. Laat ons noêmen de heilige stad en haar wijden met Lesbischen wijn.

CAEZAR

Cleopatra zelve zal een naam aan de stad geven.

CLEOPATRA

De stad zal heeten: Caezars gift der Geliefde.

APOLLODORUS

Neen, neen. Iets meer alom omvattends, iets van eeuwigheid, als het star-bezaaid firmament.

CAEZAR

prozaïesch

Waarom niet eenvoudig-weg: Nijls Wieg?

CLEOPATRA

Neen, de Nijl is mijn voorvader en hij is een god. O, ik heb iets

bedacht. De Nijl zal zelf de stad noemen. Laat ons den Nijl aanroepen.

Tot Hofmeester

Roep hem hier.

De drie mannen blikken elkander aan; Hofmeester eenvoudig af, of hij een gewoon bevel ontving

En

Tot gevolg

laat ons alleen.

*Gevolg, met plichtpleging, af
Een priester treedt binnen; hij draagt een sfinxbeeld met klein drievoetje. Wierook brandt op het schaalpje. De priester plaatst het beeld op tafel. Het licht verandert in het paars-purper van Egyptischen zonsondergang, als of de god een vreemdkleurige schaduw met zich mede bracht. De drie mannen, besloten niet onder den indruk te komen, zijn toch, trots zichzelf, vol nieuwsgierig belang*

CAEZAR

Wat is dit voor een hocus-pocus?

CLEOPATRA

Dat zal je zien. Maar het is geén hocus-pocus. Om het goed te doen, moesten wij eigenlijk hem een levend offer brengen maar hij zal misschien Caesar wel willen antwoorden, als wij hem alleen maar wijn plengen.

APOLLODORUS

ziet over zijn schouder naar Râ

Waarom roepen we niet onzen vriend met den havikskop in?

CLEOPATRA

nerveus

S...til! Hij kan je hooren, hij zoû boos worden.

RUFIO

flegmatiesch

Ik denk, dat de bronnen van den Nijl niet tot zijn departement behooren.

CLEOPATRA

Neen, ik wil mijn stad alleen genoemd hebben door mijn lieve, kleine Sfinx, omdat in haar armen Caesar mij in slaap vond.

Lonkt smachtend naar Caesar; dan, kort-af, tot den priester

Ga. Ik ben priesteres en bevoegd je te vervangen.

Priester buigt, af

Laat ons nu allen te zamen den Nijl aanroepen. Misschien tikt hij wel met de poot van de tafel.

CAEZAR

Wat? Tafeldans?? En zoo bijgeloovig zijn we nog in den jare 707 der Republiek??

CLEOPATRA

Het is geen bijgeloof: onze priesters leeren allerlei dingen uit tafeldans. Niet waar, Apollodorus?

APOLLODORUS

Ja, ik beken, dat ik bekeerd ben. Is Cleopatra priesteres, Apollodorus is ingewijde. Spreek de bezwering uit.

CLEOPATRA

Jullie moeten met mij zeggen: Zend, vader Nijl, ons uw stem!

ALLE VIER

houden hun schalen het beeld te gemoet

Zend, vader Nijl, ons uw stem!

Doodskreet van man in stervensangst. Bleek zetten de gasten hunne drinkschalen neêr en luisteren. Stilte. De purperen hemel verduistert. Caezar, ziende naar Cleopatra, bespeurt, dat zij haar wijn voor den god plengt met glinsterend oog, stilzwijgende dankbaarheid en vereering. Apollodorus springt op en loopt naar de balustrade van het dak, kijkt neêr en luistert

CAEZAR

doordringenden blik op Cleopatra

Wat was dat?

CLEOPATRA

trillend

Niets. Een slaaf, die gegeeseld wordt.

CAEZAR

Niets!?

RUFIO

Een man met een dolk in zijn borst, zoû ik zweren.

CAEZAR

staat op

Een moord!

APOLLODORUS

achter, wuift hand om stilte

Cht! Stil! Hoor je dat?

CAEZAR

Weêr een kreet!?

APOLLODORUS

komt terug

Neen, een plòf. Er viel iets op het strand, geloof ik.

RUFIO

staat op, grinnikt somber

Iets met beénderen, hè?

CAEZAR

rillende

Stil, stil, Rufio.

Hij verlaat de tafel, gaat naar de kolonnade, Rufio volgt aan zijn linker-, Apollodorus aan zijn rechterzij

CLEOPATRA

steeds gezeten

Verlaat je me, Caezar; Apollodorus, ga je weg?

APOLLODORUS

Werkelijk, Schoonste Vorstin, mijn eetlust is voorbij.

CAEZAR

Ga beneden naar den hof, Apollodorus, en vind uit wat er gebeurd is.

Apollodorus knikt, gaat, verdwijnt bij de trap

CLEOPATRA

Je soldaten hebben misschien iemand gedood. Wat doet het er toe?

Gemompel van menigte stijgt op. Caezar en Rufio zien elkander aan

CAEZAR

Dit moet onderzocht worden.

Hij staat op, op het punt Apollodorus te volgen, maar Rufio houdt hem staande, hand op zijn arm. Ftatatita komt te voorschijn aan den rand van het dak, met sleepende stap, een dronken verzadiging in oog en om mondhoeken. Caezar, een oogenblik, meent, dat zij beschonken is. Rufio niet: hij begrijpt, welke roode dronkenschap haar vervult

RUFIO

zacht

Er broeit iets tusschen die twee.

FTATATITA

De koningin ziet genadig weêr neêr op het aangezicht harer dienaars.

Cleopatra blikt haar aan met den blijden weêrschijn van de moordlust harer slavin. Dan omhelst zij haar, overlaadt haar met woeste kussen, ontdoet zich van hare juweelen en stapelt die in Ftatatita's schoot. De twee mannen zien eerst naar de beide vrouwen, staren elkaâr dan toe. Ftatatita sleept zich uitgeput naar het altaar, knielt voor Râ en blijft in gebed. Caezar nadert Cleopatra, Rufio blijft in de kolonnade

CAEZAR

met uitvorschenden ernst

Cleopatra, wat is er gebeurd?

CLEOPATRA

in doodelijken angst, maar vol liefkoozing in stem en gebaar

Maar niets, lieve Caezar, heusch niets.

Zoo lief mogelijk, haar stem zwijmende

Niets. Ik heb niets gedaan.

Nadert hem, vleiend

Caezarlief, ben je boos op me? Waarom kijk je mij zoo aan? Ik ben hier al dien tijd met je samen geweest. Hoe kan ik weten, wat er gebeurd is?

CAEZAR

denkt na

Dat is zoo.

CLEOPATRA

zeer verlucht, wil hem liefkoozen

Natuurlijk is dat zoo.

Hij beantwoordt hare liefkoozing niet

Jij weet het ook, Rufio, dat het zoo is?

Het gemompel beneden zwelt tot een oproer van stemmen

RUFIO

Ik zal het dadelijk weten.

Met stevigen stap naar het altaar. Tikt Ftatatita op den schouder

Vrouw, ik heb je nodig.

Beveelt haar, met gebaar, voór te gaan

FTATATITA

staat op, woedende blik

Mijn plaats is bij de Koningin.

CLEOPATRA

Zij heeft geen kwaad gedaan, Rufio.

CAEZAR

tot Rufio

Laat haar blijven.

RUFIO

zit neêr op het altaar

Goed dan. Dan is MIJN plaats hier ook en ge kunt zelf gaan zien wat er gebeurd is.
De stad schijnt me in oproer te zijn.

CAEZAR

zeer ontstemd

Rufio, ik wil wel eens gehoorzaamd worden.

RUFIO

En ik wil wel eens nièt gehoorzamen.

Vouwt koppig de armen

CAEZAR

tot Cleopatra

Zend haar weg.

CLEOPATRA

kreunend in haar ijver hem te verzoenen

Ja, zeker. Ik zal altijd doen wat je mij vraagt, Caezar, altijd, omdat ik zoo veel van je hoû. Ftatatita, ga weg.

FTATATITA

Der Koningin woord is mijn wet. Ik zal terug zijn als de koningin roept.

Langs Râ, af

RUFIO

volgt haar

Weet, Caezar, dat uw lijfwacht bij de hand is.

Volgt Ftatatita

Cleopatra, afkeurende Caezars toegeven, verlaat de tafel, zit neêr op rustbed

CLEOPATRA

Waarom sta je toe, dat Rufio zoó tegen je spreekt. Je moest hem op zijn plaats zetten.

CAEZAR

Zet hem op zijn plaats, maak hem mijn vijand en leer hem zijn gedachten voor mij te verbergen zooals jij nu de jouwe voor mij verbergt.

CLEOPATRA

op nieuw in vrees

Waarom zeg je dat, Caezar? Heusch waar, ik verberg niets. Je bent niets lief zoo tegen me te zijn.

Onderdrukte snik

Ik ben maar een kind en jij doet ijskoud omdat je denkt, dat iemand vermoord is. Ik kan het niet langer verdragen.

Opzettelijk barst zij in snikken uit. Hij staart op haar neêr met diepe droefheid maar koud. Zij ziet op, om te zien welk effect zij maakt. Zij bespeurt, dat zijn medelij niet is gewekt; nu zit zij recht, doet of zij haar aandoening bedwingt en flink wil zijn

Maar goed dan, ik weet, dat je tranen niet velen kan; ik zal je er niet meer meê vervelen. Ik weet wel, dat je niet boos bent, alleen maar verdrietig, maar ik ben zoo flauw: ik kan er niet tegen, dat het mij pijn doet als je zoo koud doet. Je hebt natuurlijk heelemaal gelijk: het is verschrikkelijk te denken, dat er iemand vermoord is of zelfs maar gewond en ik hoop van harte, dat er niets ernstig is geb...

Haar stem sterft weg onder zijn vorschende minachting

CAEZAR

Waarom beef je zoo? Wat heb je gedaan?

Trompetgeklater omlaag

Aha! Dat klinkt als een antwoord.

CLEOPATRA

zinkt bevende terug op rustbed, bedekt gelaat met handen

Ik heb je niet verraden, Caezar, ik zweer het!

CAEZAR

Ik weet het. Ik heb je niet vertrouwd.

Wendt zich van haar, op het punt te gaan; Apollodorus en Britannus slepen Lucius Septimius nader. Rufio volgt. Caezar rilt

Alweêr Pompeïus' moordenaar!

RUFIO

Ze zijn gek in de stad, geloof ik. Zij willen niet meer of minder dan het paleis afbreken en ons recht uit in zee jagen. We legden de hand op dezen renegaat toen we ze uit den binnenhof joegen.

CAEZAR

Laat hem los.

Zij laten Lucius los

Waarom zijn de burgers niet tevreden, Lucius Septimius?

LUCIUS

Wat dacht ge dan, Caezar! Pothinus stond bij hen in hooge gunst.

CAEZAR

Wat is er met Pothinus gebeurd? Ik liet hem hier los, nauwlijks een half uur geleden. Lieten zij hem niet vrij gaan?

LUCIUS

Ja, door de galerij-boog, zestig voet boven den grond, met drie duim staal tusschen zijn ribben. Hij is precies zoo dood als Pompeïus. We zijn nu quitte wat vermoorden betreft: gij en ik.

CAEZAR

ontsteld

Vermoord! Onze gevangene, onze gast!

Wendt zich verwijtend tot Rufio

Rufio...

RUFIO

hartstochtelijk, het verwijt voorkomend

Wie het ook deed, was een wijs man en ùw vriend!

Cleopatra richt zich, vol moed weêr

Maar niemand van ons had er de hand in. Het is dus niet noodig boos naar me te kijken.

Caezar wendt zich, kijkt naar Cleopatra

CLEOPATRA

heftig, staat op

Hij werd gedood op bevel van de koningin van Egypte. Ik ben niet Julius Caezar, de droomer, die vergunt, dat iedere slaaf hem beledigt. Rufio zei, dat ik goed deed; nu zullen ook de anderen mij oordeelen.

Wendt zich tot de anderen

Die Pothinus zocht mij over te halen met hem samen te zweren om Caezar te verraden aan Achillas en Ptolomaeus. Ik weigerde en hij vloekte mij en

kwam in het geheim naar Caezar om mij te beschuldigen van zijn eigen schurkenstreek. Ik betrapte hem op heeter daad en hij beleedigde mij, mij, de koningin! in mijn gezicht. Caezar woû mij niet wreken: hij sprak hem vrij en liet hem los. Had ik recht mijzèlve te wreken? Spreek, Lucius.

LUCIUS

Ik durf het niet tegen spreken. Maar dank zult ge er niet veel van Caezar voor krijgen.

CLEOPATRA

Spreék, Apollodorus. Had ik ongelijk?

APOLLODORUS

Ik heb slechts één woord van blaam, o allerschoonste. Gij hadt u tot mij, uw ridder, moeten wenden: in eerlijk tweegevecht had ik den lasteraar verslagen.

CLEOPATRA

hartstochtelijk

Ik wil zelfs door uw slaaf worden geoordeeld, Caezar. Spreek Britannus; had ik ongelijk?

BRITANNUS

Zoo verraad, valsheid en oneerlijkheid ongestraft bleven, zoû de wereld worden een arena gelijk vol wilde beesten, die elkander verscheurden. Caezar heeft ongelijk.

CAEZAR

kalm, bitter

En zoo is de uitspraak tegen mij, schijnt het.

CLEOPATRA

hevig

Luister, Caezar. Als één man in Alexandrië gevonden wordt, die zegt, dat ik ongelijk had, zweer ik te bevelen, dat mijn eigen slaven mij kruizigen op de poort van mijn paleis.

CAEZAR

Als één man ter wereld kan worden gevonden, nu of wanneer ook, die begrijpen zal, dat jij ongelijk hebt, zal die man òf, als ik deed, de wereld veroveren of door de wereld gekruizigd worden.

Op nieuw, heftiger, oproer beneden in de straten

Hoor je? Die daar bonzen op de poort, gelooven ook in wraak en in moordslag. Je hebt hun aanvoerder omgebracht: het is niet meer dan recht, dat zij jou zullen ombrengen. Als je daaraan twijfelt, vraag dan je vier

raadslieden hier. En zal ik dan niet in naam van dat r  cht

minachtende nadruk

hen we  r ombrengen, omdat zij hun koningin vermoordden en vermoord worden op mijn beurt door hun landslieden als de overweldiger van hun vaderland? Kan Rome daarna dan minder doen dan die moordenaars te recht stellen, om de wereld te toonen hoe Rome haar zonen en hare eer wreekt? En zoo, tot het einde van dagen toe, zal moord moord voort brengen, altijd in naam van eer, recht en vrede, tot de goden mo   zijn van bloed en een menschdom scheppen, dat eindelijk begrijpt!

Hevig oproer. Cleopatra verbleekt van ontzetting

Hoor, jij, die niet beleedigd mag worden! Kom dichter bij om hun woorden op te vangen: bitterder zal je ze vinden dan de tong van Pothinus.

Hoog, met onvermurwbare waardigheid

Laat de koningin van Egypte nu haar bevelen tot wraakneming geven en haar maatregelen tot verdediging nemen, want zij heeft Caesar verloochend.

Wendt zich af

CLEOPATRA

snelt op hem toe, valt op de knie  n, in ontzetting

Caesar, verlaat me niet! Verdedig het paleis!

CAEZAR

Je hebt de macht over leven en dood in je hand genomen. Ik...ben maar een droomer.

CLEOPATRA

Maar ze zullen me vermoorden!

CAEZAR

En waarom niet?

CLEOPATRA

Heb erb  rmen!

CAEZAR

Erbarmen! Wat?? Is het plotseling zo   ver gekomen, dat niets dan erbarmen je meer kan redden? Redde erbarming Pothinus?

Cleopatra staat op, wringt de handen, valt in wanhoop op rustbed. Apollodorus, me  ljdvol, stelt zich achter haar. De lucht is bloedpurper geworden, vergloeit dan tot bleek oranje: kolonnade en afgodsbeeld teekenen zich somber af

RUFIO

Caezar, dat zijn nu genoeg woorden. De vijand staat voor de poort.

CAEZAR

wendt zich toornig tot hem

Ja en wat hield hem staande maanden lang aan die zelfde poort? Was het mijn dwaasheid, zoo als jij die oordeelt, of jou wijsheid? Wiens hand heeft in deze Roode Egyptische Bloedzee al jullie hoofden boven de golven gehouden?

Tot Cleopatra

En toch durf jij, als Caezar tegen één vijand zegt: 'Vriend, je bent vrij', jij, die voor je waardeloos leven je vastklampt aan mijn zwaard, in stilte weg sluipen en hem dood steken in zijn rug? En jullie, soldaten, patriciërs, trouwe dienaren, die vergaten wat jullie waren, jullie juichen dien moord toe en zeggen: 'Caezar heeft ongelijk!' Bij de goden, de verzoeking komt over mij mijn hand te openen en jullie allen te laten verzinken in den afgrond.

CLEOPATRA

sluw, in plotse hoop

Maar dān, Caezar, kom jijzèlf om!

Caezars oogen vonkelen

RUFIO

ontsteld

Vervloekt, bij den oppersten Jupiter, jij smerige Egyptische rat! Wil jij door dāt woord hem alleen in de stad drijven en ons hier tot moes laten hakken!?

Wanhopig, tot Caezar

Wil je ons aan ons lot overlaten omdat we een troep dwazen zijn? Ik dènk aan geen kwaad als ik dood; ik doe het als een hond een kat doodt, bij instinct. Wij zijn niets meer dan honden, die je volgen, maar, Caezar, we dienden je trouw!

CAEZAR

zorgvol

Helaas, Rufio, mijn jongen, mijn jongen; als honden zullen we nu in de straten worden vermoord.

APOLLODORUS

achter Cleopatra

Caezar, wat ge zegt, klinkt met een Olympischen klank; het moet goèd zijn, het is edele kunst. Maar ik blijf trouw aan Cleopatra. Als wij sterven moeten, zal haar

ontbreken noch de toewijding van een mannelijk hart noch de kracht van een mannelijken arm.

CLEOPATRA

snikt

Maar ik wil niet sterven!

CAEZAR

smartelijk

O kleine zielen! O kleine ziel!

LUCIUS

treedt tusschen Caezar en Cleopatra

Hoor naar mij, Caezar. Het is misschien kleinzielig, maar ik ook wil leven zoo lang ik kan.

CAEZAR

Wel, beste vriend, vermoedelijk overleef jij wel Caezar. Denk je, dat het tooverij was, waarmeê ik zoo lang je leger en een geheele stad van mij af wist te houden? Wat hadden ze mij gisteren voor bizonders te verwijten, dat ze tegen mij hun levens zouden op het spel zetten? Maar van daag hebben wij hun hun vermoorden held voor de voeten gegooid en nu is iedereen onder hen verlangende dit moordenaarsnest uit te roeien - want moordenaars zijn wij, niet meer. Vat dus moed en scherp je zwaard. Pompeïus' hoofd viel en Caezars hoofd is rijp.

APOLLODORUS

Wanhoopt Caezar?

CAEZAR

met immensen trots

Wie nooit gehoopt heeft, kan niet wanhopen; Caezar ziet, in geluk en ongeluk, zijn Noodlot in het gelaat!

LUCIUS

Ziè het dan in het gelaat; en het zal glimlachen als het altijd tot Caezar deed.

CAEZAR

hoog

Wensch JIJ mij moed in te spreken?

LUCIUS

Ik bied u mijn diensten aan. Ik loop over, als gij het wenscht.

CAEZAR

plotseling weêr gewoon, ziet hem scherp aan, raadt, dat er iets achter steekt

Wat?! Op dit oogenblik?

LUCIUS

krachtig

Op dit oogenblik.

RUFIO

Denk jij, dat Caezar gek is, je te vertrouwen?

LUCIUS

Ik vraag hem niet mij te vertrouwen, tot hij zegeviert. Ik vraag om mijn leven en om een plaats in Caezars leger. En omdat Caezar een eerlijk man is, zal ik die plaats van te voren betalen.

CAEZAR

Betalen? Hoe dat?

LUCIUS

Ik breng u goed nieuws.

Caezar raadt, in één flits

RUFIO

Welk nieuws?

CAEZAR

luidruchtig, energiesch; Cleopatra zit recht en staart

Welk nieuws!? Welk nieuws, vraag je, Rufio, mijn beste jongen? Er nadert de ontzetting: welk ander nieuws zoû er zijn? Is dat niet zoo, Lucius Septimius? Mithridates van Pèrgamos nadert!

LUCIUS

Hij heeft Peluzium genomen.

CAEZAR

verrukt

Lucius Septimius: je bent van nu af mijn officier. Rufio, de Egyptenaren moeten iederen soldaat uit de stad weg gezonden hebben om Mithridates te verhinderen den Nijl over te steken. Er is in de straten nu niets anders dan plebs...plèbs!

LUCIUS

Dat is zoo. Mithridates nadert langs den grooten weg naar Memfis om bij de Delta den Nijl over te steken. Achilles zal hem daar treffen.

CAEZAR

vol stouten durf

Achillas zal Caezar er treffen. Kijk Rufio.

*Loopt naar de tafel, neemt een servet op, teekent plan met vinger in wijn gedoopt;
Rufio en Lucius, hem ter zijde, buigen zich om te kijken want het is bijna donker
geworden*

Hier is het paleis

wijst;

hier is het Theater. Jij, neem twintig man, doe of je door diè straat gaat en terwijl zij je met steenen gooien, gaan de cohorten hier langs en hier langs. Mijn straten zijn in orde, niet waar Lucius?

LUCIUS

Ja, dat is de Vijgemarkt...

CAEZAR

te opgewonden om te luisteren

Ik heb, toen we kwamen, ze goed opgenomen! Uitstekend!

Werpt servet op tafel, komt in de kolonnade terug

Weg, Britannus, zeg Petronius, dat binnen een uur de helft van onze troepen zich moeten inschepen, naar de Westkust van het Mareotis-meer. Zadel mijn paard, zie mijn wapens na.

Britannus weg

Met de andere helft ga ik het meer om en den Nijl op, Mithridates te gemoet. Vooruit Lucius en geef het wachtwoord.

Lucius snelt weg

Apollodorus, leen me je rechterarm en je zwaard voor dezen veldtocht.

APOLLODORUS

En mijn hart en leven er bij.

CAEZAR

grijpt zijn hand

Ik neem het aan.

Krachtige handdruk

Ben je klaar?

APOLLODORUS

Altijd klaar voor kunst, dit maal, Caezar, voor Krijgskunst.

Snelt weg, vergeet heelemaal Cleopatra

RUFIO

Vooruit! Dit is ten minste handelen.

CAEZAR

luidruchtig

Niet waar, mijn jongen?

Klapt in de handen; slaven snellen naar de tafel

Vlug, uit is het met dat banketteeren; neem al die rommel meê, uit mijn oogen en maakt, dat jullie weg komt.

De slaven beginnen de tafel af te nemen; de gordijnen schuiven toe, sluiten de kolonnade af

Begrijp je dat van die straten, Rufio?

RUFIO

Ja, ik geloof wel. Ik zal er wel, in alle geval, door komen.

Bucina-klanken in den benedenhof

CAEZAR

Vooruit dan, we moeten de troepen toe spreken, ze moet in spreken. Ga jij naar de kust, ik ga naar den binnenhof.

Begeeft zich naar de trap

CLEOPATRA

staat op - geheel veronachtzaamd is zij al dien tijd gebleven - strekt vreesachtig de handen uit

Caesar?

CAEZAR

ziet om

Hè?

CLEOPATRA

Heb je mij vergeten?

CAEZAR

toegevend

Ik ben nu bezig, kind, ik heb veel te doen. Als ik terug kom, wordt alles voor jou geregeld. Vaarwel, wees nu maar lief en heb geduld.

Gaat, onverschillig voor haar, geheel en al zorg voor wat hem wacht. Zij staat met gebalde vuisten, spraakloos, woedend, vernederd

RUFIO

Dat spelletje is gespeeld en verloren, Cleopatra. De vrouw heeft ditmaal verloren.

CLEOPATRA

hoog

Ga. Volg je meester.

RUFIO

in haar oor, ruw familiaar

Nog één woord. Zeg je beul, dat als Pothinus goèd was geslacht geworden - in de keél - hij niet geschreeuwd zoû hebben. Die kerel was een knoeikees.

CLEOPATRA

te denken gevend

Hoe weèt je, dat het een kerel was?

RUFIO

verschrikt, in de war

Jij was het niet: je was met ons samen toen het gebeurde.

Zij keert hem minachtend den rug toe. Hij schudt het hoofd, trekt de gordijnen open om weg te gaan. Stralende maneschijn. De tafel is verdwenen. Ftatatita ligt in het maanlicht in gebed voor den witten altaarsteen van Râ. Rufio ontstelt; hij trekt de gordijnen zacht toe, en fluistert tot Cleopatra:

Was zij het? Heeft zij het gedaan?

CLEOPATRA

dreigt

Wie het ook was, laten mijn vijanden voor haàr op passen. En jij ook, Rufio, die de koningin van Egypte durft schelden en bespotten voor Caezar.

RUFIO

kijkt barsch

Dat zàl ik, hoor, Cleopatra.

*Knikt, zijn belofte bevestigend, slipt tusschen de gordijnen door, onderwijl trekkend
zijn zwaard*

ROMEINSCHE SOLDATEN

beneden

Heil, Caezar! Heil! Heil!!

Cleopatra luistert. Bucina-geschal. Trompetgeklater

CLEOPATRA

wringt de handen, roept

Ftatatita, Ftatatita: het is zoo donker en ik ben alleen. Kom hier.

Stilte

Ftatatita!

Luidr

Ftatatita!!

Stilte. In een plotsen schrik grijpt Cleopatra het gordijnkoord en trekt de gordijnen open. Ftatatita ligt dood over de altaartrede van Râ, haar keel doorsneden. Haar bloed overstroomt den witten steen

Vijfde bedrijf

Middag: Feestelijk en militair prachtschouwspel op het terras voor het paleis. In den Oosterhaven ligt Caezars trirem, zoo weelderig versierd, dat die omlijnd met bloemen schijnt, aan de kade bij de trap, waar Apollodorus zich inscheepte met het tapijt. De Romeinsche lijfwacht is geschaard ter beide zijden van den steiger; roode tapijten bedekken dien tot op het halve terras. Op de breede trappen der paleis-poort staan Cleopatra's vrouwen, feestelijk gedost.

Langs den gevel rijt zich de lijfwacht der koningin, onder bevel der zelfde pracht-officiëren, wie Bel Affris zes maanden geleden voor het oude paleis bij den Syrischen grens Caezars komst kondigde. Romeinsche soldaten zetten de Noordzijde af; achter hen rekt het volk zich op de teenen om te zien: de officieren praten en loopen op en neêr. Er zijn onder hen Belzanor en de Pers en de Centurio, wingerdstaf ter hand, verweerd, zwaargelaarsd, steekt zeer af bij de elegante Egyptische officieren.

Apollodorus baant zich een weg door het volk en roept naar de officieren, van achter de Romeinsche soldaten

APOLLODORUS

Zèg eens! Mag ik passeeren?

CENTURIO

Laat Apollodorus, den Siciliaan, passeeren.

De soldaten laten hem door

BELZANOR

Is Caezar klaar?

APOLLODORUS

Nog niet. Hij is nog op de Groote Markt. Ik kon dat geschreeuw van de soldaten niet meer uithouden! Na een half uur militair enthoeziasme, voel je behoefte aan een beetje zeelucht.

DE PERS

Zeg ons wat er voor nieuws is. Heeft hij de priesters doen ombrengen?

APOLLODORUS

Wel neen. Zij traden hem te gemoet op de Groote Markt, de hoofden met asch bestrooid en hun goden in de handen. Zij plaatsten de goden aan zijn voeten. De eenige, die kunstwaarde had, was een Apis: een wonder van goud en ivoor. Ik ried hem er den Opperpriester twee talenten voor te bieden.

BELZANOR

ontsteld

De alwetende Apis voor twee talenten? Wat zei de Opperpriester?

APOLLODORUS

Hij riep Apis' genade in en vroeg vijf talenten.

BELZANOR

Hongersnood en stormgeweld zullen nu onze landen teisteren!

DE PERS

Ach wat! Waarom maakte Apis niet, dat Achillas Caezar versloeg? En is er oorlogsnieuws, Apollodorus?

APOLLODORUS

Het koninkje, Ptolomaeus, is verdronken.

BELZANOR

Verdronken?? Hoe dat?

APOLLODORUS

Met al de anderen. Caezar viel ze te gelijker tijd van drie zijden aan en veegde ze den Nijl in. En toen zonk de bark van Ptolomaeus.

BELZANOR

Het is een bewonderenswaardige man, die Caezar! Komt hij nu gauw, denk je?

APOLLODORUS

Hij was juist bezig de Joodsche kwestie te regelen toen ik weg ging.

Trompetgeschal uit het Noorden. Ontroering onder het volk; Caezar schijnt te naderen

DE PERS

Dan heeft hij dat al heel vlug gedaan. Daar komt hij!

Haast zich naar post voór de Egyptische soldaten

BELZANOR

volgt

Hei daar! Caezar komt!

De soldaten geven acht, richten zich. Apollodorus begeeft zich naar de Egyptische troep

CENTURIO

snelt naar Romeinsche wacht

Geeft acht! Caezar komt!

Caezar komt op, in statie, met Rufio; Britannus nadert. De soldaten juichen, opgewonden

CAEZAR

Ik zie, dat mijn schip wacht. Het uur van Caezars vaarwel aan Egypte is geslagen. En, Rufio, wat is er nu nog te doen voor ik ga?

RUFIO

aan zijn linkerhand

Ge hebt nog geen Romeinschen praefect voor deze provincie aangesteld.

CAEZAR

ziet hem kluchtig aan, maar spreekt zeer ernstig

Wat zoû je zeggen van Mithridates van Pergamos, die mij zoo goed heeft geholpen, de bewonderenswaardige zoon van Eupator?

RUFIO

Nu, dat ge hem wel elders zult kunnen gebruiken. Vergeet niet, dat ge nog drie of vier vijandelijke legers te verslaan hebt op uw weg naar huis.

CAEZAR

Het is waar. Wel, wat vindt je dan van jezelf?

RUFIO

ongeloovig

Ik? Ik praefect? Maar waar denkt ge aan? Weet ge dan niet, dat ik maar de zoon van een vrijgelatene ben?

CAEZAR

vol liefde

Heeft Caesar je niet dikwijls zijn jongen, zijn zoon genoemd?

Roept tot allen

Stilte een oogenblik daar en hoort mij!

ROMEINSCHE SOLDATEN

Luistert naar Caesar!

CAEZAR

Verneemt naam, rang, hoedanigheid en verdienste van den Romeinschen praefect van Egypte! Verdienste: Caesar tot schild te zijn geweest; hoedanigheid, Caesars vriend; rang, Romeinsch soldaat!

Romeinsche soldaten juichen

En naam eindelijk: Rufio!

Gejuich

RUFIO

kust Caesars hand

Ja, ik was Caesars schild, maar wat zal ik beteekenen als ik niet langer aan Caesars arm hang! Nou, we zullen wel zien...

Wordt somber, wendt zich af om ontroering te verbergen

CAEZAR

Waar is die Britsche eilandbewoner van me?

BRITANNUS

nadert aan Caesars rechterhand

Hier, Caesar.

CAEZAR

Wie beval jou, woû ik wel eens vragen, je tijdens den slag van de. Delta in het oorlogsgewoel te storten, met die barbaarsche kreten uit je geboorteland en te schreeuwen, dat je vier Egyptenaren uit daagde, en dat alles in zeer onvoegzame bewoordingen?

BRITANNUS

Caesar, ik verzoek U te verontschuldigen de woorden, die mij ontsnapten in het heetst van den strijd.

CAEZAR

En hoe wist jij, die niet zwemmen kan, het kanaal met ons over te steken, toen wij het kamp bestormden?

BRITANNUS

Caezar, ik hield mij vast aan den staart van uw paard.

CAEZAR

Dat waren geen daden van een slaaf, Britannus, maar van een vrij man.

BRITANNUS

Caezar, ik was vrij geboren.

CAEZAR

Maar ze noemen je Caezars slaaf.

BRITANNUS

Alleen als Caezars slaaf vond ik waarachtige vrijheid.

CAEZAR

ontroerd

Goed gezegd. Ondankbaar als ik ben, had ik je bijna vrij gelaten, maar nu zal ik niet van je scheiden voor een miljoen talenten.

Slaat hem vriendelijk op den schouder. Britannus, een beetje schaamtevol maar toch verheerlijkt, kust Caezars hand onderdanig

BELZANOR

tot de Pers

Die man weet hoe zich te laten bedienen.

DE PERS

Ja, door mannen te simpel om ooit voor hem gevaarvolle mededingers te worden.

BELZANOR

O gij sluwaard! O, gij cinicus!

CAEZAR

ziet Apollodorus bij de Egyptenaren en roept hem

Apollodorus, ik laat Egypte's kunst in je hoede achter. Vergeet niet, dat Rome kunst bemint en mild kunst aanmoedigen wil.

APOLLODORUS

Dat weet ik, Caezar. Rome brengt zelve geen kunst voort maar Rome koopt en neemt wat andere volkeren voort brengen.

CAEZAR

Wat! Rome geen kunst voort brengen! Is Vrede dan geen kunst? Is Oorlog dan geen kunst? Is heerschen dan geen kunst? Zijn kultuur en beschaving geen kunst? Dat geven wij je alles in ruil voor enkele mooie voorwerpen. Maar jullie hebben het leeuwendeel in de zaken, die wij samen doen.

Tot Rufio

En wat heb ik nu nog te doen voor ik mij inscheep?

Poogt zich te herinneren

Er is iets, dat ik me niet herinneren kan: wat kàn het toch zijn! Nu dan, dan moet het maar ongedaan blijven; wij mogen dien gunstigen wind niet verzuimen. Vaarwel, Rufio.

RUFIO

Caezar, het doet me leed u naar Rome te laten gaan, zonder uw schild. Daar zijn te veel verborgen messen.

CAEZAR

Dat doet er niet toe; ik zal mijn levenswerk voltooien op mijn terugreis en dan heb ik genoeg geleefd. Daarbij, ik heb het altijd een onaangenaam idee gevonden te moeten sterven op mijn bed: ik wòrd liever gedood. Vaarwel.

RUFIO

zucht, heft de handen, vindt Caezar onverbeterlijk

Vaarwel.

Zij geven elkaâr de hand

CAEZAR

wuift de hand naar Apollodorus

Vaarwel, Apollodorus en alle andere vrienden! Aan boord!

Caezar wendt zich naar den steiger. Cleopatra, koud en tragiesch, met voorbedachte gedost in het zwart, zonder juweelen, en dus treffend somber tusschen haar schitterenden stoet van vrouwen, komt uit het paleis en blijft staan op de hoogste trede. Caezar ziet haar niet voor zij spreekt

CLEOPATRA

Deelt Cleopatra niet mede in dit afscheid?

CAEZAR

verlicht

Ach ik wist wel, dat er nog wat was.

Tot Rufio

Waarom hielp jij ook niet me daaraan herinneren, Rufio.

Haast zich tot haar

Als ik gegaan was zonder je te zien, zoû ik mezelf dat nooit vergeven hebben.

Neemt hare handen, voert haar tot midden op het terras. Zij dult dit, ijskoud

Rouw je om mij?

CLEOPATRA

Neen.

CAEZAR

berouwvol

Ach, dat was dòm van me ook niet te denken...Je rouwt om je broêrtje.

CLEOPATRA

Neen.

CAEZAR

Om wie dan?

CLEOPATRA

Vraag het den Romeinschen praefekt, die je ons achter laat.

CAEZAR

Rufio?

CLEOPATRA

Ja, Rufio.

Zij wijst naar hem met diepste minachting

Hij, die hier regeeren zal in Caezars naam, naar Caezars aard en volgens Caezars hoog geroemde levenswetten.

CAEZAR

twijfelt

Hij zal regeeren naar zijn eigen aard, Cleopatra. Hij heeft het werk op zich genomen en zal het doen volgens zijn eigen wetten.

CLEOPATRA

Dus niet zoo als Caesar gewoon is?

CAEZAR

bedenkend

Hoe meen je, dat ik gewoon ben...?

CLEOPATRA

Zonder straf, zonder wraak. Zonder veroordeelingen.

CAEZAR

goedkeurend

Ja, dat is zeker de goede manier, de groóte manier, de eenige mogelijke manier, ten slotte.

Tot Rufio

Geloof dat vrij, Rufio, als het je mogelijk is.

RUFIO

Ik geloof het, zeker, Caesar. Al lang geleden overtuigdet gij mij. Maar kijk eens. Gij zet heden koers naar Numidië. Zeg mij nu eens: als ge daar een hongerigen leeuw ontmoet, zult ge dien nièt straffen omdat hij u wel zoû willen op eten?

CAEZAR

weet niet waarnaar hij toe wil

Neen.

RUFIO

En ook geen wraak nemen op het beest voor het bloed van wie hij al heeft op gegeten?

CAEZAR

Neen.

RUFIO

Of het veroordeelen als schuldig?

CAEZAR

Neen.

RUFIO

Maar wat zoudt ge doen om uw leven te redden als het op u af kwam?

CAEZAR

zonder aarzelen

Het dood steken, beste vriend, zonder kwade bedoeling, precies zoo als het mij zoû op eten. Maar wat beduidt die gelijkenis van den Leeuw?

RUFIO

Wel, Cleopatra had een tijgerin, die op haar wensch wie ook maar doodde. Ik vreesde, dat die tijgerin op een goeien dag ook ù zoû kunnen dooden. Als ik nu niet Caezars leerling geweest was, zoû ik allerlei edelmoedige dingen aan die tijgerin hebben gedaan. Haar gestraft hebben. Pothinus op haar hebben gewroken...

CAEZAR

valt in de rede

Pothinus!

RUFIO

vervolgt

Haar ge-oordeeld hebben en veroordeeld. Maar ik liet al die dwaasheden na en sneed haar eenvoudig, zonder kwade bedoeling, de keel af. En daarom komt Cleopatra tot u in rouwgewaad.

CLEOPATRA

heftig

Hij vergoot het bloed van mijn dienaress, Ftatatita. Het valle over ùw hoofd, Caesar, als over het zijne, indien gij hem niet schuldig spreekt.

CAEZAR

Valle het dan over MIJN hoofd, Cleopatra, want het was goèd gedaan. Rufio, als je jezelf gezet had in den rechterstoel en met hatelijke plechtigheid en aanroepen van de goden, die vrouw overhandigd hadt aan den een of anderen gehuurden beul, om voor het volk vermoord te worden in naam der Gerechtigheid, zoû ik je nooit meer zonder een rilling de hand hebben kunnen drukken.

Rufio, tevreden, knikt tegen Cleopatra, als of hij zeggen wil: hoor je?

CLEOPATRA

boudeert, een beetje kinderlijk in haar onmacht

Neen, het was niet goed gedaan nu het een Romein was, die een Egyptische vrouw vermoordde. De heele wereld kan nu zien hoe verdorven en onrechtvaardig Caesar is.

CAEZAR

neemt liefkoozend haar hand

Kom, wees niet boos op me. Het spijt me heusch van die arme Totatita.

Zij lacht ondanks zichzelf

Aha, daar lach je weêr. Bedoelt dat, dat we weêr goede vrienden zijn?

CLEOPATRA

boos op zichzelf, dat ze gelachen heeft

Neen, neen!! Neen!!! Maar het is ook zoo gèk als je Totatita zegt.

CAEZAR

Wat, Cleopatra! Ben je nog altijd een klein meisje? Ben je dan nog geen groot mensch geworden?

CLEOPATRA

Neen maar, JIJ bent een kleine jongen: je maakt, dat ik zot schijn omdat jij je maar niet wat ernstig kunt gedragen. En je bent heel onaardig tegen me geweest en ik ben nog altijd boos op je.

CAEZAR

Zeg me vaarwel.

CLEOPATRA

Neen.

CAEZAR

vleiend

Ik zal je wat moois zenden, uit Rome.

CLEOPATRA

trotsch

Wat moois! Verbeeld je, wat moois uit Rome naar Egypte! Wat kan Rome me geven, dat Egypte niet heeft!

APOLLODORUS

Dat is waar, Caezar. Als het geschenk werkelijk een ding van schoonheid moet zijn, zal ik het voor u moeten kopen te Alexandrië.

CAEZAR

Je vergeet de schatten, om welke Rome beroemd is, vriend. Diè kan je niet in Alexandrië kopen.

APOLLODORUS

En die zijn, Caezar...?

CAEZAR

Haar zonen. Kom, Cleopatra, vergeef me en zeg me vaarwel, en ik zal je iemand zenden, een èchte Romein, van het zuiverste ras: niet oud en rijp voor den dood, niet slap in de armen en koud van

hart en die geen kaal hoofd verbergt onder zijn lauwerkrans van overwinnaar en die nièt krom gaat onder het gewicht van de wereld op zijn schouders, maar stevig en frisch, sterk en jong, vol hoop in den morgen, des middags een onoverwinbaar soldaat en des nachts een onoverwinbaar feestvierder! Wil je dien hebben in ruil voor Caezar?

CLEOPATRA

trillende

Hoe heet die, hoe heet die??

CAEZAR

Zullen we zeggen: Marcus Antonius?

Zij werpt zich in zijn armen

RUFIO

Het is een slechte ruil, die je doet, Cleopatra: Caezar voor Marcus Antonius.

CAEZAR

Dus, nu ben je tevreden?

CLEOPATRA

Zal je het niet vergeten??

CAEZAR

Ik zal het niet vergeten. Vaarwel: ik denk niet, dat we elkaâr meer zullen zien. Vaarwel.

Kust haar op het voorhoofd. Zij is zeer aangedaan, en grient. Hij gaat aan boord

ROMEINSCHE SOLDATEN

terwijl Caezar op den steiger is

Heil, Caezar, en Vaarwel!

Hij treedt aan boord en wuift; Rufio wuift

APOLLODORUS

tot Cleopatra

Kom, geen tranen, liefste Vorstin. Zij maken uw ridder wanhopig. Hij zal nog wel eens terug komen.

CLEOPATRA

Ik hoop van niet. Maar: ik moet er tòch om hùilen...!!

Wuift zakdoek naar Caezar: het schip beweegt...

ROMEINSCHE SOLDATEN

trekken en zwaaien zwaarden

Heil, Caezar!

Kantekleer

Metrische bewerking van *Chantecler* door Edmond Rostand

Tooneelspel in vier bedrijven

Personen

KANTEKLEER	EEND
FIDEL	PARELHAAN
MEREL	GANZERIK
PAUW	KAPOEN
NACHTEGAAL	FAZANTE
GROOT-HERTOG	PARELHOEN
NACHTUIL	OUDE KIP
SCOPSUIL	WITTE KIP
KEMPHAAN	GRIJZE KIP
SPITS	ZWARTE KIP
POSTDUIF	HOUDAN-KIP
SPECHT	KALKOENSCHEN HEN
KATER	enz.
KALKOEN	

De Hoenderhof. Kippen, eenden, kalkoen, merel etc. Kater op muur

Eerste bedrijf

Eerste tooneel

De Hoenderhof: Kippen, Eenden, Kalkoen, Merel, Kater op muur, enz.

WITTE KIP

pikkende

Wat lekker, ó!

ANDERE KIP

aanlopende

Wat knabb'lt...

ALLE KIPPEN

aanlopende

Wat knabb'lt ze toch?

WITTE KIP

Zoo'n klein groen kevertje, dat smaakt naar roos
En naar jasmijn...

ZWARTE KIP

voor de kooi van den Merel

Bepaald, die Merel fluit
Met kunst.

WITTE KIP

Straatjongenskunst.

KALKOEN

deftig verbeterend

Zeg liever: kunst van
'n Antieken herder van Theókritos.

EEND

Hij zingt zijn lied nooit uit.

KALKOEN

Uit zingen is
Geén kunst.

Hij neuriet het liedje, dat de Merel fluit

‘Wat klinkt dat zoet van mijn klavier,

Klavier, klavier...' Weet, eënd, dat nièt uit zingen
De kunst juist is. 'Wat klinkt dat zoet van mijn
Klavier, klavier...' Mooi zoo!

De Merel komt uit zijn kooi, en, gezeten op een blauwe-regen-tak, groet

KUIKEN

verwonderd

Kan hij zijn kooi uit?

MEREL

groetend

Als mijn publiek dankbaar is. Ik ben 'n tamme,
Heél tamme merel.

Hij wipt zijn kooi in

KUIKEN

En zijn kooi dan?

KALKOEN

Wel,
Hij's vrij te komen en te gaan, er in,
Er uit. Zijn deurtje slaat van zèlf niet toe.
'Van mijn klavier, klavier...' Het is niet zeér
Belangrijk nog te weten wàt zoet klinkt
Van dat klavier.

ZWARTE KIP

ziet vlinder op bloemen boven schutting

O, kijk, wat mooie vlinder!

WITTE KIP

Waar?

ZWARTE KIP

Op die kamperfoelie!

KALKOEN

geleerd

Die kapel
Is 't Maart-kapelletje.

KUIKEN

volgt Vlinder met de oogen

Op de Anjelieren!

WITTE KIP

tot Kalkoen

Maar waarom Màartkapelletje?

MEREL

steekt kop tusschen tralies

Natuurlijk

Omdat het uit vliegt in Juli.

WITTE KIP

Die Merel
Is toch zóo leuk!

KALKOEN

schudt kop op en neêr

Veél meer dan leuk, mijn lieve.

ANDERE KIP

kijkende naar Vlinder

Toch chic, een Vlinder...Pik jij Spaanschen peper?

WITTE KIP
Heel veel!

ANDERE KIP
Waarom toch?

WITTE KIP
Wel dan krijg je roze
Veêrtjes!

ANDERE KIP
Heusch waar?

KOEKOEK

dichtbij

Koekoek!

WITTE KIP
Hoor eens!

KOEKOEK

verder

Koekoek!

WITTE KIP
De Koekoek!

GRIJZE KIP

loopt haastig aan

Welke Koekoek? Die in 'twoud woont,
Of in de keukenklok?

KOEKOEK

nog verder

Koekoek!

WITTE KIP

luistert

Die in
't Woud woont!

GRIJZE KIP

herademt

Ik was al bang, dat ik klokke-
Koekoek zou missen.

WITTE KIP

komt nader

Ben jij dan zoó dol op
De keukenkoekoek?

GRIJZE KIP

treurig

Ja, maar 'k zie hem nooit!
Hij zit in zijn châteletje boven regen-
Jas en geweer. Zoodra hij koekoekt, kom

Ik aan getrippeld maar dan doet hij juist
Zijn deurtje dicht. Van avond blijf ik zitten
Op de loer.

Zij zet zich op drempel

STEM

Zeg! Witt'kip! Witt'kip! Witt'kip!

Tweede tooneel

De zelfden. Duif (op het dak); daarna Kantekleer

WITTE KIP

ziet rond met schokkend kopgedraai

Wie roept!

STEM

Ik, duif.

WITTE KIP

zoekt

Waar dan?

DUIF

Op 't afdak.

WITTE KIP

ziet op en bespeurt

O!

DUIF

Hoewel ik een expresbrief moet bezorgen
Wip 'k even aan. Dag kip.

WITTE KIP

Dag bode!

DUIF

Daar

Ik dezen zomeravond toch mijn postdienst
Doe door de lucht boven den hoenderhof,
Zoû 'k wel heel graag...

WITTE KIP

ziet korrel

Eén oogenblik!

HOUDAN-KIP

loopt aan

Je toch?

Wat knabb'l

ALLE KIPPEN

lopen aan

Wat knabb'lt ze toch?

WITTE KIP

Een tarwekorrel.

GRIJZE KIP

herneemt gesprek met Witte Kip

Van avond blijf ik zitten op de loer.

WITTE KIP

kijkt naar deur

De deur is dicht.

GRIJZE KIP

Ja goed, maar als de klok
Gaaf slaan en ik mijn koekoek zien wil, steek ik
Mijn kop...

DUIF

roept, ongeduldig

Witt'kip! Witt'kip!

WITTE KIP

Eén oogenblik!

Tot andere kip

En jij jou koekoek zien wil, steek je j' kop...?

GRIJZE KIP

wijst rond gat beneden in deur

Door 't kattedgat.

DUIF

schreeuwt

Zeg, witste all'r witte kippen,
Je laat me blauwbekken tot ik azuur ben?

WITTE KIP

springt op

Wat zeg je?

DUIF

Dat 'k héel graag...

WITTE KIP

Wat, àllergrauwste
All'r grauwe duiven?

DUIF

'n Oogenblik, als 't niet
Te indiscreet is, wel zoû willen zien...

WITTE KIP

Wat toch?

DUIF

Heel éven maar...

WITTE KIP

Wàt toch?

DUIF

Zijn kàm!

Zijn hanekam!

WITTE KIP

lachende, tot de anderen

O, hij wil zièn...!!

DUIF

Nu, ja,

'k Wil zièn!

WITTE KIP

Hoû je bedaard!

DUIF

Ik trippel, trappel

Van ongeduld...

WITTE KIP

Het dak vernielt hij!

DUIF

Want wij

Bewòndren hem!

WITTE KIP

Maar heel de wereld bewondert

Hèm.

DUIF

En ik heb mijn torteltje beloofd

Haar te vertellen hoe hij toch er uit ziet.

WITTE KIP

pikkende

Pràchtiglijk, dàt is zeker!

DUIF

Wij, in onze

Duivetil, hooren zijn klaroenschal schel.

Zijn zang vloeit meer met heel het landschap samen

Dan 't blanke dorpje met den heuvelkling,

Want altijd mengt zijn stem zich met den einder.
 Zijn kreet doorpriemt de wazig blauwe kim
 Als 'n gouden naald, wier dagelijksche draad
 Telkens den hemelzoom zoomt aan den zoom
 Van de vallei. Hij is de Haan, de Heer!

MEREL

op en neêr in kooi

Om wien all' harten kloppen - tik-tik, tik.

EEN KIP

Ja, ònze Haan.

MEREL

kop tusschen tralies

Mijn Haan, jou Haan, haar Haan,
 En ònze Haan, ulieder Haan, heûr Haan!

KALKOEN

tot Duif

Hij keert weldra terug van zijn inspectie.

DUIF

O, kent u hem, meneer Kalkoen?

KALKOEN

gewichtig

Ik zag hem
 Geboren worden en dat kuiken - want
 Voor mij blijft hij een kuike', altijd een kuiken,
 Gaf ik, kalkoen, kakelles.

DUIF

Wel zoo, waarlijk,
 Geeft u, meneer Kalkoen, kakelles?

KALKOEN

Ja.
 Ik leer te kukelkraaien: ik klok-klok.

DUIF

gretig

Waar zag hij 't licht?

KALKOEN

Wel, in die oude mand...

DUIF

En leeft de kip, die hem heeft uitgebroed?

KALKOEN

Zij leeft.

DUIF

meer en meer belangstellend

Waar is zij?

KALKOEN

In die oude mand.

DUIF

Van welk ras is zij?

KALKOEN

Zij? Zij is een oude
En heel gewone boerenhofsteê-kip,
Een beetje kindsch, en die alleen begrijpt
Dat 't haantje, door haar uitgebroed, een Haan
Geworden is, DE Haan is...

roept naar de mand

Oudje, zeg!
Hij 's groot geworden!

ALLE KIPPEN

't Haantje is groot geworden!

Deksel van mand verheft zich; oude kippekop wordt zichtbaar

DUIF

tot Oude Kip, verteederd

Zeg, oudje, ben je blij, dat hij is groot
Geworden?

OUDE KIP

schudt kop

Nou, òf ik, hoor! Ja, ja, kleine
Kiekentjes worden groot!

Verdwijnt. Deksel dicht

KALKOEN

Zij opent nu
En dan haar deksel en geeft ons ten beste
Een bloempje van haar boerenwijsheid of
Een spreekwoord of een eigenaardigheid
In dialect van 't dorp...

DUIF

tot Witte Kip

Witt'kip! Witt'kip!

KALKOEN

naar achteren zich wendend

En die niet altijd als een tang op 'n varken
Slaat.

OUDE KIP

achter zijn rug roepende

Kalekoens staart staat veel fraaier
Overeind dan pauwestaartwaaier,
Als de pauw, dat is gewis,
Er niet is, er niet is!

Kalkoen keert zich om, oude kip verdwijnt, deksel dicht

DUIF

tot Witte Kip

't Is waar, dat Kantekleer nooit schor is?

WITTE KIP

pikt

Nooit!

DUIF

steeds enthoeziaster

Ge kunt tròtsch zijn, onder deze olmen, een
Haan te bezitten, die beroemd zal blijven
Tusschen de dieren, die werden beroemd.

KALKOEN

Héel trotsch, héel trotsch!!

tot kuiken

Noem eens, jij, kiekentje,
Beroemde dieren op?

KUIKEN

zegt op

De duif van Noach...neen...
De slang van 't Paradijs eerst, dan de duif
Van Noach...En dan 't paard van... 't paard van Ca...
Cali...

KALKOEN

Cali...?

KUIKEN

zoekt

Cali...

DUIF

Is 't waar, dat zijn
Klaroenschal luidt het rythme van den Arbeid
Zoo levenslach als uitdaging en oorlogs-
Kreet tegen roofvogels?

WITTE KIP

pikt

Ja-ja, ja-ja.

KUIKEN*zoekt steeds*

Cali...Cali...

DUIF

Witt'kip, is 't waar, dat zijn
 Dappre kreet 't lauwe, heilige ei vaak redt,
 Wanneer de wezel loert en...

MEREL*kop tusschen tralies*

'n Ommelet
 Wil eten!

WITTE KIP

Ja-ja, ja-ja!

KUIKEN

Cali...Cali...

KALKOEN*helpt hem*

Gu...?

KUIKEN

Gu...

DUIF

Kip, is het waar, dat zijn...

KUIKEN*trionfant*

Gulà!

DUIF

...Schittrende zang zoo schettrend schalt, dat gij
 Een diep geheim vermoedt, geheim, dat hem
 De stem scharlakenrood doet schaatren, zoo
 Dat elke klaproos als hij klaatrend roept,
 Meent, dat hij haár riep bij haar rooden naam?

WITTE KIP*onverschillig*

Ja-Ja, ja-ja!

DUIF

En dat geheim kent niemand?

WITTE KIP

Neen, niemand.

DUIF

Zegt hij 't zelfs zijn hoentje niet?

WITTE KIP

verbetert

Zijn hoentjes niet.

DUIF

geschandaliseerd

Wat!? Heeft hij dan meer kipp'tjes
Dan één?

MEREL

Hij schalt en schatert; jij, jij, koert maar
En kirt.

DUIF

Maar zegt hij 't zelfs zijn lièfste hoentje
Niet?

HOUDAN-KIP

levendig

O, neen, neen!

WITTE KIP

levendig

Neen, neen!

ZWARTE KIP

levendig

Neen, neen!

MEREL

kop tusschen tralies

Een drama in de lucht! 't kapelletje als
Een steigrend Pegasusje, zag niet, dat...

Men ziet boven muur groen vlindernet

KIPPEN

Wat? Wat?

KALKOEN

plechtig

Het Noodlot loert.

MEREL

Groen gazen Noodlot!

WITTE KIP

Een net! O, 'n net aan 'n stok...!

MEREL

En aan dien stok

Een hand, en aan die hand een kind...

zacht, kijkende naar Vlinder

Jij, kleine

Vlinderfat, die aan alle rozen 't hof maakt,

Tiré à quatre épingles

zal je heel gauw
Zijn...

ALLEN

volgen Vlinder en net

Vrees'lijk! Dàar, dàar heb je 't! Nog een oog'nblík!
Stil! 'k Wed, dat hij gevangen wordt! Ik wed
Van niet...van wel...van niet...

Vlinder bijna gevangen, maar...

In de verte klinkt

Kùkelekù!!

Vlinder ontvlucht. Net, teleurgesteld, verdwijnt

KIPPEN

één op kruiwagen

Hè? Wat? Wat is 't? Hij is reeds ver...En over
De weide fladdert hij...

MEREL

ironiesch, met enfaze

Want Kantekleer
Klaterde los van lout'r ridderlijkheid!

DUIF

ontroerd

O Kantekleer!

KIP

Daar, op de muur!

ANDERE KIP

Hij is
Vlak bij...

WITTE KIP

tot Duif

Ja, je zal zien, hij is 'n wàt mooie
Haan!

MEREL

kop tusschen tralies

Nu, zoo moeilijk is het niet een haan
Te maken!

KALKOEN

bewonderend

O, die meerl is wèl bijzonder!

MEREL

Je neemt een kantaloep voor zijn lijf en
Dan twee asperges, voor zijn stijve beenen,
Dan 'n pepervrucht voor zijn kop, voor zijn staart
Een bundel prei, en voor zijn oor een snijboon;

Een aalbes voor zijn oog en Kantekleer
Te maken!

DUIF

verwijtend

Maar kraait nog niet.

MEREL

wijst Kantekleer op muur

Maar lijkt,
Dát daargelaten, MIJN haan niet zéer sprekend
Dèn Haan?

DUIF

Heelemaal niet!

enthoeziast

Ik, ik zie onder
Dien helm, die schittert, den heerlijken Ridder
Verschijnen van den Zomer, die, om zich met glans
Te pantsren, 't korengoud koos en met sikkels
Zijn mantelsleep hoog beurt...

KANTEKLEER

op den muur, keelklank

Kô...

MEREL

Als hij koô...t
Op die manier, terwijl hij kuiert, denkt
Hij aan een kukel-ode of aan een kipje...

KANTEKLEER

onbewegelijk op muur, kop hoog

Vlam op! Straal uit!

MEREL

Hij kletst weêr vóór hij kraait.

KANTEKLEER

Ontgloe!

KIP

Kijk, hoe hij staan blijft, met één poot
De lucht in!

KANTEKLEER

murmelt teeder

Kô...!

MEREL

Nu raakt hij in extaze!

KANTEKLEER

Uw goud is 't eenig goud, dat waarlijk goud is!
O Liefde mijn!

DUIF

zacht

Tot wie richt hij het woord?

MEREL

spottend

Wel, tot de Zon!!

KANTEKLEER

O, gij, die droogt den dauwtraan aan de blâren
En dan een doode bloem in fladdrende kapel
Om toover, als de bergwind aan komt varen
En duizend bloesemblaadjes waren
In bladverwarrend Noodlotsspel;

Zon, ik aanbid u: Gij, wiens warme stralen
Zeegnen wat leeft, zaalgen wat lieft, als in
Iederen kelk en elke kluis zij dalen,
En zich verdeelen miljoenen malen
In moederlijke wereldmin.

Ik zing u, Zon; niet zult uw zanger gij versmaden
Gij, die speelt op een tobbe zelfs, vol blauwe zeep;
Gij, die mild spiegelt, na hemelsche dageraden
Op simple glasruit uw glinstere daden
In avondglans en guld'nen streep...

MEREL

Wij loopen er niet in...
Hooft, beestjes, 't zijn maar verzen.

KALKOEN

terwijl Kantekleer over het hooi neêrdaalt

Hoe hij trotsch nadert...

KANTEKLEER

Gij wendt tot u der zonnebloemenkringen vuren,
En gij omgloeit mijn hoogen broed'r op torenpunt,
En als gij door de lindenloovren aan komt gluren,
Zaaït ge op den grond en langs de muren

Schatten van ronde en gouden munt...
Hoe schoon herschept...

KIPPEN

naderen

Kijk, 'n drinkbak: comfortabel!
Wat knabb'lt ze, wat knabb'lt ze toch? Turreksche tarwe...

KANTEKLEER

Hoe schoon herschept gij ook 't glazuur van kruiken en kannen
In fel email; de vale dwijl in gouden vlag;
De hooimijt komt gij met een gouden kap omspannen;
De bijenkorf, zijn zusterken, zet dan
Een kapertje ge op van glinsterrag.

Glorie zij u in wei, en wingerd, langs de lanen;
Gebenedijd zijt gij in 't lucht weërkaatsend slik,
In 't oog der hagedis, op 't sneeuwgeveêrt der zwanen,
O Gij, die schrijdt langs eeuwge banen,
En toch verheerlijkt 't oogenblik.

O, Zon, die wist Uw somb're zuster neêr te dwingen
Ten voet van àl, lang uit in deemoedschemering,
En zoo verdubbelde wat glans stond uit te zingen,
De schaduw schenkende aan alle dingen,
Schooner die schaduwen vaak dan het ding.

Ik bid u aan, o Zon! Gij vult de lucht met rozen,
De bron met vlam, de doornenstruik met godlijkheid.
Gij kunt het dichtste woud oopen in apothoeze,
O Zon, die zoo wel goede als booze
Dingen uw loutre goedheid wijdt!

DUIF

Bravo! Dat ga 'k vertellen aan mijn duifje!

KANTEKLEER

bespeurt hem, hoffelijk

Blauwgrauwe jongling, met je bloesemsnebje,
Veel dank en mijn respect aan je roosgrauwe
Vrouwtje.

Duif vliegt weg

MEREL

Je moet bewonderaars in eere
Houden.

KANTEKLEER

hartelijk, tot allen

En nu blijmoedig aan het werk!
Vooruit! Laat de arbeid ons een vreugde zijn!
Heer ganzerik. 't Is 't uur om naar den water-
Boord je ganzen te g'leiden.

GANZERI

onverschillig

Vindt je dat...

KANTEKLEER

loopt op hem toe

Wat vlug, hoor! Niet in leêgheid blijven kwakk'len
En wakk'len.

Ganzerik weg

Oude kip, jij moet voór d'avond
Minstens je twee-en-dertig wormen hebben
Gevonden; jij jeugdig piephaantje, moet,
Als 'n Kantekleer in spe, vier honderd malen
Je kukelkraai studeeren, repeteeren
Voor de echo, als voor 'n spiegel

HAANTJE

Een beetje beleedigd

Voor de ècho!?

KANTEKLEER

Zoo heb ik ook mijn keel soepel gemaakt
Toen nog mijn eierschaal mijn korte broek was.

KIP

pretentieus

Dat al beduidt niet veel.

KANTEKLEER

Dat beduidt wel
Veel, hoor! Broei jij je eieren maar uit; jij,

tot andere kip

Pik al wat kruipt en knaagt in de verbena's;
Ja, als de pieren onze plante' en bloemen
Aanzien voor ochtendmaal, zijn ze gepierd.

Kip weg. Tot andere kip

Jij, ga de kolen zuivren van 't Sprinkhaan-
Gebroedsel...Jij...

ziet oude kip, kop uit mand

Zoo, Oudje, die zoo mooi

Mij uitgebroed heeft, ben 'k niet groot geworden?

OUDE KIP

‘Vroeg of laat, groeit wat op zijn pootjes staat’.

KANTEKLEER

deksel toe

Ja juist.

tot de kippen, bevelende

Allons, vooruit. Gaat allen vlug
In 't weiland pikken.

WITTE KIP

tot grijze kip

Kom je?

GRIJZE KIP

Hoû je mond!
Ik blijf om klokkekoekoek stil hier achter.

Verbergt zich achter mand

KANTEKLEER

Jij, Houdan-kippetje, jij schijnt niet erg
Veel lust te hebben in 't gelid uit pikken
Te gaan...

HOUDAN-KIP

nadert

Zeg, Haan.

KANTEKLEER

Nu, wat?

HOUDAN-KIP

Aan mij, wie jij
Uit al je hennetjes den voorkeur...

KANTEKLEER

levendig

Wil jij
Wel zwijgen!

HOUDAN-KIP

'k Zoû zoo gaarne willen weten...

WITTE KIP

ter andere zijde

Zeg, Haan...

KANTEKLEER
Nu, wat?

WITTE KIP

vleiend

Ik, die je liefste hoentje
Toch altijd blijft...

KANTEKLEER

levendig

Wil jij wel zwijgen!

WITTE KIP

'k Zoû

Zoo gaarne willen weten...

ZWARTE KIP

komt zachtjes nader

Haan...

KANTEKLEER

Nu wat?

ZWARTE KIP

Mij, die je veel meer dan je andre kipp'tjes...

KANTEKLEER

levendig

Wil jij wel zwijgen!

ZWARTE KIP

Toe, hè toe, zeg mij...

WITTE KIP

't Geheim...

ZWARTE KIP

't Geheim...

HOUDAN-KIP

't Geheim...Zeg, heb je niet

naderend, nieuwsgierig

Een koopren buisje in je stembuis zitten?

KANTEKLEER

Ja, 'n koopren buisje.

WITTE KIP

eveneens

Of slik je misschien,
Als de tenoren doen, veel rauwe eieren?

KANTEKLEER

Net Ugolino vreet 'k mijn kinderen op.

ZWARTE KIP

eveneens

Of zuig je uit hun horentjes de slakken...?

KANTEKLEER

Als borstbonbons...

KIPPEN

Ach, Haan!

KANTEKLEER

brusk

Opgemarcheerd!...

kippen gehoorzamen. Roept ze terug

Hoort even nog: nooit blijven pikken als
Je den weg oversteekt...Gaaf nu...

AUTO

in verte

Poeh...Poeh...

KANTEKLEER

stort voor haar, vleugels wijd

Nog niet! Blijft staan!

AUTO

dichter, verschrikkelijk, alles beeft

Poeh...!! Poeh...!! Poeh...!!

KANTEKLEER

Wacht!!

AUTO

zich verwijderend

Poeh!...Poeh!

KANTEKLEER

laat weg vrij

Nu is 't veilig.

GRIJZE KIP

verborgen

Hij heeft me niet gezien...

HOUDAN-KIP

het laatst zich verwijderend

Dat zal ook lekker zijn: alles smaakt nu
Natuurlijk naar benzine...

Derde tooneel

Kantekleer, Merel (in kooi), Kat (steeds sluimerend op muur), Grijze Kip (achter mand van Oude Kip)

KANTEKLEER

pauze, dan tot zichzelf

Neen, ik zal
Haar kippezielen niet beladen met
Mijn glorievol geheim, dat zwaar is als
Een rots. En zelve wil ik 't nu vergeten.

Schudt veêren

Laat ons alleen gelukkig zijn: ik ben
Een Haan...

Hij pronkstapt heen en weêr

Ik ben fier, ik ben mooi: ik loop te dandineeren,
 Ik trippel, pirouetteer; 'k sta knipoogend in rust,
 En dikwijls heb 'k plezier, met opgestreken veêren,
 De nar, die heft zijn armen, te schandalizeeren
 Met fluks voldanen liefdelust.

Geen zorgen meer van daag! Vroolijk een halmpje knauwen!
 Wat trilt onder mijn oog en hoóg mijn haankop torst,
 Doet met zijn fel scharlaken de klapproos verflauwen
 En schittert vuurger dan het vestje van dat grauwe
 Vogeltje, dat pronkt met roode borst.

't Is mooi weêr. 't Gaat àl goed. Ik laat het klatrend schallen
 Ik heb mijn plicht volbracht en kuier heen en weêr
 Tot dat de vale avondschemeringen vallen
 En ik nog even met mijn kippen loop te mallen
 Voór dat de nacht...

STEM

bar

Pas op, o Kantekleer.

KANTEKLEER

Wie is het, die daar roept?

Kraken van stroo in het hondenhok

Vierde tooneel

De zelfden, Fidel. Nu en dan een of ander dier

FIDEL

blaft van uit zijn hok

Dà b'n ik! Dà b'n ik!!

Hij verschijnt

KANTEKLEER

Ben jij 't, Fidel, die met je goede, ruige
 Kop, je oogen vol stroohalmen, uit de schaduw
 Kijkt?

FIDEL

Ja, om in de jouwe bbbalken te
 Ontdekken.

KANTEKLEER

Brom je?

FIDEL

Brrr!

KANTEKLEER

Oo! Als die brouwt

Dan is die èrg nijdig!

FIDEL

Ik brouw alleen

Uit liefde voor jou en je kippen. Ik

Bewaak huis, hof en veld; ik waak vooral,

Dat jij kunt kraaien: 'k nijd dus tegen al 't

Dreigend gevaar: ik ruik het als een fox.

KANTEKLEER

Jij bent geen fox.

FIDEL

Wat weet jij, Kantekleer,
Daarvan?

KANTEKLEER

beschouwt hem

't Is waar, je ras lijkt wel heel vreemd.

Wat ben je eigenlijk?

FIDEL

Ik ben een mengel-

Moes; ik ben de totale som van alle

Honden, die langs de hoeve zijn gegaan.

'k Hoor in mij alle honderassen bassen

En blaffen: doggen, keezen, dassen, terriers;

'n Patrijshond zelfs snuift in mij rond, mijn ziel

Is 'n koppel, die in 't ronde zit te soezen.

'k Ben al wat hond is.

KANTEKLEER

Nu, dat maakt bepaald

Een kapitaal van goedheid uit.

FIDEL

Wij kunnen

Best met elkander overweg, broêr Haan.
 Jij klaterkraait de zon te moet en krabbelt
 Den grond en ik, als 'k wil genieten...

KANTEKLEER

Strek
 Jij je op dien zelfden grond en snorkt die zelfde
 Zon te gemoet.

FIDEL

blaft blij

Ja, juist.

KANTEKLEER

Die dubbele liefde
 Was immer ons gemeenzaam.

FIDEL

'k Hoû zoo veel
 Van zon, dat 'k blaf tegen de maan; 'k bemin
 Zoo zeer de aarde, dat mijn snuit haar diep
 Doorwroet om haar te ruiken.

KANTEKLEER

Ja, dat vindt
 Geen tuinbaas goed...
 Maar welk gevaar heb je op-
 Gesnuffeld? Mijn klein koninkrijkje is kalm...

OUDE KIP

kop uit mand

Kalmte, Haan, kondt onweêr aan.

KANTEKLEER

tot Fidel

Dus, wèlk gevaar?

FIDEL

Tweeërlei. Uit die kooi...

Men hoort Merel fluiten

KANTEKLEER

Wat toch.

FIDEL

Dat fluiten...ondermijnt de heële
 Boel met die eeuwge ironie en dàn...

PAUW

in de verte

E...òn!

FIDEL

Die kreet!

PAUW

verder

E...òn!

FIDEL

knarsetandt

Diè valsche kreét,
Valscher die kreet dan 't allervalschte draai-
Orgel!

KANTEKLEER

Dus...Meerl-uitfluter, Pauw-pozeur?...

FIDEL

Zullen jòu eens een leel'ke pijp doen rooken.
In onze goede en brave dierenwereld
Steekt Pauw zijn poze-staart op en is Merel
Vol valsch vernuft. - De één met zijn grotesk
Snobisme, dat hij beet kreeg op te rijke
Terrassen, de ander met zijn

would-be

geestig

Gewoordspeel, dat hij oppikte - ik weet
Niet waar -

commis-voyageur

van de blague

De een, de ander dom trotsch afgezent
Der Mode, dreigen in deez' simpele
Wereld zoo Liefde als Arbeid ongeacht
En onbemind te maken, de een met steeds
Ironiesch fluiten, de ander met laatlunkend
Zijn staart open en dicht te slaan. Zij brachten
In 't blonde zonlicht de twee grootste ellenden:
Het woord, dat altijd geestig poogt te zijn,
De kreet, die altijd zijn wil 'dernier cri'.
O jij, die tusschen parels wist de graankorr'l
Te kiezen, hoe kan jij die lamme Merel
Nog dulden! 'n Vogel, die een air aanneemt...

KANTEKLEER

toegefelijk

Hij neemt geen air aan; hij fluit maar een airtje.

FIDEL

Nooit uit.

KANTEKLEER

Hij is wat oppervlakkig.

FIDEL

Loodzwaar
Drukt dan zijn oppervlakje op onze ziel.
Een vogel, die kunstjes aan een trapèze
Doet...

KANTEKLEER

Hij heeft dóorzicht.

FIDEL

bromt

Nou, dat 's ook niet bar,
Omdat zijn dóorzicht nooit verblind wordt: hij
Bekijkt de bloem, wier steel hij daadlijk opmerkt,
Met blikken, die verkleinen en hij zègt het
Met woorden, die bespotten.

KANTEKLEER

Hij heeft smaak.

FIDEL

Brrr...oòk niet bijster veel. Ja, hij is zwart;
Hij 's niet opzichtig, maar moediger is het
Kleùr te bekennen.

KANTEKLEER

Hij is grappig, heeft
Verbeelding...

FIDEL

Van zichzelf, en grappig: Waarom?
Omdat hij geestig waánt te zijn als hij
Woordspeling stapelt op woordspeling? Neen.

KANTEKLEER

Je moet niet heelmaal

au sérieux

hem nemen
Hij is modern...

FIDEL

Zoo?

KANTEKLEER

In zijn aardig rokje.

FIDEL

Een meerl, die fluit, is een mislukte kraai.

KANTEKLEER

Hij is zóo klein.

FIDEL

ooren bewegend

Denk niet te min van kleinte.
 Het kwaad probeert eerst met een heel klein voorbeeld
 Binnen te sluipen om van kwaad tot èrger
 Te worden: in een penmes sluimert al
 Een dolziel, merel, kraai zijn even donker.
 Een tijger, zwart en geel gestreept, is al
 Te vinden in een wesp.

KANTEKLEER

De Merel dus
 Is slecht, dom, leelijk...

FIDEL

Hij is vooral...nièt.
 Denkt hij? Voelt hij? Hij fluit maar: tu-tu-tu.

KANTEKLEER

Wat heeft hij je gedaan?

FIDEL

Hij tu-tu-tuut.
 Niets is verplettrender voor wie denkt, voelt
 Dan 't eeuwige, kleineerend ge-tu-tu.
 Ik word er dól van en dan brauw ik.

KANTEKLEER

Wat
 Doet dat er toe! Ik kraai en ik heb al
 Mijn kippen!

FIDEL

Wees voorzichtig met die kippen
 Zonder kop, zonder hart. Merel en Pauw
 Brachten haar kòppen al ten minste heelmaal

Op hol...

Men hoort in huis slaan

KOEKOEK

Koekoek.

GRIJZE KIP

verlaat schuilhoek, loopt naar kattedagat

Daar is hij! Eindelijk zal
'k Hem zien!!

steekt kop in gat

Helaas, te laat! Nog eens! Nóg eens!

KANTEKLEER

zich omwendend

Wat is dat?

GRIJZE KIP

wanhopig, kop in kattedagat

O, hij slàat niet meer!

KANTEKLEER

brusk

Ben jij niet in de wei?

GRIJZE KIP

keert met schrik zich om

Hemelsche goedheid!

KANTEKLEER

Wat doe jij daar?

GRIJZE KIP

Ik keek maar...

KANTEKLEER

GRIJZE KIP

geheel in de war

O!

KANTEKLEER

dramatisch

Naar wie?

GRIJZE KIP
O!!

KANTEKLEER
Beken!

GRIJZE KIP

stem van schuldige vrouw

Naar den koekoek!

KANTEKLEER

ontsteld

Ben je op den koekoek dan verliefd? Waarom?

GRIJZE KIP

Hij is een Zwitser, en een wijsgeer en hij
Gaaf altijd uit op 't zelfde uur, net als
Kant!

KANTEKLEER

Kantekleer??

GRIJZE KIP

Neen Kant,

tout court.

KANTEKLEER

Ze is gek!!

Gauw wèg!

kip snel weg

Ze radoteert! Hoe is ze er achter
Gekomen, dat Kant...

FIDEL

Wel, bij 't Parelhoen.

KANTEKLEER

Die oude, schreeuwende Poelepetaat,
Die zich haar bèk kalkt...?

FIDEL

Heeft een

jour

genomen!

KANTEKLEER

Een

jour??

En waár ontvangt ze?

FIDEL

In den moestuin

Onder de hoede van een miserable
Stroopop met ingedeukten, hoogen hoed.

KANTEKLEER

Wat? De vogelverschrikker?

FIDEL

Ja, die houdt

De musschen vèr, al de arme bloedverwanten.

KANTEKLEER

Wanneer houdt zij dien
jour?

MEREL

doet Parelhoen na

Tot zes. Maandags, van vijf

KANTEKLEER

Des avonds?

FIDEL

Neen, des morgens.

KANTEKLEER

Wat??

MEREL

Ze moest wel profiteeren van 't moment,
Dat de tuin leêg is en 't moest toch een five-
O'clock blijven. Toen heeft zij 't bleeke ùur
Gekozen, dat de oude tuinman diep
In 't éerste glaasje kijkt.

KANTEKLEER

't Is idioot.

MEREL

Volkomen idioot.

FIDEL

Maar hij gaat toch
Er heen.

KANTEKLEER

kijkt Merel aan

Jij?

MEREL

Ja. Zij is heel aardig voor me.

KANTEKLEER

kijkt Fidel aan

Wat mompel je in je halsband?

FIDEL

Dat een kip
Jou op een goeien dag er ook nog heen brengt.

KANTEKLEER

Mij?

FIDEL

Bij het puntje van je snavel...

KANTEKLEER

woedend

Mij?

FIDEL

Wanneer een vreemde hen passeert, ben jij
Je kop kwijt, Haan!

MEREL

Dan draai je en draai je en draai je...

Doet Haan na, die om kip draait

Kô...Hier ben ik...Kô...Daar ben ik...Kô

KANTEKLEER

Flauw'rik!

MEREL

doet steeds na

Je vlerk druipet neêr...Poot schetst een tango-pas.

Schot in de verte

Dat kan ik niet verdragen, als zij schieten!

FIDEL

Jan-Karel stroopt...

MEREL

Fidel, ontroert je dat?

FIDEL

schitterend oog, oor gespits

Ja...ik...

overmeestert zich, zachter

Neen!

MEREL

Wordt je week gestemd, Fidel?

FIDEL

Vreeslijk! Misschien 'n patrijs, die

MEREL

spot

Wateroogen,
Met d'ouden dag?

FIDEL

'k Voel duizend honden in mij.
'k Strijd met mijzelf. Mijn windhondsnuit trilt bij
'n Geweerschot en in mijn poedelmemoirie

Herinner 'k mij een bloedge vlerk, de blik
Van een getroffen hinde en àl de stervens-
Angst in 't konijnenooog, en dan, dàn voel ik
Mijn hart van Saint-Bernard plots wakker worden.

Nieuw schot

MEREL

verbergt zich achter mand

Weêr 'n schot!

Vijfde tooneel

De Zelfden. De Goudfazante (daarna) Spits, de Jachthond

FAZANTE

vliegt brusk over muur, valt radeloos in hoenderhof

Verberg mij!!

KANTEKLEER

Hemel!

FIDEL

'n Goudfazant!!

FAZANTE

gaat naar Kantekleer

Is dat niet Kantekleer?

MEREL

achter mand

Wereldberoemd

Is hij!

FAZANTE

loopt verschrikt rond

O, red mij, als jij Kantekleer bent!

KANTEKLEER

Die ben ik. Wees niet bang...

Schot

FAZANTE

springt op, werpt zich tegen Haan

O God! O God!

KANTEKLEER

Maar wat een goudfazant nerveus is!

FAZANTE

Ik

Kàn niet meer. 'k Heb zoo hard geloopt!

valt flauw

MEREL

Flàng!

Daar ligt die flauw!

KANTEKLEER

ondersteunt met vlerk Fazante

Wat is die mooi, zoo met

Dien slanken hals, die rekt...gauw water!

loopt naar bak

Je

Bent bang zijn mooie veêren te bederven...

sproeit met vlerk water over Fazante

FAZANTE

komt bij

O God! Ze volgen mij: verberg mij! O!

MEREL

Echt melo-drama! Hoe hebben zij toch

Je niet geraakt?

FAZANTE

loopt heen en weêr, nerveus

Louter bij ongeluk.

De jager mikte maar op 'n leeuwerik.

Toen zag hij MIJ en riep: verdraaid nog toe!

Hij zag niets dan mijn goûd, maar ik zijn vuur!

Zijn hond vervolgt me nog, 'n afschuwlijke...

ziet Fidel

Jàchthond...

tot Kantekleer

Verberg mij, o verberg mij...

KANTEKLEER

ontroerd

Maar

U valt héel erg in 't oog: waar moet ik u

Verbergen...Zeg, meneer...Mijn Heer! Zeg, eedle

Vreemdling, waar kan 'k een regenboog verbergen?

FIDEL

Daar, bij die twee bijkorven, onder 't bankje.

Fazante onder 't bankje; haar sleepstaart slipt te voorschijn

Zoo'n goudlakensche sleepmantel is waarachtig

Heël lastig; er slipt altijd nog een stuk

Te voorschijn...Wacht: ik ga er maar op zitten.

Zet zich op Fazante-staart, veinst te eten uit bak vóór hok

Verschiijnt Spits, de brakhond

FIDEL

gedegageerd

Dag!

SPITS

snuift

Hm! Dat ruikt lekker...

FIDEL

eenvoudig

Simpele hutspot!

SPITS

haastig

Zeg, zag jij niet een goudlakensche, een vrouwtje,
Vluchten?

FIDEL

verwonderd, nadenkende

Een goudlakensche, wat, fazante?

KANTEKLEER

gedwongen vroolijk, heen en weêr

Wat ziet die Spits er woest en somber uit
Tòch net 'n geschoren Engelschman!

FIDEL

tot Spits

Neen, wèl
Zag 'k een goudlakensche fazante-haàn.

SPITS

Dat was een hen!

FIDEL

'n Fazante-hen heeft steeds
Een isabelle-kleurige japon.
Dit was een haan. Hij vluchtte in 't weiland.

SPITS

Maar
Dat was een hèn!

KANTEKLEER

ongeloovig

Een hèn? Met 'n gouden sleepstaart?

SPITS

Weet jij dan niet wat soms 't geval is?

KANTEKLEER EN FIDEL

Neen.

MEREL

Nu krijgen we een jagershistorie!

SPITS

't Komt
Voor, dat...ja, 't is een raar geval, maar bij

De korhoenders zie je ook zoo iets...

KANTEKLEER EN FIDEL

Wat toch?

SPITS

Dat het fazante-vrouwtje...

KANTEKLEER

trappelend

Zeg toch op!

SPITS

't Fazante-mannetje te mooi vindt, mooier
Dan zij zich vindt, als HIJ pronkt in zijn voorjaars-
Pakje, en dan...

MEREL

Het lând krijgt...

SPITS

Uit scheidt, met
Te leggen en te broeien. Dan geeft moeder
Natuur haar goud en purper op haàr beurt.
Mevrouw Fazante - als een vrije vrouw, -
Gaaf er van door, den voorkeur gevend groen
En blauw en geel te zijn, een prisma van
Kleuren te dragen op haar rug, boven
Haar taak van moeder te vervullen en
't Fazantgebroedsel onder grauwe vlerk
Uit te broeien. Dan schiet zij 't breede pad
Op, zij vermaakt zich naar hartelust...

KANTEKLEER

bits

Hoe
Weet jij dat?

SPITS

verwonderd

Waarom is die zoo kwaad dàarom?

FIDEL

ter zijde

Nu à!?

KANTEKLEER

nerveus

Dus, die vogel, die jou heer miste,
Was...'n vrouwtje?

SPITS

Dat spreekt...

staat stil en snuffelt

O maar dat
Ruikt lekker!

KANTEKLEER

ter zijde

Ik hoû er niet van als hij snuift...

SPITS

begint een anekdote

Verbeeldt je:

Op 'n goeien dag...

MEREL

Weêr 'n Nimrod-anekdote!

Men fluit in de verte

KANTEKLEER

levendig

Ze fluiten je!

SPITS

Verdomd! G'n avond!

verdwijnt

FIDEL

Dag!

Zesde tooneel

Kantekleer, Merel, Fidel, Fazante, Kat op muur, Oude Kip in mand

KANTEKLEER

Eindelijk! Hij 's weg!

MEREL

Hij is al vèr!

KANTEKLEER

bij het hondenhek

Mevrouw!

Kom maar te voorschijn!

FAZANTE

verschijnt

Ja zéer zeker, zéker!
Ik ben, als zei die Jachthond, vrije vrouw.
'k Heb mij bevrijd van burgerlijke banden
Maar tevens blijf ik van voornaam geslacht
Een edel ras, fier en oprecht, ik, de
Fazante-hen, die 't wijde woud doorkruist...

Zij springt fier te voorschijn

MEREL

Wel drommels, er zit gàng in haar!

FAZANTE

koortsig heen en weêr

Het wijde
Woud, waar die wilddief stroopte...

KANTEKLEER

Ja, die gèk,
Die 'n edel kunstwerk der natuur smaakloos met
Lood wilde inleggen...

FAZANTE

'k Woón onder dicht loover,
Dat strálend de zon doór schicht maar veel verder
Breidt zich het tooverland van mijn geboorte.
Is 't Perzië of China? Dat weet niemand?
Maar zeker kan men zijn, dat ik geboren
Werd om in hel azuur te schittren tusschen
Palmen en sandelhout en niet de distels
Dwars door, te worden opgejaagd door 'n brakhond.
Ben 'k wellicht niet de Fenixvogel of
De vogel Rock? Hoe kwam ik hier? Wie bracht
Mij uit mijn eden der legende in deze
Zoo lage landen? Fabel, mythe zijn
Het met elkaâr niet eens en bieden mij
De mildste keuze aan: daarom beweer ik
Het eerste daglicht te hebben aanschouwd
In Colchis, van waar Jazon, op zijn vuist
Mij mede bracht: ik ben geheel van goud!
Ik schitter; 'k ben misschien de Vacht, het Gulden
Vlies van het Oosten.

FIDEL

Wat, het Gulden Vlies?

FAZANTE

Ik, de Fazant.

FIDEL

verbetert zachtmoedig

Fazante-hen

FAZANTE

Nu ja,
 Mijn ras en mijn geslacht vertegenwoordig
 Ik, sedert ik het purperen kuras
 Mij omsloot. Toen dwaze noodlotsbeschikking,
 Die wilde, dat ik zijn zoû een dor blad
 Naast een robijn, mij onrecht toe scheen, stal ik
 Mijn echtgenoot zijn schitterende pluimage.
 En ik deed wèl want draag die met meer smaak
 Dan hij. De goude dalmatiek zwelt glanzend
 Rondom mijn schoonre vormen; om mijn hals
 Voegt zich behaagziek de smaragdbezette
 Karkant en een banale uniform
 Herschiep ik in galagewaad.

KANTEKLEER

Maar ze is
 Dan ook verblindend, schitterend!

FIDEL

ter zijde

Kantekleer,
 Wordt toch niet gecharmeerd op 'n hen, die haan
 Wil zijn, op 'n haan, die eigenlijk een hen is...

MEREL

daalt huppelend neêr

Ik moet bepaald mevrouw Poelepetaat
 Dat gaan vertellen! Freule Fenix, nu
 Gravin van 't Gulden Vlies! Zij zal haar daadlijk
 Uitnoodgen op haar

jour!

Ik kom zoo aanstonds
 Terug!

weg

KANTEKLEER

nadert Fazante

U komt dus uit het Oosten als
 De Dageraad?

FAZANTE

Mijn leven, bandeloos,
 Is een gedicht in vrije maat en ben
 Uit Azië ik afkomstig, door Bohemen
 Toog zekerlijk ik heen...

FIDEL

ter zijde

'n Zigeunerin!

FAZANTE

tot Kantekleer, doet haar halskleuren schitteren

O Kantekleer, zaagt gij ooit twee zoo rijke
Schakeeringen? Alleen het Morgenrood
En ik vertoonen die, Prinsesse van
't Struweelgewas en koninginne van
De struikbezette, wijde vlakten draag 'k den
Gelen chignon der blondste avonturiersters
En voor mijn spleen koos ik het pavillioen
Der briesdoorbruischte irishalmen, die
De vijvers zoomen. Ik dweép met mijn woud
En als het er weemoedig aanvangt te
Septemberen en de eerste blaadren vallen...

FIDEL

ontsteld

Maar ze is een cérébrale, vrije vrouw...

FAZANTE

Ontzenuwd als een loovertwigg, wanneer
Scirocco waait, loop 'k rond en tril en sidder...

KANTEKLEER

laat zijn vlerk vallen, draait en draait om en kweelt zijn zacht keelgeluid

Kô...! Kô...!

Fazante ziet hem aan. Hij meent, dat zij hem aanmoedigt en herhaalt zijn gekweel

Kô...

FAZANTE

Meneer, ik moet u daadlijk zeggen,
Als dat voor mij bedoeld is...

KANTEKLEER

houdt op

Wat?

FAZANTE

Die blik,
't Schuinsgemarcheer; de vlerk, die neêr druipt en
Dat:...Kô...!

KANTEKLEER

Maar ik...

FAZANTE

Is 't meesterlijk gedaan
Maar 't maakt op mij niet 't allerminst effekt.

KANTEKLEER

een beetje gekrenkt

Mevrouw...

FAZANTE

O, ik begrijp. U is beroemd
Als Haan. Er tript geen kip ter wereld rond, die
Haar veêr niet glad strijkt in de teedre hoop
U eens tusschen twee morgenkukelkraaien
Te boeien. U is zoo heel zeker van
Uzelve, dat u zelfs geen oogenblik
Aarzelt, zelfs als een vreemde dame uw gast is,
Die niet heelemaal lijkt een kipje in onder-
Rok, wie men 't hoenderhof maakt in den hoender-
Hof...

KANTEKLEER

Maar ik bezweer u...

FAZANTE

Ik word niet zoo gauw
Verliefd. U is als Haan mij veel te veel
Haneroemruchtig.

KANTEKLEER

Ik, Haneroemruchtig!

FAZANTE

Te veel DE Haan. De eenge haan, die naar
Mijn smaak zoû zijn, zoû zijn een niêt beroemde
Haan, wien IK alles zijn zoû. Maar een groóten
Haan te beminnen, ach zoo kipperensch
Ben IK niet.

KANTEKLEER

Maar wij kunnen minstens samen
Verkeeren.

FAZANTE

Als twee vrienden.

KANTEKLEER

Vriend, vriendin!

FAZANTE

Twee oude vrienden.

KANTEKLEER

O, niet oud.

FAZANTE

Leelijke

Vrienden.

KANTEKLEER

Niët leelijk; neen, dat nooit! Wil u
Den hof eens zien. Mag 'k u mijn vleug'l offreeren?

FAZANTE

Nu, goed dan.

KANTEKLEER

voor de drinkbak

Kijk, dat is de drinkensbak.
Die is 'model' gegalvaniseerd ijzer,
Afschuwelijk maar al het andre is
Mooi, lief, gesleten, landlijk, schilderachtig,
't Dak van het kippenhok, de deur der stallen...

MEREL

komt terug

Mevrouw Poelepetaat is bijna flauw
Gevallen!

FAZANTE

tot Kantekleer, kijkt om zich rond

En leeft u allen hier rustig
En zonder vrees?

KANTEKLEER

En zonder vrees. De eignaar
Is vegetariër, een wonderlijk mensch.
Hij's dól op alle beesten en hij geeft
Hun namen uit de poëzie, want de ezel
Noemt hij Midas, de melkkoe noemt hij lö.

FAZANTE

wijst naar Merel

En die daar? Hoe noemt hij die?

KANTEKLEER

't Vogeltje
Van geestigheid.

FAZANTE

Wat doet hij?

KANTEKLEER

Bezig zijn...

FAZANTE

Waarmeê?

KANTEKLEER

Met er nooit in te loopen. Een
Heél moeilijk werk.

FAZANTE

En dør, ondankbaar ook.

Zij loopen rond

MEREL

ter zijde

Romantische Fenix, nog wel met 'n rood vest,
Als eenmaal Theophile Gautier!

KANTEKLEER

toont de omringende dingen

De hooimijt.
De oude muur. Die muur, als 'k 's morgens kraai,
Bekruipen hagedisjes, hagedisjes!
Ik kraai op déze plek, waar ik den grond
Bekrabbeld heb en als 'k gekraaid heb, drink
Ik uit die oude bak.

FAZANTE

glimlachend

Heeft wat u kraait,
Eenig belang?

KANTEKLEER

ernstig

Zeér groot belang.

FAZANTE

En welk?

KANTEKLEER

Dat 's mijn geheim.

FAZANTE

behaagziek

En als ik het u vroeg?

KANTEKLEER

wendt het gesprek

Hier zijn de takkebosschen.

FAZANTE

Ja, gestolen

Uit MIJN woud! Waarlijk dus, u heeft 'n geheim?

KANTEKLEER

droog

Ja.

FAZANTE

Ik begrijp dat aan te dringen noodloos
Zoû zijn.

KANTEKLEER

klimt op muur

Van hier ziet u de heele hofsteê,
Tot aan den moestuin, waar men 's avonds sleept
De slang, die uit spritst in een gieter.

FAZANTE

Is dat alles?

KANTEKLEER

Alles.

FAZANTE

Dus denkt u, dat
De wereld niet grooter is dan een komkommer-
Veld?

KANTEKLEER

Neen, dāt niet.

FAZANTE

En droomt u nooit van wijdre
Kimmen, als een driehoekge vlucht trekvogels
Voorbij schiet?

KANTEKLEER

Neen, ook dat niet.

FAZANTE

Maar hoe droef
En armelijk zijn al die boeren dingen.

KANTEKLEER

Ik vind die dingen strálend soms van pracht.

FAZANTE

Ze zijn toch altijd eender.

KANTEKLEER

Neen, geen enkel
Oogenblik, want ZIJ is er en...ZIJ, zij
Verandert alles; BLIJFT alles verandren!

FAZANTE

Wie ZIJ??

KANTEKLEER

De zon, het Licht! Deze geranium,
Die plantte de boerin, heb 'k altijd anders
Róod gezien. Deze klomp, deze oude klomp,
Vol stroo, is die niet mooi? De hark, daar, bij
De kielen, net een kam, met tusschen hare
Tanden de halmen - gele plokken haar -
Is die niet mooi? En de oude hooivork, die
Tot straf staat in den hoek maar slaaprig droomt
Van verschen hooigeur...En de slanke kegels,
De fijne juffertjes, die Fidel vaak
Omver loopt als zij staan te coquetteeren -
Hij krijgt er dan van langs! - Die reuzegroote
En half vergane houten kegelbal,
Waarover altijd weêr één mier rond reist
Die, trotscher dan den trotschten globe-trotter,
Zijn wereldje omwandelt in niet meer dan
Tachtig seconden: niet een enkel van
Die dingen is ook maar één oogenblik
Het zelfde. Wat MIJ aangaat, mevrouw de
Fazante-hen, ik raak al sedert lang
Voor 'n hark in 'n hoek, voor 'n bloem in 'n pot, in on-
Geneesbare verrukking en voor 'n heel
Eenvoudig windebloempje heb 'k mijn oog
Ook ongeneeslijk zich voelen vertrekken

Tot die rond starende verwondering,
Die sinds mij bij bleef.

FAZANTE

ontroerd

Men gevoelt wel, dat
U ziël heeft! Maar vormt zich een ziel ver van
Het leven en zijn leed achter een hof-
Steêmuur, waar boven 'n kater dommelt?

KANTEKLEER

Als

Men weet te zien wat lijdt, ziet men dan àlles
Niet? Ziet men heel 's werelds rampzaligheid
Niet als één klein insect vertrapt wordt? Zie
Ik dan geen sterren in mijn waterbak?

OUDE KIP

verschijnt

Spiegel van de put, zeg, ziet Gij het best den hemel niet?

KANTEKLEER

Mijn voedster-broeikip.

FAZANTE

Waarlijk?

OUDE KIP

knipoogje

'n Mooie Haan!

FAZANTE

naar oude kip

Meér dan een mooie Haan!

KANTEKLEER

naar Fidel

Beste Fidel,
Dat is nu eindelijk eens een hen, waar meê
Je pràten kunt, een kip met conversatie!
Niet als de ànderen: kippen zonder kop!

Kreten en gesnater, dat nadert

Zevende tooneel

De Zelfden, het Parelhoen, de geheele Hoenderhof

KRETEN

die naderen

O!

MEREL

in zijn kooi

Eindelijk zal 't Poelepetaatsch toe gaan!

Alle kippen, met Parelhoen, komen zenuwachtig op

PARELHOEN

stort toe op Fazante

Hemeltje, wat is zij beeldrig! Alles stormt
Aan om u te bewonderen!

KRETEN

O! O!! O!!!

Kring van bewondering rondom Fazante. Gekakel, kreten, etc.

KANTEKLEER

ter zijde, bewondert Fazante

Wat loopt ze mooi!

hij kijkt naar de kippen

Veel mooier dan mijn kippen!

Geërgerd, tot de kippen

Kippen, je trippelt of je aan eksteroogen
Lijdt, of je öp je eigen eiren loopt;

FIDEL

Bepaald,
Hij's dol verliefd!

PARELHOEN

stelt zoon voor aan Fazante

M'neer Parelhaan, mijn zoon!

PARELHAANTJE

bewondert Fazante

Zij is zoo blònd!

EEN KIP

Als boter!

KANTEKLEER

streng, tot kippen

Nu naar binnen.

FAZANTE

met beminnelijken spijt

Nu al!

KANTEKLEER

Zij zijn gewoon vroeg te gaan slapen.

EEN KIP

een beetje ge-ergerd

Ja,
Wij gaan maar op stok!

De kippen klimmen het laddertje op

FAZANTE

verwonderd

En langs een leêrtje!

PARELHOEN

tot Fazante

Niet waar, lieve vriendin, wij zullen veél
Elkander zien!

KANTEKLEER

bewondert Fazante, ter zijde

Haar galakleed doet haar
Uit schitteren boven alle de andren, die
Lijken wel in haar hempje in 't rond te staan.

FAZANTE

tot Parelhoen, zich verontschuldigend

Ik reis van nacht terug naar mijn villa
In 't bosch.

PARELHOEN

teleurgesteld

Ach, heusch?

Men hoort een schot

FIDEL

Er wordt nog altijd door gejaagd!

PARELHOEN

U moet maar blijven!

KANTEKLEER

levendig

Wij houden mevrouw
Tot morgen ochtend nog gevangen.

FAZANTE

Maar
Waar 's nachts te slapen?

FIDEL

toont zijn hok

In mijn oude-vrijers-
Hol.

FAZANTE

Ik!? Slapen in 'n hok! En u, meneer
Fidel?

FIDEL

O, wie Fidel heet, slaapt heel dikwijls
Op 'n drempel!

FAZANTE

schikt zich

Nu, dan blijf ik maar tot morgen...

PARELHOEN

kreten

Tot morgen!! Maar...!! Lieve vriendin, 't is morgen...

ALLEN

kreten

Wàt toch?!

PARELHAANTJE

Uw

jour,

Mama!!

PARELHOEN

Wilt u, mevrouw
Fazante, niet heélemaal onder ons
Een wormpje komen pikken? Want Heer Pauw...

KANTEKLEER

beklimt het laddertje, ziet om

Nu stil! De scheemring weeft haar waas.

Bevelend

Heeft ieder
Zijn plaats genomen...?

PARELHOEN

zachter, tot Fazante

Want Heer Pauw komt ook...
'k Ontvang dan bij de zwarte bessen...

KANTEKLEER

Zijn
Alle kalkoenen op hun rek?

PARELHOEN

zacht

Van vijf
Tot zes...

KANTEKLEER

Zijn de eenden in hun puntig huisje?

PARELHOEN

zacht

Ik reken zèker op de Schildpad...

FAZANTE

Waarlijk?

KANTEKLEER

op de bovenste sport

Is iedereen nu waar hij hoort?

PARELHAANTJE

ironiesch

Maar kraai je
Op iedren sport??

KANTEKLEER

Ja, m'neer; men moet...

tot de kuikens

En zijn
De kuikens onder moeders vlerk?...

tot Parelhaantje

wat men
Doet, goèd doen, hoog of laag...

PARELHOEN

tot Fazante, insisterend

Het Houdan-kipje
Heeft mij beloofd, dat Kantekleer zoû komen!

tot Kantekleer

't Zoû dól zijn!!

HOUDAN-KIP

kop uit hok, met gezag

Je mòet komen.

KANTEKLEER

Neen!

FAZANTE

onder aan de ladder, kijkt op

Jawel.

KANTEKLEER

Waarom?

FAZANTE

Omdat je weigerde aan die àndre!

KANTEKLEER

Zoo?

FIDEL

Haan, 'k bezweer je!

KANTEKLEER

aarzelt

Ik...

FIDEL

H'mmm! Hij geeft toe,
En als hij toe geeft, zal hij 'r ook nog kraaien!

KANTEKLEER

tot Fazante beslist

Ik zal niet gaan. Bonsoir...

FAZANTE

geërgerd

Bonsoir.

Zij springt brusk in het hok. De nacht valt

FIDEL

sluimert in, voór hok

Laat ons
Nu slapen tot de hemel ròze wordt,
Als 't buikje, ja als 't buikje van 'n klein hondje...

PARELHOEN

slaperig

Van vijf tot zes...

MEREL

slaperig

Tu, tu, tu...

KANTEKLEER

boven op ladder

Alles slaapt.

Ziet kuiken, dat ontsnapt

Wat 's dàt?? Een kieken, dat uit wandlen wil??

Hij jaagt het kuiken binnen, bevindt zich voor hondenhok. Zeer zacht

Fazante...?

FAZANTE

in het stroo, vaag

Wat...?

KANTEKLEER

na aarzeling

Niets...

zuchtend

Niets...

FAZANTE

Moet ik...nu...slapen...

FIDEL

slaapt in

Als 'n roze buikje...

FAZANTE

zéer slaperig

Onder 'n dak...Ik ben
Gewoon aan lucht...Moet ik...

KANTEKLEER

verdwijnt in het kippenhok

Ik ga naar binnen...

slaperig

't Is tijd...

FAZANTE

steeds meer slaperig

...Gewoon aan lucht...

KANTEKLEER

bijna slapende

Beide oogen te...
Sluiten...

Stilte. Op de muur ontvlammen twee groene oogen

KATER

...Beide oogen te oópnen...

Gele oogen op de schuur, ontvlammen

STEM

Te oópnen...!

Andere gele oogen ontvlammen

ANDERE STEM

Te óopnen...!

Men ziet de silhouetten van drie nachtuilen

Achtste tooneel

De Hoenderhof, in slaap. De kater ontwaakt op den muur. Drie Nachtuilen; dan de Mol en de Koekoek.

EERSTE NACHTUIL

Twee oogen groen...?

KATER

zet rug op

Zes oogen goud...?

EERSTE NACHTUIL

Op muur...?

KATER

En schuur?

roept

Uilen!!

EERSTE NACHTUIL

Kater!!

KATER

Nachtuilen!

DE DRIE NACHTUILEN

Hoe!!!

MEREL

ontwaakt

Wat hoor ik?

EERSTE NACHTUIL

'n Samenzwering...tegen hèm!

KATER

Van nacht?

DE DRIE NACHTUILEN

Hoé! Ja! Hoé! Ja!

KATER

blijde

Pffft! Wáar??

DE DRIE NACHTUILEN

Bij d'ouden boom.

KATER

Hoe laat?

DE DRIE NACHTUILEN

Hoé, Hoé, acht uur, acht uur, acht uur!

Vleêrmuizen fladderen

EERSTE NACHTUIL

Vleêrmuizen fladdren al...

KATER

Zijn zij met ons?

DE DRIE NACHTUILEN

Hoé, ja; hoé, ja!!

EERSTE NACHTUIL

En de mol graaft zijn hol!

KATER

Is die met ons??

DE DRIE NACHTUILEN

Hoé, ja; hoé, ja!

KATER

Waarschu

Bij tijds, jij keukekeoekoek...

DE DRIE NACHTUILEN

Is die met

Ons?

KATER

Pfft! Ja! Pfft! Ja! Zelfs dagvooglen maken
Gemeene zaak met òns, donkre nachtwakers!

KALKOEN

tusschen schijnbaar slapende groep

Is 't voor van nacht, dierbre rondoogen? kòmt ge?

DE NACHTUILEN

Wij komen!

EERSTE NACHTUIL

Alle rondoogen komen van
Heinde en ver...

MEREL

ter zijde

Dàt zoû 'k willen zien!

FIDEL

slapende

Rrrr!

KATER

stelt gerust

't Is
De hond, die snorkt...

KANTEKLEER

in kippenhok

Kô...!

DE NACHTUILEN

verschrikt

Dat 's HIJ! Dat 's HIJ! Hoé!!

KALKOEN

Wèg!

EERSTE NACHTUIL

Neen! 't Is zóo donker, dat wij verdwijnen
Als we onze ronde öogen sluiten, sluiten...

De oogen dooven. Nacht. Kantekleer, op trap

KANTEKLEER

tot Merel

Heb je iets gehoord, vriend Merel?

MEREL

Ja, ou' jongen!

NACHTUILEN

verschrikt

Hèe!!

MEREL

't Somberste complot!

KANTEKLEER

Tegen wie?!

MEREL

melo-dramatisch

Jou!!

Beef! Sidder!!

KANTEKLEER

rustig

Praatjesmaker!

DE NACHTUILEN

oogen open

Hij 's weêr binnen...

MEREL

voldaan

'k Heb niêts verraden!

EERSTE NACHTUIL

Is die meerl met òns?

MEREL

Neen, maar als 'k zièn mag??

EERSTE NACHTUIL

Geen nachtvogel vreet
Een vogel zwart. Kom dus.

MEREL

En 't wachtwoord?

EERSTE NACHTUIL

'Moord
In't Duister'!!

FAZANT

steekt kop uit hok

'k Stik onder dat lage dakje!

ziet nachtvogels

O!!

zij werkt zich terug, maar loert

NACHTUILEN

Chtt!!

sluiten de oogen

't Was niets! Wij gaan...! Wij gaan...!

EEN STEM

Gelùk,

Hoor, uilen!

EERSTE NACHTUIL

Dank! Maar waarom zijt gij allen
Het met òns eens?

KATER

De nacht ontdekt wat voor
Ons zelf verborgen was. Ik hoû niet van
Den Haan omdat de Hond van hem houdt.

KALKOEN

'k Hoû
Niet van den Haan, omdat 'k hem kieken kende,
En 'k geén kieken als Haán erken.

EEND

Ik hoû
Niet van den Haan, omdat hij geen zwemvliezen
Tusschen de teenen heeft en sterren teekent,
Wanneer hij tript.

EEN JONGE HAAN

Ik hoû niet van dien Haan
Omdat ik leelijk ben.

EEN ANDRE

Omdat hij paars
En blauw heeft zijn portret op schaal en schotel
Staan.

EEN ANDRE

Om zijn blikken standbeeld op den toren,
Dat draait naar alle winden.

NACHTUIL

Jij, kapoen,
Waarom hoû JIJ niet van den Haan?

KAPOEN

Ik hòû
Niet van den Haan.

KOEKOEK

binnenshuis, begint acht uur te slaan

1) Koekoek!

EERSTE NACHTUIL

't Is 't uur...!

KOEKOEK

2) Koekoek!

TWEEDE NACHTUIL

Langs muur...

KOEKOEK

3) Koekoek!

DERDE NACHTUIL

En schuur...

KOEKOEK

4) Koekoek!

witte straal

EERSTE NACHTUIL

KOEKOEK

5) Koekoek!

TWEEDE NACHTUIL

Wij gaan...

KOEKOEK

6) Koekoek!

DERDE NACHTUIL

Dwars door de blauwe

Luchten...

KOEKOEK

7) Koekoek!

MOL

kop uit grond

En door de bruine aarde...

KOEKOEK

8) Koekoek!

EERSTE NACHTUIL

tot Mol

De Mol!! Zeg, waarom hoû jij niet van
Den Haan?

MOL

Ik háat hem, omdat ik nog nooit
Hem zàg!

EERSTE NACHTUIL

En, koekoek, jij, waarom hoû jij
Niet van den Haan?

KOEKOEK

Omdat hij nooit behoeft
Te worden opgewonden!

NACHTUILEN

wegvliegende, door elkaâr

En, wij, waarom
Wij van den Haan niet houden? Daárom niet!
Ja, daárom niet!...

stilte

FAZANTE

langzaam komende uit het hok

En ik...ik krijg hem liêf!!

Tweede bedrijf

De Heuvelkling. Verwaarloosde tuin. Hulst. Oude Boom. In de verte de Vallei. Nacht.

Nachtvogels, groote en kleine, gezeten in kring, op takken, steenen en distels. Kater, in het gras. Merel springt heen en weêr op takkebosch.

De nachtvogels, onbewegelijk in het duister, houden de oogen gesloten. De Groot-Hertog op den ouden boomstam, beheerscht alle anderen. De Nachtuil heeft alleen zijn fosforoogen reeds geopend. Hij roept de anderen op en naarmate hij roept, glinsteren in het donker de ronde, lichtende oogen.

Eerste tooneel

NACHTUIL

roepende

Strix!

twee oogen openen

Scops!

twee oogen openen

Katuil!

twee oogen openen

Kleine Uil!

twee oogen openen

Groote Uil!

twee oogen openen

Oehoe!

twee oogen openen

EEN NACHTVOGEL

tot andere

De Groot-Hertog is voorzitter, de Grootvorst...

NACHTUIL

vervolgt

Klip-uil, Kloost'ruil, Kerkuil, Kerkhofuil...

oogen openen telkens

EEN NACHTVOGEL

tot andere, die aankomt

De
Namen worde' afgeroepen...

DE ANDERE

Ja, ik weet
Je hebt je öogen alleen maar te öopenen
Als antwoord...

GROOT-HERTOG

Voor wij aanvangen, fluisteren wij
Heel stil ons credo, dat ons samen bindt...

Geheimzinnig koor, met vleugelslag en doffen kreet en woest op en neêr gewieg

GROOT-HERTOG

Nacht, die week, gewillig, weldadig
Ons overwelt met dicht, overdadig
Duisteren dom,
Wees, Nacht, gezegend: wil uwer kindren
Jacht op patrijzen nimmer verhindren
En sla ze stòm!

NACHTUIL

Duld, dat wij in uw donker duistren
Lekkere konijntjes klemme' in de kluistren
Van onze klauw,
En, zonder noodloos voor held te pozeeren,
Zonder gevaar of stuiven van veêren,
Met éene knauw...

OUDE UIL

valt in

Bréken de beendren, die wij uit zuigen,
Kraken de nekken, die wij ombuigen,

geheimzinnig

Tot door úw waás,
't Bloed ons verrukkelijk door onze brillen
Toe schemert, wen wij vangen en villen
'n Jeugdige Haas.

NACHTUILEN

Weest gezegend, o donkere klippen!

Kloven, waaruit wij gluren en glippen!
 Griezlige grot,
 Welken wij dóor krijschen en kruizen,
 Angst verwekkende in onze huizen,
 En buiten schot!

OUDE UIL

Weef uw webben o nacht en wolken,
 Wentel diep weg in duistere kolken
 Uw bleeke maan!
 Wilt uwer starren blikken niet gunnen
 Te bekijken voor wij alzoo kunnen
 Nachtelijk bestaan!

NACHTUIL

Wees gezegend, o nacht en wil weten,
 Dat wij nooit op leeuwrikken leken,
 Schoonheid-onterfd;
 Laat alle lieflijkheid ons belagen:
 Blanke duiven en vogels der hagen
 Bonter geverfd!

OEHOE

Knèchten de rassen wij, die wij haatten,
 En reeds in hunne eieren vraten,
 En, Nacht, o wees
 Gebenedijd als tallooser uilen
 Hymnen en liederen u toe huilen
 Tot àller vrees!

GROOT-HERTOG

En laten wij het woord nu aan de rosse
 Katuil.

STEMMEN

Ssstt!

MEREL

op takkebosch

Wat een allerliefst avond-
 Partijtje!

NACHTUIL

spreekt toe

Nachtvogels!...

GROOT-HERTOG

tot buurman

De mise-en-scène
Schijnt mij geslaagd. Zoo'n donkre hoek. Een half
Vergane boom; daar die kapotte bloem,
Potten; steeklige hulst...

NACHTVOGELS

Hoe! Hoe!!

NACHTUIL

Nachtvogels!...

EEN UIL

Wat, is de Mol daar ook?

STEMMEN

Ssttt!

ANDERE UIL

Onder velden
En vlakke is hij gekomen...

MEREL

huppelt

Ja, met

d'under-Ground!

GROOT-HERTOG

tot buurman

Is dat niet de Meerl?

MEREL

komt nader

Ja, Monseigneur!
En daár, die twee beryllen, dat 's de Kater.

GROOT-HERTOG

Hij likt zijn pooten...

NACHTUIL

herneemt

Vogels van de Nacht!
Nachtvogels! Nu wij zijn vergaard, als booze
Vogels, boos-oog'ge vogels...

NACHTVOGELS

sinister en wiegend

Ha-ha...!

GROOT-HERTOG

opent de vleugels, streng

Ssttt!

Allen zijn onbewegelijk

MEREL

Booze oogen heb ik niet; 'k heb louter de
Pretentie knipoogjes te geven; grapp'ge,
Leuke oogjes: ik ben maar een dilettant
In 't oogjes-geven: ik sper noóit booze oogen,
En ik kies geen partij!

EEN UIL

Die geen partij
Kiest, kiest partij voor ons.

MEREL

Naiëf doorslaande
Nachtuil, je slaat een Gordiaansche knoop
Wel heél eenvoudig door!

NACHTUIL

vervolgt

Nu zullen wij
Ons met oprecht kwaadwill'ge sneb en snavel,
Verklaren: Kantekleer, die is een dieffff...!

ALLEN

Die is een dieffff!!

MEREL

Wàt??

ALLEN

Die ons steelt...

MEREL

Wàt dan?

GROOT-HERTOG

Vreugd en gezondheid!...

MEREL

Wàt je zegt! En hoe?

NACHTUIL

O, door te kraaien! Door te kraaien!

GROOT-HERTOG

Kraaiend,
Kraaiende doet hij mij de galblaas zwellen
Veroorzaakt hij hartvliesontsteking, want
Hij kondigt aan...

MEREL

dartel

Den Dag, de Dageraad!

Beweging. Merel, verschrikt, verbergt zich achter takkebos

GROOT-HERTOG

levendig, pijnlijk

Zeg niet die woorden: bij die worde' alleen
Voelt donkre Nacht zich al onlekker worden...

MEREL

herneemt voorzichtig

Zal ik dan zeggen: klaarte, meerdere klaarte!

Beweging. Merel, verschrikt, verbergt zich

NACHTUIL

Hoû op! Hoé!! Geen klinkende allitteratie
Met wat de kwade Toekomst brengt! Zeg liever
Dat hij de zalig sombren mantel van
Moeder Nacht...

MEREL

Door de Zon, die straalt...

Beweging. Algemeene verschrikking, kreten van pijn

ALLEN

Hoè! Hoè!!

GROOT-HERTOG

pijnlijk, wanhopig, ziek

Zwijg, zwijg, spreek niet die woorden uit...En zeg
Alleen: de kwade Toekomst...Wàt hij kondigt,
Doèt er niet toe...De kwade Toekomst komt,
Komt altijd, onvermijdelijk...'t Maakt me ziek
Altijd te hooren...dat schèlle geluid...
Dat je opschrikt als je juist vergeten was...
Hoe!! 't Maakt me ziek, het maakt me ziek, ziek, ziek...

Hij schettert al wanneer de nacht nog koel is
Enkel en vochtig...

ALLEN

door elkaâr

Hij 's een diefff! Een dièfff!
 Hij hindert ons te zwelgen...Ja, te zwelgen...
 Te zwelgen in de Nacht. En nà te proeven
 Het laatste lekkere stukje nacht...Hij hindert
 Ons in ons moòrdfestijn, in onze sabbath...
 Wanneer wij om de heksen mede zwieren...
 En als hij schettert, draait de wereld scheef...
 Hij kraait zoo vroeg...Hij kraait altijd te vroeg...
 Nooit laat genoeg...Zoodra hij kukelkraait,
 Krijg je al een voorgevoel, dat vreùgd gedaan is!
 En dat de Nacht gauw niet meer Nacht zal zijn...
 Zijn schreeuw snijdt ons de Nacht door midden als
 Een vrucht: wij wringen ons dan als een worm,
 Half doorgesneden mede met de vrucht!

MEREL

Maar de àndre Hanen...!

GROOT-HERTOG

Diè zijn niet te vreezen!
 Zijn schreeuw, dièn moeten wij dempen en dooven!

ALLEN

klagende, met wiekbeweging

Dempen met duïsternis! Dooven tot dofte!!

EEN UIL

Maar hoè??

NACHTUIL

Die Merel werkte steeds vóór ons...

MEREL

Ik??

NACHTUIL

Ja, jij hebt altijd den spot met hem
 Gestoken!

ALLEN

sinister wiegend

Hoe! Hoe!!

GROOT-HERTOG

wieken wijd

Ssstt!!

Allen zijn onbewegelijk

NACHTUIL

Bespot, houdt hij
Tòch aan en sterker schijnt hij sinds belachlijk
Hij is!

ALLEN

Maar hoé te doen, hoe! Hoe! Hoé! Hóe!

NACHTUIL

De Pauw, die pronkende palurk...

ALLEN

grinnikend en wiegend

Ha! Ha!

GROOT-HERTOG

wieken wijd

Ssstt!!

Allen zijn onbewegelijk

NACHTUIL

Die werkte oók voor ons; die heeft gemaakt,
Dat Kantekleer niet meer was in de mode.
Maar al is Kantekleer niet in de mode,
Hij schreeuwt nog ongemakkelijk ons in de weg!

ALLEN

Hoe te doen! Hoé!! Hoé!!

NACHTUIL

Hem den hals omdraaien!

KRETEN

Doód aan den Haan!

EEN UIL

Hoónen wij den Haan, den Heer
Van den hoenderhof!

EEN ANDRE

Die aristocraat,
Die pozeert voor een sociaal-democraat:

Hij draagt riddersporen maar 'n Jacobijnen-
Muts!

GROOT-HERTOG

Op! Gij, vooglen van de Nacht! Nachtvogels!!

Allen richten zich, wieken wijd, oogen rond; de nacht is heel donker

MEREL

steeds gekscherend

Het middernacht!!

NACHTUIL

Hoè hem den hals omdraaien!?

Onze oogen zien niet meer zoodra hij heeft

Gekraaid!

ALLEN

klagelijk

Helaas! Eilacy! Laas! Helaas!

EEN UIL

Hoè hem te worgen...van zoo vèr?!

SCOPSUILTJE

Vorst, waag

Ik u te zeggen hoè, grootvorst, hoè, hoè??

GROOT-HERTOG

Ja, waag, waag!

ALLEN

Hoè? Hoè?? kleine Scopsuil, hoè??

SCOPSUIL

springt aan, buigt voor Groot-Hertog

Gij heer, o Nyetaloop, Grootvorst der Uilen,
Daar op de heuvelen in de lauwe hoven
Een vogelfokker of aviculteur
Huishoudt en hanen in avicultuur
Voor landbouwkundige concoursen fokt,
Prachtige hanen, idiote hanen
Doldwaze prachthanen. Welnu, de Pauw,
Ontdekker van àl vreemd gevederd pluimvee,
Die, daar hij maar met één kreet door krijscht en
Maar 't trommelvlies doorpriemt, niet kan verduren
Den klaterkraai, die priemt dwars door de Nacht,
De Pauw, die het systeem heeft, alle vreemde
Gediert te brengen in de mode, wil
Volstrekt, déez' morgen, in salon-moestuin,

Al dat gehaante prezenteeren aan
Het Parelhoen, Mevrouw Poelepetaat,
Om bij haar te lanceeren al die roem-
Ruchtige beesten...

MEREL

Dat 's voor Kantekleer
De dood!!

NACHTUIL

Die hanen zijn altijd in hokken!

SCOPSUIL

Van avond, toen de meid in hunne ren
Het maïs hun strooide, als een blonde hagel,
Ben ik plòts uit gevlogen...

UIL

tot buurman

Hij 's een slimmert!

SCOPSUIL

De meid, die mij, zoo'n ong'luksvogel, zag...

ALLEN

grinnikend en wiegend

Ha! Ha!!

GROOT-HERTOG

Sssttt!

Allen zijn onbewegelijk

SCOPSUIL

Koos 't hazenpad; de ren
Bleef open; heel de bende zal nu morgen
Den Haan, den Kantekleer ontmoeten bij...

ALLEN

grinniken

Het Parelhoen, Mevrouw Poelepetaat!

MEREL

Hij komt er niet.

SCOPSUIL

Wat drommell!!

KATER

flegmatisch

...Komt er wèl.

MEREL

Hoe weet jij dat, tijger?

KATER

Ik heb gezien,
Dat een Fazantehen, zijn kop op hol
Bracht: hij komt wèl.

MEREL

Ziè jij dan als je slaapt??

GROOT-HERTOG

tot Scopsuil

Nemen wij aan, dat Kantekleer er komt...?

SCOPSUIL

Kantekleer, hoe beroemd ook, is een boer
En onbehouden...Als hij ziet die...

MEREL

Five-
-o'clock...

SCOPSUIL

En razend wordt om al die...

MEREL

Snobs!

SCOPSUIL

Doór al die...

MEREL

Rasm's!

SCOPSUIL

Zegt hij zeker dingen,
Waar de andre boos om zullen worden.

GROOT-HERTOG

Dus
Geloof je, dat een kemphanegevecht...?

SCOPSUIL

Vorst, ik geloof!!

KATER

Maar, Uiltje, als HIJ wint...?

SCOPSUIL

Meneer Angora, weet, dat onder dat
 Luxe-gehaante ër een echte vechthaan
 Zal zijn, mager, gespierd, doorgeelde vlerk.
 Die...

MEREL

ziet alle uilevederen op blazen van genot

Aandoening doorsiddert heel de schare!

SCOPSUIL

Die den beroemdsten wereldkampioenen,
 En kemphanen, kracht-kantekleëren-patsers,
 De öogen uitstak. Dien vechtersbaas, om
 Onoverwinlijk hem te maken, snoerde
 't Vernuftig Mensch de vlijmscherpe Gillet'-jes,
 De pooten om en dūs zal Kantekleer
 Morgen zijn dood...èn blind!

NACHTUIL

Dan gaan wij, hoé!
 Huilen, hoé, om zijn lijk, hoé!!

GROOT-HERTOG

richt zich, ontzaglijk

En zijn kam,
 Zijn hanekam, die aan zijn kop wel scheen
 Gecondenseerde dageraad, die zullen
 Wij vreten...!

ALLEN

woest, wiegende en krijschende

Vreten! Vreten! Ha! Ha!!

GROOT-HERTOG

Ssstt!!

Allen zijn onbewegelijk

SCOPSUIL

En dān...

MEREL

't Is al heél mooi!
 Wat je alzoovoorstelt!
 Als 'k tragiesch aangelegd was, zoû ik daadlijk
 Dat alles Kantekleer over gaan klikken

Maar 'k zal niet kletsen, hoor, want 'k weet gewis,
Dat al dit kwèbbelen...kwèbbelen maar is!

SCOPSUIL

ironiesch

Gelóof je??...

herneemt

En als die vreemde snoeshanen
Niet morgen weêr hun hanehok in zijn,
Dan vreten we al die hanen òp, òp, òp!

GROOT-HERTOG

tot buurman

En smicklen 't Mereltjen op als dessert.

MEREL

heeft niet verstaan

Wat zegt hij?

SCOPSUIL

levendig

Niets!!

razend

En dàn...

In de verte

Kukeleku!!

Plotse stilte. Alle Uilen krimpen te samen.

ALLEN

door elkaâr

Wat? Wat??? Groothertog! Oehoe! Klipuil! Kloost'ruil! Kerkuil...

MEREL

Ga je allen er van door? Zoo'n haast
Heeft dat niet...

UILEN

Kerkhofuil! Groote uil! Kleine uil!

MEREL

Maar
De Daagraad is nog ver!

NACHTUIL

Zoodra hij heeft
Geschetterd, schemert het voor onze öogen...

UILEN

door elkaâr

Surnia, kom je? Strix? Scops? Ja, mijn lieve
Uilin, ik kom...

MEREL

versteld

Ze dwarren en ze warren!!

UILEN

O, 'k heb zoo'n pijn!! Mijn oogen, ai, ai, ai!!

MEREL

Netvliesontsteking na hartvliesontsteking??

Uilen vliegen een na een weg

GROOT-HERTOG

Hoe legt hij dat toch aan, beroerde Haan,
Om met zijn stem ons bijna blind te maken!

vliegt zwaar weg

UILEN

roepen elkaâr

Strix! Scops! Oehoe!! Hoé!!

MEREL

Hóor ze elkander roepen!!

UILEN

vluchtende, elkander roepende; groot gewiek van vlerken

Katuil! Kleine Uil! Groote Uil!! Oehoe! Hoe! Hoé!!

MEREL

ziet uit over de vallei

Hun vlucht warr'lt, dwarr'lt...Nu schieten zij vooruit!
Wèg zijn alle groote en kleine uilen!...Maar
't Is tijd een licht soupertje te gebruiken,
'n Koud krekeltje...

Fazante, uit het struikelhout, stort zich voor hem

Wat, ù, mevrouw Fazante!!

Tweede tooneel

Merel, Fazante, daarna Kantekleer

FAZANTE

hijgende, tragiesch

Ik ben gevlogen! Jij was ook dàar! 'k Sterf
Van schrik! Welnu!! Je hebt hun samenzwering
Kunnen beluistren, jij, die toch zijn vriend bent...

MEREL

doorzoekt vroolijk het mos

Een heerlijk sprinkhaankluifje!

FAZANTE

Ik, ik gluurde
Van ver! 'k Verborg mij in die sloot...

angstig

Nu dan??

MEREL

Wat toch?

FAZANTE

't Afschúwelijk complot?

MEREL

Dat liep

Goed af.

FAZANTE

Wàt zeg je?

MEREL

't Nachtljik blauw was bijna
Poëtiesch als zeepsopblauwsel, en groote
En kleinere uilen waren verrukk'lijk van
Romantiek!

FAZANTE

God!! Besloten zij tot zijn

Dood?

MEREL

Tot zijn ondergang, dat is niet zóo
Gevaarlijk!

FAZANTE

Maar...!

MEREL

Ruk de veêren niet van wanhoop uit.
Al doen katuil, kerkuil en kerkhofuil
Als onvervalschte schurken en tooneel-
Verraders, heusch, het zal wel schikken.

FAZANTE

O!

Die Nachtvogels!

MEREL

Die spelen goed maar wàt
Zij spelen is...een echte, oude draak.

FAZANTE

Een draak??

MEREL

Zij rollen met hun ronde öogen:
Dat is TE veel! En dan zoo'n samenzwering
Bij 'n dònkre muur!!

FAZANTE

Waarlijk, ik vat nooit goed
Die aardigheden.

MEREL

Ja, u is ook zoo
Een ernstig aangelegde Bohémienne.

FAZANTE

Je zoû toch niet zoo grapjes maken als
Hem werkelijk iets bedreigde?

MEREL

't Zijn klètsuilen,
Die kloosteruilen, klip- en andere uilen.

FAZANTE

Maar de Steenuil?

MEREL

Die had een hart van steen!

FAZANTE

En de Groot-Hertog?

MEREL

Heeft voor oogen twee
Auto-lantarens, die hij, krik! en krak!
Opsteekt en neêr draait.

FAZANTE

En de Boomuil?

MEREL

O!!
Diè heeft twee nachtlampjes: acetyleen!

FAZANTE

begrijpt niet dat spotten

Dus??

MEREL

Ach, romantische Zigeunerin,

'k Verklaar en concludeer, dat heusch het niet
De moeite waard is iets te concludeeren.

FAZANTE

Heusch? 'k Was zóo bang!

MEREL

Sidderende Zingara!

Je ziet toch, óveral 'dreigend gevaar',
Je ziet te veél: vooral 'gevaar, dat dreigt'.
En krimpt - van zooveel zien in maagkramp samen,
Er dreigt heusch niet zoo veel 'gevaar'; de struis
Bergt bei zijn oogen in één vleugel weg,
En daarom heeft hij zijn struisvogelmaag.
Heusch, alles loopt wel los.

FAZANTE

Geloof je?

MEREL

Zeker!

De nachtlijke tragedie zal weldra
Verbleeken in 'n prozaïschen, nieuwen dag.

FAZANTE

Maar als wij Kantekleer waarschuwdent?

MEREL

Zoû

Hij uit gaan dagen alle groote en kleine
Uilen.

FAZANTE

Je hebt gelijk.

MEREL

Wie, waarschuwt, o
Gitana! maakt van 'n kiezelsteen het Rots-
Gebergte.

FAZANTE

Je hebt wèl gezond verstand.

MEREL

Gewis, gij, dochter van de wijde vlakte.

KANTEKLEER

buiten

Kô...!

FAZANTE

opschrikkende

Daar is hij!

KANTEKLEER

verschijnt tusschen de hulst, van verre

Werda!?

FAZANTE

Ik!

KANTEKLEER

van verre

En alleen!

FAZANTE

ziet Merel aan

Ja.

MEREL

begrijpt

Ik verdwijn en ga soupeeren.

FAZANTE

zacht tot Merel

Dus??

MEREL

teeken om te zwijgen

Sstt!

FAZANTE

Moet ik hem verbergen...?

MEREL

tragiesch

Ja, verbergen!
Diep, dièp verbergen!!
hij verdwijnt

Derde tooneel

Fazante, Kantekleer

KANTEKLEER

nadert Fazante

Reeds op?

FAZANTE

Ja, om de' uchtend-
Stond te bewonderen.

KANTEKLEER

sidderend

Zoo?

FAZANTE

Ik heb wèl goede
Hoedanigheden, vriend.

KANTEKLEER

zuchtend

Ja.

FAZANTE

ondeugend

Scheelt je iets?

KANTEKLEER

'k Heb slecht geslapen.

FAZANTE

Waarlijk?

KANTEKLEER

En ga je
Nu naar den

jour

van 't Parelhoen?

FAZANTE

Ik ben
Alleen om haar gebleven.

KANTEKLEER

Zoo?...Ik kan
Haar niet uitstaan.

FAZANTE

Kom meê.

KANTEKLEER

Neen.

FAZANTE

Nu, dan zeggen
We elkaâr vaarwel.

KANTEKLEER

Neen.

FAZANTE

Kom dàn meê: dan zien
We elkander nog.

KANTEKLEER

Neen.

FAZANTE

Ga je er heusch niet heen?

KANTEKLEER

Ja...wel. Maar 't is nièt flink...dat ik er heen
Ga.

FAZANTE

Neen, 't is nièt niet flink: nièt flink, dat zoû
Zijn...

KANTEKLEER

Wat?

FAZANTE

Mij nièt te zeggen, wat je mij
Verzwijgt. 't Geheim.

KANTEKLEER

Van mijn morgenzang?

FAZANTE

Ja, ja!

KANTEKLEER

Gouden fazante, mijn geheim?!

FAZANTE

liefkoozend

Soms, als ik dwaal aan den zoom van het woud
Hoor ik je zingen in de eerste zonstralen.

KANTEKLEER

gevlijd

Zong dan mijn zang soms tot je zoete öortjes?

FAZANTE

Ja.

KANTEKLEER

bezint zich

Mijn geheim! Neen nooit!

FAZANTE

Je bent niet lief.

KANTEKLEER

Neen, 'k ben niet làf.

FAZANTE

declameert, kwijnend

De Haan en de Fazantehen.
Een Fabel...

KANTEKLEER

zacht

‘Er was eens een Haan, die minde
Een goudfazante-hen...’

FAZANTE

‘En die Haan wilde
Niets zeggen aan de goudfazante-hen.’

KANTEKLEER

Moraal...

FAZANTE

Dat was niet aardig.

KANTEKLEER

Neen: moraal:
Je goudgeveêrt siddert van louter licht...!

FAZANTE

Niet zoo dicht bij!...Moraal: ga weêr terug
Naar 't kipje met haar opgekoppeld rokje.

KANTEKLEER

trippelt

Zóo word ik woedend!

FAZANTE

Neen! Zeg: Kô!

bek tegen bek

KANTEKLEER

woedend

Kô!

FAZANTE

Neen!

Zàchter!

KANTEKLEER

heel teeder

Kô...!

FAZANTE

Zàchter nog!

KANTEKLEER

Kô...! Kô!

FAZANTE

En zie

Mij aan zonder te lachen. Zeg, je groóte
Geheim...

KANTEKLEER

Wat?

FAZANTE

Bràndt je niet om 't mij te zeggen?

KANTEKLEER

Ik voel, dat ik het zeggen ga en ik
 Heb ongelijk het te gaan zeggen en
 Ik zeg 't alleen, omdat jij van goudglans
 Schittert...

Loopt brusk op haar toe

Zal jij dan waardig zijn te zijn
 Verkoren? Bergt je karmozijnen borst
 Een heél trouw hart?

FAZANTE

Zèg nu!

KANTEKLEER

Zie mij dan aan,
 Fazante-hen, en zoo het mogelijk is
 Mag jij zelve öntdekken, stuk voor stuk
 Mijn roeping, die uit mijn gestalte straalt.
 Mijn lotsbeschikking spreekt reeds uit mijn vormen.
 Ben ik niet omgebogen als tot een
 Trompet, die leeft? Liever nog tot 'n jachthoorn,
 Die cirkelt om zichzelf en waarin 't schel
 Geluid òm gaat en òm, om heller uit
 Te schetteren en schallen? 'n Oogenblik!
 Schijn ik niet fier en ongeduldig steeds
 Het grasperk met mijn scherpe klauw te griffen,
 Of ik iets zocht in de aarde...?

FAZANTE

Ja, je zoekt,
 Veronderstel ik...korreltjes, niet waar?

KANTEKLEER

Dáar zoek ik nimmer naar en als ik graan-
 Korreltjes vind, bij toeval, gun ik die
 Gaarne mijn kippen.

FAZANTE

Dus, steeds de aarde grifflend
En schofflend, zoek je...wat?

KANTEKLEER

Gunstige plaats
Om mij te planten, sterk en pal te staan.
'k Sta àltijd pal en sterk, 'k plant mij steeds,
Als 'k kraaien ga: let dat wèl op.

FAZANTE

Ja juist!
En dan, dan steek je woest je veëren op.

KANTEKLEER

Ik kraai nooit eer ik met mijn achttal krallen
De plek vond, waar, na wèg het grint gekrabbeld
En 't gras te hebben uitgegraafd, ik diep
Sta in malschen en zwarten aardegrond.
Dàn klater 'k uit en dàt is reeds de helft,
Fazante-hen, van mijn geheim; 't geheim
Van mijn gezang, dat nièt is een gezang
Van kunst en kunstiglijk gezocht, maar dat
Mij zoo natuur schenkt als geboortegrond,
Die mij dóor dringt met 't innig merg van mijn
Natuurkunst. 't Uur, dat mij dat merg door dringt,
't Uur, dat 'k mij geniaal, beg'nadigd voel,
Is 't uur van 't ochtendkrieken en aarzlend
Dage' begin...Dan trilt het al rondom,
Ontwakende, bladeren, stenglen en
Dan tril ik mede en voel mijn levensdoel
En mijn noodzaaklijkheid: dàn buig ik mij
Nog méer acht'rover tot trompet, tot horen,
Vol hel geschal; dan ruischt door mij de 'Aarde'
Als door een schulp hel. Dan herschep ik mij
Van hofsteêhaan heraut, geheiligden
Oproeper, door wiens hellen kreet de Wereld
Roept tot den Hemel!

FAZANTE

O mijn Kantekleer!

KANTEKLEER

Die kreet, die de Aard onttrilt, is zùlk een kreet
 Van liefde voor het Licht, van hartstochtvol
 Versmachten naar den gouden dag, waarheen
 De dingen weêr verlangen - de pijnboom
 Om hem te voelen branden op zijn stam,
 De paden op hun mos, de haver in
 Zijn halmen en de minste kiezelsteen
 Op 't glinstrend gruis...die kreet is zóo de kreet
 Van alles, dat weêr eischt zijn kleur en weêrschijn,
 Tint, tegentint, tintling en sparkeling,
 Zijn vlammen en zijn fonklen en flonkren;
 De kreet van 't gras, dat aan elk sprietje wil
 Een regenbogend droppeltje doen paarden;
 De kreet van 't woud, dat in zijn donkre massa's
 Wil flonkeren van ròze brand; de kreet,
 Die naar 't azuur door mijn lijf henen stijgt;
 De kreet van alles, dat zich voelt te kort
 Gedaan, gestraft, gedompeld in zonloozen
 Afg rond, voor zonde niet bewust; de kreet
 Van koû en angst en doelloosheid, van àlles,
 Dat sombre nacht doet wijken en ontwapent,
 Kreet van de in 't duister sidderende roos,
 Kreet van het vochte hooi, dat warm wil stooven.
 Kreet van het neêr geworpen gereedschap
 Der maaiers en dat roest in 't vochtig gras;
 De kreet, o van alles, dat klaar en blank is
 En smacht te schitteren en te verblinden;
 De kreet van àlle onschuldige dieren
 Die niet de nacht hebben van noode om te
 Doen wat zij doen en van de beek, die wil
 Doórblikt zijn tot diep in haar blauwe diepte;
 De kreet zelfs van de plas, die 't nachtlijke reegnen

- Want, Nacht, uw werk verloochent ù! - vormde en
 Wil spiegelen; van slijk, dat weder aarde
 Wil worden...o die kreet is zóo de klater-
 Kreet van heël 't land, dat zijn graan hoog'r òp stuwt,
 Van alle boomen, die botten en bloesmen,
 Van elken wingerd, die zijn trossen rijpen
 Wil zien; van zelfs het schommelende brugje,
 Dat smacht te wieglen wie hem over steekt
 En op zijn oude planken 't lief gespeel
 Te voelen van der vogelen geschaduw
 Tusschen de twijgen door; de kreet van alles
 Dat zoû willen juichen, juublen, herleven,
 Weêr arbeiden, weêr dienen en wéêr zijn
 Een waterboord, een drempel, 'n lauwe bank,
 Een zalig warme steen, voor 'n hand, die leunt,
 Voor 'n mier, die doolt; die kreet is zoó de kreet
 Naar klaarte, kreet aller Schoonheid en Levens-
 Lust, die stralend zijn roeping wil volvoeren
 In 't hêlste licht...dat às die roep door mij
 Dringt uit dē Aarde, ik mijn ziel doe zwellen,
 Opdat zij ruimer en geluidelijker
 Weêrechoot en weêrklart, voor, na vroom
 Aarzlen, 'k mij samen trek en over 't land
 Doe schateren mijn roep en twijfelloos
 Dan weet, dat ik een daad volvoerd heb, zóo
 Geweldig of mijn stem 't bazuingeschal
 Waar', dat de zwarte muren van den Nacht
 Neêr storten deed als éens van Jericho
 De muren stortten!!

FAZANTE

verschrikt

O mijn Kantekleer!

KANTEKLEER

Uitschallend reeds bij voorbaat mijn victorie
 Klinkt mijn triomfzang klaar, zuiver, gebiedend,
 Zoó dat de horizon bevende en blozend
 Gehoorzaamt...

FAZANTE

O mijn Kantekleer!

KANTEKLEER

Ik klater

Los; te vergeefs poogt Nacht, om toch niet dadelijk

Te zwijmen voor mijn macht, te schemeren...

Ik schetter los! En plotsling...

FAZANTE

Kantekleer!

KANTEKLEER

Wijk zèlve ik terug, verblind mij hel

Gebaad te zien van morgenpurp'r, ontsteld,

Dat IK, de Haan, de zon deed rijzen...

FAZANTE

Dus

Geheel 't geheim van je ochtendzang is, dat...

KANTEKLEER

Ik wáag te vreezen, dat zonder mijn roep

Het Oosten noóit ontwaken zoû...Ik kraai

Niet schel, op dat een echo minder schel

Mijn kraaien zoû herhalen want ik denk

Nièt aan de glorie maar aan zónneglans.

Kraaien is MIJN manier van vechten en

Gelooven; mijn zang klinkt hoogmoediger

Dan alle àndren zang omdat ik klaatrend

Zing, dat het klaar worde, ën de Dag dage!

FAZANTE

Maar hij zegt dolle dingen! Doe JIJ dagen...?

KANTEKLEER

Dat wat de bloem, het oog, de ziel en 't venster

Ontluiken doet. Mijn stem gebiedt het Licht

En als de hemel grauw blijft, zong ik slecht.

FAZANTE

En als je kraait bij dag?

KANTEKLEER

Oefen ik mij
Of 'k zweer aan spade en schop, houweel en zeis
Mijn plicht steeds te vervullen en...te wèkken!

FAZANTE

Maar wie wekt jou?

KANTEKLEER

Mijn vrees eens te vergeten.

FAZANTE

Geloof je, dat je schal geheel de wereld op
Doet schijnen?

KANTEKLEER

eenvoudig

'k Weet niet goed, hoe groot de wereld
Is, maar ik kraai voor mijn vallei en vlakke,
Hopende, dat in verdre dal en delling
Een andre Haan doet wat ik doe...

FAZANTE

En toch...

KANTEKLEER

Maar ik sta hier maar te praten en vergeet
Mijn Dageraad!

FAZANTE

Zijn Dageraad!

KANTEKLEER

Dus zeg
Ik dolle dingen? Dan zal ik den Daagraad
Doen rijzen voor je blik; 'k voel, dat de wensch
Je te behagen krachtiger mijn reeds
Natuurlijke bekwaamheid maken zal
En dat ik kraaien zal als van een bergtop,
En dat de Daagraad schitterender en schooner
Uitstralen zal dan ooit!

FAZANTE

Schitterender en
Schooner?

KANTEKLEER

Zeer zeker, want een zang schalt vòller
 Wanneer de zanger weet, dat wie hij mint
 Luistert...

Hij plant zich op den heuvel, die de vallei beheerscht

Hoor toe!!

FAZANTE

ziet hem afsteken, tegen hemel

Wat is hij mooi!

KANTEKLEER

Zie naar
 De kimmen. Zijn zij reeds verbleekt? Dat komt
 Omdat ik reeds met zoo veel klare woorden
 De zon verwittigde zich klaar te houde,
 Achter den horizon.

FAZANTE

Hij is zóo mooi, dat
 Hij schijnt gelijk te hebben!

KANTEKLEER

spreekt naar den horizon toe

Zon, o Zon!
 Ik voel je reeds bewegen daár, daar achter...
 'k Lach reeds van hellen trots in mijn vuurroode
 Baardlellen. Hoor!

Forsch

Kukeleku!!

FAZANTE

Wat adem
 Doorzwelt zijn halskraag!

KANTEKLEER

tot het Oosten

Zon, gehoorzaam mij!
 Ik ben dē Aarde en ik ben dē Arbeid!
 Mijn kam is als de vlamme van een smidse!
 Mijn keel is als de voren in de velden!

Hij fluistert, geheimzinnig

Ja, Julimaand!

FAZANTE

Tot wie spreekt hij?

KANTEKLEER

Ik zal

Vroéger je schenken mijn geschenk dan ik

Aprilmaand schonk!

Buigt zich, geruststellende, links en rechts

Ja, struik, struweel, ja, varens!...

FAZANTE

Pràchtig is hij!

KANTEKLEER

Ik mag nièts, nièts vergeten!

Streelt grond met wiek

Ja, grashalm, ja! Geen enkle dier zoo stille,
Needrige wenschen, wier heraut ik word.

Spreekt tot onzichtbare wezens

De gouden ladder? Ja, om allen òp
Te stijgen, dansende...

FAZANTE

Wie wenschen 'n gouden
Ladder?

KANTEKLEER

De Atomen...

zeérforsch

Kùkelekù!!

FAZANTE

Blauwe
Beving versiddert over 't omgespitte
Land. Eén ster dooft.

KANTEKLEER

Neen, zij sluierde zich.
Zelfs in den dag zijn alle sterren daar.

FAZANTE

Dóof je ze niet?

KANTEKLEER

fier

Ik doof nooit, ik doof niets!
Maar je zal zien hoe ik weet te doen stralen!

FAZANTE

O, zie het dagen!

KANTEKLEER

Daar!

FAZANTE

't Blauw is niet blauw

Meer!

KANTEKLEER

Maar 't wordt groen!

FAZANTE

En 't groen wordt diep oranje!

KANTEKLEER

Dat groen, dat diep oranje werd, o jij
Zag het van morgen 't allereerst!

De vlakke wordt in de verte fluweelig purper

FAZANTE

O, zie
De lucht en 't land schijnen één purpren heide!

KANTEKLEER

begint zwakker te kraaien

Kùkele...!

FAZANTE

't Gloort door 't pijnwoud!

KANTEKLEER

Maar 't moet gloeien!

FAZANTE

Het schemert!

KANTEKLEER

Maar 't moet schittren! 't Is nog lang
Niet goed. Kùkeleku...! 'k Kraai zwak, maar 'k hoû
Toch vol...

FAZANTE

Iederë ijlte in iedren boom
Schijnt 'n vuurge roos!

KANTEKLEER

enthoeziast

Ik wil, nu heel mijn liefde
Kracht leent aan mijn geloof, dat deze dag
Schooner op schijnt dan welke schoone dag
Ooit scheen! Zie, breekt het Oosten niet in blos
Open na blos!

FAZANTE

medegesleept

Waarom niet, nu de Liefde
Alles doorbloost!

KANTEKLEER*gebiedend*

O, horizon, hervind
 Op mijn klatrend bevel uw einderlijn
 Van kleine, loodrecht staande populieren!

FAZANTE*ziet over de vallei*

'k Zie in de schaduw heel een wereld zich scheppen
 Op jou gebod!

KANTEKLEER

Heilige dingen schouw
 Je toe! Gij, verste heuvelklingen, teekent
 Duidlijker af uw duidlijkre kontoeren...
 Fazant, hebt ge mij lief?

FAZANTE

Ik zal àltijd
 Lief hebben wie mij opnam in zijn diep
 Geheim der dingen, die gaan stralen!

KANTEKLEER

Ik
 Zing beter, nu je hier bent! O kom dicht
 Bij mij! Werk met mij meê.

FAZANTE*springt naar hem toe*

Ik heb je lief!

KANTEKLEER

Elk woord, dat je mij zegt, wordt zonglans waard,
 Wòrdt zonneglans!

FAZANTE

Ik heb je lief, ik min je!

KANTEKLEER

Zeg: ik aanbid je en heel de bergenrij
 Bidt ginds den hemel aan, in plotsen brand!

FAZANTE*opgewonden*

'k Aanbid je! 'k Brand voor jòu! Steek al in brand!

KANTEKLEER

kraait hevig

Kukeleku!

De berg verguldt zich

FAZANTE

wijst heuvelen, die paars zijn gebleven

Maar dáar die helling, zie!

KANTEKLEER

Elk krijgt zijn beurt! De toppen eerst en dan...
Kukeleku!!

FAZANTE

Op dommelige glooiïng
Glijdt de eerste straal!

KANTEKLEER

vroolijk

Dien wijd ik jou, mijn liefde!

FAZANTE

De verre dorpjes verduidelijken...

KANTEKLEER

Ku...

Zijn stem breekt

FAZANTE

Kan je niet meer?

KANTEKLEER

Jawel, 'k wil, 'k wil nog kunnen!

Hij klatert los

Kukeleku! Kukeleku!!

FAZANTE

Je kraait
Je moê!

KANTEKLEER

Maar zie, hoe grauw en grijs 't nog nevelt
Hièr, dàar!

FAZANTE

Je zal je doód kraaien!

KANTEKLEER

Ik leef
Alleen als ik met schelle kreten mij
Dood kraai!

FAZANTE

dicht tegen hem aan

'k Bewonder je!

KANTEKLEER

ontroerd

Buig jij je kopje?

FAZANTE

'k Hoor in je breede borst den dag herleven!
Laat zalig in je longen mij beluistren
Wat purpert op den berg!

KANTEKLEER

de kleine huisjes in de verte beginnen te rooken

Nog wijd ik je
Die weder rookende hoeve en hofsteden:
Zie, de offerlinten wemelen de lucht in!

FAZANTE

Ik zie je grootsche schepping zich uit breiden
Over de vlakke!

KANTEKLEER

blik in blik

Ik zie ze in jou oog!

FAZANTE

Op 't golvend weiland!

KANTEKLEER

Op jou golvende
Hals! Heerlijk, o!!

FAZANTE

Wät heerlijk? O mijn Held!

KANTEKLEER

'k Volvoer mijn plicht en maak jou heerlijker!
'k Geef goud aan de vallei en aan jou vleugels!

Rukt zich los van de liefde en stort rechts toe

En toch, de schaduw, wijkende, weêr streeft,
En daar en daar blijft altijd nog iets duisters!
Kukeleku!!

FAZANTE

beschouwt den hemel

O, dàar!

KANTEKLEER

weemoedig

Dat kan ik niet
Helpen: de morgenster zwijmt...

FAZANTE

weemoedig

Zwijmt..

KANTEKLEER

Maar laat ons niet
Weemoedig worden: er valt waarlijk nog
Te werken!

rukt zich los van den weemoed en stort naar links

Ku...!

Hanen kraaien in de vallei

Zacht

Luister! Hoor je...?

FAZANTE

Wie waagt?

KANTEKLEER

Dat zijn de oudre hanen...

FAZANTE

ziet over de vlakke

O, zij kraaien
In ròze licht!

KANTEKLEER

Ja, zij gelooven aan
Het Licht, zoodra zij 't zien.

FAZANTE

Zij kraaien in
Azuren schijn!

KANTEKLEER

Ik zong in pikkedonker.
Mijn zang steeg op uit duister, de eerste zang!
't Is schoon in 't duister aan het helle licht te
Gelooven!

FAZANTE

verontwaardigd

Kraaien als jij kraait!

KANTEKLEER

O, dat
Is niets. Hun zang ontleent waarde aan mijn zang.
Hun laat gekraai, zoo menigvuldig, drijft
Onwetend de allerlaatste schaduw weg.

Recht op den heuvel, roept hij tot de verdere hanen

Ja, allen te gelijk: kukeleku!!

ALLE HANEN

Kukeleku!!

KANTEKLEER

hartelijk familiaar

Vooruit, o Dag!

FAZANTE

trippelend naast hem

Vooruit!!

KANTEKLEER

moedigt het Licht aan

Ja zeker, dat dak ginds moet nog verguld...

FAZANTE

meê gesleept

Maak wit den weg!

KANTEKLEER

Maak blauw den vloed!

FAZANTE

kreet

De Zon!!

De Zon!!

KANTEKLEER

Daar is Zij! 'k Zie haar en ik moet
Haar achter uit het bosch te voorschijn halen!

*Beiden wijken achteruit als trekken zij iets naar voren.
Kantekleer rekt zijn roep, of hij de zon wenkt*

Kùke...

FAZANTE

Zij komt...!

KANTEKLEER

...leku!

FAZANTE

Daar is zij!!

KANTEKLEER

Kú...

moeilijk

FAZANTE

Zij rijst op...!

KANTEKLEER

...keleku!

FAZANTE

Achter die olmen!

KANTEKLEER

laatste, zich uitputtenden kreet

Kúkelekú!!

Zij wankelen beiden, plots overstroomd van licht

Eindelijk dus! Zij is

met voldoening

Héel groot!

Valt uitgeput tegen helling

FAZANTE

loopt op hem toe, terwijl de morgen uitstraalt

Zing nu de Zon te moet om haar
Te groeten!

KANTEKLEER

zacht

Neen, ik heb geen stem meer. Ik
Heb al mijn g'luid gegeven, maar dat is
Niets. Zij ontvangt 't geschal van alle de andren.

De andere hanen kraaien

FAZANTE

verwonderd

Hoe dat? Hoort zij dan nooit jou schallen als
Zij rijst?

KANTEKLEER

Neen, nooit!

FAZANTE

Maar dan gelooft zij zeker,
Dat de andre hanen haar doen rijzen!

KANTEKLEER

Dat
Doet er niet tòe...

FAZANTE

Maar...

KANTEKLEER

Stil, kom op mijn hart!
Laat mij je danken. Nimmer was de daagraad
Zoó schoon.

FAZANTE

Maar wat is de belooning voor
Je daad?

KANTEKLEER

't Ochtend geruisch, dat uit het dal

Omhoog stijgt.

Verschillend geluid stijgt op

Zeg mij wat je hoort; 'k heb nauwlijks
De kracht het te onderscheiden...

FAZANTE

boven op den heuvel, luistert uit

'k Hoor als of
Een vinger tikt tegen den koopren boord
Der lucht...

KANTEKLEER

oogen gesloten

De kerkklok.

FAZANTE

Andre tikjes klinken
Lager dan 't klokje klaar maar even vroom...

KANTEKLEER

De smidse.

FAZANTE

Een geloei...en dan een lied!

KANTEKLEER

De ploeg!

FAZANTE

Een nest vol jonge vogels schijnt
Gevallen in de dorpsstraat.

KANTEKLEER

met meer en meer aandoening

't Is de school.

FAZANTE

En schalke gnoompjes, die 'k niet zien kan, geven
Elkaar in 't water klets-klets-klandren...

KANTEKLEER

De
Vrouwen zijn aan het wasschen.

FAZANTE

Wie zijn àl
Die ijz'ren kreeklen, die aan alle kanten
De vleugels knàrsen doen?

KANTEKLEER

trotsch

Dat zijn de maaiers!

Scherp slijpen zij de zeizen en weldra
Zullen zij door het koren weg zich banen...

Velerlei geluid: klokken, hamers, vlegels, gelach, gezang, geknars van staal, zweepgeklak

Hoor!! Alles werkt! Dat veroorzaakte ik!!
O, 't is onmogelijk! Sta mij bij, Fazante!
Nu komt het vreeslijk oogenblik! Heb ik...

kijkt verwilderd om zich

Ik dan den dag doen rijzen, maar hoe! Waarom!
Waar?! O zoodra mijn koel verstand zijn recht
Herneemt, word ik waanzinnig! Want, ik, die
Geloof den hemelfakkelt te ontsteken,
Ik heb geen... 't is verschrikkelijk!

FAZANTE

Wat dan?

KANTEKLEER

Geen hoogmoed, 'k blijf bescheiden... Zal je nooit
Dat zeggen?

FAZANTE

Neen, mijn Haan!

KANTEKLEER

Beloof je dat?
Laat nooit mijn vijanden dat weten!

FAZANTE

ontroerd

O,
Mijn Kantekleer!

KANTEKLEER

Ik vind mijzelf onwaardig
Die glorie! Waarom koos God mij om weg
De zwarte nacht wijken te doen! Zoodra
Ik heb den hemel doen ontvlammen, valt
Mijn trots ter neêr. 'k Werk opgerukt en zink.
Wat! ik, zoo klein, zo die onmeetlijke
Daagraad doen dagen, ieden, ieden dag!
Dat kan ik niet, dat kon ik nooit, dat zal
Ik nimmer kunnen! O, ik ben wanhopig!
Troost mij!

FAZANTE*teeder*

Mijn Haan.

KANTEKLEER

Ik ben toch verantwoordlijk!
 Die adem, dien ik wacht, wanneer ik de Aarde
 Krab, komt die weêr! De Toekomst voel ik als
 't Gevolg van iets, dat mij zoû kunnen falen.
 Begrijp je nu al de' Angst, die mij verteert?
 De Zwaan is zeker, als mijn hals zich rekt
 De riethalm onder 't water weêr te vinden,
 En de Arend zeker, als hij neêr zwiert uit
 De lucht, te schieten op zijn prooi en jij,
 Mijn liefste, vindt immer weêr een nest van
 Mieren in de aarde. Maar ik, die 't mysterie
 Van eigen werk mij niet bewust ben; ik,
 Die altijd weêr vrees voor den dag, die volgt
 Den dag van heden, ben ik zeker in
 Mijn keel de klaarte weêr en weêr te vinden!

FAZANTE*hare vleugels om hem heen*

Ja, altijd weêr, ja altijd weêr!

KANTEKLEER

Zèg dat!
 Spréek zoo en overtuig mij, en jijzelve,
 Wees overtuigd als ik geloóf en wees
 Niet overtuigd wanneer ik twijfel...Spreek
 Weêr!

FAZANTE

Je bent mooi!

KANTEKLEER

O, dat kan mij niet schelen!

FAZANTE

Je hebt heêrlijk gezongen!

KANTEKLEER

Zeg mij, dat
 Ik slecht gezongen heb, maar dat de Daagraad
 Ik rijzen deed!

FAZANTE

Ja! Ik bewonder je!!

KANTEKLEER

Neen, zeg mij, dat ik waarheid sprak, toen ik
Zei, dat IK...

FAZANTE

Wat?

KANTEKLEER

Dat IK...

FAZANTE

Ja, heerlijke
Haan! Jij, jij doet de Daagraad rijzen!

Merel verschijnt plotseling

MEREL

Nu,
Mijn oude jongen...!

Vierde tooneel

De Zelfden. Merel

KANTEKLEER

Wat, de Meer! O mijn
Geheim...!

MEREL

buigt waardeerend

Dát is...!

KANTEKLEER

Die eeuw'ge spotter! Laat

tot Fazante

Ons niet alleen! Mijn ziel is nog ontsloten!
Zijn lach zoû mij doordringen!

MEREL

Dàt, dat is
Pràchtig...!

KANTEKLEER

Maar waar kom jij van daan?

MEREL

toont omgekeerde bloempot

Ik kom
Onder die bloempot uit.

KANTEKLEER

Hoe dat?

MEREL

Ik snoepte
Rauwe oorwurm naar in bruin gebakken aardwerk,
Toen 'k eensklaps...O, ik wil je daadlijk zeggen,
Hoe paf ik stond!

KANTEKLEER

Maar...

MEREL

Sta JIJ niet perplex'd,
Dat een pot niet als een pot altijd b'hoeft
Doóf te zijn?

KANTEKLEER

Luisteren in een pot! Schaam jij
Je niet?

MEREL

Wat doet de pòt er toe, wanneer
Zij zonder ooren toch goed weet te hooren!
En wat ik door haar hoorde, o doorboorde
Mij van vlijmend genot, terwijl ik door
Het gat van mijn pot uitkeek!

FAZANTE

Keek je uit??

MEREL

Natuurlijk! Kijk, die roode kegel heeft
'n Zwart gaatjen om mijn gele snavel 'r uit
Te steken! 't Was zoó heerlijk! Heusch, vergeef me!
Maar 'k heb genóten!

FAZANTE

Ik vergeef jë àlles
Wanneer je hèm bewondert.

KANTEKLEER

Maar...

MEREL

spotziek opgewonden

't Was móoi,
Van méer dan mooie mooiheid en 't was schoon
Van schoonste schoonheid; o vergeef mij, als
Ik de adjectieven stapel!

KANTEKLEER

verwonderd

Maar, heusch, zoû je...?

MEREL

Tot Enthoeziasme kunnen komen? Ja!
Ik ben nooit sterk geweest in enthoeziasme,
Maar nu, nu stijg ik tot Extaze op!!!

KANTEKLEER

Waarlijk?

MEREL

Je ziet, ik heb niet kunnen wachten,
't Je te vertellen. O, die Haan, die zingt!
Die Dageraad, die rijst! Die...

FAZANTE

tot Kantekleer

Ik geloof
Dat ik je samen met hem laten kan.

KANTEKLEER

Waar ga je heen?

FAZANTE

een weinig verlegen over hare lichtzinnigheid

Ik ga naar...

MEREL

Naar den dag
Dien ook jou morgenzang opriep uit 't duister;
De dag, die is de

jour

, de

jour

, die is
De dag van Poel'petaat!

KANTEKLEER

tot Fazante

Moet ik daar ook
Heen gaan?

FAZANTE

teeder

Nu 'k weet, hoe hoog jij staat, verlang ik niet
Meer, dat je gaat.

KANTEKLEER

weemoedig

Maar je gaat er wel heen!

FAZANTE

behaagziek

Ik moet je zonglans op mijn sleepstaart toonen.
Ik kom terug. Blijf hier.

MEREL

Ja, 't is veel beter
Dat hij zich excuzeert.

KANTEKLEER

op zijn hoede

Waarom?

MEREL

levendig

Maar dáarom!

Opnieuw in extaze

Zoo'n Haan, o!!

KANTEKLEER

tot Fazante

Kom je gauw terug?

FAZANTE

Ja! Ja!

zacht, voor zij vertrekt

Je ziet, de zwàrte Meerl is zelfs verrukt!

Vliegt weg

Vijfde tooneel

Kantekleer, Merel

KANTEKLEER

nonchalant, tot Merel

Fluit je niet meer?

MEREL

ironiesch

Ik ben verstòmd en fluit
Ik nog dan is 't van pùre, pùre, pùre
Bewondering! Zoo: hù, hù!! 't Is heusch pràchtig...

KANTEKLEER

naïef

Je bent nog niet zoo kwaad, ik zei 't al aan
Fidel.

MEREL

met diepe overtuiging

Je bent bewondringswaardig; 't is
Heusch kolossaal!!

KANTEKLEER

zedig

O!

MEREL

Om de kippen te
Behagen, hù! haar overtuigen, dat
Je Dag en Dageraad doet rijzen!

KANTEKLEER

Wat??

MEREL

'n Eenvoudig middeltje? Nu ja, maar hoor,
Je moet het toch maar eerst weten te vinden.
Ben jij misschien uitgebroed in 't ei van
Columbus?

KANTEKLEER

Maar...

MEREL

Alle andre Don Juans
Zijn, bij jou vergeleken, stommelingen.
Hij wekt den dag in 't Oosten op om in
Fazantes hart de liefde op te wekken?
En beiden werden wakker!

KANTEKLEER

razend

Hoû je bek!

MEREL

Héel mooi gevonden: 't dakje, dat verguld
Moest worden en verrùklijk, die Atomen!!
De Gouden Ladder!

KANTEKLEER

in pijn

Hoû je sneb, je snavel

MEREL

Dan, plotsling, 'n bui van needrigheid! O neen maar,

Je bent een leùkert of ik heb het mis.

KANTEKLEER

zich inhoudende, kortaf

Ja, ik bèn needrig en ik doe den dag
Toch rijzen.

MEREL

Grappenmaker! Je gelooft toch
Niet zèlf, wat j' haar op de mouw spelt?

KANTEKLEER

Ja, ik
Geloof, dat IK den Dag doe rijzen!

MEREL

Jij?

KANTEKLEER

Het Licht gehoorzaamt aan mijn klaar bevel.
De Zon ook!

MEREL

Als vroeger aan Jozua!
Je bent 'n profeet, maar in je eigen land!
Hij ziet, dat 't dag wordt en roept: kukleku!
Je bent een schalk met je gelieg en met
Je lyrische ontboezemingen!

KANTEKLEER

Schelm!

MEREL

verbaasd

Loop je dan zèlf erin? Kom, hoû me niet voor
De mal!

knipoogje

We weten er alles samen van!

KANTEKLEER

JIJ weet het; ik weet nièts. IK open slechts
Mijn ziel als 'k zing.

MEREL

Hij houdt vol: wel, 't is een
Systeem!

KANTEKLEER

Bespot àlles maar dàt niet, zeg 'k je,
Wanneer je vriendschap voor me hebt.

MEREL

'k Aanbid je!

KANTEKLEER

Dat hoëft niet.

MEREL

Mag ik niet een god aanbidden,
Die zegt: Er zij licht! en er was licht?

KANTEKLEER

O,
Schei uit!

MEREL

Mijn beste jongen, neen, 't is niet
Van mij te vergen: Ik loop er niet in.

KANTEKLEER

Jij loopt nooit; jij, jij huppelt altijd! Maar
Zie jij dan niet mijn hevige öntroering?
Wees niet altijd geestig!

MEREL

Ik kan niet zoo
Gemoedvol zijn als jij.

KANTEKLEER

Mijn leven hangt
Af van dit oogenblik. O, laat mij je over-
Tuigen, al ware 't maar eéne seconde!
Ik wil in je ziel zien!

MEREL

Hè??

KANTEKLEER

Een keer maar,
Eén keer maar diep en weten of je mij
Gelooft?

MEREL

Nou, òf ik je geloof!

KANTEKLEER

Geloof je,

Dat mijn gezang levenskracht kost?

MEREL

Bepaald!

KANTEKLEER

Begrijp je me?

MEREL

Ik snàp je, hoor!

KANTEKLEER

Om toch

Te klaterkraaien als ik kraai moet ik

Toch wel...

MEREL

Lòngen bezitten, oude jongen!

KANTEKLEER

Wees

Toch èrnstig: wij zijn vogels toch met vleùgels!!

MEREL

Ja, net als de engeltjes in 't Paradijs.

KANTEKLEER

Om toch met gorgelkreet het uchtendkrieken

Te bezweren, moet ik...

MEREL

Vroeg uit de veêren!

KANTEKLEER

O, dorre geest! Maar 'k wil nog niet af laten!

'k Beklaag je, zwarte meerl, Obscure Merel!

MEREL

Roemruchte Haan, jij Vuuraanbidder!

KANTEKLEER

Weet

Jij wat zijn Dag en Dageraad? Weet jij

Wat wekken is wat sluimert en wat is

Pógen te doen gloeien, weet jij wat is

Verheven eerst? Neen, neen, dat weet jij niet!

'k Veràcht je! En dat roze, broze slakje,

Dat heél alleen met zilvrig spoor een takbos
Beteekent, acht ik hóog!

MEREL

En pik ik òp!

KANTEKLEER

O, dat is schandlijk...!

MEREL

Maar jij liet het liggen
Met al je hoogachting!

KANTEKLEER

Om voor de grap
En geestigheid een levensvlam te dooven.
Je hebt niet meer hart dan je ziel hebt. Ik
Bréek met je.

MEREL

'k Heb nu eenmaal geest.

KANTEKLEER

Het is wàt!

MEREL

wordt bits

Nu goed, ik dacht je een oog'nblink te verstrooien.
'k Schei er meê uit. Slik maar wat jou vijanden
Je voór zetten.

KANTEKLEER

Wat meen je?

MEREL

Speel maar voor
De Zonnevogel!

KANTEKLEER

Ga jij om met wie
Mij haaten? Wie zijn mijn vijanden?

MEREL

Uilen!
Stomm'rikken!

KANTEKLEER

't Wordt mij heel gemakkelijk

Aan mijn roeping te g'looven als 'k alleen
Uilen tot vijand heb!

MEREL

Wees dān tevreden!
Ze willen omdat zij te veel verlichting
Hebbe' overdag de meter sluiten.

KANTEKLEER

Wat?

MEREL

Je keel.

KANTEKLEER

Door wie?

MEREL

Een bloedverwant. Een haan,
Een kēmphaan, die je zal op wachten.

KANTEKLEER

Waar?

MEREL

Bij Poel'petaat.

KANTEKLEER

minachtend

Pff!

MEREL

't Is een van die vecht-
Majoors, die moes van ons zoû maken als wij...

Ziet Kantekleer weggaan

Waar ga je heen?

KANTEKLEER

Naar 't Parelhoen.

MEREL

O ja,
'k Vergat heelmaal, dat wij vogels van eer
Zijn.

ironiesch

Ga er nièt heen!!

KANTEKLEER

Ik ga er wèl heen.

MEREL

ironiesch

Doe 't nièt!

KANTEKLEER

Ik doe het wèl...Maar zeg toch: kon jij
In die bloempot??

MEREL

Natuurlijk!

KANTEKLEER

Dat geloof
Ik niet.

MEREL

Maar kijk dan: 'k trek mij samen en
Loer door dit gaatje wat er op de wereld...

Merel in pot

KANTEKLEER

Gebeurd?

Slaat geweldig met wiekslag pot om

Kijk liever naar den hemel! Daár!!
Laag-bij-den-grondsche geesten, 'k woû je wel
Allen, al ware 't maar door één rond gaatje
Doen kijken in de lucht en dat met één
Slag van mijn vleugel!

Derde bedrijf

Moes- en bloementuin

Eerste tooneel

*Parelhoen, Kippen, Eenden, Kuikens; daarna Fazante, Merel, Fidel; onzichtbaar Koor
van Wespen, Bijen en Krekels. Als het gordijn op gaat groot gekwaak en gekwakkel*

PARELHOEN

levendig, gaat van de een naar den ander

Bonjour, bonjour...wat zeg je van zooveel

Gasten, die tusschen mijn komkommers zich
Verdringen op mijn jour?

KOOR

in de lucht

‘Zoemen wij samen...’

PARELHOEN

tot een Kip

Ja, 't is mijn laatste ontvangdag!

KIP

Wat pompoenen!

PARELHOEN

Griezelige vormen, hé! Ik hoû héel veel
Van dat soort bibelots!

KUIKEN

bek in de lucht

Wordt er gezongen?

PARELHOEN

Ja.

KOOR

‘Zoemen wij samen’...

PARELHOEN

Ik heb de Wespen
En ook de Bijen...

tot een Kip

Bonjour!

Zij beweegt zich druk

KOOR VAN BIJEN EN WESPEN

‘Zoemen wij
Samen; verzuimen wij ooit
Aan weizoom en woudzoom te zamen te zoemen...?
Zoemen wij samen; verzuimen wij ooit...’

FAZANTE

komt op, lachende, tot Merel

Dus was jij gevangen?

MEREL

vertelt wat hem gebeurd is

Als onder 'n hoedje!
'k Ging in de pot, bepaald; maar 'k ben nu weêr
De pot uit.

Kijkt om

Is Kantekleer niet hier?

FAZANTE

verwonderd

Hij dan? Kómt

FIDEL

kop uit kruiwagen, van waar hij uit de hoogte het gewoel beschouwt

Ik hoop, dat hij nog van idee
Verandert.

MEREL

Wât? Fidel in den kruiwagen?

FIDEL

schudt zijn kop, stuk ketting rammelt aan halsband

Toen Kantekleer voorbij ging, zwarte Merel,
Heeft hij me alles verteld en heb ik van
Woede mijn ketting stuk getrokken en
Kom ik eens zien.

PARELHOEN

ziet Merel

Zoo, ondeugd, ben jij daar?

KOOR

in de lucht

‘Wij fiedlen en veêlen
Onder struik en struweelen...’

FAZANTE

heft kop op

Een koor?

PARELHOEN

Ja, 'k heb de Krekels.

KREKELKOOR

‘...En wij strijken
Den strijkestok met streelenden streek...’

EKSTER

zwarte rok, witte das, kondigt aan, naar mate de gasten uit gat in haag te voorschijn treden

Heer Ganzerik!

GANZERIK

treedt binnen, luchtig

Wât? Wordt je aangediend?

PARELHOEN

bescheiden

Ja, bij den distelpoort heb 'k een lakei
Gezet.

EKSTER

Heer Woerd van Eendenburg?

EEND

Wat wordt
Je aangediend?

PARELHOEN

Ja, bij de distelpoort...

EKSTER
Mevrouw Kalkoen!

KALKOEN

jaloersch

Laat je aándienen??

PARELHOEN

bescheiden

Ja,
Ik heb den man van de Ekster er van daag
Maar bij genomen...

KOOR

tusschen de bloemen

‘Zoemen wij samen...’

KALKOEN

bek in lucht

En laat je zingen?

PARELHOEN

nonchalant

’k Heb de Wespen en
De Bijen ook...

KREKELKOOR

‘En strijken den strijkstok
Met streelenden streek...’

PARELHOEN

En de Krekels...

KALKOEN

Oo!

PARELHOEN

zeer nonchalant

Ja, hièr Wespen en Bijen; daar wat Krekels...

tot een Kip

Zoo! Bonjour!

KOOR

'Zoemen wij samen...En strijken
Den strijkstok...'

PARELHOEN

tot Fazante

Ik heb in mijn moestuin, 'k meen
In mijn salon ál wat belangrijk is...

FAZANTE

tot Merel

Willen wij achter dezen gieter gaan?

MEREL

De gieter, bijgenaamd de Kaalkop-Grijskop:

Zoodra hij bukt, zie je zijn zilvergrijze
Pruik stroomen uit zijn koopren kalen kruin.

PARELHOEN

vervolgt

'k Heb d'ouden kater.

MEREL

De ongelaarsde kater.

PARELHOEN

Ik heb...

er tusschen door

Bonjour!...onzen heel grooten wijsgeer,
Meneer, Khalkoen tot gast; zijn naam schrijf je met een
H...omdat hij zoo deftig is en wijs.
Hij houdt veel van lezingen over de khunst,
Khunst met een H; hij houdt die tusschen de
Thee-rozen: matinée's met thee, ten minste
Met thée-rozen, of kruisbes-causerieën.
Ik heb alles en iedereen, ik heb
Mevrouw Fazantehen in haar sprookjes-
Japon...en 'k heb de Schildpad...neen, nog niet.
Ze is zeker opgehouden...

druk heen en weêr

FAZANTE

tot Merel

Wie? De Schildpad?

MEREL

Een oude dame, die langzaam maar zeker
Mijlen aflegt in een geruit tailleurtje.

FAZANTE

Kijk, 'n hommel!

PARELHOEN

Ja, ik heb de hommel; hij
Schittert wel aardig...Zoo, bonjour, bonjour!

KIP

kersen vallen

Er vallen kersen!

FAZANTE

Het is een windvlaag...

PARELHOEN

Ja, 'k heb den windvlaag; zeker, 'k heb den windvlaag,
Die nu en dan wat kersen prezenteert,

Maar je kan nooit met hem afspreken: hij
Komt ongeregeld...ik heb, ik heb, ik heb...

MEREL

Ze heeft...ze heeft...het hièr

wijst op voorhoofd; zacht

Kater, 't complot??

KATER

op tak, kijkt toe

Gaat goed. Ik zie al in de verte een héel
Bizondre Hanenstoet marcheeren, door
Den Pauw vooraf gegaan; hij ziet héel

art- Nouveau

er uit!

PAUW

buiten

E...ón!

allen storten naar ingang

FIDEL

Dat draaiorgel-
Gekrijsch...!

EKSTER

Heer Pauw!!

Tweede tooneel

De Zelfden, de Pauw

PARELHOEN

tot Pauw, die binnen komt heel langzaam, kop hoog

O, aangebeden Meester!
Cher Maître, kom toch, bid ik U, hier bij
De Zonnebloemen; pauw en zonnebloem
Is dat niet zeer Burn'-Jones?

ALLEN

om Pauw

Meester! Cher Maître!

KIPPETJE

tot Eend

Een woord van hèm kan kip en kraai lanceeren!

KIPPETJE

is Pauw genaderd, vol emotie

Meester, wat dunkt u van mijn allerlaatst
Gekaak'!??

PAUW

plechtig

Inténs.

Beweging

EEND

bevende

En wat van mijn gekwakkel?

korte stilte

PAUW

orakelt

Harmoniesch-melodieus.

Beweging

PARELHOEN

in verrukking, tot Kippen

Hij zegt bij mij
Altijd zijn oordeel met één woord...

PAUW

Subjectief,
Objectief.

Beweging

PARELHOEN

tot Fazante

Hòe vindt U heer Pauw? Is u
Nerveus?

FAZANTE

Ja, want Kantekleer komt!

PARELHOEN

verrukt

Ach, wáarlijk?
Dan is mijn

jour

een gróot succes!

in het rond

Verbeeldt je,
Kantekleer komt!!

PAUW

zacht

U zal gróoter succes
Nog hebben...

PARELHOEN

opschrikkend

Nòg grooter succes? Maar hòe?

PAUW

Dát zal u zien.

PARELHOEN

Maar zeg mij hoe??

PAUW

Wacht maar!

EKSTER

Meneer de Braekelhaan!

Derde tooneel

De Zelfden; een voor een de Hanen.

PARELHOEN

verschrikt

De Braekelhaan?
Wie is dat?! Is dat een vergissing: 'k kèn
Geen Braekelhaan!

BRAEKELHAAN

wit, met zwarte streepen, of tressen, buigt

Mevrouw!

PARELHOEN

Wat een verrassing!!

EKSTER

Meneer van Ramelsloke!

PARELHOEN

O, mijn God!

PAUW

nonchalant

't Is een der allerlaatst gefokte hanen...
Met grijze poot.

PARELHOEN

Met grijze pooten, O!!

EKSTER

steeds luider

Meneer van Wyandotte, gebruineerd
Staalkleurig...

emotie onder de kippen

PARELHOEN

God, O God, O God, O God!
Mijn jongen!

PARELHAANTJE

aanlopend

Moeder!

PARELHOEN

groetend

M'neer van Wyandotte!

PAUW

nonchalant

Hij draagt zijn kam gekruld met

art-nouveau

Styleering.

PARELHOEN

heen en weêr tusschen gasten en steeds nieuwe Hanen

Art-nouveau

krulkam, O God!

Mijn Heeren! Meesters!! Maîtres!

PARELHAANTJE

O, mama...

PARELHOEN

groetend

Welk 'n éer!

PARELHAANTJE

Mama, er komen er nóg meer!

EKSTER

Meneer de Haan van...

PARELHOEN

Hemel, wie nu weêr!

EKSTER

...Mezopotamië, met een dubbelkam.

PARELHOEN

Een dubbelkam! O, meester Dubbelkam!!

PAUW

Bah, die zoo lang reeds overal geziene
Pooten en kammen! Ik heb u een paar
Zeér nieuwe, zeer bizondere überhanen
Willen bewonderen doen.

PARELHOEN

Dank, meneer Pauw!

tot Fazante, blufferig

Pardon, liefste vriendin, je ziet, ik heb
Meneer Haan van Mezopotamië,
Die komt mij een visite maken...Meester!
Ik ben zóo trots...!

EKSTER

Meneer Haan Orpington
Met stijf geveêrt rondom zijn oog.

PARELHOEN

uitbundig

Met stijf
Geveêrt...o!

MEREL

Ze wordt er krankzinnig van!

EKSTER

Heer Baardhaan van Varna.

PAUW

tot Parelhoen

'n Slavische Haan...

PARELHOEN

vliegt van Orpington naar Varna

O, 't Panslavisme en de Slavische Ziel!
Cher Maître, o!

EKSTER

Meneer...

PARELHOEN

Hemel, wie nu??

EKSTER

Scotch-Grey-roospoot.

PARELHOEN

vliegt naar Scotch-Grey

O, roospoot, ròze pooten!
O rozen om de pooten te lanceeren!
En pootrozen in de mode te pooten!
Wat een verleiding!

EKSTER

Meneer Haan...

PARELHOEN

zeer opgewonden

Het is
Nièt mogelijk, dat er méer Hanen nog zijn!

EKSTER

Van Bekerkam.

PARELHOEN

O, meester, dat is...dat
Is wèl verbijsterend van nooit-geziendheid,
Die kambeker van u!

EKSTER

Meneer de Blauwe
Van Andaluzië.

PARELHOEN

tot de Blauwe

Werd uw blauw ei ook
In de trillende kast van een gitaar

Uitgebroed, zeg, meneer De Blauwe Van Andaluzië?

EKSTER

Meneer de Haan van Langsam.

PAUW

't Is een Tartaar.

ALLE KIPPEN

opgewonden

't Is een Tartaar!

EKSTER

Meneer
Hamburger-Haan, goud-strepig.

ALLE KIPPEN

O, goudstreepge
Hamburger-Haan!

MEREL

G'neral und Excellenz.

PARELHOEN

Mijn garden-moestuinparty wordt beroemd!

Tot den Hamburger

Meester, wat een mooi vest...

MEREL

Van goud-zebra!

PARELHOEN

Van zebra-goud!! O, dat is te veel eer
Voor mijn...voor uw...

EKSTER

Meneer de Haan van Bizmak!

PARELHOEN

De Bizmak-Haan!

grootte agitatie

PAUW

Dat is een Hindoe-Haan.

PARELHOEN

De heele Hindoe-ziel en heel 't Boeddhisme
Straàlt uit zijn oog...

groetend

Meneer de Hindoe-Haan!

EKSTER

De Heeren Haan van Padua...Heer Haan

Van Polen-Holland.

PARELHOEN

 Zooveel had ik nooit
Kunnen gefokt denken door een. O! Padua,
Polen en Holland!

EKSTER

 Heeren Zilverkam
En Goudkam.

PARELHOEN

 En gekamd met zilvre' en gouden
Cascades!!

EKSTER

 Sultanhaan van Bagdad.

PAUW

 Zeer
Duizend-en-Een-Nacht.

PARELHOEN

 O, bizònder Duizend-
Eén-Nacht!

ALLE KIPPEN

 Bizonder, o bijzonder Duizend...

EKSTER

Heer Bantamhaan, met lubben om de pooten.

PARELHOEN

in extaze

Wat rococo! En 't is een dwergjeshaan.
Een dwergjeshaan!

PARELHAANTJE

 Mama, toe, wees toch kalm!

PARELHOEN

Ik kan niet kalm meer zijn: Heer Bantamhaan!
Heer Bayondhaan! Heer Bizmak-haan!

EKSTER

 Heer Haan
Van Eendevlerk, van Kraaienbek, van Gierklauw...
Heer Witte Kemphaan...

PARELHOEN

O, heeft hij geen kam?
Dàt is bewondrenswaardig!

KATER

tot Merel

Kijk, dat is
De vechtbaas en scheermesjes zijn gebonden
Onder zijn maagre teenen.

EKSTER

Heer Haan met
Er-bij gefokt orgaan.

PARELHOEN

Oo!! Meester, Maître,
Meester!

EKSTER

De Heeren Haan van Jam en
Van Cochinchina!

PAUW

trotsende

Pràchtig-immoreele
Hanen van het verdòrven Oosten!

PARELHOEN

O,
't Verdorven Oosten!

PAUW

Vol ziekelijke gratie!

PARELHOEN

begroet

O meesters van de ziekelijke gratie!
Welk 'n eer!...Wat kijkt diè met gemeene oogen
Schuin!

FAZANTE

tot Fidel

En, zèg...Kantekleer?

FIDEL

Hij komt daar aan.

FAZANTE

Zie j' hem?

FIDEL

Hij krabt den grond...

EKSTER

De Ghoondook-Haan,
Met hanekampluim als een parasol.
De Yankee-Plymouth-Rock; de...

KANTEKLEER

verschijnt

Wil jij maar
Eenvoudig aandienen: DE Haan.

EKSTER

vol minachting

DE Haan.

Vierde tooneel

De Zelfden, Kantekleer; Duiven, Zwaan

KANTEKLEER

Vergeef, mevrouw, dat ik u mijn bezoek
Waag te brengen in dit geveêrt.

PARELHOEN

Kom binnen.

KANTEKLEER

'k Weet heusch niet of ik durf: ik heb volstrekt
Geen aangefokte of andre bij-organen.

PARELHOEN

toegevend

Dat doet er niêts toe!

KANTEKLEER

Ik was nooit in 't Oosten.
Ik draag een kam, en waarlijk, 'k weet niet hoe
Het te verbergen, peperroode lellen.

PARELHOEN

U is geexcuzeerd, in uw werkpak.

KANTEKLEER

nadert

Ik heb geen ander kleed, vergeef mij, bid

Ik u, die soberheid - dan al 't Aprilgroen
En àl 't goud van Oktober tot pluimage.
Ik schaam mij zeer. Ik ben alleen de Haan.

Een Haan niet anders dan men nog wel vindt
 In 'n ouden Hoenderhof; een Haan, gemaakt
 Niet anders dan een Haan, wiens silhouet
 Nog wel eens voort leeft op den dorpskerktoren,
 In de kunst van een schilder, ja, zelfs in
 Het simple speelgoed van een kind, gesneden
 Kunstloos uit wit hout...

MEREL

zacht

Ik heb al je beul
 Gezien.

KANTEKLEER

ziet om naar Fazante

Zwijg! Laat zij niets merken.

FAZANTE

behaagziek

Ben jij
 Gekomen om mij?

KANTEKLEER

teeder

't Was niet flink.

PARELHOEN

terwijl Cochinchina-haan zeer omringd is van alle Kippen

Die Haan
 Van Cochinchina zegt vreeslijke dingen!

KANTEKLEER

En ik zeg nooit vreeslijke dingen, schoon
 Ik niet werd te Breda ge-opereerd
 Noch vet gemest tot een kapoen. Maar zeker
 Stroomt snel mijn bloed door mijn leniger lichaam:
 Ben ik ook geen Cochinchinees, ik ben
 Een Haan, een èchte Haan!

FAZANTE

Kom meê in 't woud!
 Ik heb je lief!
 O, eindelijk eens een wezen
 Te zien, natuurlijk, ècht...

EKSTER

De beide Duifjes!

KANTEKLEER

verrukt

‘De beide Duifjes’? Die van La Fontaine?

PARELHOEN

Ik wacht de beide Duifjes...

KANTEKLEER

Nu, gelukkig!

DUIFJES

treden binnen met saut périlleux

Hop!

KANTEKLEER

Duiklen ze!

DUIFJES

Wij zijn Engelsche clowns!

KANTEKLEER

En ik die dacht...! Was 'k weêr sentimenteel!

DUIFJES

Hop! Hop!

KANTEKLEER

‘De beide Duifjes’ zelfs doen kunsten!
O heerlijk zoû het zijn de Waarheid weêr
Te zien, een zuivere blankheid...

EKSTER

De Zwaan!

KANTEKLEER

Goed dan, de Zwaan!

schrikt

Maar hij is zwart!

ZWARTE ZWAAN

Ik heb
Mijn blankheid, zoo banaal, er aan gegeven,
En ik behield mijn lijn.

KANTEKLEER

En je bent niet
Meer dan de schaduw van een echten zwaan!

ZWAAN

beleedigd

Maar...!

KANTEKLEER

Laat mij klimmen op die bank. Ik wil

Zien of nog de Natuur bestaat...heel vèr!
 Ja, 't gras spruit uit; een koe graast, een kalf zuigt
 En, zeggen wij den Hemel, want dit kalf
 Heeft maar één kop!

af van bank

FAZANTE

Kom in het dauwvocht woud,
 Zoo primitief en eerlijk, en wij zullen
 Elkander lief hebben!

MEREL

tot Parelhoen, terwijl Fazante en Kantekleer bek tegen bek praten

Dat botert wel!

PARELHOEN

verrukt

Geloof je? O, ik vind het heerlijk een
 Intrigue uit...te broeien!!

MEREL

ziet door onder vleugel van Parelhoen

Zij is bezig
 Onzen held van de Kam erg op te kammen!

FAZANTE

tot Kantekleer

Kom!

KANTEKLEER

Neen, ik kraai waar ik moet kraaien; hier
 Ben ik van noô, heeft men mij lief!

FAZANTE

Dat g'loof je!
 Neen, neen! Kom in het woud, waar wij weêr zalig
 Twee echte duiven zullen hooren kirren...

KALKOEN

achtergrond

Dames, Heer Pauw...

PAUW

modest

Heer Pauw - Pauw...

KALKOEN

...Zal aan ons

Verlangen gaan voldoen en zijn juweelen

Staart op steken.

PAUW

maakt zich gereed staart op te steken

Wat zal ik zeggen: 't is
Een klein talent meér bij mijn groot genie.
Ik ben...zal ik het noemen, vuurwerkkunstenaar?

PARELHOEN

vurig

Ja...

PAUW

Neen. 'k Noem mij liever pyrobolist.
Puurder en prachtiger praalt niet en pronkt
Het schettrend-scherpe knitter-knattrend vlam-
Geflonker over 't schittrend Scheveningen
En 't overstraald, vuur-overstroomde strand
Dan...

KANTEKLEER

Lieve Hemel, wat vertelt hij toch!

PAUW

IK...

FAZANTE

O, nù begrijp ik wat hij zegt!

PAUW

Puur
Prachtiglijk praal en pronk met mijn zoo schittrend
Schel schuive weeldewaaier, wien ik wel
Wil open wuiven mijn wijd-wijde schatstaart...

steekt staart op

ALLEN

bewonderend

Ooo!! Ooo!!!

KANTEKLEER

tot Fazante

Dat zijn de gansjes, die bewondren!

PAUW

Van chryzolietgruis, smeltend esmerald
En zoó vuurge saffieren, dat 'k vervuurwerk!

KANTEKLEER

't Is 't beestje wè!

EEN HAAN

tot Pauw

Meester, zeg, wie van ons
Brengt ge in de mode?

ANDERE HAAN

Mij, mij, ik gelijk
Een palmenboom!

ANDERE HAAN

Mij, ik lijk een pagode!

ANDERE HANEN

door elkaâr

Neen, mij: kijk naar mijn bek, mijn teen, mijn veêren!

KANTEKLEER

Nu jullie een maskerade gaan beginnen,
Doet de Wind jullie zeggen door een vogel-
Verschrikker!

windvlaag; vogelverschrikker beweegt de mouwen

ALLEN

schrik

Hè!!!

KANTEKLEER

En die lompenafdrager
Spreekt tot dien Schatstaartwaaierheer: Wat zegt
De broek, terwijl hij 'n Vitusdans mimeert:
'Ik was eens in de mode!' En wat de hoed,
Dien 'n bedelaar niet meer woû hebbe' en nu
Is de verschrikking voor vinkjes en Sijsjes:
'Ik was eens in de mode!' En wat de jas?
'Ik was eens in de mode!' En bei zijn mouwen
Die niemand repareert, willen den Wind,
Dien zij de Mode denken, grijpen en
Omhelzen...hiér vallen zij, wêg is de
Wind!

PAUW

tot verschrikte Dieren

Idioten!! Geén Ding spreekt!

KANTEKLEER

Dat zegt
De Mensch van ons!

PAUW

zacht, tot wie hem omringen

Hij is boos, dat ik deze

Hanen hier bracht!

ironiesch, tot Kantekleer

Wat zegt U van die Heeren

Met hun schitterende pluimage?

KANTEKLEER

Wat

Ik zeg? Dat zij gefabriceerde hanen
 Zijn, uitgedacht door vreemd gehersende
 Fokkers van pluimvee, die om 't dolst gehoendert
 Uit te broeien, van de' een een kip, van de' ander
 Een kam namen of lel en zoo die monsters
 Vervaardigden, die niets meer hebben van
 Een Haan en beter op hun plaats zijn in
 'n Catalogus dan in een hoenderhof
 Onder de hoede van een ouden hond. Al die
 Gekrulde en dwars door een verkronkelde
 Beesten zijn pluimveefoksel maar niet glad
 Gestreken en gestreeld door 't moederlijk
 Liefkoozende gebaar van de Natuur
 En 'k zeg, dat al die haangedrochten, zonder
 Stijl, schoonheid, lijn, en wier lichamen zelfs
 De zachte ellips van 't ei verloren, schijnen
 Te doemen uit Apocalyptische
 Rennen en hokken! En ik zeg dit, Zon!
 Dat de eenge plicht eens Haans is te zijn een
 Scharlaken kreet, die schalt en is een Haan
 Niet dàt, dan geeft het niet of hij krulveêrig
 Of kegelvormig is.

EEN HAAN

Hoe moet hij doen
 Om 'n Haan te zijn?

KANTEKLEER

Alleenlijk denken aan
 Zijn kukelkraai!

HAAN

hoog

Wij denken er steeds aan!
 En hebben die gedachte meêgedeeld!

KANTEKLEER

Aan wie?

Vijfde tooneel

De Zelfden. Drie springende, kleine Hanen

EERSTE

Aan mij!

TWEEDE

Aan mij!

DERDE

Aan mij!

ALLE DRIE

Cher Maître!

Aan ons!

EERSTE

Uw stem?

TWEEDE

Bas?

DERDE

Tenor?

KANTEKLEER

Wat moet dat?

Een intermezzo?

PARELHOEN

Neen, een interview.

EERSTE

Kraait u de borst uit of kraait u wellicht uit
De keel?

KANTEKLEER

De borst? De keel?

TWEEDE

Spreek toch: het is
Voor een enquête.

KANTEKLEER

Voor?

DERDE

Voor een enquête,

Omtrent de Hanenkraaibeweging.

EERSTE

Is

U, Meester, zéer sober bij 't eerst ontbijt?

KANTEKLEER

verdedigt zich

Wie is ù toch, die zoo netelig weet
Te vragen en niet los laat?

TWEEDE

Ik ben, Meester,
Kukeleku-graaf...

DERDE

Kukeleku-loog.

EERSTE

Kukeleku...

KANTEKLEER

Schei uit!

wil weg

TWEEDE

U mag niet verder
Voor u geantwoord heeft!

KANTEKLEER

verschrikt

Maar ik...

DERDE

Heeft u
Bepaalde neigingen?

KANTEKLEER

Ontelbare!

EERSTE

Waartoe voelt u zich aangetrokken?

KANTEKLEER

Tot

Mijn kippen!

TWEEDE

Kan u ons iets mededeelen
Omtrent uw zang?

KANTEKLEER

Dien zing ik, dat is alles.

DERDE

En als u uw zang zingt?

KANTEKLEER

Klatert hij los!

EERSTE

Volgt u bijzondere regels?

KANTEKLEER

Ik...?

TWEEDE

Hoe leeft u?

KANTEKLEER

Kraaiend!

DERDE

Waarom kraait u?

KANTEKLEER

Omdat ik leef.

EERSTE

Hoè zingt u?

KANTEKLEER

Zoo goed ik maar zingen kan.

TWEEDE

Scandeert u anapestisch of daktylisch?

Kukelekù of liever Kùkeleku?

slaat maat met wíek

KANTEKLEER

Hij wil me te lijf!!

DERDE

Rhythmeert u een-een

Twée of wel: Eén-Drie of drie-een of vièr?

EERSTE

Wat is in één woord uw dynamisch schema?

MEREL

Wic biedt er wat voor mijn dynamisch schema!

TWEEDE

Waar plaatst u het accent? Op

Kú??

KANTEKLEER

Waar ik
't Accent plaats?

DERDE

Of plaatst u het op

kelù?

KANTEKLEER

Kelù??

EERSTE

Enfin, welke is uw school?

KANTEKLEER

Een school
Voor hānen?

TWEEDE

Maar er zijn er toch, die kraaien
'Kùkelekù', anderen 'Kikeleki'!

DERDE

Men is kukelekist of kik'lekist!

KANTEKLEER

Kukelkist? Kikelkist?

EEN HAAN

De eenige normale kraai is 'doe-
Deldoe'.

KANTEKLEER

Wie is die Haan?

EKSTER

Een Hindoè-haan.

TWEEDE

Die Turk daar ginds, met zijn rood kamgezwel,
Kraait: 'Koek'rekoe'!

TURK

treedt nader

Ik ben koekvervekist.

DERDE

Bezig u niet, cher maître, in bijzonder

Geval: 'kàkàlaku' voor 'kukelku'?

KANTEKLEER

Dus: 'kaklakist'?

EEN ANDERE HAAN

Ik laat de klinkers weg:

Ik kraai: k! k! k! k!

KANTEKLEER

Droom ik of ben ik

Wakker?

WEDER EEN ANDERE HAAN

U, u, u, u! Heeft u nooit

Gepoogd de medeklinkers weg te laten?

KANTEKLEER

wanhopig

Hoe die Chineezzen, Turken, Arabieren

Vier lettergrepen weten te verhasplen!

ANDERE HAAN

duwt de anderen weg

En ik meng alles door elkaâr en kraai:

'Kukalakoe!' in vrij en soepel rythme.

HANEN

door elkaâr

Ik kraai: 'Kukar!' Ik 'Kukier!' Ik 'Koekoer!'

KANTEKLEER

Wie heeft gelijk?

DE HAAN

van het vrije rythme

Ik, die kraai als ik wil!

Vrijheid is

mijn

wet!

KANTEKLEER

Wie is die met véel

Gezag sprekende haan?

EERSTE

Een wonderknappe

Haan, die nog nimmer kraaide!

KANTEKLEER

Maar ik ben
Een Haan, die kraait!

ALLEN

minachtend

Nu ja! Och, kom!

KANTEKLEER

Ik kraai
Mijn kreet uit, zoo als de roos bloeit.

PAUW

sarcastiesch

Ik wachtte al
Daarop: de roos!!

KANTEKLEER

tot Merel

Nu, moet mijn beul nog langer
Mij martlen doen?

ALLEN

minachtend

De roos!

PARELHOEN

De roos! Spreek toch van bloemen
Niet zóo banaal!

PAUW

Verbuigt u soms

rosa?

KANTEKLEER

Ja, pure pronkpauw, en 'k wil je vergeven
In mijn presentie kwaad te spreken VAN

DE ROOS: ROSAE. O, vuurwerkmaker, heusch

De roos is soms méér van Bengalen dan
Jouw licht is! Toch roep ik iedren Haan op
Om mèt mij te beschermen...

EEN HAAN

verveeld

Wiè dan toch?

KANTEKLEER

DE ROOS: ROSAM,
en te verklaren, dat...

MEREL

ironiesch

Werp jij je op als kampioen?

KANTEKLEER

Ja, VAN DE ROZEN:

ROSARUM...

dat men wèl aanbidden mag...

DE VERVEELDE HAAN

Wiè toch??

KANTEKLEER

DE ROZEN: ROSAS: geurige
Bloemenvorstinnen...

WITTE KEMPHAAN

ruw en uitdagend

Stinkende ploertinnen.

KANTEKLEER

Eindelijk!!

MEREL

In 't rond, op bank en stoel!

KANTEKLEER

tot Kemphaan

M'neer!

FAZANTE

Antwoord toch niet dien vlegel!

KANTEKLEER

tot Fazante

'k Spreek uit de
Hoogte en zoo verklein ik mij niet...

tot Kemphaan

Weet
Dat ik niet toe sta zoo te spreken en
Dat u lijkt...

duwt brutaal kuiken weg

Excuzeer me, jong uilskuiken...
Op 'n kakatoe, met afgeknipten kuif.

KEMPHAAN

woedend

Op 'n kakatoe? Ik 'n kakatoe? Ik 'n kakatoe??

KANTEKLEER

bek tegen bek, veêren op

Ja, 'n kakatoe! Ja, 'n kakatoe, 'n kakatoe!!

Korte Pauze

KEMPHAAN

Ik heb gedurende mijn vechttournee
In Noord- en Zuid-Amerika drie Clayborns
Het onderspit doen delven en ik heb
Twee Sherwoods, drie Smoks en één Sumatra
Gedood en 'k heb - daarom zal niemand zich
Meten met mij zonder van koorts te rillen -
Vijf Red-Games te Cambridge en tien Braekels

Te Brugge neêr gelegd!

KANTEKLEER

En ik, meneer,
 Heb niemand neêr gelegd; integendeel
 Heb 'k vaak geholpen, vaak beschut, beschermd.
 Ik ben wel moedig maar op mijn manier.
 Doe niet zoo angstverwekkend moordnaarsachtig.
 Ik ben gekomen omdat ù hier kwam.
 Een bloem was in mijn bek louter voorwendsel
 Uw stom brutale uitdaging uit te lokken.
 U hapte naar mijn 'roos'! Mag ik uw naam
 weten?

KEMPHAAN

De witte, Wereldkampioen.

KANTEKLEER

De mijne is Kantekleer.

FAZANTE

Fidel!!

KANTEKLEER

tot Fidel

Jij blijft
 Neutraal!

FIDEL

Maar dat is moeilijk, oude jongen!

FAZANTE

Een Haan laat zich niet voor een simple Roos
 Dooden!

KANTEKLEER

Wie 'n bloem beledigt, smaalt zoo wel
 Zon als Natuur.

FAZANTE

tot Merel

Je zei, dat alles los
 Zoû loopen.

MEREL

Alles loopt ook los, behalve
 'n Duel.

PARELHOEN

schelle kreten

O, dat is vreeslijk: 'n five-'o-clock,
Waarop geduelleerd wordt...!

tot Parelhaantje

Wat verschriklijk,
Dat nòg de Schildpad er niet is!

STEMMEN

Tien tegen
Eén, Kantekleer!

PARELHOEN

wijst hare gasten plaatsen aan op bank, stoelen en pompoenen

Gauw, gauw!

MEREL

Ze is zoo gelukkig:
Ze neemt d'honneurs waar in 'n affaire-d'honneur.

FIDEL

tot Kantekleer

Laat je niet slaan: ze zouden allen willen
Je bloed zien vloeien!

KANTEKLEER

triestig

'k Heb nooit kwaad gedaan.

FIDEL

wijst hem den kring, vol gespannen haat

Kijk!!

FAZANTE

minachtend

Kippen, kippen!

KANTEKLEER

richt zich op

Goed maar minstens zullen
Ze weten wie ik ben en wat is mijn

Geheim: weet allen dus, dat ik...

Schriklijke stilte; tot Kempphaan, die ongeduldig wordt

Pardon,
Dappre Kempphaan, maar 'k wil, voor mij te laten
Dooden ook wel iets dappers doen.

KEMPHAAN

trotsch

Hoe zoo?

KANTEKLEER
Mij laten uitjouwen.

FAZANTE

Neen.

KANTEKLEER

Ja, ik wil

Sterven terwijl zij lachen: grijnst en grinnikt,
Leerlingen van de Merel, want

ik

ben 't die

Met mijn gekraai de Zon doe opgaan.

Verwondering. Algemeen geschaterlach

Lacht

Nu iedereen goed?

Tot Kemphaan

Vooruit!!

PADUA-HAAN

als getuige

Vooruit, mijn Heeren!

ALLEN

lachende en zich wringende

't Is om te stikken, om te stikken, om
Te stikken!

MEREL

Ouderwetsche vroolijkheid
Is nog niet dood!

ALLEN

door elkaâr

Hij steekt kraaiend de zon aan!
Stekende de zon aan, kraait hij; Zonnend de
Kraai aan, stéekt hij!!

KANTEKLEER

al vechtende met Kemphaan

Ja, ik geef U het Licht!
Omdat het kraaien van al de andre Hanen
Niet wil doen stralen of doen wijken, is
Dàt niet meer dan een schorre schreeuw en 't mijne...

Ontvangt een slag

STEM

Pang! Op zijn nek!

KANTEKLEER

...Beveelt de zon...

ontvangt slag

STEM

Pang! Op
Zijn bek!

KANTEKLEER

...iederer dag...

ontvangt slag

STEM

Pang! Op zijn oog!

KANTEKLEER

Te rijzen...

Ik

roep de Daagraad op!!

FIDEL

blaft

FAZANTE

snikt

Hoû vol!

EEN HAAN

Jóngens, een bijnaam voor de Daagraad!

ALLEN

trappelend

Ja!!!

Kemphaan stort toe op Kantekleer

FAZANTE

Wat een schok!!

MEREL

De Groote Horizontale!

STEM

Voor Kantekleer?

MEREL

De Daglantaarnopsteker!

KANTEKLEER

steeds pareerende

Merci...gaat met je moppen voort; ik wankel
Al...ik was nooit een kemphaan: ik ben maar

Een hoenderhofhaan...

STEM

Hoû je smoel!

KANTEKLEER

Merci.

Ik...

STEMMEN

Pluk hem, pluk hem, levend!

KANTEKLEER

Ik voel, dat...

...Vooruit! Nòg méer liefs!

STEM

Draai je daglantaren
Maar uit!

KANTEKLEER

Merci...Hoe meer men mij bespot,
Beleedigt, toe schreeuwt, uit lacht...

GEIT

kop boven schutting

Mè! Mè! Mè!!

KANTEKLEER

Merci...hoe beter ik zal vechten...

KEMPHAAN

lacht

Hij
Vechten! Hij 's òp!

FAZANTE

smeekt

Genoeg!

STEM

Zeg, witte: vièr
Geef ik!

FAZANTE

Hij bloedt!

ALLEN

zich oprichtende, achter elkaâr om te zien

Ik zoû 't bloed willen zien!

KEMPHAAN

woedend

Ik zal je villen!

EEN KIP

achter

De kuif van dien Padua-
Haan hindert mij!

MEREL

Hòed! Hoèd!!

Vreeslijk tweegevecht. Men voelt, dat Kantekleer verloren is. Hij rolt zich op tot een bal, als stervende

STEMMEN

door elkaâr

Wat 'n slag! Zijn kam,
Ruk àf! Vermoord hem! Slaat hem dóod! Slacht hem!

FIDEL

Scheidt uit als mensen te schreeuwen!

STEMMEN

op het rythme van de slagen, die vallen op Kantekleer

Ha, op
Zijn oog! Op zijn kop! Op zijn vlerk! Op zijn...

Plotse stilte

KANTEKLEER

*verbaasd, ziet om zich heen. De Kempphaan heeft zich terug gedrongen tegen den haag.
Vreemde ontroering tusschen allen. Kantekleer, bloedende, wankelend, begrijpt niet*

Wat is er?? Wijken zij?? Waarom die stilte?
Wat denken zij uit om mij te vermoorden?

Plots ontroerd, tot Fidel

O, Fidel, wat een vreugde!!

FIDEL

Wat?

KANTEKLEER

Ik lasterd'
Hen! Want zij spotten niet meer; zij beledigen
Mij niet meer! Zij naadren mij en zij zijn
Rondòm mij!!

Inderdaad zijn allen om Kantekleer heen

FIDEL

Omdat de Sperwer daar is!!

KANTEKLEER

ziet op. Een schaduw valt neêr over de bonte menigte, die zich dicht om Kantekleer dringt

De Sperwer!! Komt allen rondom mij heen!

FAZANTE

O, dapp'r en edel hart!

*Voor de tweede maal cirkelt en donkert de Schaduw. Om Kantekleer is niets dan één
groep van geveêrte*

ANGSTIGE KIP

Tweemalen reeds
Cirkelde over ons zijn zwarte schaduw!

KANTEKLEER

roept

Hier, kuikentjes!!

FAZANTE

Neem jij ze onder je vlerk?

KANTEKLEER

Ik moet wel! Hun mama was een machine!

De Schaduw, voor de derde maal, cirkelt, zwarter en zwarter

FAZANTE

oogen op

Hij zweeft vlak boven ons!

ALLEN

in ontzetting

Ooo!!

KANTEKLEER

kraait

Hier ben ik!!!

FIDEL

Hij hoort je schallen...

FAZANTE

Hij verwijdert zich...

Schaduw wijkt

ALLEN

verlucht

Ooo!!

FIDEL

En de kring vormt weêr zich om te zien!

KANTEKLEER

schrikt op

Wat zeg je?

De kring heeft zich weêr geformeerd. Halsen rekken, oogen glinsteren

FAZANTE

Ja, nu willen ze allen, dat
Die dáar je doodt, om zich te wreken op je,

Dat zij bang zijn geweest!

KANTEKLEER

Hij zàl mij niet
Vermoorden! Ik heb mij krachtig gevoeld
Toen aller vijand boven ons de lucht
Verdonkerd heeft! En moed heb ik hernomen,
Bevende voor die andren!

Hij loopt toe op Kempphaan

KEMPHAAN

verwonderd

Zijn zijn krachten
Zoo toe genomen...?

KANTEKLEER

Tot driewerf de jouwe!
Die zwarte schaduw werkte op mij als
Rood op een stier en driemaal heb ik in
De schaduw van een vogel Nàcht gezien!

Kemphaan, achteruit geduwd, bereidt zich zijne messen te gebruiken

FAZANTE

schreeuwt

Pas op! Hij heeft twee stalen sporen aan!

KANTEKLEER

Dat weet ik!

KATER

tot Kemphaan, hooge rug

Haal je scheermesse' uit den koker!

FIDEL

blaffende op kruiwagen

Als hij die niet met rust laat, bijt ik hem
Zijn keel af...

ALLEN

teleurgesteld

Ooo!! Ooo! Ooo!

FIDEL

Wàt jullie schreeuwen!

KEMPHAAN

voelt zich verloren

Vooruit dan maar!

FAZANTE

Hij licht zijn klauw al op!

KEMPHAAN

slag met poot

Verrek dan!

Hevige kreet, terwijl Kantekleer ontwijkt

O!!

Kemphaan valt neêr

STEMMEN

Wat is dat?

MEREL

huppelend, heeft gezien

Niets! Hij heeft
Zich allerhandigst met de linkerklauw
De rechterklauw gehakt!

ALLEN

jouwen Kemphaan uit, die weg hinkt

Hú!!!

FIDEL EN FAZANTE

om Kantekleer, wezenloos, uitgeput

Kantekleer!

Wij

zijn het! De Fazante! En ik, Fidel!!
Spreek dan een woord!

KANTEKLEER

De zon zal morgen rijzen!

ALLEN

juichende

Hoera!!

KANTEKLEER

zich achteruit werpende

Wèg!! Want ik wéet wie jullie zijn!

FAZANTE

Kom meê in 't woud, waar èchte dieren zijn!

KANTEKLEER

Ik blijf!

FAZANTE

Nu je weet hoe zij zijn?

KANTEKLEER

Ik blijf!

FAZANTE

Wil je hiêr blijven?

KANTEKLEER

Niet voor hen maar voor
Mijn zang. Hij zoû zoo klaar niet schallen, elders...
Om den Dag te verwittigen, dat hij
Steeds rijzen moet, zal ik steeds kraniger
Zingen! Wèg, allen, wèg!! Ik heb niets meer
Dan mijn zang en gekraai...Kuke...niets meer
Dan mijn gekraai...Dàn wil ik ook goed kraaien!
...leku! Maar zing ik met falset stem, zing
Ik uit de borst? En hoe scandeer ik: één,
Drie...? Kukele...En mijn klemtoon? Dat alles
Maakt me in de war! Twee-twee, drie-één! Koekoer!
Sedert men mij daarover onderhield...
Kikir! Mijn schema...kukeléku...ach
Ben ik verward in regelen en scholen!

Een arend zelfs zoû vallen, zoo zijn vlucht
 Door hem geanalyseerd werd...En kúke...
 Ik kàn niet kraaien meer; ik, die wel wist
 Waaròm ik kraaide, nooit nog hoè ik kraaide!
 Ik heb niets meer! Ze ontnamen alles mij!
 Zelfs mijn gekraai! O, hoe vind ik dat weder!!

FAZANTE

opent vleugelen

Kom in het woud!

KANTEKLEER

stort zich op haar

Ik heb je lief, lief, lief!

FAZANTE

Waar nooit der vogelen geluid geleerd werd!

KANTEKLEER

Gáan wij dan! Maar...ik wil toch zeggen aan...

FAZANTE

Kòm in het woud!

KANTEKLEER

Aan àl 't Gepoelpetaat,
 Dat onder 't latwerk hier verzameld is...
 Dat al die dolle Hanen er van door
 Gaan naar hun luxe-eetbakken zoodra zij
 Geroepen worden!

MENSCHSTEM

buiten

Piet! Piet! Piet! Piet! Piet!

Alle de Hanen en kippen, onweêrstaanbaar, dringen naar den uitgang

KANTEKLEER

Al hun snobisme gaat niet verder dan
 Hun honger gaat!

FAZANTE

Kom meê!

STEMMEN

Zij wil hem schaken!

KANTEKLEER

Ja, ik kòm meê!

MENSCHESTEM

Piet! Piet! Piet! Piet! Piet! Piet!

PARELHOEN

Mijn jour is afgeloopen!

KANTEKLEER

Kom, wilde Fazante!

PARELHOEN

Je gaat dus op de vlucht?

KANTEKLEER

Ja, om mijn zang
Te redden!

beiden af

PARELHOEN

tot Parelhaantje

Kind, ik ben dóodmoê maar toch
Was 't een pràchtige jour!...Adieu!!

tot wegwirrelende gasten

Tot Maandag!
Tot ziens! En au revoir!!!

EKSTER

dient aan

Mevrouw de Schildpad!

Vierde bedrijf

*De Nacht van den Nachtegaal. Midden in het Woud. Zwaar gewortelde eiken.
Paddestoelen. Spinneweb. Beek, die watervalt. Windebloem. Avondstemming*

Eerste tooneel

Konijnen, in het verschiet. Vrede en frische. Vogelkoor

EEN KONIJN

't Is 't uur, dat plechtig twee grasmuschjes, één
Met zwarte kuif en 't andre bruingekaperd

Het eerste komt uit 't woud en langs het riet
Rijst 't andere op - de avondbede zeggen...

STEM

in gebladert

God van de Vogels...

ANDERE STEM

Liever - want wij moeten
 Elkander goed begrijpen en de god
 Der gieren is niet een rechtzinnig god -
 God van de Vogeltjes...

DUIZENDE STEMMEN

in gebladert

Van de Vogeltjes...

EERSTE STEM

Die om ons licht te maken lucht ons blies
 In onze beentjes, die om ons heel mooi
 Te maken luchteblauw en zonneglans
 Ons wierp op onze veërtjes: wees bedankt
 Voor dezen mooien dag en voor de bron,
 Waar wij ons leschten en voor al de korrels,
 Die onze snaveltjes zorgvuldig pelden;
 Bedankt voor onze uitnemend kleine oogjes,
 Die ziën der menschen tallooze en onzichtbre
 Vijanden; wees bedankt ons, hoveniers,
 Voorzien te hebben met goed, klein gereedschap
 Uit blond of donker hoorn, tuinschaartjes en
 Rupstangetjes...

TWEDE STEM

Wij zullen morgen strijden
 Tegen den brand in 't koren en bladziekte.
 Vergeef, God van de vogeltjes, deze avond
 Ons onze vergeeflijke zonden en
 Vergeef ons twee, drie aalbesstruiken te
 Hebben geplunderd...

EERSTE STEM

Wil ons laten slapen:
 Adem de vaak over onze ronde oogjes,
 Driemaal gëoogleed. Zoo ons de ongerechte
 Mensch steenen toewerpt en ons zoo beloont
 Voor àl ons zingen en voor onzen strijd
 Tegen de koren-wurmen, die zijn brood

Belagen, zoo één onzer in zijn net
 Gevangen blijft, doe, Heer, ons dan herdenken
 Den heiligen Franciscus van Assisi,
 Dat wij, den mensch zijn jacht op ons vergeven,
 Omdat één mensch gezegd heeft: Mijne kleine
 Broeders, de vogeltjes...

TWEEDE STEM

toon van litanie

En gij, o heilige
 Franciscus, groote zeegenaar onzer wiekjes...

DUIZENDE STEMMEN

in de bladeren

Bid voor ons!

EERSTE STEM

Prediker der zwaluwen
 Biechtvader van de Vinkjes...

ALLE STEMMEN

Bid voor ons!

EERSTE STEM

Heilige Droomer, die geloofdet aan
 Der voogden ziel...

ALLE STEMMEN

Bid voor ons!

EERSTE STEM

En voorzie
 Ons, heilige Franciscus van Assisi,
 Van gerstekorrels...

TWEEDE STEM

Gerstekorrels...

ANDERE STEM

Gierstekorrels...

EERSTE STEM

Zoo zij het...

ALLEN

gesuis door het woud

Amen!

KANTEKLEER

komt uit hollen boom

Ja, zoo zij het: Amen!

*Maneschijn. Blauwige schaduw. Maanstraal door spinneweb in zilveren gepoeier.
Fazante komt uit zelfden hollen boom*

Tweede tooneel

Kantekleer. Fazante. Nu en dan Konijnen en Specht

KANTEKLEER

Het varenveld druipt zilver van de maan:
Nu, in de nacht...

SPIN

zachte, bevende stem

Hoop lacht!

FAZANTE

Dank, lieve Spin!

KANTEKLEER

Nu, in den nacht...

FAZANTE

tegen hem aan

Zullen we elkaâr beminnen!

KANTEKLEER

Al die konijnen, die ons zoo begluren,
Dat is...

*Fazante slaat bruusk met vleugels. Konijnen, verschrikt, vluchten naar alle zijden:
witte achtersten steken nog uit hollen*

FAZANTE

komt terug

Daar! Heb je mijn woud lief?

KANTEKLEER

Ja, want
Ik heb reeds aan zijn zoom mijn zang terug
Gevonden. Laat ons onzen tak bespringen:
Ik kraai vroeg morgen-ochtend.

FAZANTE

gebiedend

Eénmaal slechts!

KANTEKLEER

Ja.

FAZANTE

'k Sta, sedert een maand, slechts eens per dag
Te kraaien toe.

KANTEKLEER

zich schikkend

Ja.

FAZANTE

Rijst de zon er later
Om?

KANTEKLEER

geeft toe

Neen, hij rijst tòch...

FAZANTE

Zonder zoo veel moeite,
Verkrijgen we ook wel Dag en Dageraad.
Is de lucht minder karmozijn, omdat
Je éénmaal maar kraait?

KANTEKLEER

Neen.

FAZANTE

Dus...? Geef mij een kus...

steekt bek toe

Je bènt niet bij je kus...! Kus beter, toé!

Vindt kus zwak, komt terug op haar idee

Waarom je te overkraaien: je verspilt je
Stemmateriaal. De dag, dat is heél mooi,
Maar 'n dier moet léven; o die mannetjes,
Als wij er niet waren, zouden zij steeds de
Dupe worden!

KANTEKLEER

overtuigd

De vrouwtjes ZIJN er!

FAZANTE

Daarbij is 't, als ik slaap, toch wèl barbaarsch
Zoo veelmalen te kiekelen.

KANTEKLEER

verbetert

Te kuuklen.

FAZANTE

Te kiekelen.

KANTEKLEER

Te kúkelen.

FAZANTE

kop naar boom, roept

Heer Specht!

Tot Kantekleer

Ik consulteer een zeer geleerde vogel.

Met 'n groenen Akademie-rok. Wat zegt men...

*Tot Specht, die verschijnt uit rond gat, boven in boom, in amandelgroenen rok,
geel vest, roode kalot.*

Ik kiekel...of ik kukel...als men kraait??

SPECHT

professoraal

Beiden.

KANTEKLEER EN FAZANTE

tegen elkaâr, triomfantelijk

O, zoo!

SPECHT

Kieklen is teederder,
Kuúklen, hartstochtelijker.

verdwijnt

KANTEKLEER

Voor jou kiek'l ik.

FAZANTE

Ja, maar je kúkelt voor je Dageraad.

KANTEKLEER

loopt op haar toe

Ben je jaloersch?

FAZANTE

wijkt, behaagziek

Hoû je veel meer van Haar?

KANTEKLEER

waarschuwt met kreet

Pas op: een net?

FAZANTE

springt ter zij

'k Viel bijna neêr!

KANTEKLEER

kijkt naar het net

Verduiveld!

FAZANTE

Een net, dat màg niet. Wet van vier-en-veertig.

KANTEKLEER

lachend

Weet jij dat ook?

FAZANTE

Je schijnt m'neer, te vergeten,
Dat je de eer hebt edel wild te minnen.

KANTEKLEER

weemoedig

't Is waar, wij zijn niet van één zelfde ras.

FAZANTE

springt tot hem op

Ik wil, dat je me nog hartstochtelijker
Als haar bemint!

SPECHT

verschijnt

Dàn haar bemint...

KANTEKLEER

kop op

O, 't is
Maar flirt- en conversatietaal!

FAZANTE

tot Specht

En klop,
Meneer taalkundige, een andren keer
Drie malen met je snavel, als gewoonlijk.

SPECHT

verdwijnt

Goed.

FAZANTE

tot Kantekleer

Hij dringt zijn puntsneb tusschen schors en stam,
Maar 't is een groót geleerde.

KANTEKLEER

afgetrokken

Waarín, groot?

FAZANTE

In vogeltaalkunde.

KANTEKLEER

Zoo?

FAZANTE

Want je weet, toch:

Vogels, wanneer zij bidden, uiten zich

In 't Hollandsch, en blank-vers, maar zoodra zij

In 't kreupelhout te zamen babbelen,

Spreken zij hun èigen kristalleklaar,

Eén lettergrepig taaltje.

KANTEKLEER

Ach, wat. Japansch.

SPECHT

klopt met bek driemaal tegen boom

KANTEKLEER

Kom binnen.

SPECHT

verontwaardigd

Wat? Japansch!

KANTEKLEER

Ja. Enklen zeggen:

'Tio! Tio!' 'En andren: 'Tzoei, tzoei!'

SPECHT

'Vogelen', sedert Aristófanés,
Spraken steeds Grieksch.

Verdwijnt

KANTEKLEER

springt naar Fazante

Schei uit toch, met je Grieksch!

Zij trekkebekken

FAZANTE

tot Kantekleer

Ben ik alles voor je?

KANTEKLEER

Zeker, maar...

FAZANTE

En schitter ik je tegen, in mijn gouden,
Orientaliesch fee-gewaad met groene
Mouwen?

KANTEKLEER

Ja, als het stralende bevel
Altijd te aanbidden wat rijst uit het Oosten.

FAZANTE

ongeduldig

Laat tòch je verre Daagraad: geef de voorkeur
Aan die, vlàk bij, je in mijn oogen doet rijzen!

KANTEKLEER

O nooit zal ik vergeten hoe we een morgen
Samen geloofden aan mijn roeping, hoe,
Toen liefde ontlook in 't uur van heldendaad,
Ik goud je veêren zag van Dageraad!

FAZANTE

Die Daagraad, o die Daagraad, pas op!!
Ik word dól van die Dageraad!

KANTEKLEER

droog

Wörd dol!

FAZANTE

Ik heb in de boschvlakte ontmoet...

Zij breekt af, opzettelijk

KANTEKLEER

kreet

Wie? De

Fazantehaàn??

heftig

Zweer nooit meer de boschvlakte
Te naderen.

FAZANTE

is zich haar macht bewust, springt op hem toe

Zweer mij meer lief te hebben
Dan wàt ook!

KANTEKLEER

smartelijk

O!

FAZANTE

Nooit meer te kraaien dan
Eén kreet!

KANTEKLEER

Dat 's afgesproken.

Men hoort: klop! klop!

Binnen!

SPECHT

toont net

Den boer heb ik beluisterd. Hij pocht hoog

In dit net de Fazantehen te vangen!

FAZANTE

Laát hem pochen!

SPECHT

En op de hoeve haar
Lévend te houden!

FAZANTE

Levend!! Mij, gevangen!

Tot Kantekleer verwijtend

Op jouw hoeve!

KANTEKLEER

konijn glipt te voorschijn uit hol

Jawel, daar gluuft 'n konijn!

KONIJN

waarschuwend

Je weet, als je op de veêr trapt...

FAZANTE

tot konijn, hoog

Vriendje, ik weet
Alles van netten af, bang ben 'k alleen
Voor jachthonden.

Tot Kantekleer

MIJ, levend, op jou hoeve!
Die jij betreurt!

KANTEKLEER

beleedigde onschuld

Ik?

FAZANTE

tik van wiek tegen konijn, om hem te doen verdwijnen

Voor jachthonden! Wacht.
Ik ga een beetje, om hun neuzen te leeren
Snufflen, het gras en kruid door trippelen.

KANTEKLEER

Ja, leer ze snuiven!

FAZANTE

komt terug op haar tred

Je betreurt je hoeve?

KANTEKLEER

stijgende verontwaardiging

Ik? Ik?? Ik???

Fazante af Tot Specht

Komt ze niet terug?

SPECHT

ziet uit van hoogen boom

Neen.

Derde tooneel

Kantekleer, Specht

KANTEKLEER

Hoû

De wacht. Ik heb te spreken.

SPECHT

nieuwsgierig

Met wie?

KANTEKLEER

Met
De Meerl.

SPECHT

Ik dacht, dat jullie niet elkander
Konden uitstaan?

KANTEKLEER

Ja bijna, maar met zwart
Gemeerelte loopt alles toch goed los
En 't amuzeert hem me op de hoogte te
Houden.

SPECHT

versteld

Komt hij dan hier?

KANTEKLEER

nu Fazante weg is, zorgeloos en lichtzinnig

Neen, maar die winde-
Bloem, die tusschen de blauwe regen bloeit,
Tegen zijn tralies aan, correspondeert
Door onderaardsche wortelleidingen
Met déze witte windebloem, die trilt
Aan den boord van het water, zoo dat wie
Spreekt in den kelk...

Nadert windebloem; bek in kelk

Hallo!!

SPECHT

Dat is weêr Grieksch!
Van 'Allôs': 'n ander: men spreekt met een ánder.

KANTEKLEER

Hallo! Merel!

SPECHT

Hoe onvoorzichtig! Juist
Tusschen de windebloemen diè te kiezen!

KANTEKLEER

luchtig

Jùist die, omdat die open blijft des nachts!
Als de Meerl antwoordt, brommelt de bij, die
Sluimerde in den kelk en ontwaakt en wij...

BIJ

in Windebloem

Vrrr!!

KANTEKLEER

alert

De bij!

Tot Specht

En wij 'convòlvuluseeren'.

SPECHT

keurt af dit neologisme

Wat? 'Convòlvuluseeren!!'

KANTEKLEER

luistert, in kelk

Hoe? Van morgen...??

SPECHT

nieuwsgierig

Wat toch?

KANTEKLEER

ontroerd

Zijn dèrtig kiekentjes geboren?

luistert

En Spits is ziek?

Iets verhindert hem te luisteren

O, waterjuffertjes; haar
Vleugeltjes knarsen! Geen contact verbreken,
Hoor, Dames!

luistert

Draait Jan-Karel om Fidel
Te stroopen??

tot Specht

Ach, jij kènt Fidel niet!

luistert

O!
Zonder mij gaat alles av'rechts-verkeerd!

tevreden

Eén rommelboel!

SPECHT

waarschuwt

Fazantehen, die komt!

KANTEKLEER

luistert steeds in windebloem

Hè??

SPECHT

zeer zenuwachtig

Schei uit toch!

KANTEKLEER

Hebben al de Eenden onder
De kar geslapen?

SPECHT

Psstt!

Vierde tooneel

De Zelfden. Fazante

FAZANTE

sluip aan, dreigt Specht

Gauw weg!

Specht vlug weg. Fazante beluistert

KANTEKLEER

luistert, zeer geïnteresseerd

Waarachtig??

Alle de kippen? Maar...o neén! Ja? Wat
Je zegt!

Specht langzaam op; poogt Kantekleer achter Fazante te waarschuwen

SPECHT

Pssst!

FAZANTE

keert zich woedend om

Wil je wèl...

Specht haastig weg, stoot zich

KANTEKLEER

Een oûde Haan??

Even ongerust

Dus àlle kippen?

Meer en meer gerust gesteld

O, nu goed! Nu goed!!

Een gróotvader!...Of ik kraai? Zéker, maar
Ver van hier, bij den vijver...

FAZANTE

verwonderd

Wat??

KANTEKLEER

even bitter

Fazante-
Hennen vergeven niet hoenderhofhanen
Roem vollen arbeid meer dan haár te minnen.
Ik arbeid dus aan 't ochtendkrieken in
't Geheim!

FAZANTE

dreigende, achter hem

O!!

KANTEKLEER

in windebloem

Zoodra haar schoon oog zich sluit...

FAZANTE

verteederd

Ah!

KANTEKLEER

En zij sluimert, de allerliefste...

FAZANTE

verrukt

Aah!!

KANTEKLEER

Ga 'k er van door!!

FAZANTE

woedend

Ooo!!

KANTEKLEER

Om vèr, in de dauw,
Zoo vele keeren te kraaien als noodig
Is en zoodra de Schaduw ik zie wijken,
- Zonder mijn allerlaatsten kreet te slaken -
Keer ik terug, geruischloos op den tak
Naast haar en wek ik haar met zacht gekô...
Of mij de dauw verraad?

lacht

O neen, met 'n vleugel-
Slag schud ik al die parels van mijn pooten...

FAZANTE

achter hem

Schudt je al die parels...??

KANTEKLEER

wendt zich om

Ai!

in windebloem

Neen, niets...Ja! Láter...

FAZANTE

hevig

Dus niet alleen stel jij toch steeds belang
Of al je hennen trouw je zijn gebleven...?

KANTEKLEER

ontwijkt

Nou!

FAZANTE

Maar oók nog...

KANTEKLEER

Kom!

BIJ

in windebloem

Vrrr!

KANTEKLEER

wiek over windebloem

Kòm!!

BIJ

Vrrr!!

FAZANTE

Bedrieg

Je mij met parels aan je pooten, dauw-
Parels van Dageraad, die ik haat, háat!!!

KANTEKLEER

De Daagraad is mijn daaglijksch Ideaal,
En gróote liefde wordt alleen gekweekt
In schaduw van groót Ideaal.

FAZANTE

woedend heen en weêr

Ik veeg

Met mijne goudigen vlerk àl Ideaal
Wèg!

KANTEKLEER

Wie bèn jij, zeg?

kijken elkaâr boos aan

FAZANTE

Ik ben de Fazante-

Hen, die aan den Fazante-haan zijn gouden
Pluimage ontstal!

KANTEKLEER

En toch een wijfje bleef,
Vijandig wat is Idee, Ideaal!

FAZANTE

schreeuwt

Omhels me en zwijg!

KANTEKLEER

ruwe omhelzing

'k Omhels je op mijn haanhart

weemoedig

Maar beter ware 't met mijn wekkerziel

Je te beminnen.

FAZANTE

Met die Dageraad
Me te bedriegen, in de dauw! Nù wil ik
Dat je met MIJ haar oók bedriegt!

KANTEKLEER

Háar? Wat!

FAZANTE

trippelt, grillig

Ja, 'k wil!!

KANTEKLEER

verschrikt

Wat!?

FAZANTE

Dat je een heelen dag niet kraait!

KANTEKLEER

Niet kràait??

FAZANTE

Een heélen dag niet kraait!

KANTEKLEER

Maar goden!

De Schaduw laten liggen over de
Vallei?

FAZANTE

boudeerend

Wat komt er dat op aan voor de
Vallei?

KANTEKLEER

Wat te lang ligt in schaduw, went
Zich aan den Leugen en verweert zich niet
Tegen den Dood!

FAZANTE

Kraai één dag niet! Dan twijfel
Ik niet meer!

KANTEKLEER

siddert

Ik begrijp wel wat je wil!

FAZANTE

En ik begrijp wel wat jij vreest!

KANTEKLEER

heftig

Ik zal
ledren dag kraaien!

FAZANTE

Als jij je bedroog?

Als de zon zònder jou rees??

KANTEKLEER

vast besloten

Nièt weten! Zoû ik dat

FAZANTE

klagelijk

Kan je 't uur dan niet vergeten
Als 'k wil?

KANTEKLEER

Neen!

FAZANTE

Kan dan niets jou 't uur vergeten
Doen?

KANTEKLEER

Neen! De Duisternis weegt mij TE zwaar!

FAZANTE

Weegt jou te zwaar?! Wil jij de waarheid weten?
Jij zingt alleen om je te doen bewòndren!
Carneo, die je bent!

minachtend-meêlijdend

Je armlijk gekraai
Is om te làche' in 't hel doortrillerd woud!

KANTEKLEER

'k Ben nièt hoogmoedig.

FAZANTE

De Echo moèt wel schaatren
Als zij jou hoort na Nachtegalenslag.

KANTEKLEER

Schei uit!

FAZANTE

loopt hem na

Hoórde jij ooit den Nachtegaal?

KANTEKLEER

Nooit!

FAZANTE

Zijn gezang is zoo vòl toovermacht,...
Dat de' eérsten keer...

een idee

Oo!!

KANTEKLEER
Wat?

FAZANTE
Niets!

ter zijde

Zoo, weegt jou
De Duisternis zwaár!

KANTEKLEER
Wat toch?

FAZANTE

ironiesch, buiging

Niets! Kom, laten
We op tak gaan.

Kantekleer op tak. Zij, ter zijde

Hij weet niet, dat als een nachtegaal
Zingt in 't weêr echoënd woud, en men maar vijf
Minuten meent te luistren, heél de nacht
Is wèg geluisterd, zoo als in een woud
Van Duitsche tooversproke!

KANTEKLEER

van tak af

Wat zeg jij?

FAZANTE

lacht hem uit

Niets!!

STEM

buiten

Is hier de illustre Haan?

KANTEKLEER

kijkt om zich

Wie vraagt
Mij?

FAZANTE

is gaan kijken

Daar, in 't gras!

wijkt terug

O, lieve Hemel, 't zijn...

Afschuw

Het zijn...

Sprong. Zij verbergt zich

Ontvang jij ze!

Vijfde tooneel

Kantekleer, Fazante verborgen in boomstam; Padden

DIKKE PAD

springt uit gras te voorschijn

Wij komen...

Andere padden springen te voorschijn

KANTEKLEER

Drommels!
Wat zijn die leelijk!! Boeh!

DIKKE PAD

eerbiedig

Woud en begroeten den zoo grooten kraaier!

Hand op hart

KANTEKLEER

walging

O, die hand op die buik!!

DIKKE PAD

sprong nader

Wij zijn...

TWEEDE PAD

sprong

Er zes...

DERDE

sprong

Die hier...

VIERDE

sprong

Om u...

VIJFDE

sprong

In 't rond...

ZESDE

Zich komen zetten!

KANTEKLEER

Zet u, mijn heeren!

Allen zetten zich om tafelgrooten paddestoel

DIKKE PAD

Zeker, wij zijn leelijk!

KANTEKLEER

beleefd

Mooi zijn uwe oogen!

DIKKE PAD

beide handen op paddestoel

Wij, zes Ridders van

Den Tafel-Ronde-Paddestoel, fêteeren
 Den Parsifal, die door het wachtend woud
 Zijn hartverheffend hoorngeschal doet schettren.

TWEEDE

Zoo ècht!

DERDE

Zoo vol van de aard!

VIERDE

Toe naar den hemel!!

DIKKE PAD

gezaghebbend

Waarbij de Nachtegaleslag nièts is!

KANTEKLEER

twijfelend

De Nachtegalenslag...?

VIJFDE EN ZESDE

Nièts is! Nièts is!!

KANTEKLEER

verlegen

Heeren!

DIKKE PAD

sprong

't Was tijd...

TWEEDE

sprong

Dat 'n ander...

DERDE

sprong

'n Ander...

VIERDE

sprong

'n Ander...

VIJFDE

Hier zingen kwam...

ZESDE

Alles verandren kwam...

KANTEKLEER

Ach waarlijk? Kom ik alles dan verandren?

ALLEN

Hulde den Haan!

KANTEKLEER

zeer verrast

't Woud is mij welgezind!

DIKKE PAD

Wèg met den Nachtegaal!

KANTEKLEER

meer en meer verwonderd

Weg met den Nachtegaal?

TWEEDE

Zijn slag is onbeduidend!

DERDE

En daarbij
Sentimenteel!

VIERDE

Langdradig.

VIJFDE

Oude school.

ZESDE

En dan die naam, die hij in Perzië nam:
Bul-Bul!!

ALLEN

schaterlachend

Bul-Bul!!

DIKKE PAD

Zoó zingt hij: Tio! Tio!!

parodieert

TWEEDE

Zijn eenige truc is 't beekje na te doen:

parodieert

Tèdè-tèdè-tèdè...

KANTEKLEER

Maar tòch...

DIKKE PAD

Gij, die
De kunst vernieuwt, o verdedig toch niet
Dat zoetlijk gorglen en ziekelijk orglen!

DERDE

De Nachtegaal? 'n Oude tenor op zijn
Retour, die kwijlt zijn eeuwge cavatine,
Zoo ouderwetsch!

VIERDE

Echt à la Lamartine!

VIJFDE

Met zijn gekweel en met zijn lánɡ op één
Hoogen toon blijven staan!!

KANTEKLEER

toegevend

Ach 't is toch wel
Een aardig vogeltje...

DIKKE PAD

Heeft afgedaan!
Die trillers zijn niet in de mode meer!

KANTEKLEER

Zeker, WIJ willen nu een àndre Kunst!

TWEEDE

Uw wàarheid deed al dat gekunstel vluchten!

ALLEN

explozie

Weg met Bul-Bul!!

KANTEKLEER

in hun midden

't Is waar, mijn waarde heeren,
IK zing niet anders dan ik het gevòel.

DIKKE PAD

U doet ons vleùgels aanschieten!

KANTEKLEER

bescheiden

O!

ALLEN

Ja vleùgels!!

DIKKE PAD

U zingt het Leven.

KANTEKLEER

geeft toe

Ja...

ALLE PADDEN

U zingt het Léven!

KANTEKLEER

Daarom is mijn kam rood als levensbloed!

ALLE PADDEN

klappen in de handjes

Bravo! Heél goed!

DIKKE PAD

'n Progràm is die formule!

TWEEDE PAD

Nu wij toch om de Ronde Tafel zijn
Vergaderd, zouden wij den hóogen gast...

KANTEKLEER

Te veel eer, mijne Heeren!

TWEEDE PAD

Een diner
Kunnen aanbieden...

ALLEN

enthousiast, slaan op paddestoel

Ja! 'n Diner! 'n Diner!!

FAZANTE

kop uit hollen boom

Wat is er toch?

KANTEKLEER

geleid

Zij bieden me een diner aan.

FAZANTE

ironiesch

En neem je äan??

KANTEKLEER

Wat wil je...Nieuwe richting...
De kunst...Het denkend Woud...Ja, 'k heb hun vleügels
Gegeven...En de Nachtegaal heeft àf-
Gedaan...zoo ouderwetsch, coloratuur...

Tot Padden

Hoe doet hij ook weêr?

PADDEN

parodieeren

Tio, Tio! Tèdè...

KANTEKLEER

tot Fazante, meêlijdend toegevend

Hij zingt maar: Tio! Tio! Tèdè, Tèdè...
'k Geloof dus, dat ik zonder aarzeling
Aannemen kan...

NACHTEGAAL

boven in boom; zuivere, lang aangehouden toon

Tio!

Stilte

KANTEKLEER

schrikt op, kop op

Wàt is dat?

DIKKE PAD

gegêneerd

Niets!
Dat is...de Nachtegaal!

NACHTEGAAL

orgelt

Tio! Tio!!
Tio!!! Tio!!!

KANTEKLEER

woedend tegen Padden

Schurken zijn jullie, schurken!

PADDEN

verschrikt

Hè??

Zesde tooneel

De Zelfden. Nachtegaal onzichtbaar. Dieren des Wouds

NACHTEGAAL

hoog in boom

Ik voel, dat ik, klein en verloren in
Duisteren boom, de onmetelijke ziel
Der Nacht ga zingen...

KANTEKLEER

loopt toe op Padden

Schurken! Schurken! Schurken!

PADDEN

deinzen

Maar heusch...!

NACHTEGAAL

De Maan betoovert de vallei...

KANTEKLEER

Hoe wagen jullie mijn zoo rauw gekraai
Ook maar te vergelijken met dat goddlijk
Geluid! En ik, die niet begreep, dat padden
Om paddestoel hèn deden wat men mij
Thuis heeft gedaan!

DIKKE PAD

blaast zich op

Nu ja, nu juist!

NACHTEGAAL

De misten

Siddren, zilvren wazen...

DIKKE PAD

Wij zijn immers
De Padden, zwaar bezaaid met puisten!

Allen blazen zich trotschelijk op

KANTEKLEER

En
Ik, die nooit van Nijd, noch van IJverzucht
Wist, zàg die ronde tafel niet, vol gift
Beladen...!

NACHTEGAAL

O, gij sterke en ik Teedre,
Wij zullen òver alle Padden heen,
Elkander lièf hebben!

KANTEKLEER

eerbiedig

O, zing! O, zing!!

DIKKE PAD

onder aan boomstam

Wij besmeuren met lijmerige smeer
De schors van den stam en wij kwijlen, kwijlen,
Bekwijlen den voet van den boomstam...

Allen kruipen om boomstam

KANTEKLEER

tegen een moeizamen Pad

Heb
Jijzelve, Pad, dan niet een klare stem??

PAD

lijdend van nijd

Ja...maar als ik een kláardere stem hoor,
Ett'r ik van nijdigheid...

DIKKE PAD

kauwt schuimig

En zeepig sop
Schuimt onze tongen af...

Tot andere

kwijl jij nu?

TWEEDE PAD

Ja!

Ik kwijl!

DERDE

Jij kwijlt?

VIERDE

Hij kwijlt!

VIJFDE

Wij kwijlen...

ZESDE

...kwijlen!

PAD

teeder, arm om schouder van moeizamen Pad

Kom laten wij te zamen kwijlen!

KANTEKLEER

Zullen

O Nachtegaal, zij niet uw zang bekwijlen?

NACHTEGAAL

Neen, ik zing hoóg uit boven hen en laat

Zelfs hùn gekweel door mijn klaar lied weêrklinken...

DIKKE PAD

liefkoost klein Padjé

Kwijl jij maar, hoor!

ALLE PADDEN

rondom boomstam

Nu alle Padden nijdig zijn...

NACHTEGAAL

Klatert mijn lied door maneglanzen!

PADDEN

Verzaamen wij ons zuur venijn...

NACHTEGAAL

Mijn trillers, klaar als kristallijn,

Zing ik toe naar de sterretransen.

PADDEN

Nu alle Padden nijdig zijn!

Beurtzang: Nachtegaal steeds hooger, Padden steeds lager

NACHTEGAAL EN PADDEN

Ik zing! De hemel is zoo rein!

En langs de zilvren weide dansen...

- Nu alle Padden nijdig zijn... -

Der faunen schakelende rei'n!

Mijn hart zwelt vol: in bloemekransen...

- Verzaamen wij ons zuur venijn! -

...Slingert der nymfen lange lijn
De wijde weide langs en glansen
- Nu alle Padden nijdig zijn... -

De vijvers vol van starrenschijn...
En werpt de maan haar zilvren lansen!
- Kom, zaamen wij steeds zuur venijn! -

KANTEKLEER

Nachtegaal mijn, nachtegaal mijn!
Zing doór, in maan- en starreglanzen!

De Padden wijken één voor één terug. Het lied van den Nachtegaal klatert.

KANTEKLEER

Er zijn geen Padden meer! JIJ hebt ze weg
Gezongen! Zie, glimvliegjes warren rond!
De goedheid van den Nacht heerscht nu, de Ster
Is minder ver; de Spin, aan zilvren draad
Klimt naar je lied, o Nachtegaal!

HET WOOD

in extaze

O! O!!

*Tooverschijn door het woud. Dieren en schimmen dwalen vaag door elkaâr. Nachtegaal
zingt steeds door*

KANTEKLEER

Wanneer hij zoó, woordeloos, zingt, wat zègt
Hij dan, Eekhoorn?

EEKHOORN

De snelle vlucht ten hooge!

KANTEKLEER

Wat zègt hij dan, o Haas?

HAAS

Trillende vrees!

KANTEKLEER

Konijnen, wàt?

KONIJN

De Dauw!

KANTEKLEER

Wat, Hinde?

HINDE

Tranen!

KANTEKLEER

Wat, Wolf?

WOLF

ver weg

De Maan!

KANTEKLEER

En wàt, o Pijnboom, wien
De gouden harst ontdupt?

PIJNBOOM

Dat gulden bloed
Van pijnstam zingen zal violesnaar langs...

KANTEKLEER

Wàt, Specht?

SPECHT

Dat Aristofanes...

KANTEKLEER

ongeduldig

Ja, 'k weet!

Wàt, Spin?

SPIN

De Waterdrop, die parelt aan
Mijn web.

KANTEKLEER

En wàt, o Waterdrop, die parelt?

STEMMETJE

De Glimworm!

KANTEKLEER

Wat, o Glimworm?

ANDER STEMMETJE

De Avondstar.

KANTEKLEER

En zoo het mij vergund is nog te vragen:
Wàt zegt hij, Ster?

STER

Den Herder!

KANTEKLEER

Zuivre Bron,
O Nachtegalenzang, waarin wij allen...

FAZANTE

bespiedt tusschen boomen horizon

De Nacht verbleekt!

KANTEKLEER

...pùtten om ons te lesschen!

luistert aandachtiger

MIJ zegt hij 't Licht, dat ik doe rijzen...

FAZANTE

ter zijde

En

Hij zegt 't zoó goed, dat jij dat Licht vergeet!
Want de Nacht wijkt!

KANTEKLEER

ontmoedigd, tot Nachtegaal

Maar zal ik oóit mijn ruw
Koper meer kunnen schaatren doen, nu ik
't Kristallezuiver lied der Nacht gehoord heb?

NACHTEGAAL

Ja!

KANTEKLEER

Zal ik oóit nog zingen kunnen, rauw
En rood, brutaal-weg?

NACHTEGAAL

O mijn zang scheen mij
Zoo vaak te glad, te blauw toe!

KANTEKLEER

Nachtegaal,
Ben 'k die bekentnis waárdig?

NACHTEGAAL

Kampioen

Was je eens voor wie

ik

minde; voor de Roos!

Weet dus, deez' treurge en toch troostende waarheid:
 Dat niemand, Morgenhaan noch Nàchtegaal
 Ooit gehéel zingt als hij wel wenscht te zingen!

KANTEKLEER

hartstochtelijk

O, niets te zijn dan één Toon, die zacht wiegelt!

NACHTEGAAL

Te zijn een Plicht, die schàlt!

KANTEKLEER

Ik doe niet weenen!

NACHTEGAAL

Ik wek nooit wiè ook!...Maar ik wil toch zingen,
 Zingen altijd, al was ik zelfs een zang,
 Dien ik verkoos boven mijn eigne kunst;
 Zingen altijd tot...

Schot. Flits. Stilte. Nachtegaal stort neêr aan Kantekleers voet

KANTEKLEER

O mijn Nachtegaal!
 Ellendelingen!!...Dood!! Nauwlijks had hij
 Zijn lied voltooid!!

Bladerengeruisch; Fidel verschijnt

Zevende tooneel

De Zelfden. Fidel

KANTEKLEER

Wat jij, Fidel?

verwijtend

Kom JIJ

Hèm zoeken?

FIDEL

beschamend

Ach, vergeef me: 't is die strooper;
 Die dwingt me...

KANTEKLEER

wijkt terug voor dooden Nachtegaal

'n Nàchtegaal!

FIDEL

hangenden kop

Ja, 't slechte Menschras
Doorschiet het Woud, zèlfs als het zingt!

KANTEKLEER

Zie! Zie!!
De kleine doodgravers kruipen reeds aan!

FIDEL

wijkt

'k Zal doen of ik niets heb gevonden...

FAZANTE

Hij
Ziet niet, dat 't daágt...

KANTEKLEER

buigt zich over het lijkje

O kevers van de rouw,
Graaft open de aarde! En begraaft hem waar
Hij viel!

FAZANTE

't Wordt licht!

KANTEKLEER

Deze' avond zal Bul-Bul
Den Paradijsvogel aanschouwen!

FAZANTE

't Wordt
Dàg!

Fluit in de verte

FIDEL

'k Moet nu weg, maar 'k kom terug...

af

FAZANTE

nadert teeder Kantekleer, met open wiek verbergende de rijzende Dageraad

O kom
Nu weenen in mijn wieken!

Hij snikt tegen haar aan; zij wiegt hem

Zijn mijn wieken
Niet week weldadig?

KANTEKLEER

overstelp

Ja...

FAZANTE

wiegt hem, bespiedt tegelijker tijd den rijzenden Dag

Is niet een wiek,

Die open wijkt, een hart gelijk, dat opent?

Ter zijde

De Dag rijst!

Tot Kanteleer

Voël je, dat...

Ter zijde

De lucht is roze...!

Tot Kanteleer

Mijn vleugel is een schild, dat je beschermt,
Een mantel, die je dekt, een kus, die schut!
En zie je nu,...

wijkt plotseling terug, wieken wijd

Dat wël de Dag rijst zonder
Jou??

KANTEKLEER

smarkreet

Ooo!

FAZANTE

onverbiddelijk

Dat gras en mos scharlaken schittren?

KANTEKLEER

Neen, wàcht! Niët zonder mij!

Alles purpert

Ondankbaren!

FAZANTE

De horizon...

KANTEKLEER

smeekende

Neen!

FAZANTE

Gloeit en glanst!

KANTEKLEER

wankelt

Verraad!

FAZANTE

Een wezen is wèl voor een ander wezen
iets maar niets voor een einderkim!

KANTEKLEER

't Is waar!!

FIDEL

joviaal op

Daar ben ik weêr en 'k kom je zeggen, dat
Zij allen in den hoenderhof en hoeve
Den Haan terug wenschen, die wijken doet
De Duisternis.

KANTEKLEER

Gelooven zij, nu ik
Niet méer geloof!

FIDEL

Wat??

FAZANTE

wringt zich tegen Kantekleer

Weet je nu, dat een
Schepsel, dat zich klemt aan een ander schepsel,
Meer waard is voor 't geluk dan héel de hemel!?

KANTEKLEER

Ja!

FAZANTE

Dat de Schaduw zoeter is dan 't Licht
Wanneer die schaduw'n liefdepaar omschaûwt?

KANTEKLEER

verbijsterd

Ja!! Ja...!!!

Plots

Kukeleku!!

FAZANTE

ontsteld

Wat doè je?

KANTEKLEER

Ik
Waarschuw mijzelf, dat ik driemaal verloochen
Wat ik bemin!

FAZANTE

Wàt dan?

KANTEKLEER

Mijn Arbeid!

tot Fidel

Kom!

FAZANTE

Wat ga je doen?

KANTEKLEER

Mijn werk!

FAZANTE

Wie moet er dan
Worden gewekt?

KANTEKLEER

Die slapen!

FAZANTE

spottend

Luiaards dus?

KANTEKLEER

Den Heilgen Petrus!

FAZANTE

Maar de Dag rees zonder
Jou!

KANTEKLEER

Mijn Noodlotsbeschikking is mij klaarder
Dan dezen klaren dag!

FAZANTE

wijst Nachtegaal

Zoo min als dit
Zangertje, zal je G'loof in jou herboren
Worden!

ANDERE NACHTEGAAL

hoog in boom

Tio! Tio!

FAZANTE

Zingt dan een andre
Nachtegaal?

FIDEL

En beter nog en roerender...

FAZANTE

Zingt dan een àndre nachtegaal?

NACHTEGAAL

Er zingt
In 't woud àltijd een Nachtegaal!

KANTEKLEER

En in
De Ziel ook!

FAZANTE

Dus, als de Zon heden rijst...?

KANTEKLEER

Rees zij omdat er in de lucht iets over
Bleef van mijn klatrend lied van gistren...

UILEN

vliegen af en aan

Hij
Zweeg heden stil!...Zweeg heden stil!!

KANTEKLEER

zich geheel weder bewust

't Bewijs,
Dat mijn gekraai noodzakelijk aan de klaarte is,
Is wel diè uilenblijdschap, als ik zwijg.

Loopt los op Fazante, uitdagend

Ja, ik verwek de Daagraad: ik doe meér!

FAZANTE

ontsteld

Meér??

KANTEKLEER

Want in grauwen morgenstond, wanneer
Zoo vele ärme dieren nauwlijks kunnen
Gelooven aan opnieuw ontwaken, is 't
Mijn koper, dat het zongoud niet doet missen!
'k Ga kraaien!

FAZANTE

Hoe herneem je moed, als tòch
Je twijfelt aan de deugdlijkheid van je arbeid?

KANTEKLEER

Door weér te arbeiden!

FAZANTE

Zonder je arbeid straalt
De Zon!

KANTEKLEER

Ik kraai, dat vèrdere Zonnen stralen!
Mijn kreten doen de Nacht onder haar blauwe
Sluiers die wondern aan van louter klaarte,
Die sterren schijnen. Zie 'k over de torens
Den hemel niet der allerdichtste starren,
Zoo 'k kraai, schel en geregeld en zoo schel en
Geregeld, na mij, vele, vele dagen,
In iedre hoeve een Haan wil kraaien, zal -
Dat weet ik zéker! - éens geen Nacht meer zijn!

FAZANTE

Wanneer?

KANTEKLEER

Eén Dag!

FAZANTE

Vergeet je dan ons woud?

KANTEKLEER

Neen, zeker niet! Nooit zal 'k het eedle woud
Vergeeten, waar ik leerde, dat wie dood
Zijn droomen zag aan zijn voeten, sterven moet
Of kràchtiger moet stijgen...

FAZANTE

beleedigend

Stijg dan langs
Je leêrtje naar je kippenhok!

KANTEKLEER

De vogels
Leerden mij, dat wij met vleùgelslag stijgen!

FAZANTE

Ga naar je öude broeikip in haar mand!

KANTEKLEER

O, Woud des Stroopers, Woud der Padden, Woud
Des Nachtegaals, O Woud mijner Fazante!
Wat zal mijn oude voedster zeggen als
Zij mij terug ziet komen uit een schaduw,
Waar men in liefde lijdt...??

FIDEL

'Het Haantje is groót
Geworden!'

KANTEKLEER

krachtig

Ja! Dàt zal zij zeggen!

wil weg

FAZANTE

Hij
Gaaf weg! O, om de ontrouwen aan ons vast
Te kluistren, faalt het ons aan àrmen, àrmen,
Wij, die maar vleùgels hebben!!

KANTEKLEER

wendt zich om, geroerd

Weent zij?

FIDEL

heftig

Ga!!

KANTEKLEER

Blijf jij dan!

FIDEL

Ja, want niemand dan een oude
Hond ziet meêlijdender, wie weent, aan...

FAZANTE

springt naar Kantekleer met schreeuw

Neem

Mij meê!!

KANTEKLEER

wendt zich om, onwrikbaar

Wil jij nà Dageraad de liefste
Zijn?

FAZANTE

woest

Neen, dat nooit!

KANTEKLEER

Vaarwel dan!

FAZANTE

'k Haát je!

KANTEKLEER

reeds ver

Ik

Aanbid je! Maar ik zoû mijn Doel niet dienen
Zoo 'k naast mij duldde, wie dat Doel niet dient!

Af

Achtste tooneel

Fazante, Fidel; daarna Specht, Konijnen en alle Woudstemmen

FIDEL

tot Fazante

Ween nu!

SPIN

in web

‘Morgen baart zorgen!’

FAZANTE

woedend, wiekslag tegen web

Lamme Spin!
O, 'k woû hem doód zien, nu hij mij veracht!

SPECHT

spiedt uit de hoogte, zeér angstig

De Strooper heeft hem in de gaten!

UILEN

in boomen

De
Haan loopt er in!!

KONIJN

op achterpooten zich richtend

Ik zie 't geweer al glinstren!

FIDEL

ontzet

Zal nu die moordenaar een Haan vermoorden!

FAZANTE

wieken gespreid tot vlucht

Niet als hij een Fazantehen bespeurt!

FIDEL

werpt zich voor haar

Wat wil je doen?

FAZANTE

MIJN werk!!

vliegt weg

EKSTER

Pas op het net!

Te laat. Het net valt neêr

FAZANTE

wanhoopskreet

Oo!!

FIDEL

Ze is gevangen!

FAZANTE

verwart zich in de mazen

Hij 's verlóren!

FIDEL

verward

Hij...! hij...!

KONIJNEN

kijken uit

FAZANTE

in vurige bede

O, Dageraad, bescherm hem!

UILEN

vreugdewiegend op takken

Het geweer glànst!!

FAZANTE

Bevochtig met uw dauwgen vleugel, Daagraad,
 Patroon en kruit! Doe struiklen dien mensch!
 Hij is ùw Haan! Hij heeft Schaduw en Sperwer
 Verjaagd! En hij zal stèrven! O laat hem
 Leven en

ik,

'k zal in den hoenderhof
 Blijve' in de schaduw, die gij, Zon, van hèm
 Neêrslaat voor wie van allen hoogmoed afstand
 Doet!!

Volle dag. Geruisch en gemurmel.

SPECHT

Lucht is blauw!

KRAAI

'k Krijsch, omdat de ochtend kriekt!

FAZANTE

Allen ontwaken!

ALLE VOGELS

Dá! Dá! Dá! Dá! Dá!

FAZANTE

En alles zingt!

KOEKOEK

Koekoek!!

FAZANTE

En ik wil nièts,
 O heilig Licht, wie ik hem dacht te ontschaken,
 Dan dat HIJ leve! Verblind 's jagers oog,
 Nu dat het mikt! Gij, morgenstralen, laat
 Uw goùd gepoeier...

Schot. Kreet van Fazante

O!!

't Zwarte poeier doen falen!

Stilte

KANTEKLEER

zeer ver

Kukeleku!!!

ALLEN

Gered!

KONIJNEN

Kom, buitlen wij...

VOGELSTEM

God van de Vogeltjes...

KONIJNEN

plots onbewegelijk

't Is de ochtendbedel!

SPECHT

tot Fazante

Hij kómt...om 't net!!

FAZANTE

sluit de oogen, berust

Het zij zoo!

VOGELSTEM

Door wie wij
Geschapen werden...

FIDEL

Sst! Gordijn neêr! Gauw!
Daar komen Mènschen!!

Fidel af. Alle dieren verbergen zich. Fazante, alleen, wacht af wie haar gevangen komt nemen.

Het eerste huwelijksgeluk

- Hier, zeide mij mijn jonge Japansche vriend, terwijl wij wandelden bij de bamboeboschen achter het kasteel van Odàwara en hij toonde mij een bevallig theehuis; hier heb ik mijn vrouw voor het eerst gezien.

Ik wist reeds, dat ik heel voorzichtig moest zijn met vragen, tegenover een Japanner. Hij geeft u wel gaarne antwoord en doet dit zelfs glimlachende maar er zijn toch vele dingen, die men in Japan niet vraagt. Ik vergenoegde mij dus niets te vragen, maar enkel te glimlachen - er wordt veel geglimlacht in Japan, bijna evenveel als er diep voor elkander gebogen wordt - en mijn glimlach ontmoette hoffelijk dien van mijn jongen Japanschen vriend.

Hij was nog de zoon van zijn vader; ik meen, dat hij nog jong was - de zoon van een rijken 'curio'-koopman - maar hijzelf deed niet in antiquiteit en hing dus, finantieel gesproken, nog van zijn vader af. Hij heette Tojo-Ta-Rò, dat beteekent de Eerste Zoon Voorspoed of liever, letterlijk, Voorspoed de Eerste Zoon, in onderscheiding met zijn twee broeders Takè-Ji-Rò, of Tweede Zoon Bamboe, zoo ge niet prefereert: Bamboe, de Tweede Zoon en Matzu-Sabu-Rò, dat is - laat mij het maar aanstonds volgens de letter vertalen: Pijnboom, de Derde Zoon. Drie zonen in éene Japansche familie! Het is een zegen van Boeddha, zoo groot als zegen maar zijn kan: de twee dochters telden dan ook niet mede in het huis van mijn vriends vader; toch heetten zij met allerliefste namen, Umè, dat is Pruim en Tama, dat is Juweel maar van Pruim en Juweel zal hier geen kwestie zijn.

Er is hier alleen maar kwestie van Tojo-Ta-Rò, van mijn

vriend de Eerste Zoon, Voorspoed, die voor de eerste maal zijne vrouw had gezien bij het bevallige theehuis in het bamboe-bosch achter het kasteel van Odàwara.

- En hoe zijn jullie toen getrouwd? waagde ik het eindelijk te vragen, meer om iets te zeggen dan uit belang. Maar Tojo - ik noem hem nu maar eenvoudig Voorspoed of Tojo-San, zoo ge wilt: meneer Voorspoed - liet niet na mij uitvoerig te vertellen hoe hij getrouwd was, en hoewel zijn verhaal nauwlijks novelle werd maar meer een zede-schildering bleef, noteerde ik die arglistig en bracht haar in woord ten gerieve van lezers, die willen weten hoe een jongeman trouwt in Japan.

* * *

Het was dan gekomen, dat een vriend van papa, den antiquair, een idee had gekregen en wel het idee, dat Tojo toch op den leeftijd was gekomen om een huwelijk aan te gaan. De vriend was niet meer of minder dan graaf Ishimura, of Haku-Shaku Ishimura, om hem in het Japansch zijn titel te geven. Hoe die beiden bevriend waren, weet ik niet maar ik geloof, dat papa Atsumoto - zoo heette de antiquair - onzen Haku-Shaku wel eens geld had geleend; wel, papa Atsumoto was van nederige origine maar onze Haku-Shaku stamde minstens af van de Fujiwara's - de aloudeste adel van Japan - en ging om, in Tokio, met alleen Kô-Shaku's, dat zijn prinsen en met Ko-Shaku's, dat zijn markiezen (als ge Kō zegt in plaats van Kô) en Haku-Shaku's, Shi-Shaku's en Dan-Shaku's, dat zijn graven, burggraven en baronnen. De vriendschap tusschen graaf Ishimura en Atsumoto, den 'curio-dealer', berustte alleen - ik durf er een eed op doen - op finantieele overweging van den verarmden graaf en ijdelheid van den rijke pipa van Tojo, ik meen van mijn vriend Voorspoed.

Wel, graaf Ishimura wist een allerliefst vrouwtje voor den jongen man; Tojo telde twintig jaren en het meisje in kwestie even zestien. Rijk was zij niet, maar dat behoefde ook niet, niet waar? Maar wat zij wèl was, dat was van ouden adel; zij was eigenlijk een nichtje van graaf Ishimura. Of de jongelui elkaâr niet eens

konden ontmoeten? vroeg de graaf aan zijn vriend, Tojo's pipa.

En graaf Ishimura trad dus op als... 'go-between', dat is, hoewel het Engelsch klinkt, het bijna Japansche woord voor den 'middelaar', zonder wien geen huwelijk in Dai-Nippon wordt gesloten...

De 'go-between'... hij arrangeert eigenlijk alles. Het gaat nooit zonder een 'go-between': dat zou toch ook niet fatsoenlijk zijn. En de 'go-between' is soms een vriend maar ook soms een tante; dat hangt heelemaal af van de omstandigheden. In het geval, dat ons interesseert, was de 'go-between' een vriend en wel een graaf. Er was een langdurig gesprek tusschen den graaf en Tojo's vader met Tojo's moeder, met Oku-San Atsumoto, mevrouw Atsumoto, anders eenvoudig Riu genaamd, dat is Wilg. Maar Oku-San, dat beteekent wel 'mevrouw' maar symboliesch slechts; letterlijk beteekent Oku-San, het Eerwaardig Diepste (van het Huis), waarmee natuurlijk bedoeld wordt, dat een Japansche huisvrouw verdiept in haar huis moet blijven zitten, zonder naar voren te treden. Het geen mevrouw Wilg ook wel nimmer deed voor de buitenwereld, zich echter in de binnenwereld van haar diepe huis schadeloos stellende want daar regeerde zij en zij alleen. Dat huis was zeer groot en voor de eene helft Europeesch gemeubileerd en voor de andere helft Japansch, met een 'tokonoma' of nis, waar iedere twee dagen één enkel, steeds ander kunstvoorwerp werd te sier gesteld. Mevrouw Wilg troostte zich, als alle Japansche gehuwde vrouwen, op lateren leeftijd voor al de minderwaardigheid, die zij zich had moeten laten welgevallen toen zij een jonge maagd en daarna een jong vrouwtje geweest was. Sedert - gezegend zij Boeddha! - hare schoonmoeder dood was, die haar altijd gepest had, was mevrouw Wilg opgetreden. Zij was opgetreden tegen haar man, hare drie zonen - driewerf gezegend zij Boeddha! - hare twee dochters, hare bloedverwanten, hare bedienden. Mevrouw Wilg had het nu maar voor het zeggen. Klein, heel mollig, als zwart gelakt het, nog met ouderwetsche lussen gekapte, haar - hare dochttertjes mochten zich kappen zooals het in Parijs gedaan werd -, op hare kousvoetjes, gespleten bij den

grooten teen, en in hare donkere, stemmige kimono's, waarop een wapentje geborduurd op de mouwen - iedere Japanner heeft zijn wapen - dribbelde mevrouw Wilg door het groote, diepe huis en ging, als de zede het wilde, achter haar man in het Japansche gedeelte, maar voòr hem als zij beiden naar hun Empire-ameublement in het Europeesche kwartier gingen kijken, want zij wist hoe het behoorde, zoowel in Europa als in Japan.

* * *

De conversatie tusschen Tojo's ouders en graaf Ishimura liep zeer bevredigend af: mevrouw Wilg gaf zich gewonnen en dat beteekende eigenlijk alles. Dus Tojo zoû dan trouwen het lieve nichtje van den graaf. Zij heette Kinu-Kô, dat beteekent zoo veel als Freule Zijde of letterlijk: Zijde-Freule en dat is toch wel een lieve naam. Bloemenamen, die doen zoo geisha-achtig aan; boomenen vruchtnamen zijn al veel meer gedistingeerd, maar 'Freule Zijde' is wel een naam, en titel, die indruk maakt op zielen van burgerlijke afkomst. Freule Zijde...ge voelt in dien naam het glanzende, zachte, soupele, eenvoudig voorname; de zijde symbolizeert àlle goede hoedanigheden en waardeerbare deugden. De zijde is ook oer-afkomstig uit deftig China, de zijdeworm zelfs ook; geen burgerman zoû zijne dochter durven noemen met den naam: Zijde.

- Tojo, zeide mevrouw Wilg tot haar zoon; we hebben dan maar beslist, dat je moet trouwen met...freule Zijde.

En mevrouw Wilg liefkoosde met wulpsch tongetje den aristocratischen naam van Tojo's aanstaande bruid.

- Maar mag ik haar niet eens van te voren zien? had Tojo toen gevraagd.

- Natuurlijk, had graaf Ishimura ge-antwoord, die tegenwoordig was. De aanstaande echtgenooten mogen best elkaâr eens zien, voor dat àlles beslist is.

De ontmoeting, de eerste ontmoeting van Tojo en Freule Zijde werd dus bepaald maar die ontmoeting zoû zéer platoniesch blijven. Het ging alzoo in zijn werk: mevrouw Wilg en Tojo,

doende of er heelemaal niets aan de hand was, zouden thee gaan drinken in het theehuis, ge weet wel, dat elegante theehuis bij het bamboe-bosch, achter het kasteel van Odàwara. Het is een sierlijk pavillioen, met lage, tafelbreede bamboe-rustbanken er voor: het was het mooie zomerseizoen van de bloeiende wistaria's en de paars-blauwe takken bloemsems hingen als doorzichtig gordijn neêr van het bamboe traliwerk, dat de rustbanken overbreidde. Trossen bloesems, aan elkaâr geregen bloesemfranjes hangen dan van het traliwerk af en de stam van den boom is, in tegenstelling met die brooze prachten, heel fors, heel zwaar, heel oud, en werkt zich drie-, viervoudig verkronkeld, naar boven om de takken te breiden links en rechts, over de horizontale bamboe-stijlen.

Mevrouw Wilg en Tojo, door een dienaar vergezeld, die een reusachtige papieren parasol droeg, toe, omdat de zon zacht was, waren dus naar het theehuis gegaan en bestelden er thee. Mevrouw Wilg had zich sierlijk gedost, in paars-mauve, stemmige kimono met zilverig doorschemerende groene en grijze obi. Voor deze gelegenheid had zij ook haar Japanschen gala-hoed opgezet, rond en hoog als een soort mand of korf, die overwelft het ingewikkelde kapsel van de Japansche matrone. Zulk een hoed is wel ouderwetsch, wordt weinig meer gedragen maar toch...voor eene gelegenheid als van daag...de Ontmoeting!...had mevrouw Wilg meenen goed te doen haar korfhoed niet thuis te laten. Tojo, in sierlijke kimono en overkimono, zijn haar Westersch geknipt en gepommadeerd, zat quasi nonchalant naast zijne moeder, die gehurkt op de lage bamboe-rustbank had plaats genomen. Een bevallig gelakt tafeltje op heel lage pootjes werd voor hen op de breede bank geplaatst. Twee allerliefste dienstmeisjes brachten de thee.

Waarlijk, zulke Japansche soubretjes zijn allerliefst. Zij zijn tot in het ranke nekje toe geblanket met zoo zacht roze en wit, dat hare gezichtjes aan appelbloesem doen denken. Zij zijn keurig gekapt en de lussen van haar kapsel zijn geurig van camelia-olie. Groote pinnen steken als pijlen, drie, vier, in het haar. Is kimono ook donkerkleurig, obi is bont veelvervig en vormt de vierkante,

groote zakstrik op den rug. Dit is ook uit kuischheid om te verhelen wat anders de strakke kimono te veel zoû doen uitkomen. Is het figuurtje dan ook een weinig vervormeloosd, het gezichtje er boven blijft als van een plaatje, als van een Japansche prent. En dan loopen deze meisjes altijd in ceremonie. Zij brengen met kleine pasjes nu de kopjes thee op minuscuul gelakt roode blaadjes en beuren het hoog voor zich in beide handjes. Zij brengen het plechtig en statig en de dunne wasem krinkelt als een blauw spiraaltje doorschijnend uit de kopjes op.

Zoo zetten, diep buigende en zorgende geen druppel te spillen, twee allerliefste dienstmeisjes voor mevrouw Wilg en haar zoon Tojo twee heel kleine kopjes thee op het laagpootige, verlakte tafeltje, bogen weêr en nog eens weêr en keerden plechtig en statig om, om terug te keeren, met, voôr zich gebeurd, twee fijne porseleinen bordjes, waarop een rond, wit koekje lag, van doorsuikerd rijstemeel.

Toen bogen zij weêr en nog eens weêr en mevrouw Wilg en Tojo bogen terug en de dienstmeisjes, in ceremonie, verdwenen en mevrouw Wilg en Tojo staarden aandachtig eerst in hunne wasemende kopjes voor zij die ter lippen brachten om niet het air te hebben te versmachten van dorst en te toonen te kunnen wachten tot hunne thee bekoeld was.

Toen dronken zij de thee. Maar de witte koekjes vouwden zij keurig in twee witte, papieren servetjes en staken zich die in gordel en mouw, om meê te nemen naar huis.

Op dit oogenblik kwam langs het houten hek, over den weg langs het theehuis, een elegant gezelschap. Het was graaf Ishimura, die immers wel 'go-between' had willen zijn in de delicate kwestie, die zich ontspinnen ging. En het was eene voorname dame met naast zich een allerliefst meiske. En achter die beide dames ging een kamerjuffer en een dienaar met een reusachtige papieren parasol, maar toe, omdat zacht de zon scheen.

De voorname dame was niet minder dan mevrouw Dauwdrop, eene baronesse, de echtgenoot van een Dan-Shaku, dat is een Japansche baron. En ter zijde van mevrouw Dauwdrop liep

Freule Zijde, Kinu-Kô. Mevrouw Dauwdrop was eene nog jeugdige moeder en freule Zijde was een schatje. Zij waren allerliefst geblanket als Japansche vrouwen van allen stand gewoon zijn, dienstmeisjes en adellijke dames en hare kimono's en obi's waren harmonieus gekozen in kleur, zoodat moeder en dochter elkander geen schade van indruk zouden kunnen doen. Getemperde kleuren in grijs en roze en zilver voor het freuletje; iets van paars en even wat purper, met een draadje goud er tusschen door voor mama. De adellijke wapentjes gestikt op de mouwen. Maar wat mevrouw Wilg zéér aangenaam trof - en waar zij een beetje zenuwachtig over geweest was, was dit: Mevrouw Dauwdrop droeg haar korfhoed, haar ronde, zwart gelakte korfhoed! Even als zij, mevrouw Wilg, droeg! Hoe allerliefst van mevrouw Dauwdrop! Want had het niet ook kunnen zijn, dat mevrouw Dauwdrop, eene baronesse, thuis gezegd had, minachtend de familie haars aanstaanden schoonzoons: 'ik zet nièt mijn korfhoed op!' Maar zij had wèl den korfhoed opgezet, net als mevrouw Wilg, die maar de vrouw van een schatrijken antiquair was; zij eerde dus mevrouw Wilg, door dit gedaan te hebben, net als mevrouw Wilg mevrouw Dauwdrop ge-eerd had door haar korfhoed zich op te zetten.

O mevrouw Wilg was zoó geleid, om mevrouw Dauwdrops korfhoed, dat zij wel had willen opstaan, toeschieten en diep buigen voor mevrouw Dauwdrop. Maar dat zoû, op dit oogenblik der voorbereide, plechtige Ontmoeting, heelemaal niet geweest zijn als het behoorde.

Mevrouw Wilg bleef dus zitten, haar kopje thee in de hand. Ook Tojo bleef zitten; geen van beiden verroerde zich. Dat was zoo als het behoorde. Nader kwam het voorname gezelschap en graaf Ishimura glimlachte wel en knipoogde zelfs even. Mevrouw Dauwdrop ook glimlachte in de richting van mevrouw Wilg en mevrouw Wilg, zeer geleid, glimlachte terug. Het was een over en weêr weven van glimlachen.

Maar Tojo zag naar freule Zijde en vond haar heél lief. Heel klein, heel fijn, als een poppetje, als een duifje, in haar lichtgrijs,

met roze-en-zilveren obi, met haar appelbloesemgezichtje, waarin het neusje lang was alsof Outamaro het geteekend had en haar jonge-meisjeskapsel, eenvoudig rond om het ronde kopje. Freule Zijde liep met de oogjes, die als ledeloos waren, neêr geslagen maar toen zij het theehuis genaderd waren, sloeg freule Zijde ze op. Zij mocht, zij moest dit doen. Zij deed het ook precies zooals het behoorde. En zij zag even Tojo aan en Tojo zag haar in de oogjes. Toen sloeg freule Zijde de oogjes weêr neêr, het gezelschap liep voorbij, in laatste over en weêr geweven glimlachen, en...

De Eerste Ontmoeting was ten einde. De aanstaande bruid en bruidegom hadden elkander gezien en ontmoet. Verdere verwikkeling van het geval mocht volgen.

Tojo en mevrouw Wilg verlieten het theehuis, waar zij, naar Japansch gebruik, een rijkelijke fooi gaven aan de drie-, viermaal diep buigende dienstmeisjes - meer dan het kopje thee en het koekje kostten - en beiden waren zeér voldaan, Tojo meer nog dan mevrouw Wilg en mevrouw Wilg meer nog dan Tojo.

* * *

Ik stelde, na mijn jeugdigen vriends Tojo's verhaal, zeêr belang hoe het verder gegaan was en hij wilde mij wel inlichten. Ik hoorde dus, hoe graaf Ishimura bij den baron, al kende hij hem intiem, een ceremonieel bezoek had gebracht in optima forma. De beide heeren, buigende en buigende steeds, waren over elkaâr op de mat gaan zitten; zij droegen beiden de hakama, de samuraï-broek, die bijna is als een rok en het zijden gala-oppergewaad over hun kimono; dit staat met breede, vierkante schouders recht uit en vormt op den rug twee vierkante, stijve plakken, als vleugels maar wel te vierkant om vleugels te zijn; dan droegen zij, in dit kleine gala, één zwaard, hoewel zij recht hadden er twee te dragen en dan waren zij gekapt, wel, met hun Westersche, moderne, kort geknipte haar hoewel eigenlijk bij deze, even ouderwetsche, galadracht, de geschoren bovenkruin behoort en het vlechtstaartje stijf naar achteren midden op het hoofd. Maar de graaf en de

baron waren toch twee moderne menschen al droegen zij ook, naar ouden trant, het ceremonieele gala-gewaad dezen dag. Dezen dag, dat graaf Ishimura als 'go-between' den papa van freule Zijde officieel de hand zijner dochter kwam vragen voor Tojo Atsumoto. Aan cadeau had de graaf gedacht: het waren twee kolossale karpers, die in twee tobben met opstaand handvat werden aangebracht en neêrgezet terwijl de beide heeren buigende en immer buigende op de mat waren gezeten. En mevrouw Dauwdrop met freule Zijde, van achter een schut - o, wat was het een mooi antiek schut: een vlucht neêrstrijkende wilde ganzen in een rietbegroeide plas, geschilderd op een achtergrond van dof goud! - nieuwsgierig toezagen hoe de beide heeren zaten en bogen en poogden op te vangen wat de graaf zeide en wat papa, de baron, antwoordde. Het kwam natuurlijk alles in orde maar na de karpers kwam...de notaris, en werd alles zeer nauwkeurig vastgesteld, ook wat het finantieele betrof, vooral wat het finantieele betrof. En na eenige dagen, dat de beide verloofden - dit waren zij nu - elkander heelemaal niet zagen hoewel, eerlijk gezegd, Tojo verlangde eens wat te praten met freule Zijde en freule Zijde met Tojo - ging er - dit was volgens contract - een plechtige optocht van het huis der Atsumoto's naar dat van de ouders van freule Zijde. Laat mij u dien optocht beschrijven. Voòr ging graaf Ishimura, onberispelijke 'go-between' en omdat het spoedig zoû schemeren, ging hij tusschen twee dienaren, die droegen groote, ronde, papieren lantarens. En achter onzen 'go-between' volgden twee maal vier krachtige, rijk gekleede koelies, met hun opzichter en de twee maal vier mannen, wier bloote kuitlen spanden van inspanning en wier schouders bogen en wier armen zich spanden ook en wier monden vertrokken van grijns omdat het zoo zwaár was, droegen, zeulden, torsten vier groote, vierkante, verlakte kisten, rood en zwart en groen en goud en die vol mooie kimono's waren, een rijk geschenk, dat de bruidegom zond naar zijn bruid. De menschen op straat keken er naar en de kinderen wezen er naar en joelden. Behalve de kimono's, waren het de rood- en goudgelakte series kleine en groote kommetjes

om uit te eten en ook prachtig toiletgerei van rood en goud lak, die iedere vermogende Japanner zijn bruid schenkt om, na het huwelijk, dat alles in de brandkast te plaatsen - want al dit rood- en goudlak is zeér kostbaar - om het nimmer te gebruiken, zoo ongeveer als onze ouders deden met het kristal en zilver, dat zij bij hun huwelijk kregen.

* * *

Ik hoorde bij deze gelegenheid iets van Tojo over het Japansche, vrouwelijke toilet. Bij voorbeeld, dat een Japansche vrouw des winters drie kimono's over elkander draagt en zoo, dat de verschillende zoomen zichtbaar zijn. Dat er mode is in de kleuren der kimono's en de grootte van de op de mouwen gestikte wapentjes. En dat een Japansche, die zich respecteert, een obi-ceintuur maar vier- of vijfmalen draagt en dat deze prachtige obi's, met de hand geweven, soms tweeduizend yen kosten. Maar dat zwaar geborduurde kimono's - hoewel voor de huwelijksplechtigheid zeker patroon van zwaar borduursel vereischt wordt - eigenlijk alleen voor export worden vervaardigd, voor de 'foreign ladies'! Maar dat de Japansche vrouw sober is in haar smaak wat kimono's betreft, hoewel de obi schitterend mag zijn.

* * *

Hoe het wel verder nu ging? Wel, tusschen een stoet van verwanten, - en iedereen had zich gekleed in het gala der vroegere dagen, dat is toch eigenlijk het meest ceremonieele - vaders, broeders, ooms en neven met breedschouderige oppergewaden en de sabels in den gordel en moeders, zusters, tantes, nichten, rijk glanzig gekapt en de kimono's even rond sleepend om den voet - was de bruid, freule Zijde in dichten draagstoel gedragen naar het huis van de Atsumoto's. Daar op den drempel ontvingen twee eere-jonkvrouwen - vriendinnetjes - de bruid en graaf Ishimura, gezeten tusschen twee hooge, brandende kaarsen, in plechthouding met plechtgelaat, wachtte haar af...

Dien geheelen dag was in de groote keuken het een drukte

geweest van belang. Tal van meisjes en mannen, koks en dienaren waren bezig met het bruiloftsmaal geweest, en hadden niets met de vingers maar alles met staafjes aangeraakt. Karpers en kreeften waren bereid, groene sauzen waren gemengd, stapels rijst waren blank gekookt en de groote vuren onder de steenen ovens waren gevoed geworden, gevoed geworden tot het wel scheen of brand niet kon nalaten uit te breken.

En de verwanten hadden veel gegeten en tusschen elkander besproken wat freule Zijde wel meêkreeg en wat Tojo-San wel inbracht.

* * *

Toen was het eigenlijke huwelijk gevierd. Het was stil, statig, symboliesch en zeer vreemd aan onze eigene Westersche zeden. In de groote zaal met verlakte paneelen, zat bij veler kaarsen vlam de 'go-between', graaf Ishimura en ook Tojo, de bruidegom, zat daar. En, binnen geleid, was freule Zijde met hare eeredames en geheel in blanke, stijve zijde omhuld, was zij bescheidenlijk neêr gaan hurken op de plaats haar aangewezen. Er werd niet gesproken, er was geen muziek, er was geen dans, er was niets dan stilte en zwijging. Op een verlakt tafeltje in de tokonoma zat de kwikstaart. De kwikstaart is in Japan de liefdevogel omdat het mannetje kwiek met het staartje is en het wijfje vele eitjes legt. Maar omdat een levende kwikstaart te bewegelijk is om een huwelijksplechtigheid mede te vieren, was deze symbolische kwikstaart opgezet. En dan was er het Feeën-eiland. Dat Feeën-eiland is om een pijnboompje heen in een meertje - maar dāt is van mica - en er zijn twee poppetjes in opgesteld: een oud mannetje en een oud vrouwtje, en dan is er nog een ooievaartje en een kleine schildpad. En weet nu wel, dat dit alles symboliesch is: dat pijnboom, oud mannetje, oud vrouwtje, ooievaartje en schildpad allen symbolen zijn van het Lange Leven en Voorspoed.

Daar zaten zij dus in de gelakte zaal, bruid, bruidegom, 'go-between', en eeredames. Ik geloof waarachtig niet, dat er één papa, mama, tante, oom of neef verder bij was. De kaarsen - het

avonde reeds - gloorden met zachte glansen in de verlakte paneelen en op de rijke brokaten der kimono's en over de sneeuwblanke, zware, witte zijde, waarin het bruidje gedoken zat, haar lieve gezichtje slechts schuwtjes even zichtbaar...En het wit omhulde haar omdat het in iedere tint van gehoorzaamheid-aan-haar-man geverfd kan worden!...

Maar nu heb ik nog niet gezegd, dat Tojo-San en Kinu-Kô waaiers hadden gewisseld want de waaier is, open geplooid, het symbool van steeds wijderen, verder stralenden voorspoed!

Op dit oogenblik echter waren zij waaierloos. Maar wel stond voor de lieve, neêrgehurkte bruid een laag, rood gelakt, vierkant tafeltje en drie goudgelakte kopjes, het eene gepast in het andere, stonden op het tafeltje.

En de eeredames schonken den 'sakè', den brandewijn, den hoogtijdsbrandewijn. Zij zullen dien schenken zonder één fout, want anders, o ramp!, komt er ongeluk!!

De bruid drinkt, de bruidegom drinkt. Zij drinken in plechtigste ceremonie drie maal drie malen 'sakè' uit drie goud gelakte kopjes. Maar wees niet bang, dat zij zich dronken drinken. Lieve lezer, het is immers alles symbool! De bruid nipt aan haar 'sakè'-kopje en bevochtigt nauwlijks de geschilderde lipjes. De bruidegom drinkt slechts één teugje, telkens. Zij weten beiden hoeveel zij drinken moeten uit de goud gelakte kopjes, om te doen zoo als het behoort...

Maar waarom brandewijn?? vroeg ik Tojo, die mij dit alles vertelde.

Tojo bleef glimlachend mij het antwoord schuldig. Maar hij vertelde verder:

Toen de ceremonieele 'sakè' ceremonieel was gedronken, zette graaf Ishimura een lied in: een ode op het Feeën-eiland.

En bruid en bruidegom waren man en vrouw.

* * *

Het gaat eigenlijk nog al eenvoudig. Of lijkt dit maar? En is alles niet heél gecompliceerd, gecompliceerder dan het ons, Westerlingen, schijnt?

Het bruidje verandert dien dag drie malen van toilet: voòr de witte zijde en na de witte zijde is zij gedost in twee schitterende gewaden: Die zijn zéer geborduurd of beschilderd, flonkerend van kleur en die slepen wijd rond om haar heen, met de gewatteerde zoomen, in knisterende golven van weelde. En zij draagt die weelde een enkel uur: nooit draagt zij meer eene harer drie trouwjaponnen. En weet ge wat er meê wordt gedaan? Ge denkt, dat eenmaal bruids dochttertje mama's hoogtijds-kimono's dragen zal? Nooit! De rijke gewaden gaan naar...den 'curio-dealer', de antiquiteitenwinkel, waar de Amerikaansche dames de prachtstukken koopen voor een heeleboel geld.

Maar laat mij u nu verzekeren, dat zij ditmaal nièt terecht in den winkel van bruidegoms vader kwamen.

Er zijn dingen, die men doet en dingen, die men niet doet, bij een huwelijk. En papa Atsumoto verkocht nièt aan Amerikaansche dames de drie weelde-kimono's zijner adellijke schoondochter.

Door hare eerejonkvrouwen, dien avond, terwijl de gasten tot heel laat in de nacht bleven eten en drinken en fuiven, werd de bruid, liever jeugdige vrouw, ontdaan van haar witte gewaad, op nieuw gedost en gevoerd in het slaapsalet. Prachtige, antieke schermen met gouden fonds en die door oude meesters beschilderd! en dan het hoog gestapelde bed van zijden 'futons', weeke matrassen, met kleurige ooievaren doorweven. Boekjes werden wel eens het jeugdige echtpaar mede gegeven: lessen der liefde maar het is niet meer modern dat te doen: Tojo en Kinu kregen geèn liefdelesboekje. In het slaapsalet zaten zij neder, hurkende en...de eerejonkvrouwen schonken hun wederom 'sakè'. En zij nipten en dronken weêr 'sakè' want zonder 'sakè' geen heil, geen huwlijksheil.

Lezer, gelijk de eerejonkvrouwen deden, trekken wij ons thans buigende terug, driewerf, vijfmaal buigende, uit het verhaal van mijn jongen vriend Tojo en het slaapsalet der jong-gehuwden.

* * *

O, de visite's, die volgende dagen, die de jeugdige Kinu Atsumoto moest afleggen en ontvangen! Het was heel druk: het waren oude tantes, oude nichten; het waren ook oude ooms en oude neven en het jonge vrouwtje zag bleek van de plichtplegingen na zoo vele emotie...

* * *

Zoo vertelde mij Tojo van zijn eerste huwelijksgeluk. Hij vertelde het zeer delicaat en deed geen enkele onbescheidene mededeeling. Hij zeide enkel, dat, toen de esch-boomen het volgende jaar begonnen te purperen, als koraal, korallen bladeren strooiende op de eerste herfstwaaïing, zij beiden, Tojo en Kinu, hun baby - gelukkig een zoon! een Eerste Zoon, een Ta-Rò! - gebracht hadden naar den Shinto-tempel, opdat de priester hem de goedetoekomst zoû lezen en het jeugdige danseres-priesteresje, met sierlijk rhythmiesch beweeg, den goeden-toekomst-dans hem zoû dansen en dus alles Voorspoed zoû zijn, Voorspoed om Voorspoeds Zoon.

Twée toasten en een toespraak

I

Excellency, my dear Host, Gentlemen,

I am not an artist of the spoken word, not even in my own language, but I should like to say how deeply touched I am by the kind reception with which I have met in London.

I feel greatly honoured that His Excellency, the Netherlands Minister accepted my host's invitation to sit down at this lunch offered to me that I should meet you all. I feel honoured by your all coming here and am grateful for my young friend's extreme kindness.

Excellency, my dear Host, Gentlemen, I propose to drink the prosperity of modern English literature and art.

II

Ladies and Gentlemen,

It will be impossible for me to say, especially in a language not my own, how deeply touched I am by the most kind reception I have met with in London. I feel entirely indebted herefor to my dear friend's, Teixeira's translations of my books. Teixeira is an artist of the English language; he is master of every expression and shade of expression. And I am always amazed, enraptured by his most subtle way of finding in English the equivalent of my own

Dutch words. His translations remain my own work and still reveal the translator's brilliant personality.

I want this moment to thank him and to thank you all, men and women of intellectual distinction of every kind, who are sitting here around me. Believe, I beg of you, in the great emotion, that overflows me this moment. My emotion is full of gratefulness to Teixeira, to you all and at the same time I feel proud to represent, if I may say so, modern literature of my dear Country and my dear language of the Netherlands. As this representant, ladies and gentlemen, I feel happy to drink your health.

III

Mr. Chairman, my lords, ladies and gentlemen,

Words have been spoken that have filled me with great gratitude on behalf of those who are my spiritual children, I mean the novels which I have written during more than thirty years. I proffer a father's thanks when I reply in their name. They cannot themselves add a word to those which Mr. Teixeira, with unfaltering love and care, has made them utter.

Yes, books are like children, they are our boys and girls; and life lies before them from the moment when they are written. Life will be different for them all. And they have their fates and destinies, as has been said before. They travel far from their parents; and some of mine have made their way among yourselves. They have been arrayed in beautiful garments such as only a kind rich uncle like Teixeira could afford to give them out of his treasury of English language and style. But, when I saw them thus clad, I recognized them at once. They were not changed, they were the same, they were my very own boys and girls, grown up, smiling and prosperous; and they said to me:

- Father, we have found our way; and people have been nice to us. We have tried to please them in that country across the sea where you are always hesitating to come, because the sun is so rare

there and because you prefer to roam through southern lands where you imagine that the sun is always shining. Father, we tell you, we have met with a most charming reception, among many English people of intellectual distinction; and it seems that we do not do you so much discredit as you are inclined to think directly you have finished creating us. They admire us and they like and love us - so at least they say - and indeed you ought to feel very much obliged to Uncle Tex, who spared no expense in dressing us in these English clothes of ours, so that we might appear familiar to the English public and give it what we may call a reflection and a living picture of modern literature in our dear Netherlands.

- I am pleased with you, boys and girls, I tried to say to them.

But they interrupted me and continued in chorus:

- Father, we know you think, because we were born twenty years and more ago, that we are not so very deserving. We have always remarked with a certain jealousy that you love only your last book, your new-born child, your Benjamin, as you now are fondest of our youngest brother *Iskander*, whom you called by the Persian name of Alexander the Great, the hero of your latest and far too highly-valued novel. Father, you are sometimes most unjust to us. It is true, you have never disowned us; but you have always seemed rather indifferent towards your boys and girls of twenty and thirty, who had to make their own way in the world. You place us in the charge of publishers - as the masters seem to be called who prepare us to appear before the public - and then you take no further notice of us. We repeat, father dear, you are often very unjust to us; and we insist on telling you that many delightful English people do not agree with you at all!

Thus my boys and girls, standing around me in their sturdy English fashion, reproached their father; and I felt that they were right. I hope that you will not think me too vain a father if I confess that I was proud of them.

Dear Mr. Chairman, I repeat, I am grateful for the sympathy which these grown-up boys and girls of mine have found in England...

Well, I believe with you that it is a wonderful and mysterious riddle of metempsychosis that resolves itself in an author's mind when he calls up the different characters of his books, men and women, old and young, kings and beggars, heroes and heroines of love and passion. The man who writes novels has himself to *live* every character that he creates, has to penetrate into every sort of soul, young or old, male or female, strong or weak, vigorous or decadent. How shall he do this? By trying to peep through a mystic lens into the souls of all who surround him? I am afraid that this would always lead to mere guessing. If what you told me is indeed true, that I know what happens inside the souls of the many divergent characters that appear to live in my stories, let me reveal my secret to you and lift the veil. I believe that in each man's soul there is everything that is capable of existing in the human soul, that in each man's soul there is a universe. I believe each man's soul to contain an atom of every existing thing. In each man's soul there are noble things and evil things: there is generosity and heroism; and abject sins lie slumbering beneath these glories. In each man's soul there is everything that the good gods and the bad demons created for the purpose of their great war. If an author is aware of this, if he creates a hero out of the tiny particles of heroism which he may be able to discover in his mind or in his heart, if he creates a criminal out of the sins and base desires which stand suddenly revealed to him, he will, I think, write the best books that he has it in him to write. It remains a cruel self-analysis; but we have to pay a high price in this world of ours for everything that we achieve and are able to do. It is from the hotly coursing blood of his own soul that an author evokes the dream-children of his mind; and the outer world which he never penetrates will only help him to suggest an ambient sphere. Am I indeed revealing a mystery? I think not. It is a mystery known to every author; and it forms the fate of all of us writers of what we call novels.

I fear that I have lingered over-long in attempting to explain secrets clear as crystal. I am certain that you, dear Stephen

McKenna, brilliant representative that you are of the latest development in the modern novel, fathom this secret most triumphantly, to judge by the admirable works that have already issued from your pen. Rather let me end by assuring you all how intensely I hope that the object of the Anglo-Batavian Society, which is to keep up the most sincere friendly relations between Great Britain and the Netherlands, will prosper in the days to come, days bound to shed glory upon your great country and upon every people that aims at the sublime ideal of justice shining throughout the world.

Mr. Chairman, my lords, ladies and gentlemen, I thank you, not only in my wife's name and my own, but in that of my fellow-authors in the Netherlands, for the great and generous compliment which you have paid us to-night; and I raise my glass to the lasting friendship - nay, more than friendship - the lasting affection that exists between our Netherlands and your noble empire of Great Britain.

Onvoltooid

Zijn aangenomen zoon

I

In het huis van Dr. Eelcoo Eyselius, op de Princessegracht. Nog een mooi, ouderwetsch huis, tusschen een onverschillige, stijlooze Roomsche kerk en een nieuwe, moderne maar eveneens onverschillige en reusachtige Levensverzekering-Maatschappij.

Over het huis de Koekamp. Het is bij tweeën, op een benevelden Novemberdag van het jaar '17. Dr. Eelcoo Eyselius kijkt uit het raam van zijn studeer- en werkvertrek en staart met een wel meer dan gewoonlijk blijden blik den Koekamp in, die een Hertekamp is. Vol van zijn gedachte, ziet hij toch even met schoonheids-aandoening het roerend Haagsche uitzicht in. De al verwinterde boomen staan met teêr geëtste takken- en twijgenkruinen tegen den lagen, grauwen, wijd uit ge-aquarelleerden hemel. Een bleeke zon schemert in de lucht als door mat glas. De gracht schijnt verweerd malachiet, omdat het water stil staat. Er liggen zwart en roerend ouderwetsch - Dr. Eelcoo Eyselius is dikwijls geroerd - twee booten op, met grauw-zwarte en zwart-bruine waar beladen; Dr. Eelcoo ziet niet of het brandstof is - turf? - of zand en het kan hem ook niet schelen...Nu hij zijn oogen, even geknepen, achter de so-easy, kijkende op richt, is dat om beter den hertenkamp in te zien. De hertjes grazen er, allerliefst; Dr. Eelcoo houdt veel van de hertjes. Forsch gewei van den hertenbok teekent zich donker af in het diafane licht van de nog in den middag overparelde en vochtig gestemde kamp (Dr. Eelcoo bedenkt of

'de kamp' wel ergens anders wordt gezegd dan ter zijde van den door stormwind ontblooten Boschweg en voór zijn eigen huis.) Maarforsch gewei niet alleen: teêre, bleek-blonde buikjes en brooze, fijne pootjes van hindediértjes, die stappen sierlijk grazende, merkt Dr. Eelcoo nòg op, ook al bewoont hij zijn huis meer dan veertig jaar: hij woonde hier reeds met zijn ouders.

Toch is Dr. Eelcoo vòl gedachte en wel blijde gedachte, omdat Durante, zijn pleegzoon, ja zijn aangenomen zoon, hem uit Londen getelegrafeerd heeft, dat hij den volgenden morgen in Den Haag hoopt terug te zijn. De doctors oogen knippen nerveus blij als hij zoo denkt...

Hij is heel klein, meer dan gewoon. Zijn kleine gestalte heeft hem vaak in zijn leven gehinderd, vooral als hij zich trots gevoelde, wat niet altijd maar wel eens het geval was. In den schemer van het robijnroode meubelgordijn, dat fluweelig pluist langs zijn even - ter zijde der slapen - grijs gevlokten, bleeken kop, is onze doctor philologiae - hij weigerde tien jaren geleden een professoraat te Leiden, nog wel in de Antieke letteren, waar hij meê dweept - een fijne, kleine, een beetje hooghartige mensch, die dikwijls ontroerd is. Hij is tevens een keurige mensch, getuige zijn fluweelen jasje, bruin, dat goed zit, zijn up-and-down boordje en donkerroode das; zijn verzorgde handen, zijn eéne ring, een zegelring, onyx, rood maar heel donkerrood. Getuige ook, achter zijn silhouet, de kamer met de keurig gerijde, goud-letter schitterende, kalfsleêr en perkament gerugde boeken, die flikkeren in het haardvuur; getuige ook geheel de onberispelijke orde in kamer en op immensen schrijftafel, waarop een grooten bronzen kop naar den Jongen Alexander van het Muzeum van Napels...

Dr. Eelcoo Eyselius is dus geen slordige kamergeleerde en boekenwurm. Hij is eigenlijk heelemaal geen boekenwurm en ter nauwernood een geleerde. Dr. Eelcoo is een fijne geest in het heel kleine maar keurig verzorgde, iet wat te kleine en velen te veel verzorgde lichaam van iemand, die geroerd, ja geroerd door de Oudheid werd.

Dr. Eelcoo is van middag niet geroerd door de Oudheid maar

door het feit, dat zijn pleegzoon, ja zijn aangenomen zoon, Durante Duranti, deze nacht de boot neemt van Harwich naar Hoek om zijn militairen dienst te hervatten.

Durante is, zijn geheele verlof uit, drie maanden weg gebleven, en die afwezigheid, in deze tijden, die toch al zoo wegen op de hoofden en harten der menschen, heeft zwaar gewogen op hart en hoofd van Dr. Eelcoo, heeft hem doen tobben en treurig zijn. Want waarom moest Durante zoó lang afwezig zijn? Is het om zijn Italiaanschen oom, die reeds lang woonachtig in Londen, toch eigenlijk weinig in Durante's leven telt? Is het om te voetballen, in dezen oorlogstijd? Is het omdat het vertrekken der Engelsche troepen naar Italië Durante heeft geboeid? Is het omdat Durante verliefd is geworden daar ginds? Omdat hij minstens nieuwe kennissen heeft gemaakt, jonge Italianen, die...

Als Dr. Eelcoo aan die hem nog onbekende redenen denkt, wordt hij op nieuw weêr treurig en tobberig maar hij werpt die gedachten snel van zich om de blijde gedachte te blijven denken: Durante, morgen, heél vroeg, komt terug...

Daár, door het spionnetje, ziet Dr. Eelcoo Machteld aan komen op haar fiets. Machteld, dat is de freule Teet van Offerden en zijne secretaresse. Zij komt iederen dag, om twee uur. Een schrijfmachine heeft Dr. Eelcoo nooit kunnen dulden en daarom heeft hij de freule Teet van Offerden.

Zij belt. Dirk, de knecht, tilt Machtelds fiets het bordes op. Dr. Eelcoo, genoegelijk, op de berenhuid staande, wrijft zich, overgoten van haardglans, de kille vingers. Machteld treedt binnen. Het heeft Dr. Eelcoo wel eens gehinderd, dat Machteld een beetje lang is, of liever het hindert hem altijd, dat hij een beetje klein is. - En Durante komt morgen terug? zegt Machteld met haar stevigen handdruk. Juffrouw Bertha telefoneerde het me...

Ja, juffrouw Bertha had het Machteld getelefoneerd want Dr. Eelcoo komt nooit aan de telefoon, hoewel hij, voor het gemak, het ding in huis duldt wat hij niet een schrijfmachine doet. Juffrouw Bertha is de huishoudster met onbepaald gezag, hoewel verarmd familielid. Dr. Eelcoo, reeds sedert jaren en jaren, was

tevreden zijn arme niet te kunnen helpen met haàr alle de zorgen van zijne huishouding op de stevige schouders te wentelen en ook juffrouw Bertha was daar mede tevreden. Voor Machteld is zij juffrouw Bertha en voor de bedienden juffrouw Rietsema.

Machteld is binnen geloopt, haastig, om Dr. Eelcoo dadelijk geluk te wenschen met Durante's terugkomst. Meestal ontdoet zij zich reeds van mantel en hoed in de vestibule. Nu staat zij echter, als Dr. Eelcoo overtoogen van haardgloed - voor zulken gloed zorgt juffrouw Bertha in dit tweede jaar der oorlogsnooden - en Dr. Eelcoo ziet welgevallig tot zijn secretaresse op. Neen, zij is niet mooi en Dr. Eelcoo is zeer gevoelig voor alles wat mooi is: Dr. Eelcoo dient met bijzondere eeredienst de Schoonheid. Daarbij is Machteld beslist te lang. Maar zij is wel voornaam en mooi is haar koperblond, vol haar...

Zij vraagt eenige dingen, hoe laat de boot aan komt, hoe lang Durante eigenlijk afwezig is. Hoewel zij alles wel weet. Onderwijl heeft zij het zware vosje, dat om hare hals was getrokken, zich ontwonden en loopt zij weg om haar manteltje uit te trekken, haar hoed af te doen. Die hangt zij in het aangrenzende kamertje, waar zij haar schrijftafel heeft staan, tusschen wederom boekenkasten, met overal de letterglinsterende, keurige boekenruggen. - Ik heb nog de laatste proeven na te zien van 'Julianus de Afvallige'...

- Heeft geen haast, kind! zegt Dr. Eelcoo en voelt zich even aan het voorhoofd, als ware hij moê van denken en niet in een stemming Machteld de laatste proeven van 'Julianus de Afvallige' te geven. Heeft geen haast. Ik ben in geen bui om te werken van daag en jij hoeft ook niet in zoo een bui te zijn. Ga even zitten...

En hij wijst haar ter eene zij van den haard de bruin fluweelen Chesterfield en laat zich zelve in den andere neêr. Er komt over Machteld die zoete rust, die haar altijd overkomt in dit vertrek, dat er een is van studie maar van een zoo humanistische, dat het er meer leven is dan studeeren. Zij voelt dat zeer duidelijk, dit bijna verweekende welbehagen tusschen die boeken, die mooie, oude familie-portretten van...in gebeeldhouwde antieke of zware pe-

rehouten lijsten, die bronzen bustes, dat enkele vlak sneeuwgreinig marmer. Dan in groote bronzen vaas van Japansch cloisoné, die immense boeket goudgele chryzanten, die Dr. Eelcoo zelve geschikt heeft. En nergens rommel want Dr. Eelcoo haat rommel - die maakt hem onrustig in zijn brein; zijne aantekeningen liggen in rood leêren portefeuilles, een enkel boek ligt opgeslagen op zijn schrijftafel; een vel folio-papier is nauwlijks beschreven.

Machteld voelt, als altijd die weldadige zaligheid. Zij komt uit Duinoord, ergens uit een hobbeligen, geheel nieuwen, verren, karakterloozen, eeuwig wind-doorgierden straat met den naam van een onbekende personaliteit: ze weet niet eens wat die meneer, naar wien de straat is genoemd, heeft uitgevoerd om zoo veel glorie te verdienen. Maar zij weet wel van Julianus den Afvallige omdat zij niet gaarne dom-weg Dr. Eelcoo's fijn kriebelig, keurig onleesbaar schrift overschrijft ten gerieve der wanhopige zettters of zijne drukproeven corrigeert zonder intelligentie. Toen Dr. Eelcoo dus zijne Nederlandsche vertaling van de Brieven van den Jongen Plinius bewerkte, heeft Machteld zich op de hoogte gesteld van den tweeden litterairen bloeitijd des Romeinschen Keizerrijks en nu Dr. Eelcoo, vol enthoeziasme, bezig is aan zijne Apologie van Julianus den Afvallige, leest zij Ammianus Marcellinus, al zij het dan ook in een Fransche vertaling. En het interesseert haar, het vult haar arme leven, haar leven van arm freuletje van acht-en-twintig, die na een tragedie - hare ouders maakten gezamenlijk een eind aan hun leven - woont met een oude grootmoeder ergens in zoo een verre straat van Duinoord. 's Morgens verzorgt zij grootmama, 's avonds verzorgt zij grootmama, 's middags is zij secretaresse van Dr. Eelcoo, verdient zij een goed salaris - eigenlijk alles waarvan zij met grootmama leeft - en heeft daarbij haar oogenblik van weelde en zaligheid: zij heeft haar smaak voelen ontwikkeld worden tusschen de boeken, beelden, familieportretten en haardvlammen van Dr. Eelcoo.

Een oogenblik zoo te zitten over elkaâr...Waarom niet, de lieve weelde even te genieten, verteederd als zij zelve is door de aanstaande terugkomst van Durante? Zij werkt nu al vijf jaar bij

Dr. Eelcoo; zij kent Durante al vijf jaar...Of zij verliefd op hem is? Kòm, een meisje van acht-en-twintig, wier jeugd zoo moeilijk en zwaar is geweest! op een jongen van even drie-en-twintig...Machteld zoû zich uit lachen zoo zij haar gevoel voor Durante verliefdheid moest noemen of zelfs liefde. Machteld weet, dat zij nooit trouwen zal: zij heeft te veel verdriet om zich gezien, van kind af, tusschen hare ouders, voor de eindcatastrofe...Machteld weet, dat zij een oude vrijster zal worden. Haar liefste leven zal zijn, zoo lang Dr. Eelcoo het wil, tusschen deze boeken, in deze atmosfeer van enthoeziaste studie. Een enthoeziaste kan Machteld niet zijn maar Dr. Eelcoo's enthoeziasme glanst doór tot hère ziel, doet haar glimlachen van plotse, verrassende openbaringen over dingen en menschen uit het Verleden en zij reageert dan werkelijk zoo innig en sterk, dat Dr. Eelcoo haar noòit gemis aan enthoeziasme heeft willen verwijten, dat hij wel eens, tegenover haar en vertrouwelijk, Durante deed...

Beider gedachten zijn vol van hem en de enkele woorden, die zij wisselen, zijn niet meer dan de bloem dier gedachten, natuurlijk-weg ontlukende. Zij verwachten, zij wachten af. Een nieuw leven is op komst; de winter zàl niet zoo troosteloos zijn. Juffrouw Bertha moge tobben over de 'nooden', wat doen die er toe als Durante morgen terug komt. De tijd moge zwaar zijn om den Oorlog, den eindelooze, die slechts enkele weken zoû duren als was voorspeld en die reeds jaren duurt, wat doet het er alles toe als Durante toch morgen in dit mooie, warme huis terug komt. Want Julianus de Afvallige is de illuzie maar Durante is de werkelijkheid. Hij is jong al is hij ernstig; hij is mooi al is hij wat somber; hij kan zoo heerlijk glimlachen al spreekt hij nooit veel; hij is tòch de jeugd, die het huis weêr met iets van lente vervullen gaat, terwijl de winternevels over de gracht en ginds, over de boomen van het Bosch zullen wazen met die fijne, trieste melancholie, die het hart zoo doet wegen, zoo zwaar doet wegen...

En zij spreken door over Durante, die al heet hij Durante Duranti, als Nederlander en aangenomen zoon van Dr. Eelcoo bij den aanvang van den Oorlog werd opgeroepen. Als huzaar heeft

hij drie jaren aan verschillende grensplaatsen gelegen; toen heeft hij, niet zonder moeite, verlof kunnen krijgen en is hij naar Londen gegaan. Nu zal hij weêr zijn dienst moeten hervatten maar Dr. Eelcoo rekent vast op een maand, misschien nog wel langer, samen met Durante in Den Haag...

II

De namiddagatmosfeer heeft zich geweven. Buiten is de nevel verstreken maar is de vroege schemering gedaald. Het duistert reeds laag over de boomen van de Boschlaan en een wind beweegt de leêge kruinen, de hertjes zijn verdwenen. De kamp nevelt eenzaam weg. De gracht verzwart en de tram rinkelt geregeld aan maar verbreekt om die gewoonheid niet de mijmering van Dr. Eelcoo, die zit bij het vuur.

De tusschendeur naar de kleine zijkamer staat open. Machteld zit er aan hare tafel en corrigeert de proeven van 'Julianus de Afvallige'. Zij heeft reeds gordijnen dicht getrokken en lamp links van zich op gedraaid. En zij werkt, zorgvuldig, voort. Zij heeft een keer slechts Dr. Eelcoo iets moeten vragen, over den H. Cyrillus, die het Christendom verdedigd heeft tegen Julianus...

- Patriarch van Alexandrië, kind; niët bisschop: ik heb me dien keer dan vergist...

Machteld is het, staande op den drempel, komen vragen; zij had het eigenlijk wel zelve gemerkt, dat Dr. Eelcoo zich één keer vergist had en den patriarch een bisschop noemde maar zij wilde, trotsch de vergissing te hebben opgemerkt, hare oplettendheid wel een oogenblik glorifiëren.

Dr. Eelcoo zelve werkt niet. Hij staart in het vuur. Hij gaat weinig des namiddags uit en zijn gedachten, dit oogenblik, hebben hem geheel omsponnen in teêrheid van draden, omweven met de atmosfeer mede van het namiddaguur...En de herinneringen doemen op...Is het al zoo lang geleden? Twaalf jaren geleden? Twaalf jaren geleden sinds hij het kind van zijn vriend als

zoon aannam...Het ouderlooze kind; de vader in New-York omgekomen door een noodlottig toeval, dat geen toeval was, als Dr. Eelcoo altijd gedacht heeft...

Twaalf jaren reeds en de kleine, Italiaansche, verlaten jongen is tot een jongen Nederlander gegroeid...En plotseling wisselt Dr. Eelcoo's stemming, zoo heel stil in zich, wisselt met die plotse ommekeeren van blijmoedigheid naar neêrslachtingheid, die de inzinkingen zijn en de ziekte van zijn ziel. Dat ziet zelden iemand van de buitenwereld: nauwlijks trillen iets nerveuzer de vingers, knippen iets nerveuzer de oogleden. Maar hij staat op, de zwaarte der onvoldaanheid om eigen leven en eigen daden weegt hem zoó zwaar op de borst; de kamer, de boeken benauwen hem en hij roept tot Machteld:

- Machteld! Kind! Ik ga even uit...
- Wil u niet eerst thee drinken?
- Neen, neen ik wil geen thee...

Drie minuten daarna hoort zij Dr. Eelcoo de voordeur dicht trekken en komt in de studeerkamer juist juffrouw Bertha binnen, gevolgd door Dirk, die het aangenaam voorziene theeblad draagt: sandwiches, toast...

- Gaat Dr. Eelcoo juist uit, Machteld? roept juffrouw Bertha.
- Ja, juffrouw Bertha.

De dikke, stevige, grijze dame schudt ontevreden het hoofd.

- Wat een idee! Juist, dat ik met de thee kom...Willen we dan samen thee drinken, Machteld.

- Heel graag, juffrouw Bertha...

- En hier maar, al is Dr. Eelcoo er niet. Ik heb geen vuur aan in de zitkamer...Dr. Eelcoo stookt maar of er geen kolen nood is.

- Hij stookt met hout, verontschuldigt Machteld hem.

- Maar met een onderlaag van anthraciet, wederlegt streng juffrouw Bertha en gooit zelve nu twee groote blokken op het vuur, opdat het niet slinke, terwijl Dr. Eelcoo afwezig is.

De beide vrouwen zetten zich in de diepe, bruin fluweelen Chesterfields bij het vuur, het tafeltje met het theeblad tusschen hen. En zij spreken over Durante...

Maar Dr. Eelcoo, in zijn pels, is het Bosch in gelopen. Het is er verlaten, op dit uur. De droeve avond schaduwt reeds tusschen de boomen; de naderende nacht verweemoedigt reeds tusschen de boomen; de naderende nacht verweemoedigt over de lucht. Wat is het eenzaam rondom hem...en in hem...Het is die eenzaamheid, die aanvoelt als met een grenzenloos verlangen en waarheen is nauwelijks in woord te zeggen. De kleine, vlugge wandelaar in den bonten jas en met den korten, nerveuzen stap - de stok gaat op en neêr, op en neêr - ziet er niet uit of zulke leêgte en troosteloosheid diep en wijd in hem omwaart, in het vreemde wijd-diepe van zijn menschenziel. Dat is oneindig, dat is zoo vreemd oneindig en zoo eenzaam met die bijna zwarte duizel, die om draait en om draait en dat is alles hemzelve en het verlangen naar het onzegbare en de niet uit te zeggen eenzaamheid...Het is het gevoel, dat hem niet stil kan doen blijven in zijn kamer, tusschen de toch zoo lieve boeken, het gevoel, dat hem jaagt naar buiten, het vochtige bosch in - en de kraaien roepen er zoo angstwekkend droef - het is die vreemde ziekte en angst en duizel-inzich, om zich vast te klampen aan wie, aan wat...Als hij dit voelt, wankelt hij bijna, struikelt hij, een dronken mensch gelijk, overvalt hem plots de niet te beredeneeren vrees vèrder te gaan, daar òver die lantaren-overgeelde witte wegeplek heen, wordt het als een soort dwaze pleinziekte...Die witte plek over? Neen, neen...Liever terug, liever terug...Heelemaal maar liever terug, naar huis, naar het warme, veilige huis, met het donkere bosch achter zich, dat als stuwt in zijn rug...O wat is het leven droef! Wat is de wereld en wat zijn de dingen droef! En de menschen, wat zijn de menschen droef! Is het leven ons hiertoe door de goden gegeven om zoo droef te leven tusschen de droeve menschen op deze krakende aarde? Al die vreeslijke dingen van bloed en beredeneerde, strategiesch beredeneerde beestelijkheid, over alle grenzen heen, Oost en West, is dit het leven, dat de goden den menschen voor beschikten, toen zij de menschen schiepen, op riepen, voort deden kiemen? Het is zoo vreeslijk onuitdenkbaar, die smart en die treurigheid en de menschen zijn zoo droef en zoo

arm en zoo troosteloos verloren met alles wat zij zoeken en doen en meenen te moeten tot stand brengen en meenen te moeten vernietigen: zij zijn niet te helpen en niet te redden! O, het vreeslijke heden, het afgrijzelijke oogenblik, de duivelsche leelijkheid en nachtmerrie vol helsche spooksels van onze eeuw...

Nerveus wriemelt het sleuteltje in het sleutelgat, de voordeur wijkt. De Zeeuwsche kast in de vestibule, het donkere voorname trappenhuis...dit is zijn huis, zijn veilig huis...Is het er minder eenzaam dan daar buiten...? Neen, het is het zelfde, het is vreeslijk het zelfde...Stemmen weêr klinken boven, vrouwestemmen...Die van Machteld en Bertha...

Dr. Eelcoo, in het mantelkamertje, gooit de zware pels af. Nerveus nog, zoékt hij die stemmen, loopt hij vlug de trap op, ziet hij de beide vrouwen in de kamer van Durante, die open staat...

De kamer is in orde, het bed is op gemaakt, er is zelfs gestookt opdat het zoo kil niet zoû zijn. Maar de kamer is onpersoonlijk na drie maanden afwezigheid des bewoners; de boeken rijen er zich onverschillig, de wapens tegen de wand en de platen van honden en paarden doen ter nauwernood aan met een sportieve suggestie. - Hij kan komen, zegt juffrouw Bertha tevreden; zij heeft dien dag het toezicht gehouden over werkmeid en schoonmaakster en alles is schoon, alles is 'als het behoort': dat is een uitdrukking, die ligt juffrouw Bertha in den mond bestorven.

Machteld neemt afscheid. Zij fietst nu, alleen, terug naar Duinoord. Het is zes uur, de straten zijn reeds verlaten, de uittocht der fietsers - mannelijke en vrouwelijke bedienden op de kantoren, 'waar Den Haag van wemelt' - zoû Dr. Eelcoo hebben gezegd - is reeds volbracht. Machteld heeft haar morgen vrij, zij verlaat Dr. Eelcoo's huis niet voór zes uur. En waarom zoû zij het vroeger verlaten? Het werk is haar aangenaam en de thee en het haardvuur zijn weelde en gezelligheid, zelfs als het van daag was, met juffrouw Bertha alleen.

En zij verdwijnt naar de nacht van Duinoord, naar de eentonig zich rijende straten met de rissen huizen der onbeteekenende nieuwe stad...

Het is bij Dr. Eelcoo, na den eten, eenvoudig genuttigd met juffrouw Bertha in de te groote eetkamer, waar Dirk heeft gediend als een knecht van goeden huize.

Tusschen de gobelins en het Oud-Hollandsche eikenhout en het zacht schemerende familie-zilver op het dressoir, waarvan de Venetiaansche kant afhangt, waarop de twee zilveren fazanten zoo deftig en rijk schuin staan, steeds in de zelfde schuinte, is het maal sober geweest, want Dr. Eelcoo, gewoonlijk, is matig al bemint hij het fijne dinertje en de capiteuze Bourgonje, een enkelen keer, als dat zoo eens te pas komt. Maar Dr. Eelcoo, trots het drooge, vooral niet vette, kalfsoestertje en het maagdelijke griesmeel-puddinkje, houdt van de Venetiaansche kant te zien afhangen van het dressoir en houdt van te eten bij den zilveren glans der fazanten. Hij houdt zelfs van de twee kaarsen - twee slechts en geen ander licht - om den 'nood'; de twee kaarsen op de twee Louis XVI luchters. Dat alles is hem sympathiek: oude weelde, die schoonheid is. Juffrouw Bertha had liever de Venetiaansche kanten looper opgeborgen; juffrouw Bertha had liever het zilver niet zoo geëtaleerd: het moet zoo veel gepoetst worden, als het altijd zichtbaar staat. Juffrouw Bertha voelt ook niet voor den zachten glans, den zilverglans der fazanten in den bescheiden kaarsengloor; juffrouw Bertha voelt trouwens heelemaal niet als Dr. Eelcoo. Maar ze hebben over dit verschil van gevoelens nooit woorden en wel uit weêrzijsch principe. En dat waardeeren zij beiden zeer in elkaâr.

Het is na den eten. Juffrouw Bertha is naar hare eigen zitkamer. Dr. Eelcoo zit bij zijn vuur, in zijn studeer- en werkvertrek. Het is de zoete avond vol weemoed. Het is de rust na den dag, die eigenlijk al voorbij is en uitgeleefd, uitgewerkt, uitgestreden. Is iedere dag geen strijd, geen telkens terug komende arbeid, geen zich voortdurend vermoeilijkend leven?

Theagenes**Een roman van antiek avontuur****I**

Een honigblonde avondschijs na dalende zon overspreidde geheel den wijd effen hemel en de zee, tusschen de golvende zandheuvels zichtbaar als in schaal bij schaal, schakelde aan den horizon hare violetblauwe rondingen van bekens, nauwere en diepere. Een opwaaiende bries woei door de hooge stengels der papyrus, die weligde in de Bucolische plassen, in het moerassige meer tusschen de uitmondende wateren van den Nijl.

Overal lagen de rieten hutten, tusschen de duinen en verloren tusschen de hooge halmen. Overal op het water lagen de smalle booten en de slanke barken. De vrouwen, voor hare matten deuren, waren nog bezig te spinnen en hare wieletjes wielerden, terwijl de bronsbruine kinderen rondom haar kropen in het zand; sommige moeders hadden hun riem of koord om den enkel bevestigd en trokken de kinderen weêr dicht bij zich, als zij weg kropen, steeds aangetrokken door al het water rondom, waarbij zij zich telkens te dicht waagden.

Ook in de booten en barken huisden de gezinnen. Het was het warme seizoen; het waren de honigblonde en teêr blauw-roze avonden en het waren de starre-stralende nachten over de stille delta. Een ibis, rozig grijs, stond vaak te droomen tegen de lucht, waar een paar kraanvogels met vleugelenzwaai donkerden voor zij zich te ruste legden in het verdere, eenzamere riet. Overal, op

het zand, aan den oever der plassen, lag de visch, bij de uitgespreide zwarte mazen der netten, te droogen, des daags in de zon, des nachts in den stadigen wind.

Hier woonden honderde zeeroovers. Geen gezag of legermacht uit de steden - Alexandrië, Memfis, Thebe - hinderde hen. Zij waren hier onbelegerbaar en onbereikbaar; de weg naar deze dorpen tusschen de plassen, de weg naar dit, tusschen riet en duin weg gedoken, Bucolië was ongeweten voor wie niet was ingewijd. De zee voor deze uitmonding van den Nijl was te onveilig voor den Egyptischen vloot, wier matrozen ook niet zouden willen vechten tegen de zeeroovers omdat zij broeders en neven waren. In tijden van oorlog wierven reeds de Ptolomaeën tusschen deze piraten veel van hun zeevolk; in tijden van vrede lieten zij hen met de hunnen ongestoord, en de zeeroovers beloonden nog steeds zoo wijze staatkunde met meestal alleen Grieksche en Klein-Aziatische koopvaardijschepen aan te vallen.

De mannen, nu, waren weg. Zij waren reeds twaalf dagen weg, driehonderd van hen, latende achter de ouden-van-dagen en de nog niet volwassen knapen. Zij waren gegaan met drie biremen, die waren geschilderd om niet dadelijk kenbaar te zijn op zee in zeegroen-blauwe tint. Ook de zeilen. Ook zelfs het touwwerk. Zoo waren de lange, slanke rooverschepen voor de andere zeevaarders, die hen ontmoetten op de gevaarvolle baren tusschen de Foenicische en Cypersche kusten niet dadelijk als werkelijkheid te onderscheiden. Meer als vizioen van een schip en oogbedrog, meer als azuren hersenschim en droom doemde de kaper op aan de Egyptische kinnen. Voor de turende oogen der zeelui doemt wel eens het blauwe schimmeschip hunner verbeelding, dat dadelijk weêr zwijmt...Maar plots roeiden de drie blauwzeilige zeeschuimers snel, snel zich verwerkeliijkend aan in de richting van het Foenicische, het Cypersche koopmanschip en omringden zij de onweêrbare prooi...

Het werd reeds twaalf dagen, dat zij weg waren, rekenden de vrouwen uit, met elkaâr pratende voor hare rieten hutjes. De kinderen krioelden omrond, de moeders trokken hen aan de en-

kelriemen terug, jonge stoute hondjes gelijk.

- Niet aan de visch komen! riepen zij, als de begeerige handjes grabbelden naar de visch, die te droogen lag.

Er waren oude vrouwen bij en jeugdige; er waren mooie bij en rimpelige. Hare slavinne-levens, eentonig, verliepen hier, in afwachting harer mannen en zonen, in altijd wisselende verwelcoming en afscheidneming dier ruwe gasten. In het seizoen der regens trokken de hutbewoners zich terug in de grotten, die daar natuurlijk of meer uitgehouwen verdiepten in het kalkachtig gerotste. Maar nu waren het de lange, blakende dagen en de zalige zilveren nachten. En veilig voor alle vijandelijkheid, mensch of element, woonden zij hier tusschen de halmen, zoo hoog, dat die wuifden met pluimekwasten over de lage stulpjes, van riet eveneens, geheel en al verloren tusschen het altijd ruischend geelgroen, waar de rozige avondschijs nu over verteederde.

Sommige vrouwen sleepten matten en groezelige kussens naar buiten. En bereidden zich voor, tot de rust. De nacht was wijd en zoel; in de hutjes was het eng en benauwd. De kinderen kropen reeds te gader, steeds als jonge honden, sliepen gauw tegen elkander met de zwart krullige kopjes, de bronzen leedjes sterk en hard. De spinnewielen bleven voor de deuren staan en het rood-en-zwarte aardewerk, waarin maal was bereid op uitsmeulende vuurtjes, slingerde met kruik en kan ter zij van de huisjes en overal.

- Hoor! riepen er vrouwen op eens.

- Daar komen zij! riepen er anderen.

Zij kwamen, zij hoorden ze. Twaalf dagen, niet langer, waren zij weg geweest, hadden zij de zee doorkruist...Dat zij zoo gauw terug kwamen, spelde dus winst. Soms bleven zij een maand weg, kwamen eindelijk terug, zonder buit...Hoe zouden zij dit maal terug komen?

De vrouwen luisterden uit. Tusschen de duinen, over de in het hooge riet verlorene, geheime wegen, smalle, nauw begaanbare meanders tusschen niets dan moeras en water klonken stappen aan en stemmen, klonk gelach...

- Zij lachen! riepen de vrouwen onder elkaâr.

De kinderen werden wakker. Zij krioelden uit hun eersten slaap weêr op de been en hunne bende zich mengende met de menigte vrouwen, die van overal uit de hutten kwamen aangeloopen, drongen allen naar waar zij de mannen en zonen en vaders verwachtten: bij den weg, die slingerde langs het meer, waarop de grootste barken donkerden, bij den weg, die zich dan in de geheimzinnigheid der verborgene krinkelwegen verloor. Het was geheel nacht geworden maar zoo malveklaar, dat te zien nog was en te onderscheiden, als door een doorzichtigen amethyst en de vrouwen geen lamp of fakkel ontstaken.

De eerste mannen doken op uit het riet, verzichtbaarden aan den boord van het meer. De vrouwen riepen hen toe, herkenden hen, omhelsden haar mannen luidruchtig.

Het waren baardige, donker bronzen gelaten met puntmutsen of rond gewikkelde hoofddoeken om de donkere haren; het waren stoere, ruwe gestalten; gestreepte mantels vielen van hunne schouderen; breede beenwindsels omsnoerden de kuitten hen en de voeten staken in breede, zware schoenen, onder wier dikke zolen knerpte het zand. Zij waren gewapend, met korte zwaarden ter zijde en dolken in hunne gordels en de vrouwen mengden zich juichend met hen; de vaders tilden hunne kinderen op, zoenden ze en de bengels joelden rondom en verwarden zich struikelend tusschen de beenen der roovers.

- Is Dates er niet? riep zoekende een jonge vrouw.

- Dates? riepen de mannen terug. Dates? Neen, Dates is er nog niet...

En onverschillig liepen zij voort; zij verspreidden zich met hunne vrouwen en joelende kinderen naar de hutten en wie honger hadden, bevalen de vrouwen op nieuw, al naderde nacht, een schapebout te roosteren en dadelwijn te schenken. De versmeulde vuurtjes, her en der, ontvlamden op nieuw; er klonk lachen en blijheid; de mannen wierpen mantels en wapens af; behagelijk lui en moê strekten zij zich breed op de matten; er was luidruchtig geroep over en weêr en de vrouwen vroegen of er veel buit was gemaakt...

- Is Dates er niet? zocht de jonge vrouw nog steeds tusschen de laatste mannen, die opdoken uit het hooge riet bij het meer, waarlangs zich de weg verloor. Thermutis, is mijn Dates niet meê gekomen?!

De handen gestrekt, wanhopig, had zij den rooverhoofdman - hij liep met een vreemdeling en de rooverofficieren waren om hen heen als een wacht - aangehouden. Maar hij antwoordde, barre Thermutis:

- Dates? Neen, hij is de eenige, die ons ontbreekt.

- Is hij dood?! kreet de vrouw uit, een radelooze figuur van wanhoop in haar vaal-blauwe hemd tegen de malvekleurige nacht, met de handen steeds uitgestrekt.

- Hij is dood! bekende de hoofdman, schouder ophalend en duwde de krijtende vrouw van zich. Zij slaakte haar smartkreten uit en er was geloop van andere vrouwen naar haar toe, die riepen mede en klaagden.

De voornaamste der vreemdelingen, die naast Thermutis ging, was als met een schok blijven staan.

- Dates? vroeg hij den hoofdman. Is dat de man, dien ik...?

- Ja, Thyamis, zei de hoofdman. Maar wat doet er dat toe? Hij viel u aan, ge verdedigdet u...

De ruwe stem van Thermutis klonk beleefd en verontschuldigend tegenover zijn gevangene.

- Komen wij niet meestal in ons dorp terug wel met buit aan goud en koopwaar maar ook met verlies aan mannen? Ditmaal verloren wij Dates alleen en brengen wij slechts u meê, maar geen buit nog.

En wederom haalde hij de schouders op en wees Thyamis voort te gaan.

- Is er geen buit behaald? Er is toch een gevangene van aanzien?

Zoo riepen tot de mannen de vrouwen. Maar Thermutis maakte zich baan met zijne officieren tusschen wie de vreemdeling mede schreed.

Zij gingen het dorp door. Meer ten Zuiden, waar de rotsen, kalksteen blank in de nacht, die op lichtte van starren, een lage,

wijde wal schenen te strekken, lagen in het meer eilanden, steeds geheel en hoog overgroeid van riet. Op het meer bloeide de lotos in overvloed, geloken nu de duizende kelken.

Thermutis en de anderen waren gegaan tot den rotswand. Er was een poort en zij traden binnen.

II

Slaven - gevangenen, voor wie de zeeroovers geen losgeld wisten te krijgen - slaven, die ook voòr hun gevangenschap slaven waren geweest, ontstaken lampen in een grottige zaal, dakloos, en die den hemel zichtbaar liet. Thermutis beval wijn te brengen en spijs.

Er lagen over den grond matten en kussens. Er hingen aan den wand Romeinsche en Assyrische wapenen, schilden en zwaarden, en de panoplieën kaatsten de walmende vlammen der lampen met lange stralen terug.

- Zet u neêr, Thyamis, zeide Thermutis tot den vreemdeling.

Vreemdeling was hij tusschen de roovers, gevangene scheen hij ter nauwer nood; Egyptenaar was hij klaarblijkelijk. Mat bleek van gelaatskleur, slechts even geamberde geel, verduidelijkte hij, nu hij neêr zat op de mat, tegen de kussens als een man van ras en voornaamheid. Zijn trekken waren als gebeeldhouwd in barnsteen en de neus was recht en zuiver, de oogen schuinden in fijne spleten de slapen toe en nu de witte mantel, die ook zijn hoofd omhuifde, af viel langs zijne schouders, bleek het, dat zijn kruin met een ronde maan was geschoren. Zijne fijne handen hadden eene zenuwige trilling en ook zijne gitte pupillen blikkerden zenuwachtig tusschen de knipperende oogeleden. Hij droeg fijne witte laarzen aan zijn smalle voeten, die slipten te voorschijn, nu hij zat; hij droeg een lange, witte tuniek.

De officieren, ruwe roovertypen zij allen, hadden zich in het rond gezet om hun hoofdman en zijn gast.

- Wij kunnen hier rustig spreken, zei Thermutis. Dezen hier zijn

mijn makkers en mijn vertrouwden. Zonder hen onderneem ik niets. Zeg mij, waarmede wij u kunnen dienen en waarom gij ons, toen onze drie kaperschepen reeds dagen nutteloos de zee doorkruisten, te gemoet zijt geroeid in uw sloep.

Thyamis streek zich over het enge voorhoofd. Zijne oogen staarden nadenkend. Toen zeide hij:

- Ik zal spreken. Hoor toe, Thermutis.

Herdersliefde of Dafnis en Chloë door Longos

In Lesbos ligt de stad, ruim gebouwd en schoon van aanblik, Mytilene. Haar snijdt eene zee-engte door midden, een kanaal gelijk, waarover glanzend blanke brug bij brug: zoo schijnt zij meer eiland bij eiland dan een stad. Acht of negen mijlen verder in het binnenland lag weelderige bezitting van een zeer vermogend man en schooner was daar niet: wouden vol van wild; heuvelen, waar de wingerd wies, velden, waar het koren rijpte, weiland waar de kudden graasden en langs de kust der zee, spoelden schuimende de golven aan over het fijne zand der stranden.

In dit oord vond eenmaal een geitenherder, Lamon, weidende zijne kudde een pas-geboreling, die eene zijner geiten zoogde. En wel in deze wijze: er was een boschje, dicht gegroeid van struik en doornstruweel, en met veil gansch overwoekerd en binnen dit priëel was de grond als met tapijt van zacht, week gras belegd. Daar lag het kindje op en daar was het, dat meermalen binnen drong de geit, zoodat de herder vaak zich had verwonderd wat zij er deed en waarom zij hare geitebokje achter liet. Lamon, in meêlij om 't verlaten bokje, spiedde uit waarheen de moeder-geit toch week in 't warmste middaguur...nu volgt hij haar...nu ziet hij hoe zij tusschen struik, struweel binnen 't priëel zich dringt...zij wendt en draait zich om het kind, zij zet, pardoos, de pooten, toch voorzorgsvol, om niet het kind te kwetsen, er over heen en

Lamon ziet de kinderhandjes grijpen den uier of die ware der voedster eigen borst.

Was 't anders mogelijk dan dat verwonderde de herder?

Hij nadert nu; hij ziet een jongentje is het kind en groot al, molligjes en welgeschapen en in wel weelderiger broekje-en-hemd dan vondeling ooit was; een jasje van fijn purper, met gouden gesp geklampt, droeg 't kleine kereltje en naast hem lag een dolk met elpenbeenen greep.

Wat nu te doen? De kostbaarheid te nemen en 't kindje maar te laten? De herder schaamde zich, één korte wijle maar, minder dan zijne geit menschlijk te zijn geweest. Hij wachtte tot het duisterde; toen nam hij 't kindje met de kostelijke dingen en bracht dat alles, mèt de geit, meê naar zijn wijf, Myrtale, die, hoogst verbouwereerd, vroeg of de geiten dezer dagen kleine knaapjes baarden?! Lamon vertelde alles, hoe 't knaapje hij gevonden had en hoe de geit het zoogde en hoe hij zich wel schamen zoû het kind te laten sterven. Zijn wijf was 't met hem eens en samen kwamen ze overeen het knaapje op te voeden en te bewaren kostbaarheid, die aan 't kind was gevonden. En zeiden wie het weten wilde, dat hùn dit knaapske was en om hem met een herdersnaam te heeten, noemden zij het Dafnis.

Twee jaren later, wonder!, vond Dryas, herder van naburig landbezitter, dergelijke vondst. Daar was een grot, de Grot der Nymfen wel genaamd, zeer ruim in holle rots, en rond van buiten en binnen waren beelden der Nymfen, uit marmer, de voeten schoeiselloos, de armen bloot tot schouders toe, de haren om de halzen los, 't gewaad ongegordeld om de lendenen en allen lachende van aanschijn of straks zij zouden dansen. In 't diepste van de grot, ontsproot een klare bron en welde tot een beek zeer breed en spiegelplas, midden door 't dikke mos vervloeiende naar buiten: aan 't rotssteen hingen melkvaten en fluiten en schalmeien, der vroegere herders offerande.

In deze grot sloop binnen vaak een schaap, dat pas gelammerd had, zoodat haar herder, Dryas, vaak haar dacht verloren, omgekomen. Om haar te straffen, ook opdat zij grazen zoû met de

andere schapen mede, sneed hij van riet een buigzaam lint en boog het om tot lossen strik en sloop toen nader om het schaap dat om den hals te slingeren. En drong binnen de grot...

Hoe groot was zijn verwondering! Hij zag zijn schaap zorgvol en liefdevol, of vrouw en moeder zij ware geweest, zoogen een wicht; het kindje, in zijn mondje rein en teêr, nam zonder ook maar één kreetje uit te krijten, uier na uier en dronk zich dikjes en daarna likte met lichte tongelikjes zoogmoeder zelve haar het mondje schoon. Een meiske was het kind en ook aan haar had wie haar had te vondeling gelegd, gelaten kenteekenen om haar weêr te vinden, die waren een mutsje van gouddraad, twee sokjes goud doorstikt en twee zeer kleine gouden muiltjes.

Dryas, wel overtuigd, dat hem de goden zelve hadden geleid, en door zijn schaap wetend geworden van mededoogen, licht in zijn arm het wichtje, doet de kleinoodiën in zijn knapzak en bidt de Nymfen, hem te gunnen het kindje op te kweeken. Het scheen toch ook, niet anders lag zij daar dan tot dit doel. Toen, nu naderde het uur, dat hij de kudde stalwaarts leiden zoû, keert hij terug en zegt zijn vrouw wat hij gezien heeft, toont haar wat hij gevonden heeft en bidt haar als hun eigen kind het wichtje, heimelijk, op te nemen in hun huisje en op te voeden.

Napè, zoo heette deze herderin, was van die stonde af de moeder van het meiske en minde haar alsof zij had gevreesd zich overtroffen door een schaap te zien in teedere moederzorg en -min. En, dat niemand zoû twifelen als zij het wicht haar eigen noemde, heette zij het met landelijken naam, en noemde het dus Chloë.

Die kinderen groeiden snel en schoon waren zij beiden als zelden herderskinderen. Dafnis was vijftien jaar, Chloë telde er dertien, toen Dryas en toen Lamon die zelfde nacht den zelfden droom zich droomden. Zij zagen hoe de Nymfen van de brongrot, waarin Dryas het meiske had gevonden, Dafnis zoowel als Chloë toevoerden naar een goddelijken knaap, zeer schoon en schalk van oog en wien twee wiekjes uit aan de schouderbladen stonden; hij droeg een kleinen boog en pijlenkoker en schoot een

enkele pijl op beide kinderen af, die beiden trof en door en door, waarna hij hen beval schapen te weiden de eene hier en geiten daar den andere.

Hoe smartelijk trof hun droom de beide herders. Het was hun spijtig te meenen, dat deze kinderen, wien schitterend lot scheen toe beschikt, om kostbaar kleinood, bij hen neêr gelegd, geschapen slechts waren om geit en schaap te hoeden. Hadden zij daarom, beiden, de kinderen, in hoop op mogelijke vergoeding, gevoed met fijner voedsel en leeren lezen, zoo goed maar als het mogelijk was op 't land en in de weiden. Maar 't kon niet anders dan dat zij gehoorzaamden aan goddelijk bevel, te meer omdat godinnen - de Nymfen - door goddelijke voorzorg gespaard de kinderen hadden. Zij deelden dus elkander hun droomen mede, volbrachten offering, in de' eigen grot der Nymfen, aan den gewiekten knaap, dien zij niet wisten wie hij was, en zonden toen de kinderen met de kudden, hun leerende wat herder en wat herderin moest weten, de weide in.

Vliegerpromenade

Dat was in den jare 1950. Sedert dertig jaren was de wereld zeer veranderd; wie dertig jaren geleden was school gegaan en vooral wie nog ouder was, kon onmogelijk meer zijn weg vinden op een kaart van Europa, op een kaart van Azië, in den jare 1950.

De maatschappij was zoo goed als geheel communistiesch geworden maar niemand was met die nieuwe regeling tevreden. Niemand mocht een huis hebben hooger dan een ander, ja, eigenlijk mocht niemand een huis hebben. Niemand mocht iets hebben en het zijn individueel bezit noemen en dit was wel eens zeer moeilijk maar iemands neus bleef toch altijd zijn eigen neus. Intusschen werd er in allerlei medische inrichtingen door velerlei kuren gepoogd de menschen te houden op een zekere lichaamsmaat en -gewicht die als norm was aangenomen en in wat men vroeger wuft 'institut de beauté' noemde werd gepoogd alle neuzen, ooren, voorhoofden en wat dies meer zij den bij de wet bepaalde 'normalen' vorm te geven: er was een norm voor mannen en een voor vrouwen. Het ideaal, dat iedereen op elkander geleet en dat niemand magerder of dikker, grooter of kleiner was dan een ander, was echter moeilijk te bereiken; intusschen was kostuum, mannelijk en vrouwelijk, altijd het zelfde voor iedereen; een soort wol-en-lederen zak in den winter en een katoenen zak in den zomer: persoonsvergissingen, om het zoo te noemen, kwamen zeer dikwijls voor maar daar het huwelijk was afgeschaft, konden zij niet geleiden tot welke onwettigheid ook en individueele ergernissen werden niet geteld door den Staat en de Commune.

Op straat en kantoor - de heele wereld was één kantoor, want alles was geregeld en al die regelingen werden in kantoren en bureaux genomen - in heel het openbare leven geleken de mensen echter wel veel op elkaar: mannen van dertig leken steeds op mannen van dertig, ouden-van-dagen op ouden-van-dagen: dit kwam omdat iedereen bang was buiten het Communistiesch ideaal iets maar van eigen individualiteit te toonen. Maar eigenlijk geleken de mensen toch niet zoo heel erg op elkaar. Zij poogden in het openbare leven op elkaar te gelijken omdat dit vereischt werd als het nieuwe fatsoen: wie lang was, liep dus wat in elkaar, wie kort, rekte zich op de teenen; wie een hooge stem had, poogde meer barytonaal te spreken, wie een bas had, duwde zijn spreekorgaan meer de hoogte op...Maar de mensen slaagden toch niet er in heelemaal op elkaar te gelijken en daar zij eigenlijk geen interieur meer hadden - alleen maar een bed, soms gedeeld met anderen, een bad, idem, een gaarkeuken en een bureau - konden zij alleen verademen hoog in de lucht. Vroeger fietsten de mensen, tuften of reden zelfs wel eens in een rijtuig met een of twee paarden; nu deden zij al die dwaze dingen nooit meer: onder- en bovengrondsche treinen en trammen voerden hen met horden van bed naar bureau of gaarkeuken en terug, maar dan was er nog de lucht. Iedere mensch had, in plaats van vroeger een fiets, een vlieger: hij stak armen en voeten in de riemen van zijn vlieger, drukte op een knop, legde de handen dan aan zijn stuur en òp steeg hij de lucht in.

In de lucht was het nog vrij ongeregeld gebleven maar er was dan ook niets in de lucht dan atmosfeer, regen, wind, een enkelen keer zonneschijn, mist, nevel en meer van die dingen, die niet door de Commune te regelen waren geweest.

Er waren uren, in den namiddag bij voorbeeld, nadat de mensen hun twee-en-een-half uur hadden ge-arbeid, dat de lucht wemelde van de vliegers, van de vliegende mensen.

De mensen genoten dan. Zij rekten zich uit: hoewel alle vliegers van gelijk model waren, was een lange man er toch langer onder dan een korte, een dikke vrouw zette zalig hare boezem uit

en een vief meisje werd naast haar werkelijk een alert libelletje. Hè wat genoten de menschen dan in de lucht! Eenmaal de groote luchtwegen afgevlogen, want die waren nog berekend zoo niet afgebakend en iedereen moest die kennen door middel van een kompas, mochten de menschen werkelijk vrij vliegen waarheen ze wilden, rechts of links, hoog of laag! Op hun aarde waren zij

De prins van Thule

In het land van Thule, dat daar heel ver weg lag in het Noorden, door de Noorderzeeën omspoeld, heerschte in die dagen nog steeds de oude Koning der Ballade, die van den gouden beker en de oude koning was sentimenteel, min of meer kindsch geworden om het altijd maar dwepend staren, naar den gouden beker toe...

Zijn kleinzoon, de prins van Thule, was evenzeer een prins der Ballade als zijn grootvader er een koning van was. Heel jong, nauwelijks in den bloei van jongelingschap, was de prins, als zijn oude grootvader, wat dwepend aangelegd en daarbij ook wel sentimenteel maar tevens aardde hij naar zijn vader, die was geweest een krijger en een skald beiden: de prins van Thule had de ziel van een jongen held en van een dichter samen.

Hij was een even uit zijn kracht gegroeide jongeling met heel blonde lange haren die vielen om zijn mager gelaat, waarin de oogen, bleekblauw, ernstig in de verte blikten.

Daar zijn vader en zijn moeder waren gestorven, was de prins de erfgenaam, aan wie toe zoû vallen het land van Thule. Het land om den breeden koningsburcht, het eiland Thule, breidde zich wijd en verlaten uit. Het waren eenzame stranden, waarover de door eeuwige winden steeds woedend gejaagde golven sloegen tegen rotsen en riffen. Lage, grauwe hemelen lagen in lagen van eeuwig wisselende wolken over land en over water en de einders waren altijd verlaten: nooit doemde een schip aan den einder. Op het land van Thule woonden de verweerde visschers, die tartten water en wind om luttele winst; op het land van Thule woonden de jagers van de schamele, schuwe konijnen, die scholen er in de

holen der duinen en verder woonden er op het land van Thule enkele weerbare ridders in versterkte steenen woningen op rotsen en met hen waren de droomvolle barden en de bespiegelende skalden, die bespeelden de steenen harpen, waarvan de snaren klonken met het geruisch der Noordewinden tusschen regenstralen door. De skalden en barden zongen met diepe, weemoedige stemmen van bassen, die dreunden als waaiingen uit holle grotten, de groote daden der helden van vroeger, die het land hadden ontwoekerd aan de wilde, woedende baren en zij zongen van hun strijd met de zeedrakten, die doken in en uit de diepe diepten van het geheimenis der oceanen.

De jonge prins was zeer eenzaam. Een reeds bejaarde reuzige edelman leerde hem het breede zwaard te hanteeren en den boomzware speer, die vaak te zwaar voor zijn tengeren arm woog...De skalden leerden hem met hunne balladen en liederen tevens de geschiedenis van het rijk, die geleek zelve niet meer dan een lied en een ballade. De prins oefende zich dan met de jonge zonen der edelen of hij ging zelfs ter vischvangst met de jeugdige visscherszonen; hij jaagde de konijnen met de jeugdige jagerszonen maar een vriend had hij niet en de liefde scheen ver van hem de liefdewaarde maagd te houden.

Zoo was de jonge prins zeer eenzaam en het meeste was hij samen met den wind en met den regen, en dwaalde hij met hen beiden rond als met een sterken broeder, die met hem stoeide, als met een zuster, tot wie hij sprak en die hij, zoo vreemd, verstond. En in zijn eenzaamheid zag hij de wezens, die waarden om in nevels en in de matte misten, rijzende over de rotsen als de wind, een oogenblik moede, weg dreef op wijde wieken en zich te ruste legde aan de andere kant van het duin. De witte mist hing dan hare wijde, ijle waden rondom de rotsen op in de lucht en door den mist schenen durende de bleeke, zonlooze dagen te dwalen de ijle schimmen van blonde maagden, die daalden met tastende voeten over de zee, en verdwenen, als zoekende den uitgeraasde, moede slapenden wind, achter de ruige duinen. Soms brak de bleeke zon even door en dan zag de prins de schimmige schijnse-

len der helden van vroeger, wier wapenen op schemerden met witten glans en zilveren schamp en die daarna weêr zich verloren in de langzaam verdrijvende nevels. En als de dag duisterde zag hij van de granieten terrassen van den burcht de druipende draken rijzen uit de zee tusschen de rotsen: groene seinen schenen hunne fosfor schijnende oogen en van hunne kammen die kartelden aan hunne krommende ruggen, vielen de vlokken glinsterend schuim. De prins staarde hen toe en bedacht waarom hij nooit ze bestreed als zijne vaders ze bestreden hadden zoo als de barden en skalden het zongen maar hij vond, dat het nutteloos was de dieren te bestrijden en ze te dooden, al behoorde het zoo. Maar als de nachten waren gezonken over de zeeën en over de landen en als de wassende maan zich los maakte uit mist en uit nevels, zag de prins van het terras af de schimmen, hij meende van de gestorvenen en de verdrinkenen, van alle in de zee verdrinkenen en de gestorvenen, stijgen uit de stillere wateren en zweven de wit wolkende luchten door en lossen weêr op in het niet: dan lag het land van Thule wijd, wijd in eenzaamheid uit onder de hoogere nachtelucht, in wier even, effene klaarte de maan stond vol maar zoo bleek en glansloos, dat zij niet meer scheen dan het spook van zichzelf...

Het land van Thule

Het Land van Thule lag daar ginds, in het verre Noorden, langs de Noorderzeeën en het scheen een land waar geen land meer achter was. Ik zeg, het *scheen* want er wáren wel landen achter het Land van Thule, of, wilt ge dit liever, voor het Land van Thule, Noordelijker dan het Land van Thule en die landen, waren, geloof ik, nog veél meer 'Thule' dan het Land van Thule zelve was, maar die verre, barre landen waren alleen bewoond door de placide waggelende ijsbeeren, die lieten zich wiegelen op schots bij schots. En schenen filozofiesch tevreden.

Op het Land van Thule woonden geen ijsbeeren maar menschen. De legende en de ballade vertellen ons van een ouden koning Thule's, die van zijn meisje een gouden beker ontvangen had en erg sentimenteel met dien beker omging tot hij kindsch werd en den beker in zee wierp maar ik weet niet of die koning wel ooit in Thule bestaan heeft, hoewel wij eigenlijk zoo vroom moesten zijn om nooit te twijfelen aan wat dichters, in dezen de barden en skalden van Thule, ons vertellen en voorzingen op hunne groote harpen, zelfs niet als de ballade of de legende een beetje sentimenteel klinkt. De Thuleërs lieten zich echter aan dien legendarischen koning weinig gelegen liggen. Zij hadden met ijver en volharding het Land van Thule ontwoekerd aan de baren, als de zegevierende term luidde en waren daar zeer trotsch op, hoewel de zee, de Noorderzee, dit nooit den Thuleërs vergeven kon en telkens wanneer hare woede het vermocht en zij verbond sloot met de woeste Noorderwinden, het ontwoekerde land geeselde met striemende wateren en stormende vlagen. Dan spoelde de zich

wrekende zee geheele steden en dorpen weg en de wind woei de landen weêr kaal maar de Thuleërs, volhardend en ijverig, richtten weêr hunne dijken op, pompten weêr hunne polders leêg, sloten zelfs hunne zilte binnenwateren af, herschiepen die in vocht groene weiden, waarover de vette koeien graasden en schenen weêr overwonnen te hebben.

Er waren op het Land van Thule vier seizoenen, die volgens de barden en skalden elkander volgden op den voet en er waren zelfs vier data vast gesteld in het jaar waarop deze seizoenen officieel hunne intrede in den lande deden. Nu was dit meer een dichterlijke illusie van de Thuleërs dan de prozaïsche waarheid: de Thuleërs waren behalve ijverig en volhardend een zeer dichterlijk volk, nuchterheid was niet hun aard; zij waren elk van hen poëet geboren; anders hadden zij Thule ook nooit kunnen bewonen; nu dat zij het bewoonden met hunne dichterlijke verbeelding, ging dat héel goed. Om tot de seizoenen terug te keeren, eigenlijk heerschte in Thule altijd de Winter. Maar een Winter, die zich bedriegelijk schakeerde met tintjes van de drie andere seizoenen en daarom, in verbond met Zee en Wind, de Thuleërs altijd-door voor den gek hield, de barden en skalden, die de seizoenen bezongen, wèl in de eerste plaats. Zoo had er eens een Zomer hare intrede gedaan in Thule, dadelijk te herkennen als de slecht verkapte Winter zelve, die geen lust had gehad zijn wind-omwaaiden schepter voor een paar maandjes af te staan en de Thuleërs lieten zich dit maal niet voor den gek houden: zij begrepen, dat er van geen Zomer sprake zoû zijn en toen zij in Augustus - de maand der vallende sterren en vuurvliegjes, der rijpende perziken en purperen rozen - over hunne zeeën, vlak voor hunne mooiste stad, de ijsschotsen nader schuiven zagen, met op iederen schots een waggelende ijsbeer, die filozofiesch nader wiegelde, bleef hun niets over dan even filozofiesch te zijn als de ijsbeeren zelve en rustig tusschen beeren en schotsen hun zomerzeebaden te nemen. Van welke filozofie het logiesch gevolg was, dat zij hun land bleven aan de baren ontwoekeren.

Eenmaal hadden op Thule niet anders gewoond dan Marezaten

en Kaninefaten: verweerde visschers, die tartten water en wind om luttele winst en jagers der schamele, schuwe konijnen, die scholen in de hollen der duinen, maar in den loop der eeuwen waren de Thuleërs geworden een hoewel klein, hecht volk, dat zich vast klampte aan den ontwoekerden geboortegrond. Zij spraken onder elkaâr, in deze eeuwen van nieuwe kultuur, een taal, die mooi zoû geweest zijn, als de Thuleërs haar mooi hadden gesproken maar het behoorde tot hunne een weinig puriteinsche vooroordeelen hunne taal niet mooi uit te spreken en zij meenden daarmede goed en braaf te doen. Meen niet, dat het afbreuk deed aan hunne zielen hunne mooie taal zoo allerbarbaarsch te zeggen en laat mij u verzekeren, dat de Thuleërs niet alleen dachten goed en braaf te zijn maar het ook waren. Nergens ter wereld leefden in die modernere eeuwen, volgende op de Marezaatsche en Kaninefaatsche perioden, stervelingen met zulke degelijke inborst als de Thuleërs.

Van Japan naar Singapore

Dit is alles maar een aanloopje om te komen op de Fransche mail, die ons zoû brengen naar Singapore, waar wij den Johan de Witt - het vaderlandsche schip met den vaderlandschen naam - zouden afwachten. De Fransche mail en dan Singapore! Kijk, ik ben altijd naief gebleven en heb steeds nog eenige illuzies bewaard, blauwe bloemetjes in mijn langzaam verdorrende ziel. Van de Fransche mail heb ik zulke goede souvenirs. Ik hou zoo veel van de Franschen. Ik praat zoo gaarne Fransch: het is mijn beste taal. De Fransche keuken is zoo fijn. In eèn woord, alles wat Fransch is...! En dan zoû ik, in Singapore, die welvarende Engelsche handelstad, in een goed hôtel - ik herinnerde mij een goed hôtel van twintig jaren geleden - een paar weken wachten op onzen Johan, en er wat werken en er bekomen van de tyfonen, die zeker in de maand Augustus ons deel zouden zijn in de Chineesche Zee.

De André Lebon, de Fransche Mail, het blauwe bloemetje in mijn ziel! 22.000 ton, de André Lebon, het grootste schip van de Messageries. Daar ik nog ziek was van mijn groote nederlaag, arme generalissimus, permitteerden wij ons een luxehut. Ik mocht luxe-hutten nemen. Ik was in een luxe-hut den veldtocht begonnen. Maar waarom - wij zagen het op het plan van de boot, was die luxe-hut met drie anderen gebouwd op een tusschendek, ge weet wel zoo een dek, geschoven in een groot schip tusschen boven- of opperdek en keukendek?

Er was geen antwoord op. Toen wij aan boord gingen waren er wel duizend vragen. En de vragen gingen in decepties op. Een lange, benauwde, vuile gang met erzats-tichels, die nimmer sche-

nen geboend, voerde, zeide een steward, naar mijn luxe-hut. 'U vergist u zeker, monsieur', meende ik te mogen weêrstreven: monsieur is tegenwoordig iédeeren. Neen, hij vergiste zich niet; hij bracht ons in een luxehut. Er waren er vier in dit zelfde genre zoo hier geconstrueerd.

O scheepsbouwmeester, o nasale architect van luxehutten op de Fransche mail, ik ben stupéfait geweest over de vreemde gedachte kronkelingen, die in uw bouwkunstig brein moeten zijn omgegaan. Ge hadt een geniale ingeving alles wat keukens was en eetzaal voor drie klassen te arrangeeren - en luchtig en ruim op het diepste dek - op pont A. Keukenluchten vermeedt ge alzoo in hutten en salon. Een lift bracht ons in een ommezien naar lunch en diner. Maar waarom mijn luxehut, waarvoor ik een derde persoon bij betaalde, te bouwen, o Scheepsarchitect, nog wel niet op pont B, maar op pont C?? Midden tusschen die benauwdheid van een scheepshuishouding van honderde mensen. Te bouwen zoo, dat ik tusschen badkamer en W.C. moest wringen door een minuscuul gangetje om eindelijk mijn luxehut, die niets van lucht had dan twee patrijspoortjes, te bereiken.

Mijn liefde voor de Fransche mail is gedaan. Ik heb geschikt in mijn luxehut drie weken lang tusschen brokaten gordijnen, een W.C., die niet of zelden functioneerde en een bad, zoo gesurchauffeerd, dat het als een chauffage-centrum was. (Augustus, Chineesche Zee.) Maar nu éven rechtvaardig zijn. 'Weelde' wàs het zoetwaterbad, en het bad op de Hollandsche mail is zout. En de fijne keuken!

Verantwoording

Bij zijn dood in juli 1923 liet Couperus een aantal voltooide en onvoltooide werken in portefeuille na. Het gaat om twee vertaalde toneelstukken, een feuilleton, een romanfragment, enkele verhaalfragmenten en drie teksten die hij bij zijn bezoek aan Londen in 1921 had uitgesproken. Mevrouw Couperus heeft één toneelstuk en het voltooide feuilleton postuum gepubliceerd. De meeste andere teksten zijn later door anderen gepubliceerd, al dan niet in bibliofiele uitgaven. Vier onvoltooide teksten verschijnen nu voor het eerst in druk.

In dit laatste deel van de Volledige Werken zijn alle door Couperus nagelaten werken opgenomen. Ze worden gevolgd door een Verantwoording, de herziene versie van de Algemene Verantwoording en door twee leeswijzers. Deze laatste dienen ter ontsluiting van de gehele serie Volledige Werken. Elke afzonderlijke publikatie van Couperus, zoals roman, bundel, verhaal, feuilleton, gedicht, kan in de leeswijzers worden opgezocht, zowel chronologisch naar eerste publikatie, als alfabetisch op de titel, met een verwijzing naar de vindplaats in het desbetreffende deel van de Volledige Werken.

Bronnen

Voorzover ons bekend, zijn van de ongepubliceerde toneelstukken, verhalen en fragmenten de volgende door de auteur geautoriseerde bronnen overgeleverd:

A. manuscripten; van de volgende teksten is een klad- of kopijhandschrift van de hand van Couperus bewaard gebleven:

‘Caezar en Cleopatra’: kladhandschrift, bestaande uit 139 gelinieerde foliovellen, die eenzijdig zijn beschreven met zwarte inkt;

het handschrift is als volgt samengesteld: ongenummerd titelblad, ongenummerd blad met lijst van personen in een andere hand, ongenummerd eerste blad van het eerste bedrijf, 2-25, ongenummerd eerste blad van het tweede bedrijf, 2-22, 22a-30, ongenummerd eerste blad van het derde bedrijf, 2-30, ongenummerd eerste blad van het vierde bedrijf, 2-41, ongenummerd eerste blad van het vijfde bedrijf, 2-11; het handschrift van de eerste drie bedrijven bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. C. 383 H. 1); het handschrift van de twee laatste bedrijven bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (sig. 76 D 3/6). Van 'Caesar en Cleopatra' zijn ook twee afschriften in een andere hand overgeleverd in twee regieboeken die zich bevinden in het Nederlands Theater Instituut te Amsterdam (sig. 21 B 11). In beide boeken staat de aantekening 'Regie: Herman Roelvink', gedateerd op 'Juli-Sept 16' en 'Aug 16'. De boeken bevatten enkele correcties van Couperus. Couperus' vertaling werd in 1916 enkele malen opgevoerd door Het Nederlandsch Tooneel, onder regie van Herman Roelvink.

'Kantekleer': onvolledig kladhandschrift, bestaande uit 57 gelinieerde foliovellen, die eenzijdig zijn beschreven met zwarte inkt; ze zijn ongenummerd gebleven; het kladhandschrift bevindt zich gedeeltelijk in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. C. 383 H. 3) en gedeeltelijk in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (sig. 76 D 3/8); kopijhandschrift, bestaande uit 162 gelinieerde foliovellen, die eenzijdig zijn beschreven met zwarte inkt; het handschrift is als volgt samengesteld: ongenummerd titelblad van het eerste bedrijf, ongenummerd blad met de personages, 1-47, ongenummerd titelblad van het tweede bedrijf, ongenummerd eerste blad van het tweede bedrijf, 2-42, ongenummerd titelblad van het derde bedrijf, ongenummerd eerste blad van het derde bedrijf, 2-32, ongenummerd titelblad van het vierde bedrijf, ongenummerd eerste blad van het vierde bedrijf, 2-33; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatie-

centrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1).

‘Het eerste huwelijksgeluk’: kladhandschrift, bestaande uit twaalf gelinieerde foliovenen, die eenzijdig zijn beschreven met paarse inkt; ze zijn genummerd 2-12, het eerste blad is ongenummerd gebleven; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1).

‘Twee toosten en een toespraak’: handschrift, bestaande uit twee ongelinieerde blaadjes die eenzijdig zijn beschreven met bruine inkt; zij bevatten de twee toosten; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1); typoscript, bestaande uit vijf blaadjes, met correcties in paarse inkt; ze zijn genummerd 1-5; het typoscript bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1).

‘Zijn aangenomen zoon’: onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit twaalf gelinieerde foliovenen, die eenzijdig zijn beschreven met paarse inkt; op de achterkant van blad 11 staat een klein fragment van het begin van ‘Theagenes’; ze zijn genummerd 2-12, het eerste blad is ongenummerd gebleven; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1).

‘Theagenes’: onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit zeven gelinieerde foliovenen, die voor een deel eenzijdig zijn beschreven met paarse inkt; ze zijn genummerd 2-7, het eerste blad is ongenummerd gebleven; op de achterkant van de eerste drie bladen staat het slot (4, 5, 6) van het kladhandschrift van het feuilleton ‘Het verkeerde leven’, gepubliceerd in *De telegraaf* van 25 september 1920; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 2).

‘Herdersliefde of Dafnis en Chloë’: onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit drie gelinieerde foliovenen, die eenzijdig zijn beschreven met paarse inkt; ze zijn genummerd 2-3, het eerste blad is ongenummerd gebleven; het handschrift bevindt zich in

het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 A. 3). Couperus noteerde later rechts van de titel het alternatief: 'Pastoraal of Longos' Herderlijke Min'. In andere hand is met potlood de aantekening toegevoegd: 'ook getypt 1-3'. Dit typoscript wordt eveneens bewaard in het Letterkundig Museum (sig. c. 383 H. 1).

'Vliegerpromenade': onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit twee gelinieerde folioellen, die eenzijdig zijn beschreven met paarse inkt; alleen het tweede blad is genummerd; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 2).

'De prins van Thule': onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit drie gelinieerde folioellen, die zijn beschreven met paarse inkt; ze vormen de versozijde van de bladen 16 en 62 van het kladhandschrift van *Iskander* en van blad 1 van het kopijhandschrift van het verhaal 'Van het burggraafje'; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1).

'Het land van Thule': onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit drie gelinieerde folioellen, die zijn beschreven met paarse inkt; ze vormen de versozijden van de bladen 58-60 van het kladhandschrift van *Iskander*; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1).

'Van Japan naar Singapore': onvoltooid kladhandschrift, bestaande uit twee gelinieerde folioellen, die zijn beschreven met zwart potlood; ze zijn genummerd 2-3 en vormen de achterkant van de bladen 19 en 22 van het kladhandschrift van *Het snoer der ontferming*; het handschrift bevindt zich in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag (sig. c. 383 H. 1). De twee folioellen hoorden oorspronkelijk bij het laatste feuilleton van de serie 'Met Louis Couperus in Japan', gebundeld onder de titel *Nippon*. Dit feuilleton met de doorgestreepte titel 'Van Yokohama naar Singapore', bestaat uit vijf bladen. Het eerste is beschreven met zwart potlood en vormde

aanvankelijk samen met de met 2 en 3 genummerde folio's in zwart potlood een geheel.¹

Mevrouw Couperus heeft 'Het eerste huwelijksgeluk' gepubliceerd in het Kerstnummer-1923 van de *Haagsche post* (p. 13-19). De vertaling 'Kantekleer' publiceerde zij in *Groot Nederland* 23 (1925), dl. 1 [maart-juni], p. 225-244, 355-363, 469-492, 572-588; dl. 11 [juli-december], p. 15-44, 113-131, 225-241, 357-366, 471-484, 584-600. Aan de eerste publikatie is de volgende noot toegevoegd: 'Louis Couperus maakte deze vertaling een jaar of acht geleden, in opdracht van het Haagsche gezelschap-Verkade. De opvoering van het stuk bleef echter achterwege, om verschillende redenen. Der redactie van Groot-Nederland schenen en het origineel en de vertaling belangrijk genoeg om de laatste niet ongebruikt en ongenoten onder de nagelaten papieren van Louis Couperus te laten rusten.'

Tekstkeuze

Voor deze uitgave van Couperus' nagelaten werk zijn de handschriften als basistekst gekozen. Zij vertegenwoordigen de enige door de auteur actief geautoriseerde versie. Couperus heeft de handschriften zelf gemaakt en gecorrigeerd.

Correcties

In de tekst van deze uitgave van Couperus' nagelaten werk zijn de hieronder volgende correcties aangebracht. Na het paginacijfer en het regelnummer wordt eerst de verbeterde lezing gegeven; na de 'Duitse komma' (/) volgt de oorspronkelijke, foutieve lezing van het handschrift.²

1 Vgl. Louis Couperus: *Nippon*. Ed. H.T.M. van Vliet e.a. Amsterdam/Antwerpen, 1992. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 48. p. 216.

2 In het kopijhandschrift van 'Caesar en Cleopatra' schrijft Couperus 'Ptolomaeus' naast 'Ptolemaeus'. Wij hebben gekozen voor één vorm, die bij Couperus het meeste voorkomt: 'Ptolemaeus'. In het kopijhandschrift van 'Kantekleer' komt in twee regels een open variant voor: in 244, 26 en 244,32 zijn 'bek', 'sneb' en 'snavel' onder de oorspronkelijke lezing 'mond' toegevoegd, zonder dat 'mond' is doorgestreepd. Wij hebben de laatste, door Couperus toegevoegde, lezing gevolgd.

14,26	bent/ben
21,35	<i>moorddadige/moordadige</i>
25,1	die de gedachte/de gedachte
27,8	Niets/Niet
29,23	Neen, neen,/Neen, neen
30,14	zal al/zal zal
33,22	<i>gehoorzaamt/beveelt</i>
43,14	onmiddellijke/onmiddelijke
46,8	CAEZAR/ <i>Ptolomaeus</i>
50,15	ook laten doen/ook doen
51, 16/17	<i>officiersgewaad/officiergewaad</i>
56,30	<i>zet zich/zit</i>
59,10	dood/doodt
69,8	Britannicus/Britannicus
71,3	<i>schitterende/schitterend</i>
73,18	hebt,/hebt
76,18	<i>trekt,/trekt</i>
82,20	duive-eieren/duiveeieren
86,6	Egyptenaren/Egyptenaars
104,11	Pothinus,/Pothinus
112,28	moordkuil./moordkuil?
123,21	<i>begrijpt/begreept</i>
134,30	Siciliaan,/Siciliaan
145,3	<i>Chantecler/Chanteclair</i>
148,21	Maart-kapelletje/Maartkapelletje
149,35	geweer/geweêr
154,9	boerenhofsteê-kip/boerenhofsteêkip
158,1	<i>épingles/epingles</i>
158,35	prei/prij
161,10	dan/dan een
161,21	ding./ding
175,30	Geweerschot/Geweêrschot
179,6	't Fazante-mannetje/'t Fazantemannetje
180, 15/16	Zesde tooneel <i>Kantekleer, Merel, Fidel, Fazante, Kat op muur, Oude Kip in mand/ontbreekt</i>

183,20	<i>om/op</i>
185,31	poëzie/poezië
186,17	Gautier/Gauthier
189,15	ziet/ziet,
190,21	Bepaald,/Bepaald
193,9	Houdan-kipje/Houdankipje
196,11	<i>Vleêrmuizen/Vleermuizen</i>
196,13	<i>Vleêrmuizen/Vleermuizen</i>
201,18	Eerste tooneel/ <i>ontbreekt</i>
207,27	Merel/merel
217,8	ziet/zie
220,34	Fazantehen/Fazanthen
223,23	dat merg/die merg
232,10	wijd/wijdt
245,5	gelooft/geloof
246,17	geestig!/geestig?
251,11	gezongen?/gezongen.
254,2	koopren/kopren
254,30	kersen/de kersen
272,27	wil/ wilt
296,19	<i>komt/kom</i>
298,3	'convòlvuluseeren'./'convòlvuluseeren'
312,25	sterretransen./sterretransen,
313,4	zijn... - /zijn...
314,2	Dauw!/Dauw?
314,4	Wat,/Wat
314,13	harst/harts
315,10	De/de
325,3	kruit/kruid
327,20	Matzu-Sabu-Rò/Matzu Sabu Rò
327,22	een zegen/zegen
328,22	Japan - /Japan
334,15	drie-/drie
335,2	ceremonieele/ceremonieele
337,32	zaten/zitten

340,9	esch-boomen/esch-bladeren
350,2	huis./huis
350,25	kalfsleêr/kalfsleer
351,10	eigenlijk/eigen
351,24	Dirk,/Dirk
353,2	bronzen/bronze
355,26	glorifiëeren/glorifieëren
356,33	zetten/zitten
357,9	op en neêr, op en neêr/op, en neêr, op, en neêr
357,17/18	angstwekkend/angstwekkende
358,13	trap op/trap af
363,12	op uit/uit op
365,14	Thermutis/Termutis
365,10	Thermutis/Termutis
367,6	Mytilene/Mitylene
367,18	priëel/prieël
367,24	priëel/prieel
368,26	toe,/toe
371,12	werd/werden
372,10	elkaâr/elkaar
372,27	dan ook/ook dan
374,19	Thule,/Thule
376,12	zeeën/zeeen
376,15/16	gestorvenen/gestorven
376,19	even/evene
380,12	mij/mij van

Afbrekingstekens

In deze uitgave van Couperus' nagelaten werk moeten de volgende afbrekingstekens als een koppelteken gelezen worden:

43,34	ge-	124,4	Caesar-
77,27	niet-	174,9	five-

81,23	Faros-	211,15	Five-
108,11	paleis-	328,24	Dan-
112,23	Noord-	330,14	boomen-

334,25	samurai-	338,5	aan-
334,32	gala-	338,20	'sakè'-
335,25	'go-	340,13	goede-
336,3	rood-	357,18	in-
337,32	'go-	362,21	en-

* Voor de bibliografische gegevens werd onder meer gebruik gemaakt van het *Bibliografisch Repertorium Louis Couperus*, een door zwo gesubsidieerd project, onder redactie van G. Borgers, E. Braches, K. Reijnders, uitgevoerd door Marijke Stapert-Eggen.

Zie voor de editieprincipes van de Volledige Werken Louis Couperus: *Algemene verantwoording van de Volledige Werken Louis Couperus*. Utrecht/Antwerpen, 1987. De editieprincipes zijn vastgesteld door Ernst Braches, Jan Fontijn, Karel Reijnders, Marijke Stapert-Eggen en H.T.M. van Vliet.

Algemene verantwoording

Tweede, herziene versie

1 Inleiding

Louis Couperus (10 juni 1863-16 juli 1923) debuteerde als auteur in het julinummer 1883 van het tijdschrift *Nederland* met het gedicht 'Erinnering'.¹ De eerste plannen voor een uitgave van zijn verzameld werk dateren uit 1902. In oktober van dat jaar hadden Couperus en L.J. Veen elkaar in Den Haag ontmoet.² Bij die gelegenheid had Veen het plan geopperd een uitgave te maken van alle tot dan toe door hem uitgegeven boeken van Couperus. Begin november 1902 vroeg de laatste aan zijn uitgever: 'Meld mij eens wat gij nog denkt van de algemeene uitgave [...]' Veen antwoordde: 'Plan algemeene uitgave ligt nog in duister.'³ Een jaar later had Couperus het nog over de '*complete editie*' en beloofde hij: 'Ik zal er zelve van de laatste revizie nazien en *herzien*.'⁴ Maar dit is niet doorgegaan.⁵ Waarschijnlijk heeft Veen een nieuwe, volledige uitgave niet aangedurfd, omdat na 1902 de verkoop van Couperus' werk sterk verminderde. In plaats daarvan heeft hij in 1905 alle boeken van Couperus, waarvan hij in mei 1904 het auteursrecht had verworven, in drie verschillende series opnieuw te koop aangebo-

1 Vgl. Bastet: *Louis Couperus*, p. 104-106. In de noten wordt gebruik gemaakt van verkorte titelbeschrijvingen. Zie voor de volledige titelbeschrijvingen de Bibliografie, hierna p. 491.

2 Couperus was toen in Nederland in verband met het overlijden van zijn vader. Vgl. [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 236.

3 Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 77, 79.

4 [Couperus]: *Amice*, p. 35.

5 Op 18 februari 1904 schreef Couperus aan Veen: 'Wat de zaken betreft, het doet mij natuurlijk zeer leed, dat de complete editie niet doorgaat, vooral, omdat ik er al 1½ jaar ongeveer naar uitzie, maar we zullen er nu maar niet meer naar uitzien en er niet meer over denken.' ([Couperus]: *Amice*, p. 45.)

den.⁶ Voor deze 'complete editie' zijn slechts enkele boeken herdrukt, de meeste titels waren toen nog uit voorraad leverbaar.

Na de dood van Couperus schreef Elisabeth Couperus in augustus 1923 aan uitgeverij L.J. Veen dat haar een voorstel was gedaan voor: 'een uitgave van alle werken van mijn echtgenoot alle in een zelfde band, eene complete editie dus. Ik weet dat dit steeds een illusie van hem was, en u begrijpt welk een voldoening het voor mij zou zijn, zoo dit tot stand zou kunnen komen.

'Nu is het natuurlijk het allereerst hiervoor nodig de vriendelijke bereidwilligheid der heeren uitgevers om wel afstand te willen doen van hunne rechten, ten einde dit plan tot een mogelijkheid te doen worden.'⁷ De opvolger van Veen, A.P. Abramsz, antwoordde dat de door Veen uitgegeven werken van Couperus 'alle eigendom der firma L.J. Veen zijn [...] en door wijlen den Heer Veen zijn afgekocht [...]. Waar ik die werken liever in mijn fonds behoud, kan ik dus aan Uw verzoek geen gevolg geven. Ik zou liever als uitgever, die de meeste werken van Louis Couperus in zijn fonds heeft, de boeken, die hier en daar bij andere uitgevers verspreid zijn, willen overnemen, om ter gelegener tijd een complete editie zijner werken te geven.'⁸

6 De boeken waren verkrijgbaar in hun oorspronkelijke band; onder de titel *Werken van Couperus* in een uniforme band die H.P. Berlage Nzn. speciaal voor de serie had gemaakt; en in losse afleveringen met een papieren omslag voor f 0,50 per stuk. Door in te tekenen op de laatstgenoemde serie kon men het werk van Couperus langzamerhand bij elkaar sparen. - Zie voor de overdracht van het auteursrecht in 1904: Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 88-93.

7 Brief, gedateerd 13 augustus 1923, Letterkundig Museum.

8 Brief, gedateerd 15 augustus 1923, Letterkundig Museum. Op 22 augustus 1923 schreef uitgeverij Van Holkema en Warendorf aan mevrouw Couperus: 'Ik dacht wel dat er onder de uitgevers van de werken van uw man niet direct een groot animo zou bestaan om alle rechten af te geven voor een uniforme editie en dat er wel een bij zou zijn die een besliste weigering zenden zou.

'Wanneer U echter dit lievelingsidee wilt aanhouden, dan ben ik gaarne bereid er nog eens mijn best voor te doen. Ik ken de heeren collega's nogal goed en met een gezamenlijke bijeenkomst der diverse uitgevers is er misschien wat te bereiken.' Of deze bijeenkomst ooit heeft plaatsgevonden, is niet bekend. Maar op 24 september 1923 liet Abramsz aan mevrouw Couperus weten: 'Ik begin volgend jaar "Wereldvrede" te herdrukken in een bepaalden band, waarin ook de volgende deelen successievelijk zullen komen. Van een complete editie kan geen sprake zijn, daar alle werken van wijlen Uw echtgenoot niet tot mijn fonds behooren.'

Vervolgens werd door het in 1928 opgerichte Genootschap Louis Couperus geijverd voor een 'Nationale uitgave der Verzamelde Werken van Louis Couperus'. In november 1931 liet het Genootschap de leden echter weten dat de 'wereldcrisis' de voortgang van de uitgave verhinderde. En bij de opheffing van het Genootschap op 12 december 1936 moest het bestuur vaststellen, dat men het 'hoofddoel', de Nationale uitgave, niet had kunnen verwezenlijken.⁹ Het enige concrete resultaat van de inspanningen van het Genootschap was een dummy van *Eline Vere*, waarvan zich een exemplaar bevindt in het Letterkundig Museum.

Vlak na de oorlog werd een nieuwe poging ondernomen een uitgave van Couperus' werk tot stand te brengen. Op 8 en 30 januari 1947 kwamen vertegenwoordigers van enkele uitgeverijen en een redactiecommissie in Amsterdam bijeen. Vergeleken met de uitgave van Couperus' *Verzamelde werken* die in de loop van de jaren vijftig zou verschijnen, zijn de besluiten van die vergaderingen zeer opmerkelijk. De redactie besloot unaniem de spelling van Couperus te handhaven, de tekst 'van de laatste door den auteur gecorrigeerden druk' te volgen, 'groote varianten' op te nemen en het gehele werk van Couperus, onderverdeeld in romans, kleine prozastukken en gedichten, uit te geven.¹⁰ De uitgevers spraken af eind 1947 het eerste deel te laten verschijnen. Maar de uitgave moest door papierschaarste worden uitgesteld. Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat in die tijd besliste over de toewijzing van papier, wees de aanvraag van de redactie af.¹¹

Toen de papierschaarste voorbij was, werden de plannen voor een Couperus-uitgave weer actueel. In april 1952 kondigde G.A. van Oorschoot, namens zeven literaire uitgevers, op een persconfe-

9 Zie de mededelingen en prospectussen van het Genootschap in het Letterkundig Museum (sig. c 383/L.v.) en Reijnders: 'Het Genootschap Louis Couperus'.

10 De notulen van de vergaderingen bevinden zich in het Letterkundig Museum (sig. c 383/H. 5).

11 Volgens kranteberichten uit 1948 hebben ook de geringe belangstelling van het publiek en de slechte conjunctuur bijgedragen tot het besluit de uitgave uit te stellen.

rentie te Amsterdam de verschijning aan van Couperus' *Verzamelde werken* in twaalf delen dundruk. De redactie stond onder leiding van Garnt Stuiveling, die zou worden bijgestaan door G.H. 's-Gravesande en F.E.A. Batten. De redactionele voorbereidingen van de editie verliepen aanvankelijk weinig voorspoedig. Nog voordat er één deel gepubliceerd was, traden 's-Gravesande en Batten uit de redactie. Zij konden zich niet verenigen met de opvattingen van Stuiveling. Toen zij hun bezwaren in de publiciteit brachten, ontstond er een omvangrijke polemiek over de Couperus-editie in de dag- en weekbladen.¹² Er werd zelfs een rekest aangeboden aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dat ondertekend was door enkele honderden Nederlanders, onder wie schrijvers als Bloem, Roland Holst en Vestdijk, en waarin gevraagd werd de toegezegde subsidie voor de Couperus-uitgave in te trekken. De toenmalige minister J.L.M.Th. Cals ging hier niet op in.¹³ De twaalf delen van Couperus' *Verzamelde werken* verschenen volgens plan in de jaren 1953-1957.

De discussie over de Couperus-editie in de jaren vijftig spitste zich toe op twee punten: de modernisering van Couperus' spelling en de beslissing van de redactie niet al het werk van Couperus op te nemen. Nader onderzoek heeft aangetoond dat de editie-Stuiveling ook op andere, niet minder essentiële, punten ernstig tekort schiet. De redactie heeft indertijd verzuimd vooraf uitvoerig bibliografisch en tekstkritisch onderzoek te verrichten. Daardoor is de tekst van de *Verzamelde werken* op talrijke plaatsen corrupt, is de volgorde van de opgenomen verhalen en feuilletons dikwijls niet in overeenstemming met de chronologie, en zijn de verstrekte bibliografische gegevens van Couperus' werk onvolledig en ten dele onjuist.¹⁴

12 Het Letterkundig Museum bezit een grote knipselverzameling over deze kwestie.

13 Volgens mondelinge mededeling van de heer Bastet wilde minister Cals zich niet met de kwestie inlaten, omdat hij een jaar eerder uit de literaire wereld veel kritiek had gekregen op zijn besluit Gerard (van het) Reve een reisbeurs te weigeren.

14 Vgl. Van Vliet: 'Autorisatie en tekstbederf'.

In 1964 begon Karel Reijnders met het verzamelen van gegevens voor een volledige Couperus-bibliografie. Dit initiatief leidde uiteindelijk tot het door ZWO gesubsidieerde project *Bibliografisch Repertorium Louis Couperus*, dat onder redactie van Gerrit Borgers, Ernst Braches en Karel Reijnders werd uitgevoerd door Marijke Stapert-Eggen. De redactie heeft het *Repertorium* niet als doel op zichzelf gezien, maar het altijd beschouwd als een noodzakelijke basis voor een nieuwe, ditmaal volledige, uitgave van Couperus' werk. Voor deze uitgave sloot zij een principe-overeenkomst met uitgeverij Athenaeum-Polak & Van Gennep te Amsterdam, die vervolgens in 1981 een samenwerkingsverband aanging met Veen, uitgevers te Utrecht. In 1987 trok Athenaeum-Polak & Van Gennep zich uit het project terug.

Inmiddels was, begin december 1981, een redactie gevormd, bestaande uit Karel Reijnders, Ernst Braches, Jan Fontijn, Frans Janssen en Marijke Stapert-Eggen. In 1983 moest Frans Janssen door tijdgebrek de redactie verlaten. Zijn plaats werd ingenomen door H.T.M. van Vliet. Hierna kwam het Couperus-project in augustus 1983 onder auspiciën van het Bureau Basisvoorziening Tekstedities der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het Bureau stelde Oege Dijkstra aan als uitvoerder bij het project. In samenwerking met de redactie werd na het vaststellen van de editieprincipes een begin gemaakt met de voorbereiding van een nieuwe Couperus-editie.

In november 1987 verschenen de eerste twee delen van de Volledige Werken Louis Couperus bij Veen, uitgevers te Utrecht. De daaropvolgende jaren werden telkens zes delen gepubliceerd. De uitgeverij verhuisde in die tijd naar Amsterdam, nam haar oorspronkelijke naam, Uitgeverij L.J. Veen, weer aan en maakte sindsdien deel uit van Uitgeverij Contact.

Eind 1989 trok de redactie zich terug; zij beschouwde haar taak als voltooid. De verantwoordelijkheid voor en de uitvoering van het Couperus-project werd geheel overgedragen aan het Bureau Basisvoorziening Tekstedities. Twee jaar later fuseerde het Bureau met enkele kleine Akademie-instituten tot het Constantijn

Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis. Per 1 januari 1990 trad Jan Robert in dienst als uitvoerder bij het project. Hij werkte aan de editie mee tot 1 juli 1995. In de afgelopen twee jaar werd ook door verschillende stagiaires aan de editie meegewerkt. De laatste twee delen zijn totstandgekomen met hulp van Alfred Dekker en Marco Goud.

Bij de voorbereiding van de Volledige Werken Louis Couperus is gebruik gemaakt van de Couperus-collectie en het archief-Veen in het Nederlands Letterkundig Museum te Den Haag, en van de boeken- en handschriftencollectie van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag. Incidenteel werd ook gebruikt gemaakt van de collectie in de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden en van het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen. Wij zijn de medewerkers van deze instellingen bijzonder erkentelijk voor hun hulp. Verder danken wij Prof. Dr. F.L. Bastet en Ds. J.A. Eekhof voor hun bereidheid materiaal ter beschikking te stellen en waar nodig inlichtingen te verstrekken.

H.T.M. van Vliet

's-Gravenhage, december 1995

2 Doelstelling

De uitgave van de Volledige Werken Louis Couperus is bedoeld als een kritische leeditie.¹⁵ De term *kritisch* betekent in dit verband, dat de gepresenteerde tekst van Couperus' werk niet een letterlijke weergave is van een overgeleverd handschrift van Couperus of een loutere herdruk van een tijdens zijn leven gedrukte versie. De tekst is het resultaat van uitgebreid bibliografisch en tekstkritisch onderzoek, waarbij gebruik is gemaakt van alle beschikbare primaire en secundaire documentaire bronnen.¹⁶ Een dergelijk onderzoek verloopt in het algemeen als volgt. Eerst wordt een zo volledig mogelijke bibliografische beschrijving en analyse van de tekstgeschiedenis van het werk gemaakt. De resultaten hiervan, aangevuld met gegevens uit secundaire bronnen zoals brieven, maken het in principe mogelijk vast te stellen in hoeverre de auteur betrokken is geweest bij de totstandkoming van de overgeleverde versies van het werk. Dit leidt tot de keuze van de basistekst, dat wil zeggen de tekst die als basis zal dienen voor de nieuwe editie. De basistekst wordt vervolgens gezuiverd van alle ongerechtigheden die de auteur zelf indertijd over het hoofd heeft gezien. De editeur brengt zijn correcties aan, volgens duidelijk omschreven criteria, na tekstkritisch onderzoek van de basistekst en na een nauwkeurige vergelijking van de basistekst met andere versies van het werk, voorzover die zijn overgeleverd en voorzover die voor de vaststelling van de tekst relevant zijn.

15 Dit type editie en het daarmee samenhangende wetenschappelijk onderzoek worden, onder vermelding van recente literatuur, uitvoerig beschreven in: Mathijsen: *Naar de letter*.

16 Zie voor de gebruikte bronnen, hierna p. 408-412.

De door de editeur aangebrachte correcties dienen in de editie te worden verantwoord.¹⁷

Een kritische editie behoort een wetenschappelijk verantwoorde, betrouwbare tekst van het werk te geven.¹⁸ Maar deze is niet per definitie de 'beste', 'meest ideale', of 'de' tekst. De editeur kan evenmin pretenderen een tekst te presenteren die in *alle* opzichten beantwoordt aan de intenties van de auteur. McKerrow meende dat het doel van een kritische editie is: 'to reconstruct as nearly as is possible from the preserved documents what would have been an author's careful fair copy of his work.' Volgens de Amerikaanse editeur Fredson Bowers is dit 'a theoretical concept' dat in de praktijk door het ontbreken van bronnen en door de onvolkomenheden van de wél overgeleverde bronnen moeilijk verwezenlijkt kan worden.¹⁹

Vanzelfsprekend is een editeur verplicht zoveel mogelijk recht te doen aan de (laatste) intentie van de auteur, voorzover deze uit de beschikbare gegevens kan worden afgeleid. Maar het is een illusie te menen dat deze intentie voor alle onderdelen van de tekst kan worden vastgesteld. De Zwitserse editeur Hans Zeller acht het onmogelijk de auteursintentie in de tekstgeschiedenis van een werk als zelfstandige grootheid te isoleren, omdat de invloed van bijvoorbeeld zettters, correctors en uitgevers op de tekst van het werk nooit tot in detail te achterhalen is.²⁰ Dit geldt ook voor het werk van Couperus. Het is bekend dat anderen zich met de tekst van zijn werk hebben bemoeid, maar wat zij precies gedaan hebben, is in de meeste gevallen niet gedocumenteerd.

17 Zie voor een enigszins andere definitie van de kritische editie: Bowers: *Essays*, p. 289.

18 De betrouwbaarheid van de tekst is uiteraard afhankelijk van de nauwkeurigheid waarmee de editeur zijn werk doet.

19 Bowers: *Essays*, p. 491. Vgl. Gaskell: 'The editor cannot normally say that this version or that comes closest to the author's intentions. All he can say is that this version is to be preferred to that on other - perhaps critical - grounds.' (Gaskell: *From writer to reader*, p. 191.)

20 Zeller: 'Struktur und Genese in der Editorik', p. 113.

Een leeseditie is bedoeld voor een groot publiek. In het algemeen bevat zij geen commentaar en geen volledige documentatie van de tekstontwikkeling van het werk. De nadruk ligt op de betrouwbaarheid van de tekst. De afgelopen jaren zijn er in ons land verschillende voorbeeldige leesedities verschenen. Maar de meeste van de bestaande edities voldoen niet aan wetenschappelijke normen.²¹ Hoewel de editietechniek in het buitenland kan bogen op een aanmerkelijk langere en rijkere traditie, laten ook daar de leesedities dikwijls veel te wensen over. Gaskell stelde in 1978: 'Most of the major works of English literature are readily available today only in versions that are sadly inadequate. There are few reliable specialist editions; much worse, the majority of the paper-back texts of English and American authors that are sold in their millions to students and general readers are corrupt and misleading.' In een noot voegde hij hieraan toe: 'This is especially true of prose fiction, though every literary genre is plagued by bad editing.'²² Deze kritiek is opmerkelijk, omdat juist in de Angelsaksische wereld veel wetenschappelijke artikelen over het editeren van proza en een aantal indrukwekkende proza-edities zijn verschenen. Bij de voorbereiding van de Couperus-editie hebben wij ons voordeel gedaan met de in het buitenland ontwikkelde editie-theorie en -praktijk, zonder evenwel deze blindelings te volgen. Elke editie kent haar eigen specifieke problemen die voortvloeien uit de werkwijze van de auteur en de overleveringssituatie van zijn werk.²³

21 Vgl. Van Vliet: 'Leesedities en wetenschappelijke tekstuitgaven: een valse tegenstelling'; Dez.: 'Editionswissenschaft in den Niederlanden'.

22 Gaskell: *From writer to reader*, p. 1. Vgl. ook Bowers in 1968: 'Until comparatively recent times most practical editions were a disgrace, and the majority still are. That is, having committed himself to a hack job, some scholar contents himself with writing a general introduction and sends this off to the publisher with a note about the text of some edition that can be reprinted without charge.' (Bowers: *Essays*, p. 416.)

23 Vgl. Gaskell: 'Every textual situation is unique, and the editor must base his procedures on his own critical judgement as much as on general principles.' (Gaskell: *From writer to reader*, p. 6.).

De editoren hebben ervoor gekozen het volledige werk van Couperus opnieuw uit te geven. Er zijn geen overtuigende formele of inhoudelijke argumenten om een gedeelte van Couperus' werk weg te laten. Daarom is al het door Couperus gepubliceerde en al het door hem niet gepubliceerde, nagelaten werk opgenomen. Hieronder vallen ook ingezonden brieven die in dag- en weekbladen zijn verschenen, en voorredes in boeken. Daarentegen zijn de vertalingen en bewerkingen van Elisabeth Couperus niet opgenomen, hoewel vaststaat dat Couperus haar daarbij heeft geholpen.²⁴ Het is echter niet uit te maken, hoever zijn bemoeienis met die vertalingen en bewerkingen is gegaan. Zolang duidelijke gegevens hierover ontbreken, achten wij het verdedigbaar ze niet tot het werk van Couperus te rekenen.

3 Bronnen

Bij de voorbereiding van de Volledige Werken Louis Couperus is gebruik gemaakt van alle ons bekende overgeleverde primaire en secundaire documentaire bronnen. De eerstgenoemde zijn: handschriften, typoscripten, drukproeven, tijdschrift- en krantepublikaties, en boekuitgaven van Couperus' werk. Onder secundaire bronnen verstaan wij: brieven van en aan Couperus, brieven van en aan derden, voorzover ze gegevens bevatten over het ontstaan en/of de produktie van Couperus' werk, contracten met uitgevers, rekeningen van drukkers, binders, enzovoort.

Dank zij Couperus' uitgever, L.J. Veen, en het Genootschap Louis Couperus zijn er betrekkelijk veel handschriften van Couperus bewaard gebleven.²⁵ Het betreft zowel klad- als kopijhandschriften.²⁶ Op 30 april 1901 schreef Veen aan Couperus:

24 Vgl. [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 44, 49, 50, 75, 83, 85, 86, 90, 92, 127, 128, 129, 150, 152; [Couperus]: *Amice*, p. 166.

25 Couperus zelf heeft een aantal handschriften van romans en verhalen geschonken aan de Koninklijke Bibliotheek als dank voor de genoten gastvrijheid bij de voorbereidende studie van *Iskander*. ([Byvanck]: 'Louis Couperus en de klassieke oudheid', p. 199.)

26 Zie hiervoor 'Tekstgeschiedenis', p. 413-414.

‘Hebt ge de origineele copie nog bewaard van Babel? Zoo ja, gooi ze niet in den prullemand maar geef ze liever aan mij.

Dit laatste is echter wat veel gevergd en daarom schrijf ik het *ronduit*. Zend mij de copie en hebt ge iemand op het oog om die cadeau te geven doe het dan, maar laat ik er dan een band voor maken, dan blijft ze ten minste bewaard.’²⁷

Veen liet voor de handschriften van Couperus door binderij Brandt en Zn te Amsterdam speciale omslagen maken waarop het bandstempel van de desbetreffende roman is afgedrukt. De handschriften worden in het Letterkundig Museum nog altijd in deze omslagen bewaard.²⁸

Toen Veen in februari 1913 het handschrift van *Herakles* vroeg, antwoordde Couperus: ‘Ook de copie kan ik je niet meer geven, ik bewaar geen copie, maar vernietig die, zoodra het gedrukt is: het zoû te veel papieren rommel geven.’²⁹ Toch zijn er ook uit de jaren na 1913 handschriften van romans en feuilletons bewaard gebleven. Een gedeelte hiervan is verzameld door het Genootschap Louis Couperus. Volgens de statuten was een van de doelstellingen van het Genootschap: ‘[...] belangstelling te wekken en te bestendigen voor Couperus’ leven en werken door [...] het verzamelen en bewaren van manuscripten, brieven en portretten en andere zaken, betrekking hebbende op Couperus [...].’³⁰ In 1928 hebben de erven-Ram de handschriften die Couperus indertijd aan Jhr. J.H. Ram had geschonken, afgestaan aan het Genootschap.³¹ Ook andere particulieren, onder wie mevrouw Couperus, hebben handschriften ter beschikking gesteld of in

27 Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 49-50.

28 Couperus heeft een paar maal in brieven aan Veen gesuggereerd dat diens dochter, Mieke, later nog rijk zou worden door verkoop van de handschriften. ([Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 226 en *Amice*, p. 24.) De erven-Veen hebben evenwel de handschriften in 1961 om niet aan het Letterkundig Museum afgestaan.

29 [Couperus]: *Amice*, p. 132.

30 Een exemplaar van de statuten bevindt zich in het Letterkundig Museum.

31 Brief van A. Ram aan H. van Booven, gedateerd 31 december 1928. (Collectie-Van Booven Letterkundig Museum.)

bruikleen gegeven. Na de opheffing van het Genootschap is de verzameling handschriften overgedragen aan de Letterkundige Verzameling die de Haagse gemeente-archivaris W. Moll had aangelegd. Via deze Verzameling zijn de handschriften uiteindelijk in het Letterkundig Museum terechtgekomen. Behalve het Letterkundig Museum bezit ook de Koninklijke Bibliotheek handschriften van romans en feuilleteons. Verder bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek Leiden (bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde) één handschrift van een feuilleton en zijn er nog een paar handschriften in particulier bezit.

Er zijn slechts enkele typoscripten van feuilleteons en een van *Het snoer der ontferming* overgeleverd. Ze zijn niet door Couperus zelf gemaakt. *Het snoer der ontferming* is overgetypt door mevrouw Van Genderen Stort.³² Dit typoscript bevat verbeteringen van de hand van Couperus.

Bij de voorbereiding van de nieuwe Couperus-editie konden de editoren beschikken over het *Bibliografisch Repertorium Louis Couperus*. Dit repertorium bevat een overzicht van alle titels van Couperus' romans, verhalen, feuilleteons en gedichten, met per titel de vindplaats van het handschrift (of de handschriften), indien bekend, de schrijfdata, eveneens indien bekend, en de drukgeschiedenis van het desbetreffende werk. In het repertorium zijn ook de uitgaven die na Couperus' dood zijn verschenen, opgenomen.³³

In de afgelopen jaren zijn enkele exemplaren van Couperus' boeken uit diens bezit met aantekeningen van zijn hand op veilingen of door antiquariaten te koop aangeboden. Voorzover we

32 In 1923 schreef mevrouw A. Campbell aan mevrouw J. Funke: '[...] Juffr. v. Genderen Stort die zijn "Het Snoer der ontferming" moest "tikken" omdat zijn handschrift te lastig voor de zettters was.' (Brief in Letterkundig Museum; vgl. Bastet: *Louis Couperus*, p. 680, 754.)

33 Het repertorium is afgesloten in 1980. Drie jaar geleden is het in de vorm van een privé-uitgave verschenen. (Marijke Stapert-Eggen: *Repertorium Louis Couperus*. Amsterdam, 1992. 3 dln.)

deze hebben kunnen achterhalen, zijn ze als documentaire bron voor de editie gebruikt.

Helaas zijn er vrijwel geen drukproeven van Couperus' werk overgeleverd. Het Letterkundig Museum bezit alleen een deel van de drukproeven van *Het snoer der ontferming* en een revisieproef van *De ode*.³⁴ Door het vrijwel ontbreken van drukproeven weten we niet welke (soort) veranderingen Couperus tijdens het productieproces van zijn boeken nog heeft aangebracht. Dit stelt de editeur van Couperus' werk dikwijls voor onoplosbare problemen.³⁵

De belangrijkste secundaire bron voor de editie vormden Couperus' brieven aan zijn uitgever, L.J. Veen. Ze werden in 1977 integraal uitgegeven en van commentaar voorzien door F.L. Bastet. Een groot aantal gegevens over het ontstaan en de productie van Couperus' werk is aan deze brievencollectie ontleend. Hiervoor is gebruik gemaakt van de originele handschriften van de brieven. Op talrijke plaatsen in de brieven zijn wij tot andere lezingen gekomen dan de editie in de serie *Achter het boek* geeft. Bovendien hebben wij moeten constateren, dat in de gepubliceerde tekst van verschillende brieven woorden, (gedeelten van) zinnen of zelfs hele alinea's ontbreken.

Tijdens het onderzoek voor de nieuwe Couperus-editie werd een groot deel van het archief-Veen in het Letterkundig Museum teruggevonden. Daarin bevinden zich kopieboeken met kopieën van de door Veen gevoerde correspondentie. Ze bevatten ook kopieën van brieven van Veen aan Couperus en bijvoorbeeld aan de drukker G.J. Thieme over de productie van Couperus' boeken. De teruggevonden serie kopieboeken is niet compleet. Het laatste boek, dat loopt tot en met 21 april 1923, draagt het nummer 45. Maar in het archief bevinden zich slechts achtentwintig boeken. We beschikken onder andere niet over (kopieën van)

34 In [Couperus]: *Amice* is een foto afgedrukt van een door Couperus gecorrigeerde drukproef van de tijdschriftpublicatie van 'De Zonen der Zon' (p. 25-26). Tot nu toe hebben wij deze drukproef niet kunnen terugvinden.

35 Zie hierna, p. 470-476.

brieven van Veen uit de eerste jaren van zijn samenwerking met Couperus.³⁶

Verder bestaat het archief-Veen uit ruim vijftig ordners met rekeningen en brieven van drukkers, binders, bandontwerpers, auteurs, vertalers, enzovoort. De ordners dateren uit de jaren 1887-1909, maar ze sluiten niet alle op elkaar aan. Zo ontbreken de ordners uit 1893-1895. Uit verschillende andere jaren zijn alleen rekeningen en geen brieven of omgekeerd bewaard gebleven.

Het belang van uitgevers- en drukkersarchieven als secundaire bronnen voor een teksteditie wordt dikwijls onderschat.³⁷ Naarmate de editeur meer weet over het produktieproces van een boek, is de kans groter dat hij bepaalde bibliografische en tekstuele problemen kan oplossen. De zakelijke correspondentie van een uitgever met de drukker en de binder kan gegevens opleveren over het opnieuw zetten van bepaalde vellen, perscorrecties, ingrepen van anderen dan de auteur in de tekst van het werk, drukken van hetzelfde of van nieuw zetsel, titeluitgaven, verschillende bindpartijen, enzovoort. Ook oplagecijfers en zelfs rekeningen kunnen voor de editeur van belang zijn. Zo stuurde Thieme in 1900 aan Veen enkele rekeningen voor extra-correctie. Deze kosten waren gemaakt bij de produktie van *De stille kracht*. Uit Couperus' brieven aan Veen blijkt dat een deel van de roman gezet is naar Couperus' moeilijk leesbare kladhandschrift. Door een zorgvuldige vergelijking van de overgeleverde handschriften met de tekst van de boekuitgave kan worden vastgesteld waar de overgang van net- naar kladhandschrift heeft plaatsgevonden.

36 Zie verder Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 9, 245-246.

37 Helaas ook door uitgevers en drukkers zelf, zoals Bowers constateert: '[...] publishers, and printers, have often made little effort to keep their records, or to make them available to investigators. Thus although a bibliographer of modern books might expect to have a mass of external evidence about the numbers of printings and their dates as well as the size of the impressions, bills for plate changes, and so on, in fact it is a rare scholar who can speak with as much authority about these details in a book of the present day as about their equivalents in the Elizabethan age.' (Bowers: *Essays*, p. 399.)

4 Tekstgeschiedenis

De tekstgeschiedenis van Couperus' boeken vertoont in het algemeen het volgende patroon:

```

kladhandschrift
↓
kopijhandschrift
↓
voorpublicatie
↓
eerste druk
↓
herdruk(ken)

```

Door het nagenoeg ontbreken van gecorrigeerde drukproeven kan van geen enkel werk van Couperus de tekstgeschiedenis tot in detail worden gereconstrueerd. Verder zijn slechts van een beperkt aantal romans en verhalen zowel het klad- als het kopijhandschrift bewaard gebleven.³⁸ In veel gevallen beschikken we over één compleet handschrift (klad- of kopij-) of over gedeelten van één of twee handschriften. De kopijhandschriften zijn gemakkelijk te herkennen aan de vouwen, de zwarte vegen en aan de potloodstrepen die de zetter plaatste om aan te geven tot waar hij gekomen was. Couperus heeft de meeste feulletons voor *Het vaderland* en de *Haagsche post* direct in het 'net' geschreven en deze handschriften als kopij doorgestuurd. 's-Gravesande vertelde over de gang van zaken bij *Het vaderland*: 'Hij [= Couperus] schreef zijn bijdragen op gelinieerde foliovelen, vouwde ze dubbel en bond er een touwtje om. Het adres was op de buitenkant geschreven. Op de zetterij was één zetter, die het handschrift van Couperus goed kon lezen en foutloos zetten.'³⁹

38 Namelijk van *De boeken der kleine zielen* I en II, *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*, *De berg van licht*, *Iskander*, en van de verhalen 'Van de kristallen torens', 'Van de prinses met de blauwe haren' en 'Van dagen en seizoenen', gebundeld in *Over lichtende drempels*.

39 Deze zetter werd ook te hulp geroepen als Couperus een brief aan de hoofdredacteur van *Het vaderland* had geschreven. ('s-Gravesande: 'Louis Couperus en Het vaderland'.)

Meestal maakte Couperus van zijn romans en verhalen eerst een kladversie, in de brieven aan Veen 'oorspronkelijke copie' of 'oorspronkelijk manuscript' genoemd. Deze werd vervolgens door hemzelf of door zijn vrouw of door hen beiden in het net overgeschreven.⁴⁰ Het nethandschrift werd 'copie' genoemd. Soms heeft Couperus ook aan zijn vrouw gedikteerd. In 1901 berichtte hij aan Veen over *De kleine zielen*: 'Mijn vrouw heeft het directrice-schap der Copie weêr aanvaard: gelukkig! Ik dicteer: zoo blijven de oogen gespaard.'⁴¹ De door Elisabeth overgeschreven nethandschriften bevatten correcties van Couperus, maar ze maken niet de indruk zeer nauwkeurig te zijn gecorrigeerd. Waarschijnlijk was Couperus gewoon zijn eigen afschrift of dat van zijn vrouw globaal na te kijken, voordat hij het als kopij naar een tijdschrift of rechtstreeks naar Veen zond. Dikwijls zal hij ook geen tijd meer hebben gehad voor een grondige controle, omdat het met de redactie van *De gids* of *Groot Nederland* vooraf afgesproken tijdstip van publikatie naderde. Zo voltooide hij in februari 1897 de roman *Metamorfoze*, waarna het eerste gedeelte ervan reeds in het aprilnummer 1897 van *De gids* werd gepubliceerd. Op 15 februari 1897 schreef Elisabeth Couperus aan Veen dat zij 'deze veertien dagen' niet aan vertaalwerk zou toekomen 'door de copie van *Metamorfoze*.'⁴² Couperus zond de overgeschreven kopij in gedeelten aan Veen, die ze na lezing zo snel mogelijk naar de redactiesecretaris van *De gids* moest doorsturen. De kopij voor het aprilnummer van *De gids* ontving Veen begin maart 1897 en de kopij van het derde gedeelte van de roman in april 1897. Naar Couperus' eigen zeggen had de kopij toen al bij *De gids* binnen moeten zijn.⁴³

40 Volgens Van Booven heeft Elisabeth ook *Eline Vere* geheel overgeschreven. Zij was toen nog niet met Couperus getrouwd. (Van Booven: *Leven en werken*, p. 89: noot 1.) Zie verder [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 124, 126, 155, 167, 168, 174, 178, 202, 204, 209, 212, 214, 215; [Couperus]: *Amice*, p. 65, 77.

41 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 204.

42 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 124.

43 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 124, 127.

Tijdnood was er ook de oorzaak van dat Couperus een paar maal zijn kladhandschrift als kopij moest sturen. In augustus 1900 raakte hij met het overschrijven van *De stille kracht* door ziekte van zijn vrouw in de problemen. Dit had tot gevolg dat bijna het hele tweede deel van de roman naar het kladhandschrift moest worden gezet.⁴⁴ Twee jaar later stelde Couperus Veen voor om *Zielenschemering* 'naar oorspronkelijk manuscript' te zetten. Het zou hem 'veel tijd en moeite uitsparen'.⁴⁵ Voor *Het heilige weten*, het laatste deel van *De boeken der kleine zielen*, heeft eveneens het kladhandschrift als kopij gediend.

Couperus stond erop de proeven (en de revisies) van zijn tijdschrift- en krantepublikaties zelf te corrigeren. Het staat vast, dat hij ook van *Het vaderland* en de *Haagsche post* proeven ontving.⁴⁶ Maar soms moest hij de correctie noodgedwongen aan anderen overlaten. De produktie van zijn werk werd aanzienlijk bemoeilijkt door zijn verblijf in het buitenland. Vooral als hij op reis was, kostte het heen en weer sturen van de proeven veel tijd. Ze moesten hem dan naar verschillende adressen worden nagezonden. Daardoor ontving hij de proeven herhaaldelijk met grote vertraging of gingen ze bij de post verloren. In het laatste geval moest hem weer een nieuwe set worden toegestuurd. Als de produktie vertraging opliep, kon Veen de verschijning van de boekuitgave meestal nog wel uitstellen. Maar de redacties van *De gids*, *Groot Nederland* en *Het vaderland* waren gebonden aan een uiterste termijn. Van Kampen, de uitgever van *De gids*, weigerde bijvoorbeeld in 1900 Couperus een revisie van het laatste gedeelte van *De stille kracht* te sturen, omdat men niet langer met afdrukken kon wachten. Couperus beklagde zich hierover bij J.N. van Hall, de redactie-secretaris

44 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 178-179. Couperus schreef later aan zijn nichtje Constance Valette, dat hij de 'onmogelijkste proeven' te corrigeren had gekregen. (Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 183.)

45 Couperus beloofde het handschrift 'van te voren hier en daar wat [te] verduidelijken, waar het te bar is.' ([Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 222.)

46 Op het handschrift van 'Een Hagenaar terug in Den Haag II' staat: 'Feuilleton Louis Couperus Proef gaarne zoo spoedig mogelijk 26 Molenstraat'.

van *De gids*, maar deze kon niet anders doen dan de uitgever gelijk geven.⁴⁷ Verder is zeker, dat W.G. van Nieuhuys in 1913 het laatste gedeelte van *Herakles* in *Groot Nederland* heeft gecorrigeerd.⁴⁸ En een jaar later verscheen een deel van *De ongelukkige* zonder revisie en volgens Couperus 'dus met véle fouten' in *Groot Nederland*.⁴⁹

Met uitzondering van de boeken die, zonder voorpublicatie, onmiddellijk door Veen zijn uitgegeven, hebben de voorpublicaties in tijdschriften en kranten als kopij gediend voor de boekuitgave.⁵⁰ Er loopt dus een directe lijn van voorpublicatie naar boekuitgave. Dit geldt ook voor de feuilletons die na publicatie in *Het vaderland* door Veen gebundeld zijn uitgegeven. Couperus bewaarde de nummers van de krant zorgvuldig en zond ze als kopij naar zijn uitgever. Toen hij in 1913 de kopij van de eerste twee bundels *Van en over alles en iedereen* stuurde, drukte hij Veen op het hart:

'Bewaar de bundeltjes als goud, in je brandkast, want als ze verloren gingen, weet ik *niet* meer, hoe ze weêr te krijgen.

47 Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 29.

48 [Couperus]: *Amice*, p. 132.

49 Brief van Couperus aan Frans Coenen, gedateerd 13 september 1914 (Letterkundig Museum). In het novembernummer 1914 van *Groot Nederland* is een erratalijstje bij *De ongelukkige* afgedrukt (p. 644). Uit de brief aan Frans Coenen blijkt dat hij de proef van Couperus' in memoriam voor W.G. van Nieuhuys ('Een woord van herdenken') heeft gecorrigeerd: 'Ik heb [...] dadelijk een persoonlijke herinnering aan onzen Dode geschreven en zend u die aangeteekend toe. Proef doet ge beter mij *niet* te zenden, daar die weêr zoû kunnen weg raken. Laat mij de correctie aan U over laten, met vriendelijk verzoek te letten op mijne spelling en interpunctie.'

50 Uitzonderingen zijn *De stille kracht* en het verhaal 'Jahve'. *De stille kracht* is vrijwel gelijktijdig gezet voor de tijdschriftpublicatie en de boekuitgave. Van het eerste deel van de roman ontving Veen een in het net overgeschreven manuscript. Hij liet dit onmiddellijk zetten en zond een set ongecorrigeerde proeven naar Van Kampen die ze als kopij voor *De gids* gebruikte. Zoals gezegd, is het tweede deel bijna geheel gezet naar Couperus' kladhandschrift. Dit gebeurde onafhankelijk van elkaar zowel voor *De gids* als voor de boekuitgave.

Het verhaal 'Jahve' werd op verzoek van Couperus eerst voor de bundel *God en goden* gezet en een set gecorrigeerde proeven daarvan zond hij als kopij naar *Groot Nederland* ([Couperus]: *Amice*, p. 21.)

Verder is uit tekstvergelijking gebleken dat één hoofdstuk van *De verliefde ezel* niet naar *Het vaderland*, maar naar het handschrift is gezet. Waarschijnlijk was Couperus een nummer van *Het vaderland* kwijt.

Je begrijpt, het zoû heél lastig zijn, al die Vaderlanden van jaren her weêr te vinden.⁵¹

Meestal moest Veen zelf ervoor zorgen in het bezit te komen van de tijdschriftafleveringen van *De gids* en *Groot Nederland* waarin Couperus' romans en verhalen waren verschenen. Een paar maal vroeg hij aan Couperus de uitgever van *Groot Nederland* te bewegen hem een gratis exemplaar van de desbetreffende afleveringen ter beschikking te stellen. Maar Couperus bemoeide zich hiermee niet, hoewel hij als redacteur van *Groot Nederland* had kunnen bemiddelen. In de praktijk kwam het erop neer dat Veen de afleveringen moest kopen.⁵²

Als Veen de kopij had ontvangen of gekocht, stuurde hij haar door naar de drukkerij G.J. Thieme in Nijmegen, waar de meeste boeken van Couperus indertijd zijn gezet en gedrukt. De proeven werden via Veen tussen Couperus en de drukker heen en weer gestuurd, maar soms heeft Couperus ook rechtstreeks met Thieme gecorrespondeerd. Couperus ontving ter correctie gevouwen proefvellen die hij vóór het corrigeren moest opensnijden. Elk vel bestond in de regel uit zestien bladzijden, die reeds waren opgemaakt.⁵³ De vellen waren achtereenvolgens genummerd. Het nummer werd rechtsonderaan op de eerste bladzijde van het vel gezet en afgedrukt.⁵⁴

Alle door Veen uitgegeven boeken van Couperus zijn nog met de hand gezet.⁵⁵ Als het een omvangrijk werk was, kon het ge-

51 [Couperus]: *Amice*, p. 145.

52 Vgl. bijvoorbeeld: Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 98-99. In het archief-Veen bevinden zich verscheidene rekeningen van Van Kampen en Van Holkema en Warendorf voor geleverde exemplaren van respectievelijk *De gids* en *Groot Nederland*.

53 De bladzijden waren dus reeds in de proef op de juiste lengte gebracht. Ze telden precies het aantal regels volgens de vooraf bepaalde zetspiegel.

54 Vandaar dat er in Couperus' brieven aan Veen herhaaldelijk gesproken wordt over bijvoorbeeld vel 2, vel 9, enzovoort.

55 De drukkerij Thieme is in 1919 begonnen met machinaal zetten, maar ook daarna werden nog boeken met de hand gezet. (Mededeling van de heer B. Korthuis van Thieme BV) Veen heeft slechts het begin van het machinaal zetten meegemaakt. Hij overleed op 20 september 1919.

beuren dat de drukker letter te kort kwam. Dan spoorde Veen Couperus aan tot spoed met de correctie van de proeven. Zo schreef hij op 5 augustus 1904 over *Dionyzos*: 'Wil [...] svp de proeven spoedig terug zenden, want de drukker raakt verlegen om den letter.'⁵⁶ Het kwam ook voor, dat de eerste, gecorrigeerde vellen reeds werden afgedrukt en met het dan vrijgekomen zetsel de rest van het boek werd gezet. Dit is bijvoorbeeld gebeurd met de tweede bundel *Uit blanke steden onder blauwe lucht*. Op 21 augustus 1913 schreef Veen aan Couperus: 'Kunnen vel 1-4 niet afgedrukt worden, want zooals gij ziet mankeert het hem [= de drukker] aan letters om het geheel te zetten.' En op 24 september: 'De drukker kan het geheele boek niet uitzetten, als ik nu 2 à 3 vel ter afdrukken krijg dan gaarne.'⁵⁷

Couperus corrigeerde niet alleen zetfouten in de proeven, maar hij veranderde ook nog in de tekst. Toen de roman *Wereldvrede* in produktie ging, schreef hij aan Veen: 'De proeven echter ontving ik gaarne allen, daar ik dikwijls nog iets verbeter.'⁵⁸ Hij heeft dit in de proeven van alle boeken gedaan. Bijvoorbeeld in de proeven van *Metamorfoze* schrapte hij enkele bladzijden die naar zijn mening in *De gids* wel, maar niet in de boekuitgave op hun plaats waren.⁵⁹ Overigens waren de mogelijkheden om in de proeven min of meer ingrijpende veranderingen aan te brengen beperkt.⁶⁰ Omdat de bladzijden in de proef reeds waren opgemaakt, leverde bijna elke toevoeging of schrapping in de tekst verloop op. Dan moest de opmaak van alle volgende bladzijden worden aangepast, tenzij het verloop bijvoorbeeld in de uitloop van een alinea of aan het einde van een hoofdstuk kon worden opgevangen. Dit soort veranderingen werd door drukkers als extra-correctie beschouwd, die zij apart in rekening brach-

56 Brief in het archief-Veen.

57 Brieven in het archief-Veen.

58 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 99.

59 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 133.

60 Vgl. Bowers: *Essays*, p. 398.

ten.⁶¹ Er waren auteurs die, tot wanhoop van de drukker en de uitgever, hun werk in de proeven vrijwel gingen herschrijven. Zover is Couperus nooit gegaan.

Behalve Couperus hebben ook anderen zich met de correctie van de proeven bemoeid. Het was gebruikelijk dat de proeven door de corrector van de drukkerij werden voorgecorrigeerd.⁶² Deze veroorloofde zich soms ook ingrepen in de spelling en in de tekst. Een bekend voorbeeld is de verandering van *de* salon in *het* salon die de corrector van Thieme nog in de laatste proef van *Langs lijnen van geleidelijkheid* heeft aangebracht. Couperus schreef hierover een verontwaardigde brief aan Veen. De uitgever antwoordde: 'Ja, dat is kras. Ik zelf verander nooit iets in naamval, stijl of iets dergelijks, zelfs al schijnt het mij toe dat het anders moet zijn. [...]

'Ik kijk de proeven altijd na en vind dan dikwijls van die fouten die een auteur over 't hoofd ziet, b.v. een omgekeerde n of een woord dat er twee maal in staat zonder zin (dit komt heel weinig voor) of dat de hoofden foutief zijn (dit komt geregeld voor) maar stijl, naamval etc laat ik voor rekening van den auteur die dan wel van de critiek op z'n hoofdje krijgt.'⁶³

61 Op 24 mei 1902 schreef Thieme aan Veen: 'Hierbij het factuurtje van f 1.80 terug, daar deze berekening wel degelijk billijk is, aangezien de extra-correctie niet gekomen is door het minder accuraat zetten [...] maar werkelijk door veranderingen en verlopen buiten onze schuld.'

62 Tot laat in de 19de eeuw lieten correctors van drukkerijen zich de kopij voorlezen, terwijl zij zelf de eerste proef voor zich hadden. De nadelen van dit systeem waren, dat de corrector de spelling van de kopij niet controleerde en dat voorleesfouten of misverstaan door de corrector ten onrechte tot 'correcties' in de proef leidden. Rond 1900 verdween de 'voorleesjongen' uit de drukkerijen en werd het de gewoonte dat de corrector de kopij en de eerste proef vergeleek. (Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 351-353.) Hoe de corrector bij Thieme de proeven van Couperus' werk corrigeerde, is niet bekend.

63 Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 22-23. Met 'hoofden' bedoelt Veen de (sprekende) hoofdregels, dat wil zeggen de titel van het boek bovenaan elke bladzijde. Tot laat in de zeventiende eeuw was het gebruikelijk de hoofdregels ('running-titles') één keer te zetten en telkens van (druk)vorm naar vorm over te brengen. Later werden ze per bladzijde opnieuw gezet, waardoor de kans op zelffouten toenam. Wanneer deze verandering precies heeft plaatsgevonden, is niet bekend. (Bowers: *Essays*, p. 393.)

Uit Veens antwoord blijkt, dat ook hij zich met de correctie van de proeven bemoeide. Dit wordt bevestigd door diverse uitlatingen in andere brieven. Zo vroeg hij Couperus op 21 maart 1903 de gecorrigeerde proeven van *Het heilige weten* niet rechtstreeks aan Thieme, maar aan hem te sturen, omdat hij de vellen 'altijd' nog even nakeek.⁶⁴ En op 31 maart 1915 schreef hij:

'Dank voor de 2 vel die gij terugzondt, maar zoudt gij bijgaand vel nog even willen inzien op pag. 5 & 8 waar ik vraagteekens plaatste, en dan even dit vel posten.

Ik kon uit de correctie niet zeker weten of het goed was en voor alle zekerheid zend ik het je met de vraagteekens.'⁶⁵

Verder las mevrouw Couperus gewoonlijk de proeven nog een keer door.⁶⁶ En wellicht heeft ook Couperus' neef Frans Vlieland Hein, die een tijdlang als zijn 'secretaris' is opgetreden, proeven gecorrigeerd. Op 24 november 1915 schreef Couperus aan Veen: 'En zend mij ook maar zoo spoedig mogelijk de proeven: ik heb nu een jongen man, die een beetje bij mij "secretarist" en die kan dan leeren proeven corrigeren.'⁶⁷

Couperus heeft zich herhaaldelijk geërgerd over de slordige manier waarop de voorpublicaties in *De gids*, *Groot Nederland* en *Het vaderland* voor de boekuitgaven werden nagezet.⁶⁸ Maar ook als er met grotere nauwkeurigheid werd gezet, was een tweede, en soms ook een derde, proef nodig om te controleren of de aangegeven zetfouten waren gecorrigeerd en Couperus' veranderingen in de tekst correct waren aangebracht. Couperus heeft deze revisies niet altijd zelf gecorrigeerd. Verschillende malen liet hij de correctie daarvan aan Veen over.⁶⁹ Ook hier speelde tijdgebrek een rol. Zo stuurde Couperus op 13 juni 1899 vanuit

64 Brief in het archief-Veen.

65 Brief in het archief-Veen.

66 Vgl. [Couperus]: *Amice*, p. 143.

67 [Couperus]: *Amice*, p. 186; vgl. ook Bastet: *Louis Couperus*, p. 507, 520, 529, 535, 540, 548, 569.

68 Vgl. bijvoorbeeld [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 61.

69 Vgl. [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 81, 111, 184.

Tegal in Nederlands-Indië de proeven van *Fidessa* naar Veen met het verzoek om revisie. Veen antwoordde op 1 augustus 1899:

‘De proeven kwamen pas den 27 Juli in mijn bezit, dus waren ander halve maand onderweg.

Ik kan dus moeilijk op afdrucken wachten. Ik corrigeerde daarom de vellen en stel u voor om mij, wanneer U de proeven goed vindt, direct te telegrapheeren.

De gecorrigeerde fouten neem ik dan over.

Sein mij dus s.v.p. op mijn kosten b.v. het volgende: Veen-Uitgever-Amsterdam goed.

Ik druk dan af. Dit is dunkt mij den besten weg.

De revisie gaat hier aangeteekend bij terug.⁷⁰

In 1901 eiste Couperus naar aanleiding van slordigheden in *De kleine zielen* in het vervolg alle afgedrukte vellen ter inzage om zo nodig een erratalijstje achterin de boeken te laten afdrucken.⁷¹ Deze eis is kenmerkend voor de zorgvuldige wijze waarop Couperus de publikatie van zijn boeken in het algemeen voorbereidde. Maar soms liet hij het afweten. Toen hij in 1914 ‘overstroomd’ werd met proeven van de serie *Van en over alles en iedereen*, raakte hij zo geïrriteerd dat hij geen revisie meer wilde hebben, al zouden ‘de gekste dingen’ blijven staan.⁷²

Na het verschijnen van de eerste druk bekommerde Couperus zich vrijwel niet meer om zijn werk. De zorg die hij aan de voorpublicaties en de eerste drukken besteedde, staat in schril contrast met zijn onverschillige houding tegenover de totstandkoming van herdrukken. Op een enkele uitzondering na heeft hij zich nooit met de correctie daarvan bemoeid. Dat rekende hij tot de taak van de corrector van de drukkerij. Blijkbaar ging hij ervan uit dat men de eerste, door hemzelf gecorrigeerde druk, letterlijk

70 Brief in het archief-Veen. Couperus heeft inderdaad een telegram gestuurd. Vgl. [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 160.

71 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 213. In de eerste druk van *Een lent van vaerzen, Majesteit*, in deel III van *De berg van licht* en in *De komedianten* zijn achterin errata vermeld.

72 [Couperus]: *Amice*, p. 159.

zou navolgen. Voorzover bekend, heeft hij dit nooit gecontroleerd.⁷³

5 Werkwijze

Wie een kritische editie voorbereidt, kan, zeker als het gaat om de uitgave van een prozatekst, niet voorbijgaan aan de zogenaamde copy-text theorie. Deze theorie gaat terug op een artikel van Walter Greg uit 1950.⁷⁴ Maar zij is vooral bekend geworden door de publikaties van Fredson Bowers. Hij heeft de theorie in enkele uitvoerige essays uitgewerkt en haar praktisch toegepast in een aantal grote edities.⁷⁵ De kern van de copy-text theorie is het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de *accidentals* en de *substantives* van een tekst. Onder accidentals wordt verstaan: spelling, interpunctie, woordscheiding, hoofdlettergebruik, hoofdstuken, alinea-indeling, gebruik van cursief; kortom, alles wat te maken heeft met de formele presentatie van de tekst. De substantives zijn de woorden van de tekst. Dit onderscheid wordt gerechtvaardigd door de vroegere zetterspraktijk. Het is bekend, dat zetters vroeger het wel als hun plicht beschouwden de woorden in de kopij zo nauwkeurig mogelijk, zonder toevoeging of weglating, te zetten, maar dat zij de accidentals van de tekst, zoals spelling en interpunctie, min of meer aanpasten aan hun eigen voorkeur of aan de huisstijl van de drukkerij.⁷⁶ Bij elke herdruk van het werk nam de aanpassing van de accidentals toe, omdat in de regel niet het handschrift van de auteur maar de voorafgaande druk als kopij werd gebruikt. Volgens Greg en Bowers betekent deze praktijk voor de editeur van een kritische editie dat hij de

73 Zie verder p. 438-439.

74 Gregs artikel was aanvankelijk een lezing die in 1949 werd gehouden. Zij werd voor het eerst gepubliceerd in de derde jaargang van *Studies in bibliography* (1950/51, p. 19-36) en later opgenomen in Gregs *Collected papers* (p. 374-391).

75 Bowers: *Essays*, p. 277-528. Zie ook de lijst van edities, p. 532-534.

76 Een zekere aanpassing aan de huisstijl van de drukkerij komt ook nu nog voor, tenzij de zetinstructie van de typograaf of van de uitgeverij elke verandering in de tekst uitsluit.

accidentals en de substantives van een tekst apart moet behandelen.⁷⁷

Het is de taak van de editeur een tekst samen te stellen die zoveel mogelijk beantwoordt aan de intenties van de auteur. Om dit te bereiken zal hij voor de accidentals die bron als copy-text moeten kiezen die het dichtst staat bij wat de auteur oorspronkelijk heeft geschreven.⁷⁸ Als er van een werk slechts één of meer drukken zijn overgeleverd, wordt de eerste druk gekozen. Men mag aannemen, dat daarin de accidentals van de auteur tenminste nog gedeeltelijk zijn overgenomen. Maar als er een kopijhandschrift bewaard is gebleven, verdient dat de voorkeur, omdat het de auteursintenties wat betreft de spelling, interpunctie enzovoort in het algemeen vrijwel exact weergeeft.⁷⁹ Met andere woorden: de keuze van de copy-text wordt bepaald door de vraag, welke bron de accidentals van de auteur het meest getrouw representeert.

Voor de accidentals is de copy-text bindend, maar niet heilig. De editeur moet duidelijke schrijf- of zetfouten verbeteren. En als hij kan aantonen of aannemelijk kan maken, dat de auteur in een latere druk van zijn werk bepaalde accidentals heeft veranderd,

77 De aparte behandeling van de accidentals en de substantives (de 'vorm' en de 'inhoud') is niet gebaseerd op een theoretisch concept van taal of literatuur. Vgl. Tanselle: '[...] the editor distinguishes substantives and accidentals not because he believes that he is making a valid conceptual distinction between two elements in written language but because the distinction is one which is likely to have been made by the persons who have been involved in the transmission of any given text (and which therefore may be useful in segregating different features of that text which may have been accorded different treatment).' (Tanselle: 'Greg's theory of copy-text', p. 214.)

78 De copy-text is wat wij de basistekst noemen. Vgl. *Statement of editorial principles*, p. 3: 'Copy-text is the text closest to the hand and/or the intent of the author. It is that individual manuscript or individual print within an edition which forms the basis for the edited text [...].

79 Vgl. Bowers: 'When the manuscript is preserved, the normal authority of the first edition is shifted back to this more exact representation of the author's intentions, with particular reference to the accidentals, so that the manuscript, not the derived first edition, becomes the only proper copy-text.' (Bowers: *Essays*, p. 455.) Uitzonderingen zijn echter mogelijk, bijvoorbeeld als de auteur de eerste druk van zijn werk ook wat de accidentals betreft zeer zorgvuldig heeft gecorrigeerd. (Vgl. Greg: *Collected papers*, p. 389-900; *Statement of editorial principles*, p. 4.)

moet hij deze veranderingen in de copy-text opnemen. Daarentegen is de editeur voor de substantives niet gebonden aan de copy-text. Alle inhoudelijke veranderingen die de auteur in latere versies heeft aangebracht, dienen in de copy-text te worden verwerkt. Deze veranderingen vertegenwoordigen de laatste intentie van de auteur en daarmee hebben de oorspronkelijke lezingen van de copy-text hun geldigheid verloren. Als de copy-text een kopijhandschrift is en de auteur heeft in de eerste druk woorden of hele zinnen veranderd en bijvoorbeeld in de derde druk weer andere veranderingen aangebracht, dan moeten zowel de varianten uit de eerste als uit de derde druk in de copy-text worden opgenomen.⁸⁰ Dit veronderstelt uiteraard dat de editeur alle overgeleverde handschriften en drukken van het werk waarmee de auteur bemoeienis heeft gehad, woord-voor-woord met elkaar vergelijkt. Vervolgens moet hij proberen vast te stellen, welke varianten aan de auteur kunnen worden toegeschreven en welke varianten fouten van de zetter of ingrepen van anderen zijn. De eerstgenoemde verwerkt hij in de copy-text, de laatste vanzelfsprekend niet. Door de combinatie van alle woordvarianten (substantives) die de auteur eventueel in latere versies van het werk heeft aangebracht, met de accidentals van de copy-text ontstaat volgens Greg en Bowers een tekst die in alle details zoveel mogelijk recht doet aan de intenties van de auteur.⁸¹

Hoe ingrijpend de toepassing van de copy-text theorie kan zijn, blijkt uit Bowers' editie van Stephan Cranes roman *Maggie: a girl of the streets*. De roman verscheen voor het eerst in 1893 onder pseudoniem en in een beperkte oplage. Voor de tweede druk uit 1896 heeft Crane op verzoek van de uitgever de grove taal van de roman gematigd om de verkoop aan een groter publiek mo-

80 Greg acht het volkomen gerechtvaardigd de accidentals van de vervangende lezingen, voorzover nodig, aan die van de copy-text aan te passen. (Greg: *Collected papers*, p. 386.)

81 Een bekend voorbeeld van een editie die is samengesteld volgens de copy-text theorie is de *Centenary Edition of the Works of Nathaniel Hawthorne*. (Ohio, State University Press, 1962-1985. 16 vols.)

gelijk te maken. Deze tweede druk is een mengsel van Cranes stilistische en literair-esthetische veranderingen, van zijn veranderingen van aanstootgevende woorden en zinnen, van enkele veranderingen die waarschijnlijk extra verbeteringen of censuur van de uitgever zijn en van enkele onopgemerkte veranderingen van de zetter. Hoewel Bowers toegeeft, dat in dit geval een parallel-editie van de twee versies om verschillende redenen de ideale oplossing zou zijn, heeft hij toch een kritische editie van de roman samengesteld.⁸² Daarvoor koos hij de uitgave van 1893 als copy-text, waarin hij vervolgens alle veranderingen uit de tweede druk verwerkte die naar zijn oordeel van Crane stammen en die literair van aard zijn. Hij moest deze veranderingen dus selecteren uit alle varianten van de tweede druk. Zo liet hij een bepaalde passage in de copy-text vervallen, omdat Crane die naar zijn mening om literaire redenen in de uitgave van 1896 had geschrapt.⁸³

Sinds het verschijnen van de eerste CEAA-edities is er van verschillende kanten kritiek gekomen op de copy-text theorie.⁸⁴ In de discussie keren twee bezwaren telkens terug. In de eerste plaats wijst men erop dat Gregs theorie vooral is ingegeven door zijn onderzoek van teksten uit de zestiende en zeventiende eeuw. In die tijd was het inderdaad gebruikelijk dat zettters op eigen gezag de accidentals van de auteur aanpasten. Maar vele auteurs uit de negentiende en twintigste eeuw verwachtten, dat de uitgever en/of de drukker de accidentals in hun kopij normaliseerden om de tekst geschikt voor publikatie te maken. En voorzover nodig, veranderden ze bepaalde ingrepen weer in de proef. Het is de vraag of bij deze auteurs een scheiding tussen accidentals en substantives wel zinvol is, en of het kiezen van hun kopijhandschrift als copy-text niet juist strijdig is met hun intenties.

82 Bowers: *Essays*, p. 405.

83 Naar aanleiding van deze aanvechtbare beslissing merkt Tanselle op: 'It is true that some critical texts will incorporate judgments with which one does not agree, but that is a price worth paying for what they accomplish as a whole.' (Tanselle: 'Problems and accomplishments in the editing of the novel', p. 341.)

84 Zie voor een overzicht hiervan: Tanselle: 'Greg's theory of copy-text', p. 197-229.

Het tweede bezwaar richt zich tegen de vermenging van lezingen uit verschillende versies van het werk. Voor Greg en Bowers is een nieuwe versie het resultaat van een gedeeltelijke verbetering van een bestaande tekst en zijn de varianten uitwisselbaar. In hun visie zijn het varianten van *één* tekst.⁸⁵ Maar volgens Zeller en anderen creëert in principe elke verandering telkens een nieuwe tekst van het werk die, zeker als het veranderingsproces zich over een reeks van jaren uitstrekt, de uiting is van een veranderde auteursintentie. Daarom moet de editeur in plaats van een combinatie te maken van de varianten van verschillende versies, één versie uitgeven.⁸⁶

Wij hebben overwogen of de copy-text theorie bruikbaar zou zijn voor de Couperus-editie. Om de volgende redenen hebben wij daarvan afgezien:

a. Het combineren van auteursvarianten uit verschillende bronnen in één basistekst achten wij principieel onjuist. Als wij bijvoorbeeld in de feuilletonversie van *Eline Vere* de veranderingen van Couperus uit latere drukken zouden invoegen, zouden wij eerder als mede-auteur dan als editeur van *Eline Vere* optreden. Dit betekent niet dat wij elk eclecticisme bij voorbaat afwijzen. Een kritische editie geeft per definitie een eclectische tekst, omdat de editeur corrupte plaatsen in de basistekst (mede) op grond van een vergelijking met eerdere en/of latere versies van het werk zal corrigeren.⁸⁷

b. Een kritische editie volgens de copy-text theorie dwingt een editeur in het algemeen tot meer, en tot ingrijpender, subjectieve beslissingen dan normaal gesproken voor elke editie al genomen moeten worden. Dit is een gevolg van de doelstelling een tekst samen te stellen die zoveel mogelijk tot in detail overeenstemt

85 Bowers geeft toe dat sommige auteurs hun werk voor een herdruk zo grondig hebben herzien, dat de copy-text theorie niet kan worden toegepast. Hij noemt bijvoorbeeld Walt Whitman en Yeats. (Bowers: *Essays*, p. 459.)

86 Zeller: 'Struktur und Genese in der Editorik', p. 116.

87 Zie verder p. 455-456.

met de laatste intentie van de auteur. De editor zal voor elke plaats in de tekst die intentie moeten vaststellen. Maar in de praktijk doen zich bij herhaling gevallen voor dat de editor niet kan uitmaken of bepaalde veranderingen in een versie van het werk door de auteur of door anderen zijn aangebracht. Als analytisch-bibliografisch onderzoek en een zorgvuldige inhoudelijke analyse van de tekst geen houvast bieden, blijft alleen het persoonlijk oordeel van de editor over. Hij zal dan, zoals Bowers geregeld doet, voor zijn editorische beslissingen argumenten aanvoeren die gebaseerd zijn op zijn kennis van het werk van de auteur en diens werkwijze, maar daarmee begeeft hij zich onvermijdelijk op een hellend vlak. Ook Bowers is niet aan dit gevaar ontsnapt en daardoor overtuigen vele van zijn editorische ingrepen niet. Hij heeft bijvoorbeeld in de editie van Hawthornes *The Blithedale romance* die gebaseerd is op het handschrift van de auteur, drie door Hawthorne geschrapte passages toch opgenomen, omdat ze naar zijn mening niet om literaire redenen geschrapt kunnen zijn. Het is bekend, dat Hawthorne bij zijn werk rekening hield met de gevoelens van zijn vrouw, Sophia Peabody Hawthorne. Bowers acht het waarschijnlijk dat de drie passages zijn geschrapt op instigatie van Sophia, omdat twee ervan handelen over drank en de derde over sexualiteit. Maar zelfs als dit waar zou zijn, blijft de vraag wat de laatste intentie van Hawthorne is geweest. Hierover zegt Bowers: 'Although the deletions undoubtedly represent his [= Hawthornes] final intentions, the causes behind these intentions are suspect.'⁸⁸

c. In het geval van Couperus is een aparte behandeling van de accidentals en de substantives niet zinvol. Zijn karakteristieke spelling en interpunctie werden door de zettters in het algemeen nauwkeurig gevolgd. Dit geldt ook voor de feuilletons in *Het vaderland*. Op het kopijhandschrift van het feuilleton 'De kathedraal van Barcelona' heeft Couperus geschreven: '*N.B. Geen proef zenden wegens onzeker adres. Verzoeken te corrigeren aan*

88 Vgl. Zeller: 'Struktur und Genese in der Editorik', p. 113.

Het Vaderland zelf, *zeer nauwkeurig* volgens manuscript, met in acht name van spelling en interpunctie. En te vragen aan een der heeren litteraire redacteuren een laatsten blik op de proef te slaan. L.C.’ Uit de publikatie van dit feuilleton in *Het vaderland* blijkt, dat men Couperus’ instructies nauwgezet heeft opgevolgd: aan de spelling en interpunctie is niets veranderd.⁸⁹

Er zijn aanwijzingen dat correctors soms veranderingen in Couperus’ tekst hebben aangebracht, maar een min of meer consequente aanpassing van de accidentals aan de huisstijl van de drukkerij heeft nooit plaatsgevonden. Couperus zou dat zeker niet hebben geaccepteerd.⁹⁰ Integendeel, hij eiste dat zijn spelling en vooral zijn ‘teekens (die den geheelen stijl soms uitmaken)’ werden geëerbiedigd.⁹¹ Zonodig maakte hij in de proeven de ingrepen van de corrector weer ongedaan.⁹² Hij zal ook bepaalde veranderingen hebben gesanctioneerd of over het hoofd hebben gezien. Het onderscheid hiertussen laat zich in de praktijk moeilijk of helemaal niet vaststellen, omdat er vrijwel geen gecorrigeerde proeven van Couperus bewaard zijn gebleven. Maar voorzover we hebben kunnen nagaan, zijn de veranderingen van de accidentals door de correctors niet zo groot in aantal dat zij de keuze van de basistekst zouden moeten bepalen.

d. Couperus’ handschriften zijn juist wat de accidentals betreft in het algemeen nogal slordig. Vooral als het kladhandschrift als

89 Het feuilleton werd gepubliceerd in *Het vaderland* van 26 april 1913 en later opgenomen in de bundel *Spaansch toerisme*, deel v van de serie *Van en over alles en iedereen* (1915).

90 Het is tekenend dat in de herdrukken van Couperus’ werk waarvan de correctie aan de drukkerij werd overgelaten, soms wel fors is ingegrepen. Opvallend genoeg zijn het dikwijls niet veranderingen van accidentals, maar juist van substantives. Zie voor enkele voorbeelden hierna, p. 439-440.

91 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 68.

92 Dit valt onder andere af te leiden uit de vergelijkingen van de voorpublicaties met de boekuitgaven. Het komt voor dat de spelling van bepaalde woorden in de tijdschriftpublicatie afwijkt van die in het handschrift, terwijl de boekuitgave weer gelijk is aan het handschrift. Couperus moet die spellingveranderingen in de proeven van de boekuitgaven hebben teruggedraaid, want de tijdschriftpublicaties zijn als kopij voor de boekuitgaven gebruikt.

kopij voor de boekuitgave heeft gediend, geeft de laatste veelal een betrouwbaardere lezing van de accidentals. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende passage uit *De stille kracht*:

Toen was het plotseling dat Batavia openkwam. Twee, drie residenten werden genoemd maar Van Oudijck had het meeste kans. En hij tobde erover, hij vreesde ervoor: hij hield niet van Batavia, als residentie. Hij zou er niet <-in> kunnen werken [...]. (kladhandschrift)

Toen was het plotseling, dat Batavia openkwam. Twee, drie residenten werden genoemd, maar Van Oudijck had het meeste kans. En hij tobde er over, hij vreesde er voor: hij hield niet van Batavia, als residentie. Hij zoû er niet in kunnen werken [...]. (eerste druk, deel II, p. 151)⁹³

Zoals voor veel andere auteurs, was ook voor Couperus het schrijven van de eerste kladversie 'a means of composition, not an end'.⁹⁴ Sommige romans en verhalen, en de meeste feuilletons had hij vooraf al zo doordacht, dat hij ze in een hoog tempo, zonder veel doorhalingen en toevoegingen op papier zette. De kladhandschriften van romans als *Metamorfoze* en *De stille kracht* verraden een moeizamer verlopen ontstaansproces.⁹⁵ Ze vertonen meer het beeld dat Couperus zelf heeft beschreven: 'Uw manuscript ligt eindelijk klaar en uw handschrift toont u duidelijk waar gij nerveus waart en aarzeldet, waar gij zéker waart en meester van uwe kunst; ja, uw handschrift vertoont zelfs wel eens poppetjes, die uw pen teekende of sommetjes, die zij, plots wiskunstig en niet meer litterair, uit rekende - omdat gij en zij af dwaalden van de schepping uws geesteskind'.⁹⁶ Couperus gebruikte dikwijls de

93 In de laatste zin van de eerste druk is de zetsfout 'in' ontstaan door het niet duidelijk genoeg doorhalen van het woord in het handschrift.

94 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 340.

95 Vgl. Van Vliet: *Eenheid in verscheidenheid*, p. 57-87.

96 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 149.

fase van het overschrijven om de tekst te bewerken of soms zelfs grotendeels om te werken.⁹⁷ Maar meestal was er dan niet voldoende tijd meer om in de 'copie' letterlijk en figuurlijk de puntjes op de i te zetten. Toen Couperus in 1901 een exemplaar van *De kleine zielen* had ontvangen, schreef hij aan Veen: 'Waar ik *niet* over tevreden ben is dit: de familienamen zijn al zeer slordig gespeld: van Lowe, Van Lowe; van Naghel, Van Naghel; - door het geheele werk heen. - Ik vraag mij af, hoe *kan* dat gebeuren! Is dat weêr de corrector die in de Lijnen al mijn mannelijke salons, neutraal maakte?? Ik schrijf altijd Van Lowe, Van Naghel (grootte V); ik zie de proeven met zorg na en het *kan* niet mijn schuld zijn: het is eenvoudig verregaande slordigheid met het afdrukken.'⁹⁸ Couperus maakte zich in dit geval ten onrechte kwaad op de zetters en de corrector. Zij hebben precies gedaan, wat van hen verlangd werd: het nauwkeurig volgen van het kopijhandschrift met zijn inconsequente 'van Lowe-Van Lowe's'. Op vele plaatsen in het handschrift is tenminste niet duidelijk te zien dat een hoofdletter 'V' is bedoeld.

Kortom, een aanpassing door de zetters of door de corrector van Couperus' accidentals aan de huisregels van de drukkerij heeft nooit plaatsgevonden en de gedrukte versies van zijn werk geven in het algemeen zijn (laatste) intenties zowel wat betreft de accidentals als de substantives beter weer dan de handschriften. Er is dus geen enkele reden onderscheid te maken tussen de accidentals en de substantives om ze vervolgens apart te behandelen. Daarom is voor de editie van Couperus' werk een ander uitgangspunt en in samenhang daarmee een andere werkwijze gekozen dan een toepassing van de copy-text theorie. Het uitgangspunt is de uitgave van één versie van Couperus' werk, niet een combinatie van verschillende versies. De keuze van de basistekst is het resultaat van

97 Op 27 april 1905 schreef hij aan Veen: 'De *Berg van Licht* is af, dat wil zeggen, ik zal er nog den geheelen zomer aan moeten werken en overwerken, maar dat gebeurt al overschrijvende.' (Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 106; vgl. Van Vliet: *Eenheid in verscheidenheid*, p. 181-217.)

98 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 213.

een onderzoek naar de tekstgeschiedenis van de afzonderlijke werken en naar Couperus' bemoeienis met de totstandkoming van de verschillende versies van elk werk. Verder zijn, voorzover mogelijk, alle corrupte lezingen in de basistekst gecorrigeerd. De correcties zijn gebaseerd op een kritisch onderzoek van de basistekst zelf en op een woord-voor-woord vergelijking met de tekst van voorafgaande versies.⁹⁹

6 Basistekst

Het meest cruciale punt in de voorbereiding van een editie is de keuze van de basistekst.¹⁰⁰ Deze keuze kan pas gemaakt worden na: een bibliografische beschrijving van de documentaire bronnen van het werk, een onderzoek naar de ontstaansvolgorde en de onderlinge afhankelijkheid van de bronnen, en een onderzoek naar de bemoeienis van de auteur met de totstandkoming van de bronnen. Het bibliografisch onderzoek voor een editie beperkt zich in principe tot de bronnen die tijdens het leven van de auteur tot stand zijn gekomen. Een uitzondering vormen postume drukken waarvoor de auteur nog zelf de kopij heeft verzorgd of waarvan hij de samenstelling door mondelinge of schriftelijke aanwijzingen (mede) heeft bepaald.¹⁰¹ Bij Couperus zijn dat: *Oostwaarts* (1923), *Proza 1* (1923), *Het snoer der ontferming* (1924) en *Nippon* (1925).

99 Hoewel wij de uitgangspunten van Bowers niet gevolgd hebben, hebben wij vanzelfsprekend wel gebruik gemaakt van zijn essays en de door hem verzorgde edities. Zij bieden tal van aanknopingspunten voor het oplossen van editorische problemen die zich bij de uitgave van prozateksten kunnen voordoen.

100 Vgl.: 'Establishing a rationale for choosing copy-text is the most important as well as the most difficult task an editor faces, and it may vary for individual works within an edition, depending on the forms of the text that survive.' (*Statement of editorial principles*, p. 3.)

101 Verder dienen ook eerder verschenen edities van het werk in het onderzoek te worden betrokken, als zij teruggaan op of gegevens bevatten over documentaire bronnen die inmiddels verloren zijn gegaan. Voor het overige kunnen ze alleen een rol spelen als ze zijn voorzien van een verantwoording waarin de editieprincipes duidelijk zijn omschreven. De editie van Couperus' *Verzamelde werken* voldoet aan geen van beide voorwaarden. Daarom is zij bij de tekstkeuze en de tekstconstitutie van de Volledige Werken Louis Couperus buiten beschouwing gebleven.

Als de bronnen zijn beschreven, is analytisch-bibliografisch en tekstvergelijkend onderzoek nodig om in grote lijnen de tekstgeschiedenis van een werk te reconstrueren. Daarbij gaat het niet alleen om de chronologische opeenvolging van de bronnen, maar ook om hun onderlinge verhouding.¹⁰² Zoals gezegd, vormt bij Couperus in het algemeen een klad- of nethandschrift de kopij voor de voorpublicatie van het werk in tijdschrift of krant, die op haar beurt als legger dient voor de boekuitgave. En meestal gaat een herdruk terug op de voorafgaande druk. Maar men kan hiervan niet zonder meer uitgaan. De onderlinge afhankelijkheid van de bronnen dient voor elk werk apart te worden onderzocht, want afwijkingen van het algemene patroon komen geregeld voor. Zo is voor de vierde druk van *Eline Vere* niet de derde, maar een exemplaar van de tweede druk het uitgangspunt geweest. Hiervóór is al gewezen op de bijzondere tekstgeschiedenis van *De stille kracht*: het eerste deel van de roman is gezet naar een nethandschrift, de proeven hiervan hebben als kopij gediend voor de publicatie in *De gids*, maar het grootste gedeelte van het tweede deel van de roman is onafhankelijk van elkaar voor *De gids* en voor de boekuitgave gezet naar Couperus' kladhandschrift. Een ander voorbeeld is de derde druk van *Psyche* die niet op de tweede, maar op de eerste is gebaseerd. Op 21 juni 1904 schreef Veen aan Thieme: 'Wil s.v.p. voor 15 Juli a.s. in proef brengen Couperus, Psyché (eerste druk), zelfde formaat.'¹⁰³ De reden dat Veen teruggreep op de eerste druk heeft te maken met het formaat van het boek. De tweede druk van *Psyche* was een bijzondere uitgave in groot-octavo met een tekening van Toorop. Voor de derde druk wilde Veen terugkeren naar het oorspronkelijke formaat. Daarom werd een exemplaar van de eerste druk als voorbeeld genomen.

102 Vgl.: 'Die Identifizierung, die Klärung der Entstehungsfolge und die Bestimmung des Abhängigkeitsverhältnisse aller zeitgenössischen Drucke eines Werkes gehören zu den fundamentalen Erfordernissen jeder textkritischen Arbeit.' (Boghardt: *Analytische Druckforschung*, p. 152.)

103 Brief in het archief-Veen.

Toen de verkoop van Couperus' werk na 1900 verminderde, heeft Veen verschillende malen geprobeerd zijn voorraad te slijten door bepaalde titels, meestal in een andere band, tegen een verlaagde prijs opnieuw in de handel te brengen. Deze zogenaamde nieuwe uitgaven waren geen herdrukken, maar verschillende bindpartijen van de eerste druk. Desondanks werden sommige in het *Nieuwsblad voor den boekhandel* en in prospectussen van Veen als tweede druk aangekondigd. Zo bracht Veen in 1902 de roman *Wereldvrede* tegen een verlaagde prijs opnieuw in de handel. De nieuwe uitgave werd in het *Nieuwsblad* ten onrechte als tweede druk aangekondigd en de eerste echte herdruk van de roman verscheen in 1912 met de aanduiding derde druk. Deze uitgeverspraktijk, die vanuit commercieel oogpunt te begrijpen is, heeft geleid tot tal van onjuiste bibliografische beschrijvingen van Couperus' werk. Van Booven vermeldt in zijn bibliografisch overzicht een vierde druk van *Majesteit*, een tweede druk van *Metamorfoze*, *Wereldvrede* en *Dionyzos*, maar deze zijn nooit verschenen.¹⁰⁴ Die zogenaamde tweede drukken zijn nieuwe uitgaven van de eerste druk en de zogenaamde vierde druk van *Majesteit* is een geïllustreerde uitgave van de derde druk. Veen heeft de illustraties van Vaarzon Morel in een gedeelte van de oplage van de derde druk laten plakken.

Veen heeft het de bibliograaf van Couperus verder niet gemakkelijk gemaakt door een bijna onafzienbare variatie van boekbanden. Er zijn zowel verschillende boekbanden voor één titel gebruikt, als omgekeerd één boekband in aangepaste vorm voor verschillende titels. Deze twee mogelijkheden komen bovendien ook nog gecombineerd voor. De roman *Metamorfoze* werd voor het eerst gepubliceerd in een band van Toorop, maar later verschenen exemplaren van de roman in onder andere de (aangepaste) band van *De boeken der kleine zielen*, de zogenaamde *Werken*-band van Berlage, een band van Wierink en een van de banden van Veens Standaardbibliotheek. De band van *De boeken der kleine*

104 Vgl. Van Booven: *Leven en werken van Louis Couperus*, p. 274-289.

zielen is ook weer gebruikt voor *De stille kracht* en de band van Wierink was eigenlijk ontworpen voor de derde (= tweede) druk van *Wereldvrede*.

De verschillende banden van *Metamorfoze* hebben met de tekst van de roman niets te maken. Zij zijn een aanduiding van de bindpartijen van het boek. Meestal liet Veen niet de gehele oplage in één keer binden, maar hield hij een gedeelte in plano apart. De ongevouwen vellen werden op een van zijn zolders of bij een van zijn binders bewaard en afhankelijk van de vraag van de boekhandel werd de voorraad in gedeelten gebonden. Toen Thieme in 1912 de 2000 exemplaren van de derde (= tweede) druk van *Wereldvrede* had afgeleverd, schreef Veen aan binderij Tenthoff in Amsterdam: 'Van de 2000 ex. Couperus, Wereldvrede moeten 500 ex. ingenaaid worden, 500 naar Brandt en de rest ingepakt en op zolder geborgen.'¹⁰⁵ Brandt en Zn was de andere binderij waarmee Veen zaken deed. Zij verzorgde de gebonden edities van de boeken en bewaarde voor Veen restanten van de oplagen. De uitgever kreeg altijd in december een overzicht van de voorraad. Bijvoorbeeld in december 1902 had Brandt nog 250 exemplaren van *Langs lijnen van geleidelijkheid* in plano en een zelfde aantal van *De kleine zielen*.

Als er geen exemplaren in plano waren, putte Veen voor een nieuwe uitgave meestal uit zijn voorraad van ingenaaide exemplaren. Hij liet ze gedeeltelijk in een nieuwe band binden en gedeeltelijk van een nieuwe omslag voorzien. Hoe interessant deze uitgeverspraktijk en de daarmee samenhangende variatie in banden op zichzelf ook zijn, ze staan los van de inhoud van de boeken. Daarom is bij de voorbereiding van de Couperus-editie de bandenproblematiek buiten beschouwing gelaten.¹⁰⁶ De bibliografische analyse van de gedrukte bronnen van Couperus' werk is gebaseerd op zetsel- en tekstvergelijking. Hierbij is ook gebruik

¹⁰⁵ Brief, gedateerd 22 augustus 1912, in het archief-Veen.

¹⁰⁶ Vgl voor meer informatie over de boekbanden: Van Vliet: *Eenheid in verscheidenheid*, p. 323-366.

gemaakt van secundaire gegevens uit het archief-Veen, zoals de correspondentie met Thieme.

Voor de basistekst van een editie komen alleen *geautoriseerde* bronnen in aanmerking, tenzij er van een werk geen geautoriseerde bron is overgeleverd.¹⁰⁷ Voor de definitie van het begrip 'geautoriseerd' volgen wij Siegfried Scheibe: als geautoriseerd worden beschouwd alle overgeleverde handschriften die door de auteur zelf of die in zijn opdracht zijn gemaakt, en alle gedrukte versies die de auteur heeft gewild, waarvoor hij toestemming heeft gegeven, waarvoor hij de kopij heeft geleverd en waarvan hij de proeven of de (laatste) revisie heeft gecorrigeerd.¹⁰⁸

Men kan niet zonder nader onderzoek ervan uitgaan dat alle drukken van een werk die tijdens het leven van een auteur zijn verschenen, ook door hem geautoriseerd zijn. En het is zeker niet vanzelfsprekend dat de laatste druk als basistekst voor een editie gekozen zou moeten worden. In een noot bij zijn artikel over de copy-text verklaart Greg: 'I have [...] ignored the practice of some eccentric editors who took as copy-text for a work, the latest edition printed in the author's lifetime, on the assumption, presumably, that he revised each edition as it appeared. The textual results were naturally deplorable.'¹⁰⁹ In plaats van blindelings de laatste druk te kiezen moet de editeur eerst van elke documentaire bron de graad van autorisatie proberen vast te stellen. Bij Coupe-

107 Dit is bijvoorbeeld het geval, als het handschrift van een auteur verloren is gegaan en als hij zich in het geheel niet heeft bemoeid met de totstandkoming van de publikatie van zijn werk. Zie verder Scheibe: 'Zu einigen Grundprinzipien einer historisch-kritischen Ausgabe', p. 29-33.

In de copy-text theorie wordt gewerkt met het begrip 'authority', maar dit heeft niet dezelfde betekenis als 'autorisatie'. Vgl. Bowers' definitie in *Essays*, p. 277: noot 2.

108 Scheibe: 'Zu einigen Grundprinzipien einer historisch-kritischen Ausgabe', p. 28-29.

109 Greg: *Collected papers*, p. 378: noot 1. Vgl. ook Bowers' opmerking uit 1950: 'The uncritical use of the last edition within an author's lifetime is now, or should be, thoroughly discredited, although it is still occasionally found.' (Bowers: *Essays*, p. 277.)

rus levert dit in het algemeen weinig problemen op. De overgeleverde handschriften zijn of door hemzelf of met zijn medeweten en met zijn hulp door Elisabeth Couperus gemaakt.¹¹⁰ Over de totstandkoming van de voorpublicaties en de boekuitgaven bevatten Couperus' brieven aan Veen en de correspondentie van de uitgever met de drukker gedetailleerde informatie.

Als basistekst voor de Volledige Werken Louis Couperus is gekozen *de laatste door Couperus geautoriseerde versie*. Deze versie is op enkele uitzonderingen na de eerste druk. Volgens Scheibe vormt de eerste druk een representatieve versie van het werk, omdat hij in de regel het resultaat is van de continue arbeid van de auteur aan zijn werk.¹¹¹ Dat geldt zeker voor Couperus. Voor hem was de eerste uitgave in boekvorm de definitieve voltooiing en afsluiting van het werk. Bij het schrijven van het werk, bij de correctie van de proeven van de voorpublicatie, die hij inderdaad als voorpublicatie of 'generale repetitie' beschouwde, en ten slotte bij de correctie van de proeven voor de boekuitgave had hij het gevoel nog diverse verbeteringen in het werk te kunnen aanbrengen. Daarom streefde hij ernaar de proeven van de eerste druk zorgvuldig te corrigeren. Het was de laatste mogelijkheid het hele werk nog eens kritisch te overzien. In de praktijk werd hij evenwel dikwijls zo door tijdnood gedreven, dat hij in de proeven allerlei (zet)fouten, die ten dele al in de voorpublicatie of, nog eerder, in het handschrift waren ontstaan, over het hoofd zag.

Als het boek eenmaal was verschenen, was de mogelijkheid om nog verbeteringen aan te brengen definitief voorbij. In zijn feuilleton 'Hoe een roman wordt geschreven' zegt hij hierover: 'Ik zie mijn eigen fouten, als het te laat is, altijd héél goed in en onverbod-

110 Van een paar feuilletons is een getypte versie overgeleverd. En één feuilleton is gedeeltelijk overgeschreven. Wij weten niet of dit in opdracht van Couperus is gebeurd en van wie de typoscripten en het handschrift afkomstig zijn.

111 Andere redenen zijn: de versie van de eerste druk heeft de auteur waardig bevonden aan een groot publiek te presenteren, zij bevat meestal het minste tekstbederf, zij heeft in de regel de grootste invloed uitgeoefend en aanleiding gegeven tot de meeste discussies en recensies. (Scheibe: 'Zum editorischen Problem des Textes', p. 23.)

delijker dan welke criticus. Maar ik mis dan, is het boek af, volstrekt de kracht die fouten, hoe ook doorzien, te verbeteren.¹¹² En in het feuilleton ‘Mijn zooveelste’ beschrijft hij het hele proces als volgt: ‘Uw boek, uw eerste of zooveelste, daar ligt het voor u. Ge hebt er àl uw genot reeds om gehad: ge hebt het gedroomd, toen gedacht, toen bearbeid in uw geest: die goddelijke arbeid des geestes. Toen zijt gij begonnen het te gaan schrijven [...]. Uw manuscript ligt eindelijk klaar [...]. En hoe lief is dat handschrift u niet! Maar uw handschrift, uw met zielbloed geschreven werk-van-kunst is, af, eigenlijk al niet meer van u. Eene betoovering heeft uit; uw scheppingswerk is gedaan: uw handschrift is “copie” geworden. Voor een tijdschrift meestal, niet waar. Uw geestesjongen of -meiske treedt òp, in de “generale repetitie”. Ja, ge kunt nòg aan hem of haar vijlen, wijzigen; ge kunt àlles nog veranderen aan uw kind en ge hebt het nog lief, lief als een afgod. Maanden gaan echter voorbij, en ge vijlt en wijzigt niet. Andere scheppingsdrang woelt bij u op. Plotseling...daar is uw jongste *boek* geworden...!

Zijt ge trotsch? Neen. Ge zijt niet anders dan weemoedig, diep weemoedig, om uw boek, uw zooveelste, dat verkocht zal worden of niet verkocht, en dat gerecenseerd zal worden...*goed* of *slecht*. En dan, het is onherstelbaar. Daar ligt het, onveranderbaar: met àl zijne onvolmaaktheden, die zijn de uwe, en die van uw uitgever, en die van den corrector, en die van de zettters, maar vooral, vooral, de ùwe! En ge neemt uw boek op en leest het door. Hoe hebt ge dít zoo kunnen zeggen!! Die heele scène kan er uit! Hoe is het mogelijk, dat ge dàt niet gezien hebt op de “generale repetitie”! En wat een drukfouten en ge hebt toch uw laatste revizie bijna “schoon” terug gezonden. En de corrector schijnt waarachtig òok al aan het werk te zijn geweest!!¹¹³

112 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 452.

113 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 150. Vgl. ook het epigram ‘Boek af’: ‘Als het boek àf is, is het boek voor den schrijver verloren. Zoo lang hij het boek denkt, is het het innigst van hem; zoo lang hij het boek schrijft, is het het duidelijkst van hem [...]. Is het boek àf, dan is het al niet meer zoo zuiver ideëel van den schrijver. Hij heeft er meê afgedaan, hij maakt er zich van los [...].’ (Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 259.)

Met uitzondering van de vierde druk van *Eline Vere* heeft Couperus nooit de proeven van herdrukken van zijn werk gecorrigeerd.¹¹⁴ Uit de brieven aan Veen blijkt, dat hij de correctie van de tweede druk van *Een lent van vaerzen*, *Extaze*, *Majesteit*, *Reisimpressies*, *Orchideeën*, *Psyche*, *Fidessa*, *Eene illuzie* en *Hooge troeven*, en van de derde druk van *Noodlot* en *Psyche* aan Veen en de corrector van de drukkerij heeft overgelaten. Veen was daar niet gelukkig mee, maar hij legde er zich bij neer. Toen Couperus in 1904 weigerde de proeven van de derde druk van *Psyche* te corrigeren, antwoordde Veen: 'Ik zal dan *Psyche* hier laten nazien en hoop dat er geen fouten zullen blijven staan, want ik heb altijd liever dat de auteur ze ook naziet, want als er fouten blijven staan dan krijgt de corrector op zijn kop.'¹¹⁵ En hij liet aan Thieme weten: 'Couperus, *Psyche* kunt ge ook wel bij je corrigeeren, want de auteur doet het niet, zooals hij mij heden schrijft, daar er in den eersten druk geen fouten staan; dus gaat het wel door jelui. Ik wil wel een proef nog hebben van den titel en de twee laatste vellen.'¹¹⁶

Eén keer heeft Couperus ook in het openbaar toegegeven een herdruk niet te hebben gecorrigeerd. Toen W.G. van Nouhuys in *De Nederlandsche spectator* het vermoeden uitsprak, dat Couperus de tweede druk van *Orchideeën* niet zelf had gecorrigeerd, reageerde hij hierop in de 'Voorrede' van *Williswinde*: 'En dan wil ik [...] verzekeren, dat ik dit bundeltje zelve bezorgd heb, en zelve de proeven ervan heb nagezien. Ik geef die verzekering, omdat de heer Van Nouhuys in den *Spectator* kort geleden betwijfelde of de tweede druk der *Orchideeën* door mij bezorgd was geworden. Hij had goed gezien: de bundel verscheen geheel door de zorg van den heer Veen.'¹¹⁷

Na de grote transactie in mei 1904, toen Couperus het auteurs-

114 Couperus heeft op advies van Prof. W.E.J. Kuiper in de tweede 'druk' van *De komedianten* enkele fouten uit de eerste druk laten verbeteren. Maar de correcties zijn aangebracht in het zetsel van de eerste druk. De tweede 'druk' is dus eigenlijk een tweede, herziene oplage van de eerste druk.

115 Brief, gedateerd 5 juli 1904, in het archief-Veen.

116 Brief, gedateerd 5 juli 1904, in het archief-Veen.

117 Couperus: *Williswinde*, p. 7.

recht van al zijn tot dan toe door Veen uitgegeven boeken aan zijn uitgever verkocht, verschenen alle herdrukken 'geheel door de zorg van den heer Veen'. De uitgever regelde dit, zonder enige bemoeienis van Couperus, met de drukker. Op 3 januari 1911 schreef hij bijvoorbeeld aan Thieme: 'Dan wilde ik herdruk Couperus, Stille Kracht en Majesteit. Oplage 3000 Ex. Moeten 15 vel worden. S.v.p. prijs en proefpag. Komen in de Serie Standaard Bibliotheek. Billijk hoor.'¹¹⁸ En op 16 januari voegde hij hieraan toe: 'Je kunt die Couperus op je gemak bewerken. Laat ze maar bij je nazien.'¹¹⁹

Het 'bewerken' is natuurlijk in technische en niet in tekstuele zin bedoeld. Maar soms schroomde Veen niet op eigen gezag veranderingen aan te brengen. Zo deelde hij in 1912 aan Thieme mee: 'De voorrede in dezen nieuwen druk van Couperus, *Wereldvrede* *vervalt*.'¹²⁰ Blijkbaar vond hij die voorrede niet meer actueel. Wie zonder nader onderzoek de laatste druk van *Wereldvrede* als uitgangspunt neemt voor studie of voor een editie, in de veronderstelling dat Couperus die heeft gecorrigeerd, moet wel tot de onjuiste conclusie komen dat de auteur zelf de voorrede heeft geschrapt. Overigens is deze ingreep van Veen nog bescheiden, vergeleken met de veranderingen die de corrector zich dikwijls veroorloofde in de tekst van de herdrukken aan te brengen. Toen in 1898 de derde druk van *Noodlot* gemaakt moest worden, schreef Couperus aan Veen: 'Als de corrector het *zorgvuldig* doet, laat ik het maar aan hem over.'¹²¹ De corrector had blijkbaar een zeer ruime opvatting van zijn taak. Hij is op talrijke plaatsen de tekst gaan herschrijven:

[...] als angstig voor eene terugname dier goddelijke woorden. (eerste druk, p. 3)

[...] als bevreesd voor het terugnemen dier goddelijke woorden. (derde druk, p. 2)

118 Brief in het archief-Veen.

119 Brief in het archief-Veen.

120 Brief, gedateerd 6 augustus 1912, in het archief-Veen.

121 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 145.

En toen hij Frank hem zag aanstaren [...] (eerste druk, p. 5)

En toen hij zag hoe Frank hem aanstaarde [...] (derde druk, p. 5)

Zij snikte en zij viel op hare knieën, en legde haar hoofd op zijne knieën.
(eerste druk, p. 100)

Zij snikte en knielde voor hem neer en legde het hoofd op zijne knieën.
(derde druk, p. 92)

Ook in andere romans zijn bepaalde passages herschreven. Waarschijnlijk was de corrector gewoon de tekst te veranderen, als hij een zin tegenkwam die hij niet begreep of waarvan hij dacht dat de lezer die niet zou begrijpen. Bijvoorbeeld in de roman *Extaze* wordt over Taco Quaerts verteld dat hij een sportman is. Deze karaktertrek vindt Cecile van Even aanvankelijk antipathiek. Quaerts zegt tegen haar:

Mag ik u zeggen, waarom ik geloof, dat in mij u sport antipathiek was?
(eerste druk, p. 105)

Mag ik u zeggen, waarom ik geloof, dat mijn sport u antipathiek was?
(vierde druk, p. 103)

Behalve door eigenmachtig ingrijpen in de tekst zijn de herdrukken van Couperus' werk ook door slordigheid van de zetter en de corrector in het algemeen zeer corrupt. In iedere nieuwe druk zijn woorden of hele zinnen weggevallen, waardoor steeds meer inhoudelijk onzinnige overgangen zijn ontstaan. Bijvoorbeeld:

Méer kon het hem schelen, [...] of hij vinden zoû, die ziel, [...] waar hij zoo naar verlangde, [...] diep in zichzelf, zonder dat ooit aan iemand te zeggen, zonder ooit iemand te laten blikken in die diepte... (*Eene illuzie* eerste druk, p. 112)

Méer kon het hem schelen, [...] of hij vinden zoû, die ziel, [...] waar hij zoo naar verlangde, [...] diep in zichzelf, zonder dat ooit aan iemand te laten blikken in die diepte...(Eene illuzie tweede druk, p. 103)

De commandant kwam; Melena toonde even de insigne, die de commandant kende. Maar de commandant vroeg tevens naar een paspoort, verdere bewijzen. (Wereldvrede eerste druk, p. 281)

De commandant kwam; Melena toonde de insigne, die de commandant kende. Maar vroeg tevens naar een paspoort, verdere bewijzen. (Wereldvrede derde [= tweede] druk, p. 158)

- Tot op dit oogenblik heb je toch met genot gefladderd op bals, op soirées, ben je, en un mot, uitgegaan...Je bent nu verliefd, je hebt nu zoowat poëzie misschien in je idées, maar geloof me, dat slijt...(Eline Vere vierde druk, deel I, p. 141)

- Tot op dit oogenblik heb je toch met genot gefladderd op bals, op soirées, ben je, en un mot, uitgegaan...Je idées, maar geloof me, dat slijt...(Eline Vere vijfde druk, p. 122-123)

Uit de bovenstaande voorbeelden, waaraan tientallen andere zouden kunnen worden toegevoegd, blijkt hoe groot het tekstbederf in de herdrukken is. Volgens Greg is een van de resultaten van het onderzoek van vroegere editeurs 'the recognition of the general worthlessness of reprints.'¹²² Deze kwalificatie geldt zeker voor de herdrukken van Couperus' werk. Ze maken weliswaar deel uit van de tekstgeschiedenis van zijn werk, maar ze zijn voor een wetenschappelijk verantwoorde editie van dat werk van geen belang. Daarom hebben we de ongeautoriseerde drukken wel in ons onderzoek van de tekstgeschiedenis betrokken, maar geen gebruik ervan gemaakt voor de tekstconstitutie van Couperus' werk.

122 Greg: *Collected papers*, p. 384.

Het vaststellen van de graad van autorisatie van de bronnen behoedt de editeur volgens Bowers ervoor 'making an ass of himself' door zich uitvoerig bezig te houden met varianten die niets anders zijn dan vergissingen van de zetter of ingrepen van de corrector.¹²³ Maar de editeur zal dit niet altijd kunnen voorkomen. In sommige gevallen zijn er te weinig gegevens beschikbaar om precies te achterhalen in hoeverre anderen dan de auteur zich met diens werk hebben bemoeid. Op 16 oktober 1920 vertrok Couperus vanuit Nederland naar Afrika.¹²⁴ Zijn reisverslagen verschenen van 13 november 1920 tot en met 21 mei 1921 als feuilleton in de *Haagsche post*. Tijdens zijn reis door Afrika zal Couperus wel de afleveringen van de *Haagsche post* hebben ontvangen, maar het is uiterst onwaarschijnlijk dat hij ook proeven van zijn feuilletons heeft gekregen en gecorrigeerd weer heeft teruggestuurd. Van slechts enkele feuilletons is een handschrift bewaard gebleven. De verschillen met de gepubliceerde versie in de *Haagsche post* zijn aanzienlijk: hele stukken tekst zijn - waarschijnlijk door plaatsgebrek - weggelaten. Dit berustte op een afspraak met Couperus, getuige onder andere zijn opmerking in feuilleton XIX: 'Wat zal ik u zeggen: ik schrijf met zóóveel plezier, dat ik altijd te lang van stof word en dan tot mijn schrik zie hoe de redactie onbarmhartig aan het werk gaat!'¹²⁵

123 Bowers: *Essays*, p. 403.

124 Vgl. Bastet: *Louis Couperus*, p. 589-595.

125 Couperus: 'De psyche der Afrikaners; (Vervolg)'. In de boekuitgave is deze zin veranderd in: 'Wat zal ik u zeggen: ik schrijf met zóóveel plezier, dat ik altijd te lang van stof word.' (p. 111). Vgl. ook de hoofdredacteur van de *Haagsche post*, Van Oss: 'Alle artikelen [in de *Haagsche post*] moesten boven aan de pagina beginnen, en op maat worden geschreven en gezet. Dat gaf het blad een apart cachet. Het leidde in den beginne tot heel wat strubbelingen met onze medewerkers, met zettters en "opmakers"; ook met redacteurs, die artikelen moesten besnoeien, of er stukjes aan moesten toevoegen. Vooral met auteurs en medewerkers hadden wij in den aanvang veel last. Wij schrijvers zijn allen gevoelig, en betweters; wij kunnen niet hebben dat iemand de vermetelheid heeft iets aan ons manuscript te veranderen zonder ons verlof, en hebben daar groot gelijk in. Maar hier móést het. Er was veel tact nodig om van menschen als bijvoorbeeld [...] Couperus goedkeuring te verkrijgen voor zulk eigendunkelijk redigeeren. Doch wij kregen steeds verlof na te hebben uitgelegd dat ons besnoeien of "aanbreien" geen kritiek impliceerde, maar eenvoudig nodig was in verband met het cachet dat de aparte, in ons land nooit vertoonde, "opmaak" aan het uiterlijk van ons blad gaf.' (Van Oss: *Vijftig jaren journalist*, p. 116-117.)

De redactie van de *Haagsche post* veranderde ook de indeling van de feuilletons. Deze verandering, gecombineerd met het inkorten van de tekst, leverde soms niet onvermakelijke resultaten op. Couperus begint feuilleton XIX 'De psyche der Afrikaners; (Vervolg)' met: 'Ik was verleden week hierover nog niet uitgepraat.'¹²⁶ Dat was hij wel, maar de redactie had een stuk van het vorige feuilleton weggelaten.

De *Haagsche post*-afleveringen hebben later als kopij gediend voor de bundel *Met Louis Couperus in Afrika*. Couperus heeft de bundel zelf verzorgd, maar de ingrepen van de redactie niet ongedaan gemaakt. Waarschijnlijk beschikte hij toen al niet meer over de handschriften van de feuilletons. Het resultaat is een geautoriseerde versie die gebaseerd is op een ongeautoriseerde bron. En door het ontbreken van de meeste handschriften is het niet mogelijk alle ingrepen van de redactie van de *Haagsche post* in de feuilletons te achterhalen.

7 Tekstvergelijking

De basistekst kan niet zonder meer worden herdrukt.¹²⁷ Alle eerste drukken van Couperus bevatten zetfouten die tijdens de productie zijn ontstaan en die door Couperus bij de correctie over het hoofd zijn gezien. De basistekst moet dus eerst kritisch worden onderzocht, voordat een leestekst kan worden samengesteld die geschikt is om te worden afgedrukt. Hiervoor is de volgende werkwijze toegepast:

a. De basistekst is woord-voor-woord vergeleken met alle daaraan voorafgaande versies, voorzover ze in een directe relatie met elkaar staan. Elke keer dat een tekst wordt overgeschreven of gezet, ontstaan er fouten. Om deze fouten in het werk van Cou-

126 Couperus: *Met Louis Couperus in Afrika*, p. 111.

127 Vgl. Gaskell: 'No [...] text [...] will be so flawless that it cannot be improved. [...] the published texts [...] are almost certain to have been affected by unauthorized changes, both deliberate and inadvertent.' (Gaskell: *From writer to reader*, p. 4.) en Bowers: 'A photographic or type facsimile, or a diplomatic reprint, of the document remains [...] a specialist's tool that presents the text only in its raw and inevitably corrupt state.' (Bowers: *Essays*, p. 291.)

perus op het spoor te komen, hebben wij de weg van de produktie in omgekeerde volgorde afgelegd: van eerste druk naar voorpublicatie, van voorpublicatie naar kopijhandschrift en van kopijnaar kladhandschrift. Zoals is opgemerkt, zijn niet alle handschriften van Couperus bewaard gebleven. Van bijvoorbeeld de ‘koningsromans’ zijn in het geheel geen handschriften overgeleverd. En dikwijls ontbreekt de belangrijkste schakel, namelijk het kopijhandschrift. Als alleen het kladhandschrift voorhanden is, hangt het van de aard van dat handschrift af, of het in de tekstvergelijking kan worden betrokken. In veel gevallen had Couperus het werk vooraf al zo goed overdacht, dat hij het zonder al te veel onderbrekingen, doorhalingen en toevoegingen op papier kon zetten. We spreken dan wel van een kladhandschrift, maar de tekst ervan wijkt niet ingrijpend af van de voorpublicatie en de boekuitgave¹²⁸ Maar soms heeft Couperus het werk tijdens het overschrijven gedeeltelijk bewerkt of aanzienlijk omgewerkt. Dit is bijvoorbeeld gebeurd met de romans *Metamorfoze*, *De kleine zielen*, *Het late leven*, *De berg van licht* en *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*¹²⁹ De kladhandschriften hiervan kunnen niet gebruikt worden voor het kritisch onderzoek van de gepubliceerde versie, omdat ze daarvan inhoudelijk te veel verschillen. Ze kunnen alleen geraadpleegd worden, en dan nog met een zeker voorbehoud, voor problematische lezingen in de basistekst. b. Elke tekstvergelijking is tweemaal uitgevoerd. De tweede vergelijking dient ter controle. Bowers acht nog een derde maal noodzakelijk; volgens het *Statement* moet elke vergelijking of collatie ‘at least twice’ worden uitgevoerd.¹³⁰

c. In plaats van een derde vergelijking ter controle hebben wij gekozen voor een kritisch onderzoek van de basistekst zelf. Dit gebeurt onafhankelijk van de collatie. Het doel ervan is alle zetfouten en alle ‘verdachte’ of op het eerste gezicht ‘merkwaardige’

128 Er zijn altijd wel honderden kleine spelling- en interpunctieverschillen en kleine woordvarianten.

129 Vgl. Van Vliet: *Eenheid in verscheidenheid*.

130 Bowers: *Essays*, p. 418; *Statement of editorial principles*, p. 6.

lezings in de basistekst op te sporen. Onze ervaring is dat (zet)fouten die van de ene in de andere versie van het werk zijn overgenomen, bij de collatie gemakkelijk over het hoofd worden gezien, omdat op die plaatsen de tekst van de versies niet van elkaar verschilt.

d. Elke variant die bij de collatie is geregistreerd en elke vermeende zetfout en 'verdachte' lezing in de basistekst zijn vervolgens geëvalueerd. Daarbij gaat het om de vraag welke lezingen in de basistekst aan een fout van de zetter moeten worden toegeschreven die Couperus bij de correctie niet heeft opgemerkt. Deze fout kan zowel voor het eerst in de basistekst voorkomen als reeds in een eerdere versie zijn ontstaan en in de verdere tekstgeschiedenis telkens zijn overgenomen.

e. Na correctie van de (zet)fouten en na enkele typografische aanpassingen is de basistekst als leestekst voor de editie in productie genomen.

Behalve de opeenvolgende drukken van een werk kunnen ook de exemplaren van één druk onderlinge verschillen vertonen, die tijdens het drukken zijn ontstaan.

Vooraf in de tijd dat de boeken op een handpers werden gedrukt, kwam het geregeld voor dat het drukken een ogenblik werd onderbroken om nog op het laatste moment een verandering in het zetsel aan te brengen. Het gevolg was dat de vellen die na het aanbrengen van de perscorrectie werden afgedrukt, verschilden van de eerder gedrukte. Een ander soort verschillen werd veroorzaakt door perscorrupties.¹³¹ Ze zijn toe te schrijven aan beschadigingen van het zetsel onder invloed van de werking van de pers. Hierdoor werden in de loop van het drukproces van een boek bepaalde letters scheef of half afgedrukt, of vielen ze zelfs op den duur helemaal uit.

Alle boeken van Couperus zijn machinaal, op de snelpers, gedrukt. Het stilzetten en weer opstarten van een snelpers kostte tijd en dus geld. Maar dit betekent niet dat er in de boeken van Cou-

131 Boghardt: *Analytische Druckforschung*, p. 55.

perus geen perscorrecties zouden kunnen voorkomen. De verschillen tussen de exemplaren van één druk kunnen in principe alleen worden vastgesteld door interne collatie, dat wil zeggen door een volledige en nauwkeurige vergelijking van een bepaald aantal exemplaren. Volgens Bowers is ook voor machinaal gedrukte boeken interne collatie noodzakelijk.¹³² Maar een volledige interne collatie van de gedrukte bronnen voor een editie is praktisch gesproken vrijwel onuitvoerbaar.¹³³ Van bijvoorbeeld de roman *Langs lijnen van geleidelijkheid* zijn de volgende geautoriseerde bronnen overgeleverd: een compleet kladhandschrift, een gedeelte van het kopijhandschrift, een voorpublicatie in *De gids* en een boekuitgave van 456 bladzijden. De tekstvergelijking van de bronnen en de controle daarvan duurt enkele maanden. De interne collatie van een aantal exemplaren van de eerste druk zou opnieuw vele maanden kosten. En dan gaat het nog maar om één werk van Couperus.

De enorme hoeveelheid tijd die gemoeid is met een interne collatie van omvangrijke werken, staat meestal in geen enkele verhouding tot het resultaat. Bowers heeft voor de *Centenary Edition of the Works of Nathaniel Hawthorne* acht exemplaren van de eerste druk van *The scarlet letter* gecollationeerd.¹³⁴ Hij ontdekte

132 Bowers: *Essays*, p. 400-401.

133 Gaskell zegt hierover: 'The collation, without apparatus, of several lengthy texts is an appallingly laborious process, and is one which (like proof-correction) is liable to a good deal of error; fortunately, however, it is no longer necessary to collate unaided, since copies (or photocopies) can now be compared mechanically with a Hinman collating machine, which rapidly shows up all variation between them.' (Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 357.) Ook het *Statement* wijst op de hulp die de 'semi-mechanical collator' van Charlton J.K. Hinman kan bieden. (*Statement of editorial principles*, p. IV.) Het dure apparaat blijkt in het gebruik nogal onhandig, zoals Bostoen heeft ervaren. (Bostoen: 'De Hinman Collator: reserveren is niet nodig'.) Sinds enkele jaren bestaan er ook computerprogramma's voor het collationeren van teksten. De te vergelijken teksten moeten dan wel eerst in de computer worden ingevoerd, met alle kansen op fouten. (Vgl. Mathijssen: *Naar de letter*, p. 243-244.)

134 Hij heeft hiervoor gebruik gemaakt van een Hinman Collator. (Bowers: *Essays*, p. 400-401.)

in totaal vijf verschillen die alle zijn veroorzaakt door perscorruptie: op twee plaatsen is het zetsel verschoven, zodat de spaties tussen de woorden afwijken; op twee andere plaatsen zijn een of twee letters uitgevallen, maar deze fouten zijn zo duidelijk dat ze ook zonder collatie waren opgevallen en hadden kunnen worden verbeterd; ten slotte is op één plaats een uitroepteken uitgevallen. Toen op dit magere resultaat kritiek geleverd werd, verdedigde Bowers zich met het argument, dat ook een negatief resultaat telt. Door de collatie was nu definitief vastgesteld, dat er vrijwel geen verschillen bestaan tussen de exemplaren van de eerste druk van *The scarlet letter*. Bovendien was de Centenary-editie de eerste die het uitgevallen uitroepteken heeft, terwijl andere edities op de bewuste plaats de komma uit de tweede druk hebben overgenomen.

Bowers' argumenten zijn niet overtuigend. De oplage van de eerste druk van *The scarlet letter* was 2500 exemplaren. De acht gecollationeerde exemplaren vormen nog niet één procent van het totaal. In slechts een van de acht stond het later uitgevallen uitroepteken. De ontdekking van dit leesteken is dus niet het resultaat van systematisch wetenschappelijk onderzoek, maar van 'good luck', zoals Bowers zelf toegeeft.¹³⁵ Hij laat in dit verband de vraag onbeantwoord hoeveel exemplaren minstens gecollationeerd moeten worden om minder afhankelijk te zijn van het toeval. Ook Gaskell en Boghardt spreken zich hierover niet uit. De eerste heeft het over 'several' en de laatstgenoemde over 'möglichst viele'.¹³⁶

Ook zonder volledige interne collatie van een bepaald aantal exemplaren van een druk zijn perscorrupties in een willekeurig gekozen exemplaar in het algemeen betrekkelijk snel te herkennen. Als letters of interpunctietekens onduidelijk zijn afgedrukt of helemaal zijn uitgevallen en als het niet duidelijk is om welke

135 Bowers: *Essays*, p. 401.

136 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 357; Boghardt: *Analytische Druckforschung*, p. 18.

tekens het gaat, is het voldoende andere exemplaren alleen voor de desbetreffende plaatsen te raadplegen.

Zolang voor de interne collatie geen bruikbare technische hulpmiddelen beschikbaar zijn en zolang er geen methode is ontwikkeld om vast te stellen hoeveel exemplaren van een druk minimaal gecollationeerd moeten worden om het toeval zo veel mogelijk uit te sluiten, is het niet realistisch van een editeur te eisen dat hij alle (eventuele) perscorrecties opspoort. Dit geldt zeker als het een omvangrijk boek betreft, dat bovendien nog op de snelpers is gedrukt. Daarom is voor de Couperus-editie de volgende praktische werkwijze gekozen:

a. In de verantwoording van elk deel van de Couperus-editie is niet alleen vermeld welke versie als basistekst is gekozen, maar ook van welk exemplaar voor de editie gebruik is gemaakt.¹³⁷ Vanzelfsprekend zijn dit exemplaren die zich bevinden in bibliotheken of bijvoorbeeld in het Letterkundig Museum.

b. Daarnaast zijn voor de tekstvergelijking, het kritisch onderzoek van de basistekst en de evaluatie van de varianten minstens drie andere, willekeurig gekozen, exemplaren gebruikt. Dit zijn veelal exemplaren in particulier bezit. Op deze wijze is vastgesteld, dat er onderling verschillende exemplaren bestaan van de eerste druk van *Extaze* en *Majesteit*.

c. Als er bibliografische aanwijzingen zijn dat tijdens het drukproces de pers waarschijnlijk of zeker is stopgezet, is de keuze van de exemplaren daaraan aangepast. Zo is de bundel *Antieke verhalen* op drie en zijn de romans *Herakles* en *De komedianten* op twee verschillende soorten papier gedrukt. De tweede, derde en vierde bundel *Van en over mijzelf en anderen* en de bundel *Legende, mythe en fantazie* zijn in twee verschillende formaten verschenen. Hiervoor is de pers zeker stopgezet, want Veen heeft de bundels in klein-formaat ook nog in twee deeltjes gesplitst en elk deeltje van een nieuwe titelpagina voorzien. De deeltjes hebben ieder een

137 Deze laatste vermelding blijft uiteraard achterwege als de basistekst een handschrift of typoscript is.

aparte paginering. Voordat ze afgedrukt konden worden, moest de paginering van het tweede deeltje worden aangepast. Op 8 juni 1916 schreef Veen aan Thieme: 'Couperus gaat hierbij ter afdrukken. Ik hoop dat je het begrijpt. Er worden 600 Ex gedrukt doorlopend gepagineerd en $\pm$ 1500 Ex in twee deeltjes elk beginnend met pag. 1. Je zei mij laatst dat dit niet zoo'n dure correctie was.'¹³⁸ Hoewel een wisseling van papiersoort en een verandering van formaat in principe niets met het zetsel te maken hebben, vormen ze vaak een welkome aanleiding voor het aanbrengen van perscorrecties.¹³⁹ De variatie in banden valt hierbuiten. Die heeft plaatsgevonden na het afdrukken van de boeken. Bij de keuze van de exemplaren hebben de boekbanden dus geen rol gespeeld.

8. *Tekstconstitutie*

8.1. *Spelling*

De door Couperus gebruikte spelling is ongewijzigd overgenomen. Voor Couperus was de spelling niet louter een kwestie van uiterlijke vormgeving zonder verdere betekenis. Zij was in zijn ogen nauw verbonden met stijl en ritme. Naar aanleiding van de correctie van de tweede druk van *Extaze* schreef hij aan Veen: 'Mag ik dus de correctie maar aan U opdragen: dit zal veel tijd uitsparen. Ten minste als u mij *vast* belooft nauwkeurig te zijn en mijne spelling en vooral mijne teekens (die den geheelen stijl soms uitmaken) te eerbiedigen. Kan ik hierop *vast* rekenen?'¹⁴⁰ Zoals andere auteurs in zijn tijd gebruikte Couperus de spelling ook als middel om zich te onderscheiden. Over het effect daarvan op de lezer zegt Blok: '[...] het soms eigenaardig, ietwat precieuze woordbeeld doet onmiskenbaar de dandy Couperus als het ware aanwezig zijn bij de lectuur. Zonder dat ik zou willen zeggen dat de auteur zich tussen lezer en tekst in dringt, wil hij zich toch wel aan de lezer kenbaar maken op een hem specifieke wijze: als een

138 Brief in het archief-Veen.

139 Boghardt: *Analytische Druckforschung*, p. 38-54.

140 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 68.

eigenzinnig taal-estheet. Consequente herspelling zou Couperus in dit opzicht te kort doen.¹⁴¹ Couperus zelf schreef over dit onderwerp in zijn epigram 'Regeerings-spelling': 'In plaats van de spelling te beschouwen als iets officieels, dat er eigenlijk niet veel toe doet, [...] hebben wij, schrijvers, ze te dikwijls tot iets individualistiesch willen maken. [...] ik heb er zelve aan meê gedaan. [...] In onzen jongen ijver van onbezadigde schrijvers, die dachten met een sonnet of een roman de wereld te veroveren, spelden wij (bijna) ieder op een eigen manier. Ik begon Bilderdijksaansch: ik vond *waereld*, *paerel* en een *n* achter onze verkleinwoorden te mooi om het niet neêr te zetten; ik vond het logiesch *elkaêr* te schrijven, omdat je daar in de samentrekking nog het oorspronkelijke woord kon zien; ik vond de *c* in *princes*, *vercieren*, *cigaar* zeer sierlijk, pardon, ik meen, *cierlijk*... Later ben ik meer tot mijn schoolspelling (De Vries en Te Winkel) terug gekomen.¹⁴²

Couperus geeft toe dat een officiële spelling nodig is: '[...] heusch, ik ben er vóór. Als ik zelf maar niet meê moet doen.' En hij voegt eraan toe: 'Maar wat mij toch lief zoû zijn, is, dat getracht werd naar geen spelling-verarming in naam van z.g. praktisch vereenvoudigde spelling. Ja, ik zie nog liefst zijn oorsprong, zijn geboorte terug in de spelling des woords. Want de Taal is eeuwenoud en aristocratiesch en hare woorden moeten voor mij, behouden in de spelling, het cachet en de aroma van dien adel.'¹⁴³ Over de 'oorsprong' van sommige woorden had Couperus eigenzinnige opvattingen. Zo spelt hij het woord 'beamen' dikwijls als 'beâmen' alsof het etymologisch iets te maken heeft met 'beademen'. We hebben dit niet verbeterd, evenmin als het Frans en het Italiaans in romans, verhalen en feuilletons, en de door Couperus consequent 'fout' gespelde woorden als 'sonnambule' en 'cinnamoon'.

141 Blok: 'Inleiding', p. xv.

142 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 227-228.

143 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 228.

De herspelling van Couperus' werk werd indertijd door de redactie van de *Verzamelde werken* verdedigd met het argument dat ook in het buitenland het werk van belangrijke auteurs als Shakespeare, Milton, Goethe, Schiller, Racine en Corneille in herspelde edities wordt uitgegeven, 'zonder dat iemand daartegen bezwaar maakt [...]'.¹⁴⁴ De suggestie als zou in het buitenland de herspelling van literaire werken een algemeen geaccepteerde zaak zijn, is echter onjuist. Reeds in 1949 verklaarde Greg in zijn lezing over de copy-text: 'The former practice of modernizing the spelling of English works is no longer popular with editors, since spelling is now recognized as an essential characteristic of an author, or at least of his time and locality.'¹⁴⁵ Volgens Bowers is er niets in de spelling en interpunctie van negentiende-eeuwse boeken dat de hedendaagse lezer moeilijkheden zal opleveren. In ieder geval kan een herspelde editie nooit pretenderen wetenschappelijk te zijn, ongeacht voor welk publiek zij is bedoeld.¹⁴⁶

Gaskell acht herspelling ongewenst, 'because it suggests that the modern meaning of the words of the text is what the author meant by them; because it conceals puns and rhymes; because it causes the editor to choose where the author was ambiguous; and because it deprives the work of the quality of belonging to its own period.'¹⁴⁷ Vergelijkbare argumenten tegen herspelling zijn naar voren gebracht door Franse en Duitse editeurs.¹⁴⁸ Bovendien stuit het herspellen in de praktijk op grote problemen. Tot nu toe is er nog niemand in geslaagd een consequent systeem hiervoor te ontwerpen. De meeste editoren proberen zich te houden aan het

144 Couperus: *Verzamelde werken*, dl. 1, p. 816.

145 Greg: *Collected papers*, p. 375-376.

146 Bowers: 'Some principles for scholarly editions of nineteenth-century American authors', p. 54-55. Elders zegt hij: 'It is a shameful thing that we are bringing up a generation of undergraduates who are scarcely conscious that the language of the past differed in its forms from that of the present, that Shakespeare did not write in logically punctuated Johnsonian periods [...].' (Bowers: *Essays*, p. 294.)

147 Gaskell: *From writer to reader*, p. 8.

148 Zie bijvoorbeeld Kraft: *Die Geschichtlichkeit literarischer Texte*, p. 51-52, 93-96; Zeller: 'Vitium aut virtus?', p. 228.

principe dat een herspelling niet mag leiden tot een klankverandering. Oellers spreekt in dit verband van een onmogelijke opgave: men wil door ingrijpen de contemporaine lezer zoveel mogelijk tegemoet komen, maar anderzijds behoedzaam te werk gaan om het literaire werk geen geweld aan te doen. Men zoekt dus naar een compromis, maar komt uit op willekeur en inconsequentie.¹⁴⁹

8.2 Interpunctie

Couperus' interpunctie is eveneens ongewijzigd overgenomen. Zijn interpunctiesysteem wijkt vrij sterk af van het thans gebruikelijke. Het heeft meer een retorisch-ritmisch structurerende functie, terwijl onze interpunctieregels in het algemeen grammatisch-logisch van aard zijn. Naar eigen zeggen heeft Couperus zijn 'komma's en komma-punten [...] het allermeeste van geheel [zijn] schrijversprestatie [...] leeren beminnen.'¹⁵⁰ Hij gebruikt veel meer komma's dan wij zouden doen, en ook op plaatsen waar wij beslist geen komma zetten. Bijvoorbeeld:

Ik ben den laatsten tijd veel zenuwachtiger, nadat ik zoo geschrokken ben, in die badkamer. Nadat ze me zoo gespogen hebben, met sirih. Geloof je, dat het spoken was, van geesten? Ik geloof het niet. Het was plagerij, van den Regent. (*De stille kracht* eerste druk, deel II, p. 160)

Hij, wil trouwen. (*Van oude mensen* eerste druk, deel I, p. 218)

Zij, zag slechts zijn open armen, bewoog naar die toe...(*Aan den weg der vreugde* eerste druk, p. 90)

[...] nu echter scheen de heele wereld hem een, licht te torsen, last toe. (*Eline Vere* vierde druk, deel I, p. 202)

149 Oellers: 'Angleichung, Normalisierung, Restitution', p. 33. Zie ook Bowers: *Essays*, p. 292.

150 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 639.

De interpunctietekens hebben bij Couperus dikwijls ook een andere betekenis dan nu. Dat geldt vooral voor de puntkomma en de dubbele punt. Bijvoorbeeld:

- Ja, zei Ottilie; je voelde het ook; Lot: je ging naar Italië, om te herademen.
(*Van oude mensen* eerste druk, deel I, p. 215)

8.3 Koppeltekens

Karakteristiek voor Couperus en voor andere auteurs uit zijn tijd is ook het gebruik van een koppelteken in samenstellingen als 'gouden-regen', 'blauw-grijs', 'twee-en-dertig' en in combinaties als 'gevoel-van-eer', 'oude-heer', 'stond-op'. Soms staan deze koppeltekens in de basistekst aan het einde van een regel en zijn ze niet te onderscheiden van de normale afbrekingstekens. In die gevallen hebben wij het volgende principe gehanteerd: als de samenstelling of combinatie in een van de voorafgaande versies met een koppelteken voorkomt, hebben wij het afbrekingsteken in de basistekst ook als koppelteken opgevat; als de samenstelling of combinatie in de voorafgaande versie(s) eveneens aan het einde van een regel is afgebroken, hebben we alleen tot een koppelteken besloten, indien dezelfde of een vergelijkbare samenstelling of combinatie elders in de basistekst met een koppelteken voorkomt.¹⁵¹

8.4 Inconsequenties

Couperus was in zijn spelling niet consequent. Zelfs binnen één werk kunnen naast elkaar voorkomen: 'Frans van Helderer' en 'Frans Van Helderer' (*De stille kracht*), 'den Haag' en 'Den Haag' (*Noodlot*), 'bourgeois' en 'bourgois' (*Metamorfoze*), 'Shakespeare' en 'Shakespere' (*De stille kracht*), 'naif' en 'naief', 'praktisch' en 'practisch' en 'practiesch', 'egoist' en 'egoïst', 'jalouzie' en 'jaloezie', 'héel' en 'heél', enzovoort. Volgens Blok is het 'een aspect

151 Zie voor de koppeltekens die in de Volledige Werken aan het einde van een regel staan, hierna, p. 490.

van het dandyisme in zijn schrijfwijze: anderen mogen zich door zo iets als spelling aan banden laten leggen, hij heeft zo zijn voorkeuren, waaraan hij toegeeft zolang hij daarop wenst te letten.¹⁵² Maar de inconsequenties zijn niet altijd toe te schrijven aan willekeur of slordigheid. In een postscriptum bij een van zijn epigrammen in de *Haagsche post* geeft Couperus zelf het volgende voorbeeld: 'Ik zeg: een chic toilet, maar een chique vrouw en zoû niet weten hoe ik een chique vrouw anders, in dit zuiver Hollandsch, zoû moeten spellen. Dus ook, in zuiverst Hollandsch: Een chique "Maison", waar je op een chic theeblaadje chique thee krijgt, als je eens met een chic meisje chic uit bent.'¹⁵³

De inconsequenties van de basistekst zijn in de editie niet geüniformeerd, maar ongewijzigd overgenomen. Ze zijn karakteristiek voor Couperus' werk en ze kunnen zeker niet als 'fouten' beschouwd worden. Gaskell wijst erop dat inconsequenties in literaire werken vroeger een normaal verschijnsel waren en dat niemand zich er erg aan stoorde. De enige reden om ze nu ongedaan te maken is 'to satisfy the expectations of modern readers.'¹⁵⁴ Maar daarmee zou het werk zijn historische verschijningsvorm gedeeltelijk verliezen.¹⁵⁵

We hebben alleen een uitzondering gemaakt voor de namen van personen, omdat de verschillende spelling daarvan tot verwarring zou kunnen leiden. Meestal is de afwijkende spelling een duidelijke zetfout, maar soms moet zij worden toegeschreven aan slordigheid van Couperus. Hij heeft verschillende malen de spelling van de naam van een romanfiguur in de boekuitgave veranderd, maar niet consequent. Op enkele plaatsen is de oorspronkelijke vorm blijven staan. Dit is bijvoorbeeld gebeurd met de

152 Blok: 'Inleiding', p. xvi.

153 Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 201.

154 Gaskell: *From writer to reader*, p. 7-8.

155 Bowers heeft in de Hawthorne- en de Crane-editie de inconsequenties geüniformeerd volgens de vorm die het meeste in het werk voorkomt. Zie voor de principiële en praktische bezwaren tegen deze editorische ingreep: Tanselle: 'Problems and accomplishments in the editing of the novel', p. 341-342.

naam 'Therèse' ('Thérèse') in *Van oude mensen* en 'Abrokomas' ('Abrokomes') in *Xerxes*. In de *Groot Nederland*-versie van *Xerxes* komt zesmaal de vorm 'Abrokomes' voor, in de eerste druk driemaal de vorm 'Abrokomas' en driemaal de oude vorm 'Abrokomes'. Dit soort inconsequenties hebben we gelijkgetrokken, tenzij niet kon worden vastgesteld welke spelling Couperus heeft bedoeld. Bijvoorbeeld in alle versies van *Eline Vere* komt afwisselend 'Mémée' en 'Memée' voor. We hebben evenmin ingegrepen, als het gaat om namen die ook buiten het werk van Couperus in variëteit bestaan, zoals 'Apollo' en 'Apolloon'.

8.5 Correcties

Bij de evaluatie van de resultaten van de tekstvergelijking en van het kritisch onderzoek van de basistekst is bepaald welke lezingen als (zet)fout beschouwd moeten worden en hoe deze lezingen moeten worden gecorrigeerd. Hiervoor maken wij gebruik van een formeel en een inhoudelijk criterium. De twee criteria kunnen samenvallen, maar ook onafhankelijk van elkaar worden toegepast.

a. Formeel

Volgens het formele criterium beschouwen wij als zetfout of perscorruptie: letters en interpunctietekens van een verkeerd type of corps, omgedraaide en kapotte letters en interpunctietekens, spaties binnen een woord, ontbreken van spatie tussen woorden, niet-uitgevulde regels, uitgevallen letters en interpunctietekens en plaatsen waar het zetsel is verschoven. Dit soort fouten is zonder inhoudelijke analyse van de tekst te herkennen en te corrigeren. Voor de correctie van niet-uitgevulde regels en van uitgevallen letters en interpunctietekens moet soms gebruik worden gemaakt van de voorafgaande versie. Bijvoorbeeld in de roman *Antiek toerisme* staat de zin:

- Edele heer, voor de nacht gehéel is gezonken zoû ik u naar de Groote Neith willen voeren...(p. 146)

In de eerste druk is deze zin over twee regels gezet. De eerste

eindigt met ‘gezonken’, maar deze regel is niet uitgevuld, dat wil zeggen achter ‘gezonken’ is nog één positie open. Er zijn ons geen exemplaren van de eerste druk van *Antiek toerisme* onder ogen gekomen waar op deze plaats wel een (lees)teken is afgedrukt. Daarom volgen wij in dit geval de lezing van *Groot Nederland*: ‘gezonken,’. Deze correctie is dus niet gebaseerd op de inhoud van *Antiek toerisme*, maar op de typografie van de eerste druk.¹⁵⁶

b. Inhoudelijk

Volgens het inhoudelijke criterium beschouwen wij als zetfouten: alle lezingen in de basistekst die in de gegeven context geen enkele zin opleveren, geen betekenistoekenning mogelijk maken.¹⁵⁷ De zogenaamde evidente zetfouten van het type ‘vizoen’ in plaats van ‘vizioen’ kunnen in de regel ook zonder raadpleging van de voorafgaande versies worden gecorrigeerd. Maar in veel gevallen zal voor de correctie van een ‘onzinnige’ lezing in de basistekst moeten worden teruggegrepen op de tekst van een van de voorafgaande versies. Deze versies worden alleen gebruikt om tekstcorruptie in de basistekst ongedaan te maken. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling de vanuit esthetisch oogpunt ‘betere’ lezingen uit andere versies in de basistekst te verwerken. Dit soort eclecticisme behoort niet tot de taak van een editeur.

Enkele voorbeelden van zetfouten zijn:

[...] rees de Held [...] gekroond met den leeuwkop, waar in de beryllen der oogen nog fiikkerden [...] (*Herakles* eerste druk, deel I, p. 74)

156 Zie voor een vergelijkbaar voorbeeld in het werk van Klopstock: Boghardt: *Analytische Druckforschung*, p. 56-58.

157 Vgl. Zeller: ‘Befund und Deutung’, p. 61-73; i.h.b. p. 70-72. Het begrip ‘context’ betekent hier in de eerste plaats de inhoudelijke, syntactische samenhang van de desbetreffende lezing binnen de tekst van het werk. Maar daarnaast speelt ook, zij het meer impliciet, de literair-historische context van het werk een rol. Binnen het literair conventiesysteem van Couperus zijn bepaalde lezingen uitgesloten die bijvoorbeeld in een experimenteel werk wel zin kunnen hebben. Daarom stelt Zeller: ‘Im Prinzip muss für jede literarische Periode eine eigene Fehlerdefinition erarbeitet werden’. (Zeller: ‘Befund und Deutung’, p. 71: noot 61.)

Het werkwoord 'fiikkeren' is geen bestaand Nederlands woord. Het levert geen zin op en moet daarom als zetsfout beschouwd worden. Gegeven de context moet 'flikkerden' bedoeld zijn. Overigens is ook in dit soort ogenschijnlijk simpele gevallen voorzichtigheid geboden. In het werk van Couperus komen immers veel neologismen voor die uiteraard niet als zetsfout geïnterpreteerd kunnen worden. Het verschil met 'flikkerden' is dat deze neologismen vrijwel altijd gevormd zijn door een combinatie van of naar analogie van bestaande woorden, zoals de persoonsvorm in de openingszin van *De berg van licht*: 'In den zoelen nacht van nazomer triltintelden [...].'

Hij zweeg weêr, staarde voor zich uit, de hand aan de oogen, omdat het door sneeuw gereflecteerde buitenlucht hem stak in het gezicht. (*Van oude mensen* eerste druk, deel II, p. 86)

Hoewel deze zin bestaat uit welgevormde, bestaande Nederlandse woorden, bevat zij toch een zetsfout die een zinnige lezing verhindert. Om te beginnen is de combinatie 'het [...] buitenlucht' grammaticaal onjuist. Verder past 'buitenlucht' semantisch niet bij 'staarde', 'oogen', 'gereflecteerde' en 'stak'. Op deze plaats moet de lezing van het handschrift gevolgd worden: 'buitenlicht'.

Zie, ik buk mij...het water loopt weg; zie, ik hef de hand...en weg wiegelt het ooft, en in den eeuwigen wind hoor ik een schaterlach, blijde om mij steeds te-vergeefs trachten! (*Dionyzos* eerste druk, p. 162)

Deze uitspraak van Tantalos is alleen volledig te begrijpen, als het slot van de zin vervangen wordt door de lezing van *Groot Nederland* en het kladhandschrift: 'om mijn steeds te-vergeefsch trachten!' De foutieve lezing in de eerste druk is waarschijnlijk ontstaan door een combinatie van een vergissing van de zetter en een onjuiste 'verbetering' van de corrector of van Couperus. Van het 'mijn' in de kopij maakte de zetter 'mij', waardoor bij de correctie

van de proeven 'trachten' niet meer als zelfstandig naamwoord werd herkend, maar als werkwoordsvorm werd opgevat. Dit had tot gevolg dat de corrector of Couperus zelf de bijvoeglijk naamwoordsvorm 'te-vergeefsch' ten onrechte veranderde in de bijwoordsvorm 'te-vergeefs'.

En Mathilde boog zich over het bedje van haar Nico, die met geloken
oogen in de wol lag [...].
En zij boog zich en roerde even met de lippen Nico's open mondje aan
[...]. (*Eline Vere* vierde druk, deel I, p. 71-72)

In deze versie van *Eline Vere* wordt vlak na elkaar twee keer verteld, dat Mathilde zich vooroverbuigt. Uit de vergelijking met eerdere versies blijkt, dat in de tweede zin het woordje 'verder' is vergeten: 'En zij boog zich verder [...].'

- (1) - En...en meneer Takma...Ottillie?
 - (2) - Wat, mama...?
 - (3) - Is...is die...OOK...ziek...
 - (4) Zij schrikte, de dochter, om de uitdrukking van haar moeders gelaat [...].
 - (5) - Mama...mama...wàt heeft u??
 - (6) - Is hij ziek...of is hij...òok...
 - (7) - Ziek...? Ja hij is ook ziek, mama...
 - (8) Zij voleindigde niet...
- (*Van oude mensen* eerste druk, deel II, p. 154)

In deze dialoog doet r. 7 vreemd aan. Hij vormt geen logisch antwoord op de vraag in r. 6. Bovendien kan r. 8 niet aansluiten op r. 7: met 'Zij' moet 'mama' bedoeld zijn, die in r. 6 inderdaad haar zin niet afmaakte, maar het antwoord van Ottillie in r. 7 is wèl 'voleindigd'. Het probleem kan worden opgelost door de volgorde van *Groot Nederland* en het handschrift over te nemen: in die versies volgt r. 7 na r. 3. De fout in de eerste druk is waarschijnlijk ontstaan, doordat Couperus bij de correctie van de proeven in r. 7

een verandering heeft aangebracht. De veranderde regel is vervolgens bij de revisie op de verkeerde plaats ingevoegd.

En hij dacht zijne éene gedachte. Waar Ilia zoû kunnen zijn. Want er was niet meer dan één roover geweest...(*Antiek toerisme* eerste druk, p. 117)

Hier sluiten de twee laatste zinnen inhoudelijk niet op elkaar aan. De redengeving met 'Want' kan niet op de voorafgaande vraag slaan. Op grond van de versie in *Groot Nederland* moeten we aannemen, dat de zetter een stukje tekst heeft overgeslagen en dat Couperus dit bij de correctie van de proeven niet heeft opgemerkt. Vergelijk:

En hij dacht zijne éene gedachte. Waar Ilia zoû kunnen wezen, en wie hare roover zoû kunnen zijn. Want er was niet meer dan één roover geweest...(*Antiek toerisme* in *Groot Nederland*)

Soms moeten ook interpunctietekens of het ontbreken daarvan op inhoudelijke gronden als zetfout beschouwd worden. Bijvoorbeeld:

- Ja, alleen om hem! sprak hij dof! (*Noodlot* eerste druk, p. 164)

De combinatie van het uitroepteken met 'dof' levert in deze context geen zin op. De fout is waarschijnlijk onder invloed van het uitroepteken achter 'hem' ontstaan. We hebben hier de *Gids*-lezing gevolgd: 'dof.'

Loom lieten de saters de spanen los, en zij dronken de druif, en sluimerden van middagweelde, en Dionyzos, vertrouwend ook, sluimerde in.
(*Dionyzos* eerste druk, p. 207-208)

In dit voorbeeld is het probleem bij welk werkwoord 'ook' hoort. De lezing 'vertrouwende ook' is niet zinnig, want over 'vertrou-

wen' door de saters wordt niet gesproken. Het gemeenschappelijke van de saters en Dionyzos is het 'sluimeren'. Daarom verdient de lezing van het handschrift de voorkeur: '[...] en Dionyzos, vertrouwende, ook sluimerde in.'

Daar, vóór hunne, oogen was het de hel...(*Wereldvrede* eerste druk, p. 327)

De komma achter 'hunne' is inhoudelijk en ook vanuit het zinsritme niet te verklaren. Zij hoort achter 'oogen', zoals de lezing in *De gids* luidt.

Als een fout reeds in een eerdere versie voorkomt en vandaaruit in de basistekst is overgenomen, kan strikt genomen niet van een zelffout in de basistekst gesproken worden. Het gaat dan om een schrijf- of zelffout die Couperus blijkbaar bij elke correctie over het hoofd heeft gezien. Bijvoorbeeld:

Het gat is ook niet zoo heél diep en als het genezen is, zal het litteeken mij herinneren, die ik u toehoor, heer, en uw slaafje ben...(*Antiek toerisme* eerste druk, p. 64-65)

De zelffout 'die' in plaats van 'dat' is vanuit *Groot Nederland* in de eerste druk overgenomen. Wij weten niet of de fout al in de kopij voor *Groot Nederland* voorkwam, want er zijn geen handschriften van *Antiek toerisme* bewaard gebleven.

Verwonderd scheurde Milia den brief open, doorlas hem...Omdat Giannina wachtte en haar aanzag, zeide zij:
 - De signore komt niet thuis eten, Milia...Hij heeft een vriend ontmoet...in Ponte...
 - Dan breng ik maar op, voor u...
 (*Aan den weg der vreugde* eerste druk, p. 181)

Milia zegt natuurlijk niet tegen zichzelf, maar tegen Giannina dat de signore niet komt eten. De fout is al in het kladhandschrift

gemaakt en vervolgens overgenomen in het kopijhandschrift, de voorpublicatie en de boekuitgave.

In tegenstelling tot de bovenstaande voorbeelden van schrijf- of zetfouten die naar onze mening correctie behoeven, hebben wij feitelijke onjuistheden in het verhaal die toegeschreven moeten worden aan een slordigheid of vergissing van Couperus, niet verbeterd. Het verschil tussen beide categorieën is, dat de laatstgenoemde 'fouten' in hun context meestal een zinnige lezing opleveren.¹⁵⁸ Bovendien kunnen de feitelijke onjuistheden alleen ongedaan worden gemaakt door in te grijpen in het verhaal. Maar de editor dient, zoals gezegd, niet als mede-auteur van het werk op te treden. Couperus zelf vond de vergissingen wel vervelend, maar men krijgt niet de indruk dat hij er zwaar aan tilde. In 1903 vroeg hij Veen of het mogelijk was het tweede vel van *Het heilige weten* over te drukken: 'Zoo ja, dan had ik gaarne de verandering aangebracht, die ik op bl. 21 aangeef [...]. Is het soms al te veel last en kosten, enfin, dan kan het er wel door, maar is het *eenigszins* te doen, dan had ik het gaarne, omdat bl. 21 een onjuistheid aangeeft.'¹⁵⁹ Veen antwoordde: 'Het overdrukken kost een kleine fl. 50. = aan zetten, drukken en papier en zooals gij weet uw wil geschiedde[!], dus als gij het gaarne hebt, doe ik het.'¹⁶⁰ Daarop liet Couperus weten: 'Wij zullen de verandering maar niet maken, als ze zooveel kost. Er zijn wel meer onnauwkeurigheden in mijn boeken: het publiek moet ze er maar bij slikken.'¹⁶¹

Couperus vergiste zich vaak met getallen, zoals leeftijden.¹⁶² Bijvoorbeeld:

Zij had ook nu haar broër bij zich gevraagd, een aardige jongen van zeventien jaar [...]. (*Langs lijnen* eerste druk, deel II, p. 11)

158 Vgl. Zeller: 'Befund und Deutung', p. 62-64.

159 [Couperus]: *Amice*, p. 21.

160 Brief, gedateerd 20 april 1903, in het archief-Veen.

161 [Couperus]: *Amice*, p. 22.

162 Vgl. Bulhof: 'De chronologie van *De boeken der kleine zielen*'.

De jonge Hope was een stevige frissche jongen van achttien jaar [...].
(*Langs lijnen* eerste druk, deel II, p. 31)

Wat is verder mijn leven. Met Ida, met drie kinderen, in wie ik [= Frans van Helderer] hun moeder voorzie [...]. (*De stille kracht* eerste druk, deel I, p. 113)

De twee kinderen van Van Helderer, een jongen en een meisje, zes en zeven [...]. (*De stille kracht* eerste druk, deel II, p. 67)

In de roman *De komedianten* wordt een slavin te koop aangeboden voor 'tweehonderd-vijf-en-twintig sestertiën', terwijl elders wordt verteld: 'een gewone slaaf-van-waarde kostte zoo ongeveer honderdduizend sestertiën.' De rijke Sextilianus wil voor de tweeling Cecilius en Cecilianus 'tweehonderd-vijftigduizend sestertiën' betalen. Waarschijnlijk heeft Couperus in het geval van de slavin het getal duizend vergeten.

Verder zijn er verschillende 'fouten' in de congruentie tussen onderwerp en persoonsvorm die niet als zetfout geïnterpreteerd kunnen worden. Bijvoorbeeld:

De koningin en haar geheele hof bereikte den heuvelkam, daalde ter andere zijde neêr in het kamp. (*De ongelukkige* eerste druk, p. 218)

De koningin en het hof zijn als één geheel opgevat.

En verhalen, die haar niet interesseerden, gingen om: oom Daan, tante Floor vertelde van de kinderen [...]. (*Van oude mensen* eerste druk, deel II, p. 29)

Hier kan een samentrekking bedoeld zijn: 'oom Daan [vertelde], tante Floor vertelde'. Een bekend soort 'fout' is ook:

Een troep studenten schreeuwen, roepen zijn naam en leve, en

zwaaien hunne kleurige petten. (*Majesteit* eerste druk, deel I, p. 43)

c. Auteurscorrecties

Voor de correctie van zetfouten in de basistekst is ook gebruik gemaakt van: erratalijstjes, opmerkingen van Couperus in brieven aan Veen en aantekeningen in exemplaren uit Couperus' bezit. Bij het doorlezen van de tijdschriftafleveringen of de afgedrukte vellen van de boeken ontdekte Couperus altijd nog wel een paar fouten. Het was dan te laat om correcties in de tekst aan te brengen. Meestal legde hij zich hierbij neer, maar soms raakte hij zo geïrriteerd, dat hij als laatste redmiddel een erratalijstje in een volgende aflevering van het tijdschrift of achterin de boekuitgave liet afdrukken. Zo schreef hij op 2 oktober 1905 aan Veen over het eerste deel van *De berg van licht*: 'Er wordt vrij goed afgedrukt, maar toch blijven er - met al mijn zorg - nog leelijke dingen staan. Het schijnt niet anders te kunnen, ook al vroeg ik 10 revizie's! Nu weêr bl. 172, regel 4 *koppen* voor *knoppen*. Dat moet met een erratum verbeterd worden, achter, want het is te dol. Misschien vind ik nog meer.'¹⁶³ Hij vond er inderdaad nog meer. Ze werden achterin deel III van *De berg van licht* in een erratalijstje vermeld. In de editie zijn de erratalijstjes zelf niet opgenomen, maar de door Couperus opgegeven correcties zijn in de tekst van het desbetreffende werk verwerkt.

Sommige fouten constateerde Couperus pas na de ontvangst van de boeken. Een paar maal schreef hij hierover aan Veen. Als hij in zijn brief concrete voorbeelden noemt, zoals in het geval van *Herakles*,¹⁶⁴ hebben wij deze correcties overgenomen. De achteraf gevonden zetfouten corrigeerde Couperus in zijn eigen exemplaar van het boek. Het is niet zeker of hij dit altijd deed. Voorzover bekend, zijn er slechts enkele boeken uit Couperus' bezit overgeleverd met aantekeningen van zijn hand. In die

163 [Couperus]: *Amice*, p. 77.

164 [Couperus]: *Amice*, p. 143.

exemplaren heeft hij ook enkele veranderingen genoteerd die hij waarschijnlijk heeft overwogen in een volgende druk aan te brengen. Maar van deze boeken is tijdens zijn leven geen herdruk verschenen. We hebben de veranderingen niet in de tekst overgenomen. Ze worden vermeld in de verantwoording bij het werk.

Er is bijvoorbeeld een exemplaar van *De berg van licht* bewaard gebleven waarin Couperus op sommige plaatsen een naamvals-n heeft toegevoegd of geschrapt. Dit soort veranderingen valt buiten het gehanteerde formele en inhoudelijke criterium. We hebben de fouten tegen de traditionele geslachtsregels van De Vries en Te Winkel, zoals een verkeerd of inconsequent gebruik van de naamvals-n, niet verbeterd, tenzij ze een onzinnige lezing opleveren. Deze 'fouten' zijn vergelijkbaar met 'foute' of inconsequente spellingen. Het uitgangspunt is niet geweest Couperus te verbeteren, maar zijn werk zoveel mogelijk te zuiveren van tekstcorruptie die ontstaan is bij de tekstoverdracht van geschreven naar gedrukte vorm en van voorpublicatie naar boekuitgave.

Het is bekend, dat Couperus veel waarde hechtte aan het accent circonflexe op woorden als zoû, weêr, neêr, meê, enzovoort.¹⁶⁵ Op dit punt heeft hij uitdrukkelijk wèl consequent willen zijn. Het is echter niet altijd gelukt. Daarom hebben we in voorkomende gevallen het accent toegevoegd, hoewel het ontbreken ervan geen enkele inhoudelijke consequentie heeft. We achten deze uitzondering gerechtvaardigd, omdat zij berust op een duidelijke intentie van Couperus. Vergelijkbaar hiermee zijn de vormen "t" en "n" voor 'het' en 'een'. In sommige krantepublicaties van Couperus' feuilletons komen de verkorte vormen voor om ruimte te sparen, zodat de tekst nog net binnen een kolom past. De verkorte vormen zijn door ons verbeterd, omdat ze duidelijk in strijd zijn met Couperus' intentie. Op 21 november 1917 eiste Couperus van Veen de correctie van 'z'n' en "n" in 'zijn' en 'een',

165 Vgl. bijvoorbeeld: 'Maar als ik zoû schrijf en de zetter vergeet een kap op de u, dan voel ik me altijd diep ongelukkig.' (Couperus: *Ongebundeld werk*, p. 228.)

‘daar ik zulke taalverkrachtingen niet *wil* en *nooit* schrijf.’¹⁶⁶

8.6 Oorzaken tekstcorruptie

De eerste vormen van tekstcorruptie in het werk van Couperus zijn ontstaan bij het overschrijven van het kladhandschrift in het net. Toen Veen in 1902 Couperus voorstelde met het overschrijven van *Het late leven* te stoppen en zijn kladhandschrift als kopij te sturen, antwoordde hij: ‘[...] ik geef mijn M.S. niet weg, en daarbij, ik zelf weet niet altijd wat er staat.’¹⁶⁷ Als Couperus zelf soms zijn eigen kladhandschrift al niet kon ontcijferen, is het begrijpelijk dat zijn vrouw bij het overschrijven allerlei fouten heeft gemaakt. Zij las woorden verkeerd, sloeg woorden over en bracht ook veranderingen aan. Deze vergissingen en veranderingen hebben lang niet altijd geleid tot een onzinnige lezing. Daardoor heeft Couperus ze bij de correctie van de proeven niet opgemerkt en zijn ze in de gepubliceerde tekst terechtgekomen.

Vooraf de handschriften van *Langs lijnen van geleidelijkheid* geven een goed beeld van de gevolgen van het overschrijven. Van de roman is een compleet kladhandschrift overgeleverd. Verder beschikken we over een onvolledig kopijhandschrift, dat gedeeltelijk door Couperus zelf en gedeeltelijk door zijn vrouw is gemaakt. Enkele voorbeelden uit het handschrift van Elisabeth zijn:

- Ik denk...van ja...Ik heb geschreven naar Chicago, zeide zij vol van weifeling. (kladhandschrift)

- Ik denk...van ja...Ik heb geschreven naar Chicago, zeide zij weifelend. (kopijhandschrift Elisabeth en eerste druk, deel I, p. 135)

Het woordje ‘vol’ is in Couperus' kladhandschrift moeilijk te lezen.

166 [Couperus]: *Amice*, p. 203. Overigens gebruikte Couperus in een van zijn nagelaten, onvoltooide teksten op verschillende plaatsen de vorm ‘t’. (Zie ‘Herders liefde’, hiervóór p. 367.)

167 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 218.

Daarop gingen Duco en Cornelia naar Napels. Zij deden het niet als een vlucht [...]; Cornelia zeide rustig aan Urania en den prins dat zij naar Napels ging [...] en Van der Staal haar daar wellicht zou volgen. (kladhandschrift)

Daarop gingen Cornelia en Duco naar Napels. Zij deden het niet als een vlucht [...]; Cornelia zeide aan Urania en aan den prins, dat zij naar Napels ging [...] en dat van der Staal haar wellicht zou volgen. (kopijhandschrift Elisabeth en eerste druk, deel I, p. 189-190)¹⁶⁸

Elisabeth heeft op talrijke plaatsen aan het Frans ontleende woorden vertaald. Bijvoorbeeld:

Toch had zij de brouille gaarne voorkomen. (kladhandschrift)

Toch had zij de verkoeling gaarne voorkomen. (kopijhandschrift Elisabeth en eerste druk, deel I, p. 189)

Andere voorbeelden zijn: 'étage-verdieping', 'amuzeerde-vermaakte', 'unaniem-eenstemmig', 'educatie-opvoeding', 'interessant-gewichtig', 'charme-bekoring', 'stupefactie-stomme verbazing', 'pailletten-loovers'. Het is niet bekend of Elisabeth dit soort veranderingen op eigen gezag, of in overleg met haar man heeft aangebracht. In ieder geval zijn de Franse woorden in het door Couperus overgeschreven gedeelte van de roman niet vervangen. Het gevolg is dat het eerste deel van *Langs lijnen* op dit punt zeer inconsequent is geworden. In sommige gedeelten staan 'educatie', 'interessant', 'charmant', 'frazen', 'stupefactie', 'pailletten', enzovoort en in andere gedeelten zijn deze woorden vervangen door een Nederlands equivalent.

168 In de eerste druk staat 'Cornélie' en 'zoû'. Dit soort minder belangrijke verschillen blijft hier buiten beschouwing.

Een aantal duidelijke fouten van Elisabeth heeft Couperus blijkbaar in de proeven verbeterd. Soms is hierdoor een andere lezing ontstaan dan oorspronkelijk in het kladhandschrift voorkwam. Bijvoorbeeld:

Het begon te schemeren en zij reden terug. (kladhandschrift)

Het begon te schemeren en zij terug. (kopijhandschrift Elisabeth)

Het begon te schemeren en zij gingen terug. (eerste druk, deel I, p. 187-188)¹⁶⁹

De vergissingen en veranderingen van Elisabeth die niet hebben geleid tot een onzinnige lezing en om die reden door Couperus, zij het onbewust, zijn gesanctioneerd, vormen voor de editie van Couperus' werk een principieel probleem. Moeten ze ongedaan worden gemaakt of moet de passieve autorisatie ervan door Couperus worden gerespecteerd? Wij menen dat ook hier het inhoudelijke criterium de doorslag moet geven. Het zou onjuist zijn een zinnige, door de auteur passief geautoriseerde, lezing te vervangen, als blijkt dat die lezing is ontstaan door een vergissing of verandering van een ander. Ook hier geldt dat de editeur niet als mede-auteur van het werk moet optreden. Bovendien kan van de meeste boeken van Couperus de tekstgeschiedenis niet volledig worden gereconstrueerd, omdat er geen kopijhandschrift bewaard is gebleven. In deze situatie is er geen andere mogelijkheid dan alle zinnige lezingen in de basistekst te accepteren, ook als ze verschillen van de oorspronkelijke lezingen in het kladhand-

169 Uit dit voorbeeld blijkt, hoe hachelijk de toepassing van de copy-text theorie kan zijn. Zonder het kopijhandschrift van Elisabeth zou de lezing 'gingen' in de eerste druk geïnterpreteerd moeten worden als een door de auteur bewust aangebrachte verandering, die zijn laatste intentie vertegenwoordigt. In werkelijkheid is het een correctie, die de auteur zonder zijn kladhandschrift te raadplegen heeft uitgevoerd.

schrift. Zonder het kopijhandschrift is immers niet uit te maken of een afwijkende lezing toegeschreven moet worden aan een vergissing of verandering van Elisabeth, van de zetter of van Couperus zelf.

In het volgende stadium van de tekstoverdracht zijn door toedoen van de zetter nieuwe fouten ontstaan, die ten dele vergelijkbaar zijn met de vergissingen van Elisabeth. Volgens Gaskell werden mislezingen van geschreven kopij vrijwel altijd veroorzaakt door het onduidelijke handschrift van de auteur of door onduidelijke veranderingen en toevoegingen in de kopij.¹⁷⁰ Bij Couperus waren het vooral de zettters van *De gids*, *Groot Nederland*, *Het vaderland* en de *Haagsche post* die met zijn moeilijk leesbare handschrift werden geconfronteerd. Maar ook als men kon beschikken over gedrukte kopij, werd er niet foutloos gezet. Gaskell noemt twee oorzaken van zetfouten: 'a mental lapse' van de zetter en 'vuile' letterkasten.¹⁷¹

Allerlei 'mental lapses' kwamen voor, maar volgens Gaskell waren drie soorten algemeen:¹⁷²

a. De zetter vervangt in de zin of in de zinsdelen die hij van de kopij in zijn hoofd heeft, onbewust een woord door een ander. Het vervangende woord zal een semantische relatie hebben met het woord in de kopij en het zal erop lijken qua vorm en ritme. Bijvoorbeeld:

Het portret zelve [...] had zij met zijne andere cadeaux [...] hem teruggezonden, als eene allerlaatste [...] wreedheid, die zij hem had toegebracht. (*Eline Vere* eerste druk, deel III, p. 31)

Het portret zelve [...] had zij met zijne andere cadeaux [...] hem teruggezonden, als eene allerlaatste [...] wreedheid, die zij hem had toegedacht. (*Eline Vere* vierde druk, deel II, p. 109)

170 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 346.

171 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 347.

172 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 347.

b. De zetter vervolgt zijn werk vanaf de verkeerde plaats in de kopij, waardoor hij een stukje tekst overslaat of juist herhaalt. De oorzaak van deze fout is meestal dat een zelfde woord in één zin of in opeenvolgende zinnen van de kopij voorkomt. Bijvoorbeeld:

Er verscheen niets, er weêrklonk niets, alles bleef stil. (*Eene illuzie* eerste druk, p. 190)

Er verscheen niets, alles bleef stil. (*Eene illuzie* tweede druk, p. 175)

[...] kreten van muziek, een wereld van muziek, liefde en wanhoop [...]. (*Majesteit* eerste druk, deel II, p. 240)

[...] kreten van muziek, liefde en wanhoop [...]. (*Majesteit* zesde [= vijfde] druk, p. 171)

[...] allerminstens met millioenen en millioenen onkosten toch nog een gewapenden Vrede noodzakelijk maakte en altijd noodzakelijk maken zoû! (*Wereldvrede* eerste druk, p. 148)

[...] allerminstens met millioenen en millioenen onkosten toch nog een gewapenden Vrede noodzakelijk maken zoû! (*Wereldvrede* derde [= tweede] druk, p. 82)

Nog nooit had hij zijne macht gevoeld [...] als zulk een genot, om te kunnen bevelen en snel te zien uitvoeren, wat hij beval. (*Wereldvrede* eerste druk, p. 108)

Nog nooit had hij zijne macht gevoeld [...] als zulk een genot, om te kunnen bevelen en snel te kunnen bevelen en snel te zien uitvoeren, wat hij beval. (*Wereldvrede* derde [= tweede] druk, p. 59)

c. De zetter doet onbewust een greep in het verkeerde vakje van

zijn letterkast. Dit levert fouten op van het type 'ledemalen' in plaats van 'ledematen'.

De zetfout 'ledemalen' kan ook het gevolg zijn van een 'vuile' letterkast. Een letterkast bestond uit een aantal vakjes waarin de letters volgens een bepaalde indeling elk in een apart vakje werden bewaard.¹⁷³ Volgens Gaskell waren er vrijwel geen kasten in een drukkerij die geen letters in het verkeerde vakje hadden. Als de kast te vol was, konden gemakkelijk letters van het ene vakje in het andere vallen. Maar de belangrijkste oorzaak van 'vuile' kasten waren fouten bij het zogenaamde distribueren: na het afdrukken van een boek werd het gebruikte zetsel weer letter voor letter opgeborgen in de letterkast.¹⁷⁴ Door vergissingen die hierbij gemaakt werden, kwamen allerlei letters in een verkeerd vakje terecht.

De tekst die Couperus uiteindelijk in de vorm van proefvellen voor de boekuitgave onder ogen kreeg, bevatte zowel onopgemerkte fouten uit eerdere stadia van de tekstoverdracht als nieuwe zetfouten. Bij de correctie van de proeven heeft hij geprobeerd alle zetfouten te signaleren, maar daarnaast heeft hij ook veranderingen in de tekst aangebracht. Het eindresultaat, dat wil zeggen de eerste druk, is dus een mengeling van Couperus' oorspronkelijke tekst en van de vergissingen en veranderingen die er tijdens het overschrijven, het zetten van het werk en het corrigeren van de proeven in zijn gekomen. De tekstuele verschillen tussen de eerste druk en de voorafgaande versies zijn dikwijls niet te onderscheiden in auteursvarianten en in niet-opgemerkte, en daardoor niet-verbeterde, (zet)fouten. Bijvoorbeeld:

- Praat u dan met iedereen zoo vertrouwelĳk?
- Neen, bijna met niemand. Met niemand. Vroeger had ik een vriend, hij is dood. (*Langs lijnen* in *De gids*)

173 Vgl. Van Krimpen: *Boek*, p. 28-36.

174 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 347-348.

- Praat u dan met iedereen zoo vertrouwelijk?
- Neen, bijna met niemand. Vroeger had ik een vriend, hij is dood. (*Langs lijnen* eerste druk, deel I, p. 53)

Naar analogie van de eerder gegeven voorbeelden zou het ontbreken van 'Met niemand.' een 'klassieke' zetfout kunnen zijn: door het voorkomen van hetzelfde woord vergiste de zetter zich en sloeg een stukje over. Maar die eerder gegeven voorbeelden zijn ontleend aan herdrukken die Couperus niet heeft gecorrigeerd, in tegenstelling tot de eerste druk van *Langs lijnen*. Omdat de eerste druk ook zonder 'Met niemand.' een zinnige lezing oplevert, is de vraag: heeft de zetter een fout gemaakt die Couperus niet heeft gezien, of heeft Couperus zelf 'Met niemand.' geschrapt? Wellicht vond hij de herhaling achteraf niet nodig of niet mooi. Voor dit dilemma komt de editor van Couperus' werk herhaaldelijk te staan. Het gaat hier om wat Bowers noemt 'one of the most difficult problems in the editing of texts - the identification of authorial proofreading.'¹⁷⁵

Auteurs zijn in het algemeen geen professionele correctors. Ze zullen de proeven niet altijd met dezelfde nauwkeurigheid corrigeren: 'Some pages are better read than others, some with reference to copy, some without.'¹⁷⁶ Het maakt uiteraard een groot verschil of de auteur de proeven corrigeert door ze te lezen dan wel door ze te vergelijken met de kopij. In het eerste geval zal hij geneigd zijn elke plausibele lezing in de proeven te aanvaarden. Dickens die zijn proeven doorlas, maakte soms om een fout te corrigeren een nieuwe lezing in plaats van terug te vallen op de lezing van zijn kopijhandschrift.¹⁷⁷ Deze werkwijze komt ook voor bij Couperus. Bijvoorbeeld:

Waarom mag ik auteurs geen amuzeurs noemen? Ze amuzee-

175 Bowers: *Essays*, p. 432.

176 Gaskell: *A new introduction to bibliography*, p. 359-360.

177 Butt: 'Editing a nineteenth-century novelist', p. 158.

ren zich met hun eigen verdriet en emoties, en met den weemoed daarover in een sonnet [...]. (kopijhandschrift *Van oude mensen*)

Waarom mag ik daarover auteurs geen amuzeurs noemen? Ze amuzeeren zich met hun eigen verdriet en emoties, en met den weemoed in een sonnet [...]. (*Van oude mensen* in *Groot Nederland*)

Waarom mag ik dus auteurs geen amuzeurs noemen? Ze amuzeeren zich met hun eigen verdriet en emoties, en met den weemoed in een sonnet [...]. (*Van oude mensen*, eerste druk, deel I, p. 88)

De zetter van *Groot Nederland* heeft bij vergissing 'daarover' in de verkeerde zin gezet. Couperus heeft deze fout niet opgemerkt, of hij is pas in het stadium van de revisie ontstaan, zonder dat Couperus nog een revisieproef heeft gezien. De corrupte lezing keerde terug in de proeven van de eerste druk, want die is gezet naar *Groot Nederland*. Bij de correctie van die proeven heeft Couperus de fout gezien en geprobeerd een correcte lezing te maken, zonder echter het handschrift te raadplegen. Daardoor is de lezing van de eerste druk nog altijd niet erg zinnig.

Beide geurden naar lang niet gekend geneucht; in moest ik mij houden om beiden niet gulzig naar binnen te slokken. (kopijhandschrift *De verliefde ezel*)

Beide geurden naar lang niet gekend geneucht; ik moest ik mij houden om beiden niet gulzig naar binnen te slokken. (*De verliefde ezel* in *Het vaderland*)

Beide geurden naar lang niet gekend geneucht; ik moest in mij houden om beiden niet gulzig naar binnen te slokken. (*De verliefde ezel* eerste druk, p. 92)

Hier is door een zetfout in *Het vaderland* een variante, maar wel zinnige, lezing in de eerste druk ontstaan.

Op grond van bovenstaande voorbeelden kan niet zonder meer de conclusie worden getrokken, dat Couperus altijd de proeven slechts las en ze niet vergeleek met de kopij. We weten niet precies hoe Couperus proeven corrigeerde en nog minder welke soorten veranderingen hij in de proeven van zijn werk heeft aangebracht.¹⁷⁸ Volgens Elisabeth Couperus was haar man bij het corrigeren van proeven 'putteluttig'.¹⁷⁹ Men krijgt uit de correspondentie met zijn uitgever inderdaad de indruk dat hij zich vooral druk maakte over details. Maar hij beklagde er zich bijvoorbeeld nooit over dat de zetter woorden of hele zinnen had overgeslagen. Het gaat voortdurend over spellingskwesties en kleine zetfouten. Toen de corrector van Thieme op eigen gezag in *Langs lijnen de salon* had veranderd in *het salon*, schreef Couperus aan Veen: 'Ik verlang, dat men afdruckt, precies naar mijne laatste revizie, en afdruckt precies zooals het er staat, zonder er tittel of jota aan te veranderen. Ik wil liefst zelve de verantwoordelijkheid van mijne woorden dragen.'¹⁸⁰ Maar na de ontvangst van de afgedrukte vellen van *De berg van licht* was zijn reactie: 'Ik besteed veel zorg aan proeven en revizie, maar waarom bestaat er een corrector bij de drukkerij als hij laat staan: *heiligschennes* (wat natuurlijk een suffigheid van mij was.) In der tijd werd in een roman *overal de salon* veranderd in *het salon*...en deze keer worden er zelfs zulke fouten niet verholpen, die ieder verstandig mensch begrijpt dat schrijffouten zijn, vooral omdat elders *heiligschennis* voorkomt. Enfin, een boek schijnt niet zonder fouten te kunnen verschijnen, maar het is heel vervelend.'¹⁸¹ Veen antwoordde: 'Ja,

178 Natuurlijk kunnen min of meer ingrijpende inhoudelijke wijzigingen en bepaalde woordvarianten, zoals de verandering van een titel, met zekerheid aan Couperus worden toegeschreven. Maar of hij bijvoorbeeld in de proeven nog veel schrapte, is niet bekend.

179 [Couperus]: *Amice*, p. 159.

180 Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 22.

181 [Couperus]: *Amice*, p. 79.

die drukduivel is lastig. De corrector kijkt je proeven na, maar durft natuurlijk geen woorden bijna te veranderen.

‘[...] Komt er een errata in de deelen? of alleen in deel III. Het laatste zou mij het aangenaamste zijn. Liever natuurlijk in het geheel geen, want och die fouten wijt iedereen fatsoenlijk lezer toch aan den duivel, wel.’¹⁸² Couperus meende dat de corrector wel een briefkaart had kunnen sturen om hem op de fouten te attenderen. En hij voegde eraan toe: ‘Ik apprecieer natuurlijk zijn eerbied, maar ik kan ook wel eens suffen en rare dingen laten staan.’¹⁸³

Dit soort uitspraken in de correspondentie Couperus-Veen zijn vrijwel de enige gegevens over de correctie van de proeven waarover we beschikken. Volgens Greg behoort het tot de verantwoordelijkheid van de editeur een onderscheid te maken tussen auteursvarianten en onbedoelde, niet-gecorrigeerde, veranderingen van de zetter.¹⁸⁴ Hoe juist deze stelling op zichzelf ook is, in de praktijk is een dergelijk onderscheid door het ontbreken van feitelijke gegevens dikwijls alleen op subjectieve gronden te maken. Als wij het door ons gehanteerde inhoudelijke criterium zouden loslaten en in plaats daarvan, zoals Greg wil, meer op ons eigen oordeel zouden afgaan, zou ook in de volgende gevallen een editorische ingreep in de basistekst overwogen moeten worden:

Zoo, nu rust ik in je armen, nu hang ik in je armen veilig! (*Dionyzos* in *Groot Nederland*)

Zoo, nu rust ik in je armen veilig! (*Dionyzos* eerste druk, p. 61)

- O blijde [...] Danaïden! Niet vóór den dageraad zal het Vat [...] leêg zijn gelooopen...dàn vallen de ranken verwelkt af...maar nu, pluk dit oogenblik, pluk de druif en pluk het genot,

182 Brief, gedateerd 7 november 1905, in het archief-Veen.

183 [Couperus]: *Amice*, p. 79.

184 Greg: *Collected papers*, p. 390.

en laat later in de oogenblikken der bitterste smart het weelde [...] zijn u het blijde genot te herdenken! (*Dionyzos* in *Groot Nederland*)

- O blijde [...] Danaïden! Niet vóór den dageraad zal het Vat [...] leêg zijn gelooopen...dàn vallen de ranken verwelkt af...maar nu, pluk het genot, en laat later in de oogenblikken der bitterste smart het weelde [...] zijn u het blijde genot te herdenken! (*Dionyzos* eerste druk, p. 169)

Hier ben ik, Thezeus: ik heb je lief, wees mijn vrouw, wees mijn vrouw, Ariadne! (*Dionyzos* in *Groot Nederland*)

Hier ben ik, Thezeus: ik heb je lief, wees mijn vrouw, Ariadne! (*Dionyzos* eerste druk, p. 236)

In alle drie de gevallen ontbreekt in de eerste druk de herhaling, zonder dat er een onzinnige lezing is ontstaan. Het is niet uit te maken of de desbetreffende passages door Couperus zijn geschrapt of door de zetter bij vergissing zijn overgeslagen. Volgens het inhoudelijke criterium dienen de drie lezingen te worden aanvaard. Daartegenover staat dat de roman *Dionyzos* juist wordt gekenmerkt door een veelvuldig gebruik van de stijlfiguur 'herhaling'. Daarom zouden Greg en Bowers van de editeur van *Dionyzos* eisen, dat hij probeert vast te stellen of Couperus inhoudelijke en/of stilistische redenen kan hebben gehad om in de drie genoemde voorbeelden de herhaling te schrappen.¹⁸⁵ Als die redenen naar het oordeel van de editeur niet aanwezig zijn, moet hij de lezingen in de eerste druk als zetfout interpreteren en de oorspronkelijke lezingen herstellen. Hij loopt dan wel het risico een door de auteur bewust aangebrachte doorhaling ongedaan te

185 Bowers noemt dit 'the duty to judge the validity of altered readings'. Het automatisch accepteren van alle plausible lezingen is volgens hem 'an unsound bibliographical principle'. (Bowers: *Essays*, p. 279.)

maken.¹⁸⁶ Zeller wil dergelijke risico's juist uitsluiten met zijn negatief geformuleerde omschrijving van het begrip '(zet)fout': 'Ein Textfehler liegt nicht vor (d.h. ein Texteingriff hat unter allen Umständen zu unterbleiben), wo nicht zu unterscheiden ist zwischen Variation durch den Autor selbst und autorisierter Variation durch Dritte, selbst wenn bloss "passive" Autorisation einer Textentstellung vorliegt, die man üblicherweise als Druckfehler bezeichnet. Die Bestimmung soll vermeiden, dass eine Variante, die dem Text und der Herkunft nach vom Autor stammen könnte, durch eine zu weite Fassung des Begriffs Textfehler eliminiert wird.'¹⁸⁷

De consequentie van Bowers' standpunt is een groot aantal editorische beslissingen die louter gebaseerd zijn op het persoonlijk oordeel van de editor over welke varianten van de auteur kunnen stammen en welke niet. Zellers standpunt leidt ertoe dat door de auteur onopgemerkte zetfouten die de zin van de tekst niet hebben aangetast in de editie worden opgenomen.¹⁸⁸ Wij hebben ons bij Zeller aangesloten, omdat Bowers' standpunt een te subjectieve en willekeurige tekstconstitutie van Couperus' werk zou opleveren. Naar onze mening zou zelfs na een uitgebreid onderzoek van Couperus' stijl en taalgebruik in de meeste gevallen niet anders dan op subjectieve gronden beslist kunnen worden of een variant aan Couperus of aan de zetter moet worden toegeschreven.

186 Vgl. Tanselle: 'The editing of individual texts of a work or the preparation of a record of the variants in them is a valuable accomplishment. To go a step further and to apply critical intelligence to the evaluation of those variants is, of course, to take the risk of making mistakes; but that risk is the price that must be paid for the possibility of obtaining a single text which represents, as closely as available evidence will allow, what the author wished his text to be.' (Tanselle: 'Problems and accomplishments in the editing of the novel', p. 331.)

187 Zeller: 'Befund und Deutung', p. 65.

188 Vgl. Zeller: 'Wir lassen also lieber im äussersten Fall einen vom Autor akzeptierten Setzereingriff, eine nachweisbare historische Textverderbnis zu, als mit einer weiteren Fassung des Begriffes Textfehler das Einfalltor für eine moderne Textüberfremdung durch eine willkürliche Textgestaltung zu öffnen, wie sie bisher üblich war.' (Zeller: 'Befund und Deutung', p. 73.) Vgl. ook de waarschuwing van Gaskell: 'Too much editing can be as bad as too little [...].' (Gaskell: *From writer to reader*, p. 195.)

8.7 Indeling

Met uitzondering van *Wereldvrede*, *Metamorfoze* en *Dionyzos* zijn Couperus' grote romans in twee of drie delen verschenen.¹⁸⁹ De indeling van *Majesteit*, *De boeken der kleine zielen*, *De berg van licht*, *Van oude mensen* en *Iskander* berust op de inhoud van het verhaal en is door Couperus zelf aangebracht. De splitsing van *Eline Vere*, *Langs lijnen van geleidelijkheid*, *De stille kracht* en *Herakles* is uitsluitend op aandrang van de uitgever totstandgekomen. Hierbij speelden zowel boektechnische als commerciële overwegingen een rol. De ingenaaide exemplaren van de grote romans met hun kwetsbare papieren omslagen konden moeilijk in één deel worden uitgegeven. Daarom werden grote romans vroeger meestal in twee delen met een apart titelblad en een aparte paginering gedrukt en in verschillende uitvoeringen te koop aangeboden: gebonden in één band en ingenaaid in twee afzonderlijke delen. Het was voor een uitgever ook commercieel gezien aantrekkelijk een roman in twee of drie delen te laten verschijnen. Het versterkte de indruk dat het een grote roman was en het negentiende-eeuwse publiek was gewend aan omvangrijke boeken.¹⁹⁰

Als Couperus zelf geen verdeling in zijn roman had aangebracht, liet Veen de splitsing in twee delen van ongeveer gelijke omvang over aan de drukker.¹⁹¹ Thieme berekende aan de hand van de kopij eerst het aantal vellen en maakte vervolgens een verdeling. Hij hield daarbij geen rekening met de inhoud van het

189 Couperus heeft zich nadrukkelijk verzet tegen een splitsing in twee delen van *Wereldvrede*, *Metamorfoze* en *Dionyzos*. ([Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 95, 131; [Couperus]: *Amice*, p. 35.)

190 Soms was de door de uitgever gewekte indruk nogal bedriegelijk. Veen koos voor de eerste druk van *Majesteit* een groot lettertype en een tamelijk kleine zetspiegel. De roman verscheen in twee delen van respectievelijk 256 en 265 bladzijden. In de tweede druk is de tweedeling vervallen en de typografie veranderd: een kleiner lettertype en een grotere zetspiegel. De herdruk telt 306 bladzijden.

191 Op 11 april 1913 schreef Veen aan Thieme: 'Couperus schrijft, Herakles kan in twee gelijke helften verdeeld worden. Daar gij de geheele copie hebt, kunt gij zelf wel ongeveer nagaan waar dit kan.' (Brief in het archief-Veen.)

verhaal. Zo begint het tweede deel van *De stille kracht* met paragraaf III van het vierde hoofdstuk. Couperus heeft zich met tegenzin neergelegd bij deze merkwaardige splitsing. Op 29 augustus 1900 schreef hij aan Veen: 'Gaaf ge tot de 2 deelen over?? Enfin, ik vind het niet mooi, maar als het niet anders kan, dan moet het maar. Ieder deel is dan nog geen 200 bl: het 1ste deel snijdt midden in het Vierde Hoofdstuk af...' ¹⁹²

De bundels *Van en over mijzelf en anderen*, *Van en over alles en iedereen* en *Legende, mythe en fantazie* zijn uitsluitend om commerciële redenen ook in twee delen verschenen. ¹⁹³ Couperus wilde zijn feuilletons het liefst in kleine, goedkope boekjes laten herdrukken. De splitsing van de bundels in twee deeltjes, die in een kleiner formaat en met een aparte paginering werden gedrukt, werd door Thieme in overleg met Veen gemaakt.

De boektechnische en commerciële redenen die indertijd de aanleiding zijn geweest voor een splitsing van de grote romans en de bundels feuilletons, gelden thans niet meer. Daarom zijn in de Volledige Werken alleen de door Couperus zelf gemaakte indelingen overgenomen.

8.8 Typografische aanpassingen

De typografische vormgeving van de oorspronkelijke boekuitgaven van Couperus' werk, zoals het gebruik van vignetten en sierletters in de dichtbundels, is in de Volledige Werken niet overgenomen. Met behoud van de hoofdstuk-, paragraaf-, en alinea-indeling van de romans en verhalen, en van de inspringingen in de gedichten, is gekozen voor de volgende aanpassingen:

a. Het beletselteken is teruggebracht tot drie puntjes, tenzij het een hele regel beslaat. Het aantal puntjes is in Couperus' handschriften, in de tijdschriften en kranten, en in de boekuitgaven soms min of meer consequent drie of vier, maar meestal afwisse-

192 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 179.

193 Een uitzondering vormt de eerste bundel *Van en over mijzelf en anderen*. Het plan de bundels te splitsen in twee afzonderlijke deeltjes dateert van na het verschijnen van de eerste bundel in 1910.

lend drie, vier of zelfs vijf. Het aantal puntjes hangt dikwijls samen met het uitvullen van de regel: als er weinig ruimte was, werden er drie puntjes zeer dicht op elkaar gezet, op andere plaatsen zijn er vier of vijf puntjes met spatie ertussen gezet. Een beletselteken van slechts twee puntjes hebben wij op basis van het formele criterium als zetfout geïnterpreteerd.

b. De (sprekende) hoofdregels bovenaan elke bladzijde in Couperus' boeken zijn niet overgenomen.

c. De hoofdstuk- en paragraafaanduiding is geüniformeerd. De hoofdstukken zijn romeins genummerd en de paragrafen arabisch.

d. Het gebruik van cursief en klein-kapitaal in de basistekst is overgenomen. Woorden in kapitaal zijn in klein-kapitaal gezet en spatiëringen zijn vervangen door cursief.

e. Aan het begin van een hoofdstuk en van een paragraaf, en na een regel wit, een regel puntjes of streepjes wordt niet ingesprongen.

f. De dubbele aanhalingstekens zijn vervangen door enkele. Vroeger was het gebruikelijk in citaten het aanhalingsteken aan het begin van elke regel te herhalen. Deze conventie is niet overgenomen.

g. De volgorde van afhalings- en leesteken is, voorzover nodig, op inhoudelijke gronden gecorrigeerd. Bijvoorbeeld:

[...] hadden zij alleen maar gesnuffeld in 'Nana,' voor de vuiligheid, [...].
(*Metamorfoze* eerste druk, p. 8)

De komma hoort *na* de afhaling: 'Nana',.

h. De typografie van de dateringen is geüniformeerd.

i. De dialogen in de romans en verhalen zijn consequent aangegeven met een kastlijntje, ook als in de oorspronkelijke uitgave aanhalingstekens staan.

9 Commentaar

In de editie is geen literair-historisch en/of interpretatief com-

mentaar bij de tekst opgenomen. Dit valt in principe buiten de doelstelling van een kritische leeseditie. We hebben er ook van afgezien woordverklaringen toe te voegen. Ze zijn voor het tekstbegrip van historische literaire werken dikwijls onontbeerlijk. Maar de taal van Couperus is naar onze mening op dit moment nog niet zo gedateerd, dat uitgebreide woordverklaringen vereist zijn. De minder bekende woorden in zijn werk zijn vrij gemakkelijk in de gangbare woordenboeken te vinden. Vanzelfsprekend zijn de noten en woordenlijsten die Couperus zelf aan enkele van zijn romans en bundels heeft toegevoegd, ongewijzigd overgenomen.

10 Illustraties

Van verschillende werken van Couperus is tijdens zijn leven een geïllustreerde uitgave verschenen. Deze illustraties zijn voor de editie van de Volledige Werken alleen van belang, als ze op voorstel van Couperus zelf in het werk zijn opgenomen en min of meer verbonden zijn met de inhoud ervan. Dit geldt voor het portret van Haverman in *Metamorfoze*, de foto's van keizerbustes in *De berg van licht*, de reproducties van kunstwerken in *Uit blanke steden onder blauwe lucht* en de foto's in de postuum verschenen boeken *Oostwaarts* en *Nippon*. Couperus heeft de foto's speciaal voor de boekuitgave uitgezocht en gekocht. Ze maakten deel uit van de kopij van de boeken. Zijn portret in *Metamorfoze* heeft ook inhoudelijke betekenis. Het benadrukt het autobiografische karakter van het boek, terwijl daarvan in het motto van het boek juist afstand wordt genomen.

In de genoemde boeken geldt de autorisatie ook voor de illustraties en zijn ze om die reden in de editie van deze werken opgenomen.

11 Volgorde

Vanaf november 1909 tot aan zijn dood heeft Couperus een groot aantal feuilletons en verhalen in kranten en tijdschriften gepubliceerd. De meeste verschenen als onderdelen van een inhoudelijk

samenhangende serie, bijvoorbeeld 'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië', 'Bladen uit mijn dagboek', 'Intieme impressies' en 'Epigrammen'. Bij de bundeling van de feuilletons en verhalen zijn de oorspronkelijke series en hun titels meestal niet gehandhaafd. De bundels zijn een bloemlezing uit verschillende series, waarbij zelfs de chronologische volgorde van de eerste publikaties dikwijls niet is gevolgd. Daardoor is het inhoudelijk verband tussen bepaalde feuilletons en verhalen in de bundels verdwenen. Zo volgt in de tweede bundel *Van en over mijzelf en anderen* het feuilleton 'Gevraagd: een secretaris...' ná "Ter uwer verjaring", terwijl Couperus in het laatstgenoemde schrijft: 'Helaas, mijn secretaris bleef weg. Hij is zelfs nooit gekomen, al heb ik hem reeds maanden geleden "gevraagd" niet per advertentie maar per feuilleton.'¹⁹⁴ Het feuilleton 'Gevraagd: een secretaris...' verscheen in *Het vaderland* van 13 april 1912 en "Ter uwer verjaring" in *Het vaderland* van 18 juni 1913.

De nogal onzorgvuldige samenstelling van de meeste bundels hangt samen met het soort contracten dat Couperus in 1909, 1912 en 1915 met Veen sloot. Hierin is een honorarium overeengekomen dat gerelateerd is aan de omvang van de bundels. Over de inhoud ervan is niets vastgelegd. Dit is de samenstelling van de bundels niet ten goede gekomen. Het gebeurde geregeld dat Veen na het zetten van de kopij Couperus om meer feuilletons moest vragen, omdat het contractueel afgesproken aantal vellen van de bundel nog niet was bereikt.¹⁹⁵ Couperus was dan genoodzaakt feuilletons uit een andere serie, of feuilletons die hij bij de eerste keuze waarschijnlijk minder geschikt had gevonden, te sturen. De samenstelling van de bundels werd bovendien bemoeilijkt door de beslissing ze ook in twee kleine deeltjes van ongeveer gelijke omvang uit te geven. Het kan niet anders of Couperus moet tijdens de produktie verschillende malen het overzicht zijn kwijtgeraakt.¹⁹⁶

194 Couperus: *Van en over mijzelf en anderen*, p. 328.

195 Vgl. Couperus en Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*, p. 147-148, 164.

196 Vgl. [Couperus]: *Amice*, p. 154-155, 159-161, 199, 201.

We hebben overwogen voor de uitgave van de feuilletons en verhalen in de Volledige Werken niet de bundels te volgen, maar in plaats daarvan de eerste publikatie in krant of tijdschrift. Om een drietal redenen hebben we daarvan uiteindelijk afgezien. In de eerste plaats zou het een te forse ingreep zijn de bundel-identiteit geheel los te laten, omdat als consequentie daarvan ook de bundeltitels van Couperus zouden moeten vervallen, en omdat verscheidene bundels, zoals *Korte arabesken*, de eerste bundel *Van en over mijzelf en anderen*, *Schimmen van schoonheid*, *Antieke verhalen* en de eerste bundel *Proza* door Couperus wél zorgvuldig zijn samengesteld.

Verder kan de volgorde van de oorspronkelijke publikaties in krant en tijdschrift niet zonder meer overgenomen worden. Ten dele is hiervoor een andere ordening vereist. Er zijn feuilletons en verhalen die niet tot een serie behoren. Ze zijn dikwijls als afwisseling tussen de onderdelen van een of twee series gepubliceerd. Ook de series zelf wisselen elkaar in de krant af. Bijvoorbeeld in maart 1911 publiceerde Couperus in *Het vaderland* tussen enkele 'Bladen uit mijn dagboek' drie afleveringen van de serie 'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië'. De eerste publikaties kunnen dus niet in strikt chronologische volgorde worden gebundeld. Wij zouden de series bij elkaar moeten zetten en de losse feuilletons en verhalen in een aparte groep moeten onderbrengen. In deze situatie is het handhaven van Couperus' bundeling te verkiezen boven een door de editeurs gemaakte ordening.

Ten slotte zijn er soms ook belangrijke tekstuele verschillen tussen de oorspronkelijke publikaties en de bundelversies. De tekst in de bundels vormt de laatste geautoriseerde versie. Het zou principieel onjuist zijn deze versie uit te geven in een volgorde die gebaseerd is op de voorpublicaties. Daarom hebben we besloten zowel de tekst als de samenstelling van Couperus' bundels te volgen. Om de nadelen van Couperus' bundeling voor de lezer te ondervangen zijn achterin dit deel twee zogenaamde leeswijzers opgenomen. De eerste is chronologisch en geeft alle publikaties van Couperus in hun oorspronkelijke, chronologische volgorde

met tussen vierkante haken de vermelding van hun eventuele serietitel en verder van hun vindplaats in de Volledige Werken. Met behulp van deze leeswijzer kan men de feuilletons en verhalen ook in hun oorspronkelijke volgorde en samenhang lezen. De tweede leeswijzer is alfabetisch en geeft alle werken van Couperus in alfabetische volgorde met vermelding van hun vindplaats in de Volledige Werken. Deze leeswijzer dient ter ontsluiting van de 50 delen.

Met opzet is niet gekozen voor een editie bestaande uit een aantal delen van ongeveer gelijke omvang. Zij zou een ongewenste samenvoeging van verschillende werken van Couperus en een onaanvaardbare doorbreking van de identiteit van de verhalen en feuilletonbundels vereisen. In plaats daarvan is elk door Couperus in boekvorm gepubliceerd werk als apart deel van de Volledige Werken uitgegeven.¹⁹⁷ De postuum verschenen werken waarvan de samenstelling nog door Couperus is bepaald, zijn op dezelfde wijze behandeld. Dit geldt niet voor de tweede en derde bundel *Proza* (1924, 1925). Op 27 maart 1923 sloot Couperus met uitgeverij Van Holkema en Warendorf een contract voor de uitgave van twee bundels proza.¹⁹⁸ Alleen de eerste daarvan heeft Couperus zelf samengesteld. De tweede werd na zijn dood bezorgd door Elisabeth Couperus, die bovendien met Van Holkema en Warendorf overeenkwam nog een derde bundel samen te stellen. Volgens de door ons gebruikte definitie zijn die twee bundels niet geautoriseerd.¹⁹⁹ De daarin verzamelde publikaties zijn samen met het overige door Couperus verspreid gepubliceerde, niet gebundelde werk opgenomen in het deel *Ongebundeld werk*. In dit deel staat ook de kinderoperette *De schoone slaapster in het bosch*. De tekst en de muziek van de operette zijn weliswaar in 1885 als brochure verschenen, maar zij kan niet als zelfstandige boekpublikatie beschouwd worden, getuige ook Couperus' voorstel aan

197 *De boeken der kleine zielen* zijn in twee delen uitgegeven: deel 19 en 20.

198 Het contract bevindt zich in het Letterkundig Museum.

199 Zie voor de definitie, hiervóór p. 435.

Veen de operette toe te voegen aan de bundel *Williswinde*.²⁰⁰ Het door Couperus niet gepubliceerde, nagelaten werk is in dit laatste deel uitgegeven.

De delen van de Volledige Werken zijn genummerd van 1 tot en met 50. De nummering komt overeen met de chronologische volgorde waarin de werken indertijd zijn gepubliceerd. De verschijningsdatum van de boekuitgaven is gebaseerd op de vermelding in het *Nieuwsblad voor den boekhandel*.

12 Verantwoording

Aan elk deel van de Volledige Werken is een aparte verantwoording toegevoegd. Zij bestaat uit de volgende vaste onderdelen:

a. Een korte inleiding waarin de ontstaansgeschiedenis van het werk wordt beschreven. De belangrijkste bron hiervoor vormt de correspondentie Couperus-Veen. Als Couperus zich later nog in brieven aan derden of in andere bronnen over het werk heeft uitgelaten, worden deze uitspraken niet volledig opgenomen. Voorzover Couperus' uitspraak een reactie is op een recensie van het werk, wordt deze kort samengevat. Maar voor het overige blijft de receptiegeschiedenis buiten beschouwing.

b. Een bibliografische beschrijving van de primaire bronnen van het werk en hun onderlinge afhankelijkheid. Van de handschriften worden vermeld: de plaats waar het wordt bewaard, de signatuur, het aantal bladen, wie het heeft gemaakt en of het een kopijdan wel een kladhandschrift is.

Alle gegevens die in het archief-Veen te vinden zijn over het honorarium, de produktie, de oplage en de verkoop van de boekuitgaven, zijn opgenomen. De gegevens over de produktie zijn onder andere van belang voor de vaststelling van de autorisatie van de tijdens Couperus' leven verschenen drukken. Zoals eerder is opgemerkt, zien wij af van een uitvoerige beschrijving van de boekbanden. Alleen de oorspronkelijke band van de eerste druk wordt, indien bekend, vermeld. Als er in het archief-Veen corres-

200 [Couperus]: *Waarde Heer Veen*, p. 86.

pondentie met de ontwerper van die band is overgeleverd, worden de relevante gegevens daaruit overgenomen.²⁰¹

c. Een verantwoording van de tekstkeuze. Hierbij wordt niet alleen aangegeven welke druk als basistekst is gekozen, maar ook van welk (bibliotheek)exemplaar voor de editie gebruik is gemaakt. Als de basistekst een tijdschriftpublicatie is, ontbreekt een vermelding van het gebruikte exemplaar.

d. Een lijst van correcties. Niet vermeld worden: in de basistekst voorkomende letters en interpunctietekens van een verkeerd type of corps, kapotte letters en interpunctietekens, en plaatsen waar het zetsel is verschoven, tenzij daardoor tekstuele onduidelijkheid is ontstaan en een editorische beslissing met mogelijk inhoudelijke consequenties vereist is.²⁰² Maar verder zijn alle correcties opgesomd die na de tekstvergelijking en na het kritisch onderzoek van de basistekst op grond van het formele en het inhoudelijke criterium zijn aangebracht.

Bij de correcties worden ook de oorspronkelijke, foutieve lezingen vermeld. Daardoor is de gebruiker van de editie in staat de basistekst te reconstrueren en de editorische ingrepen te evalueren. We erkennen dat dit laatste voor de gebruiker niet altijd even gemakkelijk zal zijn, omdat niet elke correctie apart wordt gemotiveerd. Evenmin wordt aangegeven of de correctie volgens het formele dan wel het inhoudelijke criterium is aangebracht. Als het gaat om een evidente zetfout van het type 'puperen' in plaats van 'purperen' of als de lezing in een van de voorafgaande versies een voor de hand liggende oplossing geeft voor een raadselachtige, onzinnige lezing in de basistekst, zullen de reden en de aard van de editorische ingreep duidelijk zijn. Maar soms hebben wij na zorgvuldige afweging een correctie aangebracht.

201 In het archief-Veen bevinden zich brieven van onder andere Jan Toorop, K. Sluyterman, H.P. Berlage en R.N. Roland Holst.

202 In de eerste druk van *De stille kracht* is onderaan op blz. 65 van deel I het zetsel wat verschoven, zodat er binnen verschillende woorden ruimten zijn ontstaan. Daardoor is niet duidelijk of in de laatste regel 'op gevoed' of 'opgevoed' gelezen moet worden.

Het zou te ver voeren in al deze gevallen een min of meer uitvoerige motivering toe te voegen. In plaats daarvan zijn in deze *Algemene verantwoording* de gevolgde editieprincipes en de praktische toepassing daarvan zo volledig mogelijk beschreven.

e. Een lijst van varianten. Zoals gezegd, is het dikwijls niet uit te maken of een afwijkende lezing in de basistekst een fout van de zetter of een auteursvariant is. Dit probleem doet zich vooral voor, als vergeleken met de voorafgaande versies in de basistekst een woord of een zin ontbreekt, zonder dat een onzinnige lezing is ontstaan. Volgens het inhoudelijke criterium wordt elke plausibele lezing in de basistekst ongewijzigd overgenomen. Maar daarmee is uiteraard de onzekerheid over sommige van die lezingen niet verdwenen. Voor een juiste beoordeling van de geëditeerde tekst van de Volledige Werken is het van essentieel belang dat de gebruiker van de editie kan beschikken over een overzicht van de tekstuele problemen die zich bij de uitgave van Couperus' werk voordoen. Daarom is in elk deel van de editie een selectief variantenapparaat opgenomen. Hierin wordt geen *volledige* documentatie van de tekstgeschiedenis van het werk gegeven. Het variantenapparaat dient uitsluitend ter verantwoording van de geëditeerde tekst en is derhalve selectief van aard.²⁰³

Om een te subjectieve selectie te vermijden hebben we het apparaat niet beperkt tot de 'belangrijkste' varianten of tot de 'probleemgevallen' waarin geen onderscheid gemaakt kan worden tussen een fout van de zetter en een verandering van Couperus. In het variantenapparaat worden alle *woordvarianten* vermeld die de voorafgaande versie(s) ten opzichte van de basistekst vertonen.²⁰⁴ Niet opgenomen zijn: schrijf- en zetfouten, doorgehaalde

203 Vgl. de omschrijving van een kritische editie in de almanak van het Duitse Klassieken-project: 'eine Ausgabe [...] mit kritisch rezensiertem Text, jedoch ohne vollständige Dokumentation der Textgeschichte; mit originaler Orthographie und Interpunktion, in der Regel mit ausgewählten wichtigen Varianten und einem Kapitel zur Rechtfertigung der edierten Texte'. (*Warum Klassiker?*, p. 323.)

204 Vgl. Bowers: 'Some principles for scholarly editions of nineteenth-century American authors', p. 60-61; Gaskell: *From writer to reader*, p. 2.

lezings in de kopij- en kladhandschriften,²⁰⁵ spelling- en interpunctievarianten en vormvarianten zonder betekenisverschil, zoals 'eene-een', 'hare-haar', 'heur-haar', 'ze-zij', 'behoeft-hoeft', 'overwinning-verwinning', 'heel-geheel', 'zoo'n-zoo een', 'gewreekt-gewroken', 'de-den', 'uitspreiden-uit spreiden', 'van daag-vandaag', enzovoort.

Een uitzondering is gemaakt voor veranderingen in de woordvolgorde, hoewel zij meestal geen betekenisverschil tot gevolg hebben. Vermoedelijk zijn veel omzettingen onbewust door de zetter aangebracht en door Couperus bij het doorlezen van de proeven niet opgemerkt. Een aanwijzing hiervoor is dat de desbetreffende lezingen in de basistekst door de verandering van de woordvolgorde meer overeenkomen met de spreektaal. Bijvoorbeeld:

- Ik dacht aan Kos, mijn vaderland, en of ik het ooit wel weêr zoû zien.
(*Antiek toerisme* in *Groot Nederland*).

- Ik dacht aan Kos, mijn vaderland, en of ik het wel ooit weêr zoû zien.
(*Antiek toerisme* eerste druk, p. 155)

- De bankier zei me, dat hij mij er in helpen zoû [...]. (*Van oude mensen* in *Groot Nederland*)

- De bankier zei me, dat hij er mij in helpen zoû [...]. (*Van oude mensen* eerste druk, deel I, p. 179)

[...] en of die ook wel eens zich zoo verlaten had gevoeld [...]. (*Noodlot* in *De gids*)

[...] en of die ook wel eens zich zoo verlaten gevoeld had [...]. (*Noodlot* eerste druk, p. 39)

205 Het doel van het variantenapparaat is immers niet de genese van het werk te presenteren. De kladhandschriften die niet in de tekstvergelijking zijn betrokken (zie hiervóór, p. 443-444), blijven geheel buiten het variantenapparaat.

We hebben gemeend dit soort veranderingen in het variantenapparaat te moeten opnemen, omdat we niet kunnen bewijzen dat ze aan de zetter moeten worden toegeschreven en omdat Couperus' specifieke woordvolgorde een van de belangrijkste stijlkenmerken van zijn werk is.

De correcties en de varianten worden in de editie gepresenteerd in de vorm van een 'gelemmatiseerd' apparaat. De opzet hiervan is als volgt:

1. Alleen dat gedeelte van de leestekst wordt aangehaald dat gecorrigeerd is of dat verschilt van de lezing in de vroegere versie(s).

2. Ervóór staan een paginacijfer en een regelnummer, die verwijzen naar de plaats in de editie waaraan de aanhaling is ontleend. Bij de regeltelling worden de hoofdstuk- en paragraafnummers en de regels puntjes of streepjes meegerekend, de regels wit niet.

3. De aanhaling wordt bij de correcties gevolgd door een 'Duitse komma' (/) en bij de varianten door een naar links gericht haakje (<), dat de betekenis heeft van 'ontstaan uit'.

4. Na de 'Duitse komma' volgt de oorspronkelijke, foutieve lezing in de basistekst. Na het haakje volgt de variante lezing van de vroegere versie(s). Bijvoorbeeld:

113,25 sterren/steren

Deze vermelding betekent: de lezing 'sterren' in regel 25 van bladzijde 113 in de editie is een gecorrigeerde zetfout; in de basistekst stond op die plaats 'steren'.

204,34 om < voor

Deze vermelding betekent: de lezing 'om' in regel 34 van bladzijde 204 in de editie luidde in de vroegere versie van het werk: 'voor'.

5. Als de (zet)fout ook in de vroegere versie(s) voorkomt en vandaaruit in de basistekst is overgenomen, wordt een asterisk (*) toegevoegd:

113,25 sterren/steren*

6. Als er meer dan één geautoriseerde versie is overgeleverd en ze zijn alle in de tekstvergelijking betrokken, worden de versies met behulp van siglen onderscheiden.²⁰⁶ Bijvoorbeeld in het geval van *Eline Vere*:

113,25 sterren/steren (sterren D^2 , D^1 , v) of:
 113,25 sterren/steren (steren D^2 , sterren D^1 , v) of:
 113,25 sterren/steren*

204,34 om < voor D^2 , D^1 , v of:
 204,34 om < voor D^2 < rond D^1 v of:
 204,34 om < voor v

7. Als het woord 'sterren' of 'om' in de desbetreffende regel van de leestekst tweemaal voorkomt, zijn een of meer 'steunwoorden' toegevoegd om duidelijk te maken om welke van de twee het gaat:

113,25 flonkerende sterren/flonkerende sterren
 204,34 om het < voor het

8. Van deze 'steunwoorden' wordt ook gebruik gemaakt om aan te geven dat bepaalde woorden in de basistekst of in de vroegere versie(s) ontbreken:

115,31 knipte met < knipte daarna met of:
 115,31 knipte daarna met < knipte met

9. Bij de correctie van interpunctietekens wordt ook het onmiddellijk aan het interpunctieteken voorafgaande woord vermeld:

206 Het woord 'sigle' betekent letterlijk 'afkorting'. In de editietechniek worden siglen gebruikt ter aanduiding van de documentaire bronnen van een werk. Ze bestaan dikwijls uit een combinatie van een letter en een cijfer. Bijvoorbeeld: D^1 , D^1 , v voor: eerste druk, tweede druk, *Het vaderland*.

88,11 vroeg:/vroeg. of:
 88,11 vroeg:/vroeg.* of:
 88,11 vroeg:/vroeg. (vroeg. D², vroeg: D¹, v)

De laatste twee vaste onderdelen van de verantwoording in elk deel van de editie zijn:

f. Een lijst van afbrekingstekens in de editie die als koppelteken gelezen moeten worden. Sinds het verschijnen van de door Bowers verzorgde *Centenary Edition of the Works of Nathaniel Hawthorne* is het, zeker in Amerika, min of meer gebruikelijk geworden een dergelijke lijst in een kritische editie op te nemen. Zij is nodig om correct citeren uit de tekst van de editie mogelijk te maken. Bovendien kan zij bij een herdruk van de editie of bij een nieuwe uitgave van het werk op basis van de editie tijdrovend zoekwerk voorkomen. Daarom mag deze lijst in geen enkele wetenschappelijk verantwoorde proza-editie ontbreken.²⁰⁷ Men kan volstaan met een eenvoudige opsomming, zoals:

13,35 archi-
 22,29 idealistisch-
 enzovoort.

g. In noten bij de verantwoording worden de gebruikte secundaire bronnen vermeld en worden, indien nodig, specifieke editorische beslissingen en bepaalde tekstuele problemen in de basistekst toegelicht.

13 *Errata*

In de voorgaande delen van de Volledige Werken zijn in de geëditeerde tekst van Couperus' werk de volgende zetfouten gesignaleerd. Het is zeer wel mogelijk dat er nog meer fouten zijn blijven staan, maar deze zijn tot dusver niet gevonden.

207 Vgl. Tanselle: '[...] such a list is an essential part of any scholarly presentation of an established text of prose.' (Tanselle: 'Problems and accomplishments in the editing of the novel', p. 347.)

<i>Eene illusie</i> [dl. 6]	48,29 zijn! lees: zijn!
<i>Van en over mijzelf</i> [dl. 27]	122,11 wie lees: vie
<i>Uit blanke steden</i> [dl. 33]	76,1 aast lees: Naast
<i>Iskander</i> [dl. 42]	226,12 hogmoed lees: hoogmoed
<i>Het snoer der ontferming</i> [dl. 47]	149,33 Weten lees: Westen
<i>Nippon</i> [dl. 48]	8,12 met lees: men
<i>Ongebundeld werk</i> [dl. 49]	337,4 wijzelve lees: wijzelven
	357,18 goud: lees: goud
	435,7 afraakten lees: afraakte

Verder heeft de bundel *Korte arabesken* een verkeerd deelnummer: 28 in plaats van 29. De gedichten 'Ginevra' en 'Semiramis' uit *Williswinde* [dl. 10] zijn door Couperus voorgepubliceerd in: *Gouverneur's Oude huisvriend* 1887, p. 446, onder de titel 'Ginevra (Een fragment)'; 1888, p. 114-118, 142-148.²⁰⁸ Het gedicht 'Viviane' uit dezelfde bundel verscheen niet in het februari-nummer 1888 van *Nederland*, maar in het maartnummer.

14 Bibliografie

- Bastet, F.L.: *Louis Couperus; Een biografie*. Amsterdam, 1987.
- Blok, W.: 'Inleiding'. In: Louis Couperus: *Van oude mensen, De dingen die voorbijgaan*. Amsterdam enz., 1979. p. VII-XVI.
- Boghardt, M.: *Analytische Druckforschung; Ein methodischer Beitrag zu Buchkunde und Textkritik*. Hamburg, [1977].
- Booven, H. van: *Leven en werken van Louis Couperus*. Met een nawoord van F.L. Bastet en een register op titels en personen. 's-Gravenhage, 1981. [Fotomechanische herdruk van de eerste druk: Velsen, 1933.]
- Bostoen, K.: 'De Hinman Collator: reserveren is niet nodig'. In: *Dokumentaal* 13 (1984). p. 136-139.
- Bowers, F.: 'Some principles for scholarly editions of nineteenth-century American authors'. In: *Art and error; Modern textual editing*. Essays compiled and edited by Ronald Gottesman and Scott Bennett. London, [1970]. p. 54-61.

208 Nop Maas maakte ons attent op deze voorpublicaties.

- Bowers, F.: *Essays in bibliography, text, and editing*. Charlottesville, [1975].
- Bulhof, F.: 'De chronologie van *De boeken der kleine zielen*'. In: *De nieuwe taalgids* 72 (1979). p. 14-23.
- Butt, J.: 'Editing a nineteenth-century novelist; (Proposals for an edition of Dickens)'. In: *Art and error; Modern textual editing*. Essays compiled and edited by Ronald Gottesman and Scott Bennett. London, [1970]. p. 155-166.
- [Byvanck, A.W.]: 'Louis Couperus en de klassieke oudheid'. In: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden 1945-1946*. Leiden, 1947. p. 189-202.
- Couperus, Louis: *Met Louis Couperus in Afrika*. Ed. H.T.M. van Vliet e.a. Amsterdam enz., 1995. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 43.
- Couperus, Louis: *Ongebundeld werk*. Ed. H.T.M. van Vliet e.a. Amsterdam enz., 1996. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 49.
- Couperus, Louis: *Van en over mijzelf en anderen*. Ed. Karel Reijnders e.a. Utrecht enz., 1989. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 27.
- Couperus, Louis: *Williswinde*. Ed. H.T.M. van Vliet e.a. Amsterdam enz., 1990. Volledige Werken Louis Couperus [dl.] 10.
- Couperus, Louis: *Verzamelde werken*. [Ed. G. Stuiveling en H.A. Ett.] Amsterdam enz., 1953-1957. 12 dln.
- [Couperus, Louis]: *Waarde Heer Veen/Amice; Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Ed. F.L. Bastet. 's-Gravenhage, 1977. 2 dln. Dl. I: 1890-1902. Dl. II: 1902-1919. In: *Achter het boek* 12 (1973), afl. 1/3 en 13 (1974), afl. 1/3.
- Couperus, Louis, en L.J. Veen: *Bloemlezing uit hun correspondentie*. Ed. H.T.M. van Vliet. Utrecht enz., 1987.
- Gaskell, Ph.: *A new introduction to bibliography*. Oxford, [1985⁴].
- Gaskell, Ph.: *From writer to reader; Studies in editorial method*. Oxford, 1978.
- 's-Gravesande, G.H.: 'Louis Couperus en Het vaderland; Vergeten-zijn en bewondering volgen elkaar op'. In: *Het vaderland* 8 juni 1963.

- Greg, W.W.: *Collected papers*. Ed. by J.C. Maxwell. Oxford, 1966.
- Kraft, H.: *Die Geschichtlichkeit literarischer Texte; Eine Theorie der Edition*. [Bebenhausen, 1973.]
- Krimpen, H. van: *Boek; Over het maken van boeken*. Nieuwe, herziene en vermeerderde uitgaaf. Veenendaal, 1986.
- Mathijssen, Marita: *Naar de letter; Handboek editiewetenschap*. Assen, 1995.
- Oellers, N.: 'Angleichung, Normalisierung, Restitution; Die Editio hybrida als Schicksal der deutschen Klassiker?'. In: *Probleme neugermanistischer Edition*. Besorgt von Norbert Oellers und Hartmut Steinecke. Berlin etc., 1982 [= *Zeitschrift für deutsche Philologie* 101 (1982), Sonderheft]. p. 29-42.
- Oss, S.F. van: *Vijftig jaren journalist*. 's-Gravenhage, 1946.
- Reijnders, Karel: 'Het Genootschap Louis Couperus (december 1928-december 1936) en een Engelse bewonderaarster van Couperus'. In: *Levende talen* 1963. p. 354-357.
- Scheibe, S.: 'Zu einiger Grundprinzipien einer historisch-kritischen Ausgabe'. In: *Texte und Varianten; Probleme ihrer Edition und Interpretation*. Herausgegeben von Gunter Martens und Hans Zeller. München, 1971. p. 1-44.
- Scheibe, S.: 'Zum editorischen Problem des Textes'. In: *Probleme neugermanistischer Edition*. Besorgt von Norbert Oellers und Hartmut Steinecke. Berlin etc., 1982 [= *Zeitschrift für deutsche Philologie* 101 (1982), Sonderheft]. p. 12-29.
- Statement of editorial principles; A working manual for editing nineteenth century American texts*. Center for Editions of American Authors, Modern Language Association of America. [New York], 1967.
- Tanselle, G.Th.: 'Problems and accomplishments in the editing of the novel'. In: *Studies in the novel* 7 (1975). p. 323-360.
- Tanselle, G.Th.: 'Greg's theory of copy-text and the editing of American literature'. In: *Studies in bibliography* 28 (1976). p. 167-229.
- Vliet, H.T.M. van: 'Autorisatie en tekstbederf; Editieproblemen bij Couperus'. In: *De nieuwe taalgids* 78 (1985). p. 251-266.

Vliet, H.T.M. van: 'Leesedities en wetenschappelijke tekstuutgaven: een valse tegenstelling'. In: *Spektator* 19 (1990). p. 315-331.

Vliet, H.T.M. van: 'Editionswissenschaft in den Niederlanden'. In: *Editio* 8 (1994). p. 1-21.

Vliet, H.T.M. van: *Eenheid in verscheidenheid; Over de werkwijze van Louis Couperus*. Amsterdam enz., 1996.

Warum Klassiker? Ein Almanach zur Eröffnungsedition der Bibliothek deutscher Klassiker. Herausgegeben von Gottfried Honnefelder. Frankfurt am Main, [1985].

Zeller, H.: 'Befund und Deutung'. In: *Texte und Varianten; Probleme ihrer Edition und Interpretation*. Herausgegeben von Gunter Martens und Hans Zeller. München, [1971]. p. 45-89.

Zeller, H.: 'Struktur und Genese in der Editorik; Zur germanistischen und anglistischen Editionsforchung'. In: *Edition und Wirkung*. Herausgegeben von W. Haubrichs. Göttingen, 1975 [= *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 5 (1975), Sonderheft]. p. 105-126.

Zeller, H.: 'Vitium aut virtus? Philologisches zu Adolf Frisés Musil-Ausgaben, mit prinzipiellen Überlegungen zur Frage des Texteingriffs'. In: *Probleme neugermanistischer Edition*. Besorgt von Norbert Oellers und Hartmut Steinecke. Berlin etc., 1982 [= *Zeitschrift für deutsche Philologie* 101 (1982), Sonderheft]. p. 210-244.

Leeswijzer
Chronologisch

In de volgende lijst zijn, in chronologische volgorde, de titels opgenomen van alle door Couperus gepubliceerde en nagelaten werken met hun vindplaats in de Volledige Werken Louis Couperus.

1883

juli	Erinnering	vw 2, p. 9-22
oktober	Santa Chiara	vw 2, p. 25-30
november	Een konterfeitsel	vw 1, p. 35-37
november	Een star van hope	vw 2, p. 31-38

1884

januari	Een dag van weelde	vw 2, p. 39-47
maart	Kleopatra	vw 1, p. 49-50
mei	In het huis bij den Dom	vw 2, p. 63-86
24 mei	Lotos	vw 2, p. 130
	Bacchante	vw 2, p. 131
juni	De gravinne van Salisbury	vw 2, p. 87-107
12 juli	De doode	vw 2, p. 132
6 september	Odaliskien	vw 2, p. 133
	Eroos en Psuche	vw 2, p. 134
11 oktober	Op de tinne	vw 2, p. 135
	Sardanapalus	vw 2, p. 136
december	Sennuccio	vw 2, p. 48-54
	Vaucluse	vw 2, p. 55-62
6 december	'Gedichten'	
	Maïma I-II	vw 2, p. 145-146
	Uchtend	vw 2, p. 147

	Uw glimlach of uw bloemen	vw 2, p. 148
	Afrodite	vw 2, p. 154
	Liedeken	vw 2, p. 151
?	Nachtbloesems I-X	vw 1, p. 7-23
	Middernacht	vw 1, p. 25-27
	Een viertal sonnetten	vw 1, p. 29-34
	Gedroomd minnen	vw 1, p. 39-48
	Getemd	vw 1, p. 51-53
	Losse bladen I-IV	vw 1, p. 55-62

1885

24 januari	Nachtegaal	vw 2, p. 149
maart	Een middag bij Vespaziano	vw 2, p. 108-129
14 maart	Acrasia	vw 2, p. 165-166
4 april	'Losse bladen'	
	Laatste rozen	vw 2, p. 150
	Liedeken	vw 2, p. 152
	Liedeken	vw 2, p. 153
18 april	Pantoems I-II	vw 2, p. 155-157
4 juli	De adelaar des throons	vw 2, p. 137-144
27 september	De Moorsche koopman	vw 2, p. 158-160
8 november	De elven	vw 2, p. 167-171
22 november	Camee	vw 2, p. 161
	Faraoos dochter	vw 2, p. 162
29 november	Nemea	vw 2, p. 163
	Chloë	vw 2, p. 164
	<i>De schoone slaapster in het bosch</i>	vw 49, p. 681-702

1886

10 januari	Melodie	vw 2, p. 177
------------	---------	--------------

juni	Maar 't allerzoetst...	vw 2, p. 172
	Weemoed	vw 10, p. 9
	Melodie	vw 2, p. 175-176
december	Het paradijs	vw 2, p. 173
	Melodie	vw 2, p. 174

De vrouwe van 't meir	vw 2, p. 179-180
Fragment	vw 2, p. 181
Fragment	vw 2, p. 182
Fragment	vw 2, p. 183
<i>Orchideeën</i>	vw 2

1887

	Williswinde	vw 10, p. 19-37
juli	Ginevra	vw 10, p. 39

1888

februari	Viviane	vw 10, p. 11-18
17 juni-31 oktober	<i>Eline Vere</i> I-I - XXXI-6	vw 3, p. 7-453
november	Een ster	vw 49, p. 121-138
2 november-4 december	<i>Eline Vere</i> XXXI-7 - XXXVI-2	vw 3, p. 453-568
?	Semiramis	vw 10, p. 41-63

1890

januari	Een zieltje	vw 6, p. 7-19
oktober-november	<i>Noodlot</i>	vw 4

1891

juni	Eene illuzie	vw 6, p. 20-55
juni	Een verlangen	vw 6, p. 56-68
december	Fragmenten uit Johannes' Apocalyps	vw 10, p. 65-70

1892

januari	<i>Extaze</i>	vw 5
februari	Uitzichten	vw 6, p. 69-73
juni	Kleine raadsels	vw 6, p. 106-118
2, 9, 16 juli	Epiloog	vw 6, p. 74-105

1893

juli-september	<i>Majesteit</i>	vw 7
----------------	------------------	------

1894

februari	San Pietro	vw 8, p. 13-18
	Annonciatie	vw 8, p. 7-9
	Pincio	vw 8, p. 10-12
maart	Michelangelo's cupola	vw 8, p. 39-41
	Via Appia	vw 8, p. 42-43
	Brief uit Rome	vw 8, p. 19-38
april	Brief uit Napels	vw 8, p. 44-51
	Pesto	vw 8, p. 52-53
	Brief uit Corfu	vw 8, p. 54-59
mei	Brief uit Athene	vw 8, p. 60-66
	Brief uit Florence	vw 8, p. 67-81

1895

augustus-september	<i>Wereldvrede</i>	vw 9
--------------------	--------------------	------

1896

april	Brief uit Venetië	vw 8, p. 82-90
mei	<i>Hooge troeven</i>	vw 11
september	<i>De verzoeking van den H. Antonius</i>	vw 12

1897

april-juni	<i>Metamorfoze</i>	vw 13
------------	--------------------	-------

1898

januari	<i>Psyche</i>	vW 14
29 januari	Zeer geachte Spectator	vW 13, p. 273-274

1899

november	<i>Fidessa</i>	vW 15
----------	----------------	-------

1900

mei-juli	<i>Langs lijnen van geleidelijkheid</i>	vW 16
september-oktober	<i>De stille kracht</i>	vW 17

1901

juni	<i>Babel</i>	vW 18
september	Van de prinses met de blauwe haren	vW 21, p. 7-16
november	Van de kristallen torens	vW 21, p. 17-29
november	<i>De boeken der kleine zielen I</i>	vW 19, p. 9-304

1902

maart	'Sprookjes' I-II	
	Van dagen en seizoenen	vW 21, p. 91-98
	Van de onzalige erfenis	vW 21, p. 99-117
april	<i>De boeken der kleine zielen II</i>	vW 19, p. 309-517
november	<i>De boeken der kleine zielen III</i>	vW 20, p. 9-239
november	Over lichtende drempels	vW 21, p. 30-90
	<i>Over lichtende drempels</i>	vW 21

1903

februari-april	De Zonen der Zon	vW 22, p. 43-116
mei	'Romeinsche sonnetten'	
	Eros I-II	vW 49, p. 13-14
	Alba I-IV	vW 49, p. 15-18
	Dionyzos-studiën I-XII	vW 23, p. 5-16

juni	<i>De boeken der kleine zielen</i> IV	vW 20, p. 245-497
augustus	Jahve	vW 22, p. 7-42
oktober-december	<i>Dionyzos</i>	vW 23, p. 17-206

1904

februari-april	Endymion I-XLII	vW 49, p. 19-60
juni-december Imperia	vW 49, p. 703-821	

1905

januari-juni	<i>Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...</i>	vW 25
november	<i>De berg van licht I</i>	vW 24, p. 7-139
november	<i>De berg van licht II</i>	vW 24, p. 143-271

1906

februari	<i>De berg van licht III</i>	vW 24, p. 275-422
juni	Endymion XLIII-LIV	vW 49, p. 61-72
juli	Adonis	vW 28, p. 7-28
augustus	Sonnetten I-XI	vW 49, p. 73-83
	Nacht I-III	vW 49, p. 84-86
september	Sonnetten I-VI	vW 49, p. 87-92
oktober	Sonnetten I-III	vW 49, p. 93-95

1907

januari	Sonnetten I-X	vW 49, p. 96-105
	Stervende knaap	vW 49, p. 106
	Ik ben de wandelaar...	vW 49, p. 107
februari-april	<i>Aan den weg der vreugde</i>	vW 26
juni	Laatste schemer	vW 49, p. 108
december	Uit de jeugd van San Francesco van Assisi	vW 32, p. 85-103

1908

maart	De hogere onbewustheid	vW 46, p. 151-174
april	Sabijnsche-maagdenroof	vW 49, p. 109
mei	Nachten I-VIII	vW 49, p. 110-117
juni-juli	Aristodemos	vW 49, p. 823-926

1909

27 november	Geuren van heiligheid	vw 27, p. 21-30
december	'Van en over mijzelf en anderen' I-II	
	Intimiteiten	vw 27, p. 11-14

	Michele	vw 27, p. 15-20
4 december	Mars en Venus	vw 27, p. 38-43
11 december	Impulsie en weifeling	vw 27, p. 31-37
18 december	Dionyzos in het onderhuis	vw 27, p. 44-50
24 december	Zeliah	vw 27, p. 51-55
31 december	De balling te Tomi	vw 28, p. 140-152

1910

januari	De dood van Vesta	vw 28, p. 39-57
januari	De laatste morgen te Tibur	vw 28, p. 58-75
8 januari	Cameeën	vw 28, p. 29-38
15 januari	Bekentenissen	vw 27, p. 56-61
22-29 januari	'Legenden van de Blauwe Kust' I-II	vw 27, p. 129-143
februari	'Van en over mijzelf en anderen' III-IV	
	De lof der luiheid	vw 27, p. 62-86
	De slag	vw 27, p. 87-92
5-26 februari	'Legenden van de Blauwe Kust' III-VI	vw 27, p. 144-183
maart	Martia	vw 28, p. 76-97
maart	De moord op den Gek	vw 28, p. 98-107
5 maart	'Legenden van de Blauwe Kust' VII	vw 27, p. 172-183
12-26 maart	'Legenden van de Blauwe Kust' VIII-X	
	Het verbeelde leven	vw 29, p. 88-93
	Van een miljoen, dat Rockefeller zoû kunnen verliezen	vw 29, p. 94-100
	Over der menschheid kinderlijkheid	vw 29, p. 101-106
april	'Van en over mijzelf en anderen' V-VII	

Van Orlando's viooltjes, vw 27, p. 93-110
een geel damasten salon,
en mijn spleen

	Nerone	vw 27, p. 111-120
	Over de ijdelheden des lichaams en deszelfs vertuïtingen	vw 27, p. 121-128
2-30 april	'Legenden van de Blauwe Kust' XI-XV Avond in casino	vw 29, p. 107-115
	Boomen van weemoed en smart	vw 29, p. 116-119
	Verzamelingen	vw 29, p. 120-125
	Tragiesch diner	vw 29, p. 126-131
	Morgenwandeling	vw 29, p. 132-139
mei	Van twee gestolen liefdegodjes, die gekocht en verkocht werden	vw 28, p. 108-125
mei	Een morgen vol anekdoten	vw 28, p. 126-139
7-14 mei	'Legenden van de Blauwe Kust' XVI-XVII Wonen in het buitenland	vw 29, p. 140-146
	Aviatie-week	vw 29, p. 147-152
21 mei	Een vervelende morgen	vw 29, p. 153-161
28 mei	Imperia	vw 29, p. 162-171
juni	Bébert le Boucher en André le Pêcheur	vw 29, p. 7-29
4 juni	Salvatore	vw 29, p. 172-179
11 juni	De doop	vw 32, p. 60-66
18 juni	Een interview	vw 29, p. 180-187
25 juni	Begeertes naar kleine wijsheden I	vw 29, p. 188-192
juli	De naumachie	vw 32, p. 40-59
	De apotheoze	vw 32, p. 27-34
2 juli	Begeertes naar kleine wijsheden II	vw 29, p. 193-198
2 juli	'Schetsen en silhouetten van steden'	

	Nice I	vW 31, p. 120-127
9 juli	Onder de olijven	vW 29, p. 199-204
16 juli	De laatste libel	vW 29, p. 205-210
16 juli	'Schetsen en silhouetten van steden'	vW 31, p. 127-135
	Nice II	
23 juli	'Il mago'	vW 29, p. 211-218
29-30 juli	'Schetsen en silhouetten van steden'	vW 31, p. 135-139
	Nice III	
	Nice IV	vW 31, p. 139-143
30 juli	Belangrijke mededeelingen over Louis Couperus door zijn vriend 'Jan'	vW 27, p. 191-197
augustus	Romantiesch avontuur	vW 29, p. 30-47
6 augustus	Weêr eens Imperia	vW 29, p. 219-226
13 augustus	'Schetsen en silhouetten van steden'	vW 33, p. 424-431
	Florence I	
13-27 augustus	'Bladen uit mijn dagboek'	vW 29, p. 227-247
	I-III	
september	Van vagebonden en schelmen	vW 28, p. 157-185
3 september	Van de Reuzen, den Toovenaar en de Jonkvrouw	vW 31, p. 102-108
3 september	'Schetsen en silhouetten van steden'	vW 33, p. 431-438
	Florence II	
10 september	De verveling	vW 31, p. 95-101
17 september	De gladiator	vW 32, p. 35-39
17 september	'Schetsen en silhouetten van steden'	vW 49, p. 139-145
	Zermatt	
24 september	Frynè	vW 32, p. 19-26
oktober	De ring en de prins	vW 29, p. 48-63
	De oude Trofime	vW 29, p. 64-76

5 oktober	De vonk	vw 31, p. 109-113
8 oktober	Toen ik een kleine jongen was...	vw 31, p. 43-51
8 oktober	'Schetsen en silhouetten van steden' Ravenna I	vw 33, p. 404-409
15 oktober	Kindersouvenirs	vw 31, p. 52-58
15 oktober	'Schetsen en silhouetten van steden' Ravenna II	vw 33, p. 409-414
22 oktober	De meditatie	vw 32, p. 67-76
29 oktober	De bezitting van Messer Donato	vw 32, p. 104-112
29 oktober	'Schetsen en silhouetten van steden' Ravenna III	vw 33, p. 414-422
5 november	Incognito te Nice	vw 31, p. 114-119
12 november	De nachten	vw 31, p. 80-85
12 november	'Schetsen en silhouetten van steden' Venetië I	vw 33, p. 9-14
19 november	Arnaldo en Candido	vw 31, p. 23-33
26 november	Vonken en pailletten	vw 31, p. 65-70
december	De man in huis	vw 29, p. 77-87
3 december	De jonge koning	vw 31, p. 34-42
10 december	De verzoeking	vw 31, p. 86-94
17 december	Hoe een feuilleton... <i>niet</i> geschreven wordt	vw 31, p. 71-79
24 december	Kleine romans I	vw 31, p. 7-13
31 december	Melancholieën	vw 31, p. 59-64

1911

januari	<i>Antiek toerisme</i> I-VI	vw 30, p. 5-48
7 januari	Kleine romans II	vw 31, p. 14-22

11 januari	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' I Het Dogenpaleis	vW 33, p. 14-20
14 januari	Over de oude en de nieuwe schoonheid	vW 27, p. 335-340
21 januari	'Bladen uit mijn dagboek' IV Naar Rome	vW 35, p. 13-20
25 januari	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' II De baziliek van San Marco	vW 33, p. 21-26
28 januari	'Bladen uit mijn dagboek' V Het pension	vW 35, p. 21-27
februari	<i>Antiek toerisme</i> VII-XIV	vW 30, p. 48-84
4 februari	'Bladen uit mijn dagboek' VI De Gesù	vW 35, p. 28-30
	Thee in Excelsior	vW 35, p. 31-34
11 februari	'Bladen uit mijn dagboek' VII Bij Pier Pander	vW 35, p. 35-41
18 februari	'Bladen uit mijn dagboek' VIII Biagio	vW 35, p. 42-48
22 februari	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' III Museo Barracco I	vW 33, p. 224-232
25 februari	'Bladen uit mijn dagboek' IX San-Saba	vW 35, p. 49-50
	Palazzo Massimo	vW 35, p. 51-56
maart	<i>Antieke verhalen</i>	vW 28
	Tusschen de Ionische zuiltjes	vW 28, p. 153-156
maart	<i>Antiek toerisme</i> XV-XXII	vW 30, p. 84-120
1 maart	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' IV Museo Barracco II	vW 33, p. 232-237
4 maart	'Bladen uit mijn dagboek' X De straat	vW 35, p. 57-64

11 maart	'Bladen uit mijn dagboek' XI Aragno	vw 35, p. 65-70
15 maart	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' v Appartamento Borgia	vw 33, p. 237-244
18 maart	'Bladen uit mijn dagboek' XII Pincio	vw 35, p. 71-72
	Villa Borghese	vw 35, p. 73-74
	Zoölogische tuin	vw 35, p. 75-76
	Villa Madama	vw 35, p. 77-80
25 maart	'Bladen uit mijn dagboek' XIII San Paolo en Tre-Fontane	vw 35, p. 81-88
29 maart	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' vi Colosseum	vw 33, p. 244-252
april	<i>Antiek toerisme</i> XXIII-XXIX, Naschrift	vw 30, p. 120-155
1 april	'Bladen uit mijn dagboek' XIV Giulio	vw 35, p. 89-96
8 april	'Bladen uit mijn dagboek' xv De Uil	vw 35, p. 97-102
12 april	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' vii Het Huis van Livia en de Tempel van Rheia Kubele	vw 33, p. 252-260
15 april	'Bladen uit mijn dagboek' XVI De Villa van Hadrianus	vw 35, p. 103-109
22 april	'Bladen uit mijn dagboek' XVII De opera	vw 35, p. 110-115
	De cinematografo	vw 35, p. 116-118
26 april	'Beeldhouw-, bouw- en	

	schilderkunst in Italië' VIII De Hollandsche schilders	vw 35, p. 143-150
29 april	'Bladen uit mijn dagboek' XVIII Heilige Week	vw 35, p. 119-126
mei	Siena	vw 33, p. 171-197
6 mei	'Bladen uit mijn dagboek' XIX Ruïnes, legenden en bloemen	vw 33, p. 217-224
13 mei	'Bladen uit mijn dagboek' XX Mijn vriend Jan te Rome	vw 35, p. 127-134
20 mei	'Bladen uit mijn dagboek' XXI Worstelwedstrijd	vw 35, p. 135-142
24 mei	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' IX De Transfiguratie	vw 33, p. 260-265
27 mei	'Bladen uit mijn dagboek' XXII De tentoonstelling in de Terme Diocleziane	vw 35, p. 151-157
juni	Benvenuto Lucrezia	vw 32, p. 124-141 vw 32, p. 151-197
3 juni	'Bladen uit mijn dagboek' XXIII De expositie in Castel S. Angelo	vw 35, p. 158-163
10 juni	'Bladen uit mijn dagboek' XXIV De expositie op de Piazza d'Armi	vw 35, p. 164-168
14 juni	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' X De Sibyllen	vw 33, p. 265-271

17 juni	'Bladen uit mijn dagboek' xxv Afscheid van Rome	vw 35, p. 169-174
24 juni	De wolken der goden	vw 35, p. 177-184
28 juni	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xi De Dans der Uren	vw 33, p. 271-276
1 juli	Diverse pluimages	vw 35, p. 191-201
8 juli	Wonen of niet wonen?	vw 35, p. 185-190
15 juli	Aan den boord van het meer	vw 35, p. 202-206
22 juli	Maskers, liefde, wraak en bloed	vw 32, p. 142-150
26-27 juli	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xii-xiii De Stanze van Rafaël	vw 33, p. 276-288
29 juli	Het laatste venijn	vw 32, p. 198-203
31 juli	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xiv Afrodite in Rome	vw 33, p. 288-293
augustus	Ostia	vw 33, p. 306-324
	Het koninkrijk Arles	vw 46, p. 249-264
5 augustus	De teedere dingen	vw 35, p. 207-212
12 augustus	Klein-cosmopolis	vw 35, p. 213-218
19 augustus	De laatste ure	vw 32, p. 204-209
26 augustus	Midzomerloomtes	vw 35, p. 233-238
30 augustus	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xv Praxiteles in Rome	vw 33, p. 293-299
31 augustus	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xvi De sombere zuidziel	vw 33, p. 299-305
2 september	Het raadsel	vw 32, p. 13-18
9 september	De nacht van Ishtâr	vw 32, p. 7-12
16 september	De angst	vw 35, p. 226-232

23 september	Het onoverkomelijk verschil	vw 35, p. 219-225
30 september	Licht en donker	vw 35, p. 239-243
oktober	Ravenna	vw 33, p. 46-78
7 oktober	'Wie men alzoo ontmoet' I Michel Dracosès	vw 27, p. 198-203
14 oktober	Begin en einde	vw 35, p. 244-249
21 oktober	'Wie men alzoo ontmoet' II De jonge auteur	vw 27, p. 204-208
28 oktober	Vendetta	vw 27, p. 251-259
1 november	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' XVII De fresco's van Ghirlandajo	vw 33, p. 114-119
4 november	'Bladen uit mijn dagboek' XXVI Terug in Florence	vw 35, p. 250-256
9 november	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' XVIII Kunst op straat	vw 33, p. 96-102
11 november	'Bladen uit mijn dagboek' XXVII Zondag	vw 35, p. 257-262
18 november	'Bladen uit mijn dagboek' XXVIII Palazzo Vecchio	vw 33, p. 102-108
25 november	'Bladen uit mijn dagboek' XXIX Stemming op straat	vw 35, p. 263-268
2 december	'Bladen uit mijn dagboek' XXX De fresco's van Benozzo Gozzoli	vw 33, p. 119-124
7 december	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' XIX Palazzo Davanzati	vw 33, p. 108-114
9 december	'Bladen uit mijn dagboek' XXXI	

	Madonna della Stella	vw 35, p. 311-316
16 december	'Bladen uit mijn dagboek' xxxII Fiesole	vw 35, p. 269-272
	Op de toren	vw 35, p. 273-274
23 december	'Wie men alzoo ontmoet' III Dorian Gray	vw 27, p. 209-214
27 december	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xx Donatello	vw 33, p. 131-139
30 december	'Bladen uit mijn dagboek' xxxIII De Medici I	vw 35, p. 275-281

1912

januari	De eenzamen	vw 46, p. 12-51
6 januari	'Bladen uit mijn dagboek' xxxIV De Medici II	vw 35, p. 281-289
13 januari	'Bladen uit mijn dagboek' xxxV De Medici III	vw 35, p. 289-296
17 januari	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xxi Etruskische kunst	vw 33, p. 124-131
20 januari	De obsessie	vw 32, p. 77-84
27 januari	'Wie men alzoo ontmoet...' IV De jonge held	vw 27, p. 215-220
februari	Stadssilhouet	vw 33, p. 79-96
3 februari	'Wie men alzoo ontmoet...' v Giovannino	vw 27, p. 221-228
7 februari	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xxII Muzeum van Napels	vw 33, p. 325-331

10 februari	'Bladen uit mijn dagboek' xxxvi Bella Napoli	vw 35, p. 331-337
17 februari	'Bladen uit mijn dagboek' xxxvii Palermo, la Felice Taormina	vw 35, p. 338-342 vw 35, p. 343-345
21 februari	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xxiii Grieksch Theater te Taormina	vw 33, p. 362-365
24 februari	'Bladen uit mijn dagboek' xxxviii Syracuse	vw 35, p. 346-352
maart	Orvieto	vw 33, p. 198-216
maart	De samenzwering	vw 32, p. 113-123
2 maart	'Bladen uit mijn dagboek' xxxix Messina	vw 35, p. 353-360
9 maart	'Bladen uit mijn dagboek' xxxx Dingen van Florence I	vw 35, p. 297-303
13-14 maart	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xxiv Botticelli	vw 33, p. 139-149
16 maart	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxi Dingen van Florence II	vw 35, p. 304-310
23 maart	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxii Pisa	vw 33, p. 160-167
27 maart	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xxv Galleria Pitti I	vw 33, p. 149-154
30 maart	Open brief van Louis Couperus aan marchesa A.V., te Napels	vw 27, p. 341-345

6 april	Uniform en geen uniform	vw 27, p. 237-243
13 april	Gevraagd: een secretaris...	vw 27, p. 330-334
17 april	'Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië' xxvi Galleria Pitti II	vw 33, p. 154-159
20 april	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxiii Ferrara	vw 33, p. 39-45
27 april	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxiv Terug in Venetië	vw 35, p. 361-367
mei	Trinacria	vw 33, p. 332-361
4 mei	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxv Rondom den Campanile	vw 35, p. 368-373
11 mei	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxvi Feest van San Marco	vw 35, p. 374-379
18 mei	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxvii Lido	vw 35, p. 380-386
25 mei	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxviii Bibelots van Venetië De Pozzi	vw 35, p. 396-399 vw 35, p. 400-402
1 juni	'Bladen uit mijn dagboek' xxxxix Tintoretto	vw 33, p. 26-32
8 juni	'Bladen uit mijn dagboek' L Murano, Burano, Torcello	vw 33, p. 32-38
15 juni	'Bladen uit mijn dagboek' LI Schimmen van Venetië	vw 35, p. 387-395
22 juni	'Bladen uit mijn dagboek' LII Restaurant-emotie's	vw 35, p. 403-409
29 juni	'Bladen uit mijn dagboek' LIII	

	Van de drijvende dingen...	vW 35, p. 410-415
juli	<i>Herakles</i> I-VII	vW 34, p. 5-29
6 juli	Epistolaire liefde	vW 27, p. 244-250
13 juli	'Bladen uit mijn dagboek' LIV 'Lachend dorpje'	vW 35, p. 422-427
20 juli	'Bladen uit mijn dagboek' LV Bronzen-beeldenspel	vW 35, p. 435-442
27 juli	'Bladen uit mijn dagboek' LVI Terug in München	vW 35, p. 443-448
augustus	<i>Herakles</i> VIII-XIII	vW 34, p. 30-62
3 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LVIII 'Circe'	vW 35, p. 449-455
10 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LVIII Münchner potpourri I	vW 35, p. 456-462
17 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LIX Rubens	vW 35, p. 470-476
24 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LX Münchner potpourri II	vW 35, p. 463-469
31 augustus	Hefaistos of de mythe der leelijkheid	vW 38, p. 112-119
september	<i>Herakles</i> XIV-XVIII	vW 34, p. 62-91
7-14 september	'Bladen uit mijn dagboek' LXI-LXII Wagner's tekst van Der Ring des Nibelungen I-II	vW 35, p. 477-490
21-28 september	De zoekende zielen I-II	vW 46, p. 63-76
oktober	<i>Herakles</i> XIX-XXV	vW 34, p. 91-126
5-26 oktober	De zoekende zielen III-VI	vW 46, p. 76-97
november	<i>Herakles</i> XXVI-XXXII	vW 34, p. 126-160
2-16 november	De zoekende zielen VII-IX	vW 46, p. 97-114
23 november	'Bladen uit mijn dagboek' LXIII	

	Verona	vW 35, p. 416-421
30 november	De meisjes, die verdwenen...	vW 27, p. 277-283
december	<i>Herakles</i> xxxiii-xxxviii	vW 34, p. 160-195
7 december	De betooverde koe	vW 27, p. 291-297
14 december	De Diavolino	vW 27, p. 284-290
21 december	De charmante oplichter	vW 27, p. 229-236
28 december	De brief	vW 27, p. 260-265

1913

januari	<i>Herakles</i> xxxix-xxxxiii	vW 34, p. 195-224
4 januari	Ippolito en Dianora	vW 27, p. 271-276
11 januari	'Bladen uit mijn dagboek' LXIV Florentijnsche nachten	vW 35, p. 317-323
18 januari	Het portret	vW 27, p. 266-270
25 januari	'Bladen uit mijn dagboek' LXV Prato	vW 35, p. 324-328
februari	<i>Herakles</i> xxxxiv-xxxviii	vW 34, p. 225-255
1 februari	Van het altijd verliefde godinnetje	vW 38, p. 106-111
8 februari	De droom	vW 27, p. 298-305
15 februari	Carlone van Castelvetro	vW 27, p. 306-312
22 februari	De spiegel	vW 27, p. 359-363
maart	<i>Herakles</i> xxxix	vW 34, p. 255-269
1 maart	De schaduw	vW 27, p. 313-320
8 maart	De rots	vW 38, p. 120-126
15 maart-12 april	De prins I-V	vW 46, p. 124-150
19 april	'Bladen uit mijn dagboek' LXVI Barcelona	vW 35, p. 493-499
26 april	'Bladen uit mijn dagboek' LXVII De kathedraal van Barcelona	vW 35, p. 500-504

10 mei	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 505-511
	LXVIII	
	Tarragona	
17 mei	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 512-518
	LXIX	
	Valencia	
24 mei	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 519-526
	LXX	
	Còrdoba	
31 mei	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 527-533
	LXXI	
	Sevilla	
7 juni	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 534-541
	LXXII	
	Sol y sombra	
14 juni	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 542-549
	LXXIII	
	Palmas y pitos	
18 juni	'Ter uwer verjaring'	vw 27, p. 321-329
21 juni	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 550-557
	LXXIV	
	Granada	
28 juni-5 juli	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 558-569
	LXXV-LXXVI	
	De Alhambra I-II	
12 juli	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 570-577
	LXXVII	
	Wie de Alhambra	
	bewoonden I	
19 juli	Na een tentoonstelling	vw 27, p. 346-350
26 juli-2 augustus	'Bladen uit mijn dagboek'	vw 35, p. 578-593
	LXXVIII-LXXIX	
	Wie de Alhambra	
	bewoonden II-III	

9 augustus	De Hollanders in het Glaspalast	vw 35, p. 428-434
16 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LXXX Wie de Alhambra bewoonden IV	vw 35, p. 594-600
23 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXI Het Escorial	vw 35, p. 601-606
30 augustus	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXII Toledo	vw 35, p. 607-613
6 september	Onschuldig genoeg	vw 27, p. 351-358
13-20 september	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXIII-LXXXIV: De legende van Roderik I-II	vw 35, p. 614-627
27 september	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXV Avila	vw 35, p. 628-635
4 oktober	Mijn zooveelste	vw 49, p. 146-152
11-18 oktober	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXVI-LXXXVII: El Greco I-II	vw 35, p. 636-649
25 oktober	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXVIII Burgos en de Cid	vw 35, p. 650-655
1-15 november	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXIX-LXXXXI: De Cid II-IV	vw 35, p. 656-676
22 november	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXXII Murillo	vw 35, p. 677-683
29 november	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXXIII	

	Velasquez I	vw 46, p. 190-196
december	<i>De ongelukkige</i> I-V	vw 36, p. 5-21
6-20 december	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXXIV-LXXXXVI: Velasquez II-IV	vw 46, p. 196-212
27 december	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXXVII Jan en Florence	vw 27, p. 367-374

1914

januari	<i>De ongelukkige</i> VI-XI	vw 36, p. 21-33
3 januari	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXXVIII De Gioconda, Futuristen en vreemdelingen	vw 27, p. 382-389
10 januari	'Bladen uit mijn dagboek' LXXXXIX Vreemdelingenhaat	vw 27, p. 375-381
17 januari	'Bladen uit mijn dagboek' c Sentimentalisme tegen Futurisme	vw 27, p. 390-395
24 januari	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal I: De droomen	vw 27, p. 396-401
31 januari	Ouderdom en leeftijd	vw 27, p. 476-481
7 februari	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal II: De spreuwen	vw 27, p. 402-407
14 februari	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal III: Un uomo finito	vw 27, p. 408-413
21 februari	Conversatie	vw 27, p. 439-443
28 februari	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal IV: Korte notities	vw 27, p. 414-419

maart	<i>De ongelukkige</i> XII	VW 36, p. 33-39
7 maart	Azzahra	VW 38, p. 98-105
14 maart	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal V: Lentestemming	VW 27, p. 420-425
21 maart	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal VI: Mannelijk toilet	VW 27, p. 426-432
28 maart	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal VII: De maskers	VW 27, p. 433-438
april	<i>De ongelukkige</i> XIII-XV	VW 36, p. 39-48
4, 11, 25 april	Wreede portretten I-III	VW 27, p. 444-461
27 april	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal VIII: Niet meer dan een dagboekblad...	VW 27, p. 462-468
mei	<i>De ongelukkige</i> XVI-XXIV	VW 36, p. 48-82
2 mei	Een naam	VW 27, p. 606-611
9 mei	Elvira	VW 27, p. 482-488
17 mei	'Bladen uit mijn dagboek'; Tweede honderdtal IX: De geluiden	VW 27, p. 469-475
10 juni	Open brief	VW 49, p. 654-655
juli	<i>De ongelukkige</i> XXV-XXXI	VW 36, p. 82-124
augustus	<i>De ongelukkige</i> XXXII-XXXVII	VW 36, p. 124-173
oktober	<i>De ongelukkige</i> XXXVIII-XLII	VW 36, p. 173-200
oktober	Een woord van herdenken	VW 49, p. 650-653
24 oktober-24 december	Brieven van den nutteloozen toeschouwer I-X	VW 27, p. 612-672
	King Albert's book (bijdrage)	VW 49, p. 656

1915

januari	<i>De ongelukkige</i> XLIII-LIV	vW 36, p. 200-254
6 maart	De terugkeer	vW 27, p. 489-495
13, 25 maart	Een Hagenaar terug in Den Haag I-II	vW 27, p. 508-520
27 maart	Medaille's keerzijde I	vW 27, p. 496-501
3 april	Onder den Boeddha	vW 27, p. 552-559
10 april	Medaille's keerzijde II	vW 27, p. 501-507
17 april	Kinderkamer	vW 27, p. 591-598
24 april	De verleider	vW 38, p. 54-58
1 mei	Der dingen ziel	vW 27, p. 533-540
8 mei	De Gróote-Stad	vW 27, p. 547-551
15-29 mei	Elyata I-VII	vW 38, p. 7-23
5 juni	Over Groningen en mijzelven	vW 27, p. 541-546
12 juni	De mieren	vW 27, p. 580-584
19 juni	De Scheveningers	vW 27, p. 574-579
26 juni	Prelude	vW 46, p. 52-57
3 juli	Over de eentonigheid	vW 38, p. 59-63
10-24 juli	Elyata VIII-XIII	vW 38, p. 23-42
31 juli	De tweede blik	vW 27, p. 585-590
7 augustus	De oermensch en de complicatie der dingen	vW 27, p. 599-605
14 augustus	Het spookhuis	vW 38, p. 48-53
21 augustus	De liefdes van Lili	vW 27, p. 567-573
28 augustus	De moord op den optimist	vW 27, p. 677-682
september	Meditatie over het mannelijk toilet	vW 49, p. 153-156
4 september	Het afscheid	vW 27, p. 560-566
11 september	Over mijn woning	vW 27, p. 526-530
18 september	De twee paar tweelingen	vW 49, p. 157-164
18 september	De betooveraar	vW 38, p. 86-91
25 september	Aan mevr. M.v.d.K., Puntdichteres	vW 49, p. 164
25 september	Democratizeering van kunst	vW 27, p. 521-525

2 oktober	De zoeker	vw 38, p. 92-97
9 oktober	De dieren	vw 38, p. 43-47
16 oktober	De herscheppingen	vw 38, p. 78-85
23 oktober	Aan den stralenden herfst	vw 46, p. 115-119
30 oktober	De dochter van Blauwbaard	vw 38, p. 64-70
november	Voorrede (P. Baroja: <i>Op een dwaalweg</i>)	vw 49, p. 657-658
6 november	De mijmerij	vw 46, p. 58-62
13 november	De zoon van Don Juan	vw 38, p. 71-77
20 november	De legende van den gelen diamant	vw 38, p. 133-138
27 november	De grootvader	vw 27, p. 683-687
4 december	De maagd in de maan	vw 46, p. 120-123
11 december	De dood van den Dappere	vw 38, p. 127-132
18 december	De uren	vw 27, p. 673-676
24 december	Van en over mijne lezingen	vw 49, p. 165-167
25/26 december	De droomenheks	vw 38, p. 139-145

1916

mei	Alarbot	vw 38, p. 146-152
6 mei	'Opmerkingen van geen waarde' Trouwring	vw 49, p. 168
	Y, Ÿ en IJ	vw 49, p. 169
	Voordeur	vw 49, p. 170
13 mei	'Opmerkingen van geen waarde' Hollandsche braafheid	vw 49, p. 170-171
	Kastanjeboomen	vw 49, p. 171
	Nijldige vriend	vw 49, p. 172
20 mei	'Opmerkingen van geen waarde' Zuiver Nederlandsch	vw 49, p. 172-173
	Cosmopolitisme	vw 49, p. 173-174

	Flauw zijn	vw 49, p. 174-175
27 mei	'Opmerkingen van geen waarde'	vw 49, p. 177-178
	Lelies en tulpen	
	Margriet	vw 49, p. 175-176
	Persgeheim	vw 49, p. 176-177
3 juni	'Opmerkingen van geen waarde'	vw 49, p. 178-179
	Raadsel	
	Eén grein waardelooze levenswijsheid	vw 49, p. 179-181
10 juni	'Opmerkingen van geen waarde'	vw 49, p. 181-182
	Hoe, wie, of wat?	
	Het blonde bed	vw 49, p. 182-183
	De vierde	vw 49, p. 183
17 juni	'Opmerkingen van geen waarde'	vw 49, p. 184
	Lichte dagen	
	Nog eens zuiver Nederlandsch	vw 49, p. 185
	Ongeregeld leven	vw 49, p. 185-186
24 juni	'Epigrammen'	vw 49, p. 187-189
	Epigrafische inleiding	
juli	Plautus' Menaechmi	vw 49, p. 927-930
juli	De tweelingbroeders; Jambische bewerking van Plautus' Menaechmi	vw 49, p. 945-1026
1 juli	'Epigrammen'	vw 49, p. 189-191
	Jij en U	
	Ontroering	vw 49, p. 191
8 juli	'Epigrammen'	vw 49, p. 191-192
	Parfum	
	Reputatie	vw 49, p. 192-193

15 juli	'Epigrammen' Scheveningen	vw 49, p. 193-199
22 juli	'Epigrammen' Portret	vw 49, p. 196-198
29 juli	'Epigrammen' Beeldspraak	vw 49, p. 198-199
	Maison	vw 49, p. 200-201
5 augustus	'Epigrammen' Boodschappen in Den Haag	vw 49, p. 201-204
12 augustus	'Epigrammen' Kind-van-zijn-tijd	vw 49, p. 204-206
19 augustus	'Epigrammen' Het drukke leven	vw 49, p. 206-209
26 augustus	'Epigrammen' Moderne litteraire verdiensten	vw 49, p. 209-211
2 september	'Epigrammen' Op de ondergaande zon	vw 49, p. 211
	Reinheid	vw 49, p. 212
	Pakjes maken	vw 49, p. 212-213
	Politie-agent	vw 49, p. 213
	Zuidelijke politie-agent	vw 49, p. 213
	Bouwstijl	vw 49, p. 214
	Aschman	vw 49, p. 214
	Epigram op de fotografie	vw 49, p. 214-215
9 september	'Epigrammen' Winkel-Fransch	vw 49, p. 215
	Zenuwen	vw 49, p. 215-217
16 september	'Epigrammen' Strooien hoeden	vw 49, p. 217-219
	Rekeningen	vw 49, p. 219-220
23 september	'Epigrammen' Dames en Vrouwen	vw 49, p. 220-222
	'Had je me maar' of: 'Hadt je me maar'	vw 49, p. 222-223

30 september	'Epigrammen' Het Publiek	vw 49, p. 223-227
7 oktober	'Epigrammen' Regeerings-spelling	vw 49, p. 227-229
	Cursus prof. Bolland	vw 49, p. 229-230
14 oktober	'Epigrammen' Larensche manieën	vw 49, p. 230-231
	Pierrot	vw 49, p. 231-232
21 oktober	'Epigrammen' Litteratuur en 'fruitfarm'	vw 49, p. 233-235
28 oktober	'Epigrammen' Blague	vw 49, p. 235-236
4 november	'Epigrammen' Over de kritiek	vw 49, p. 236-239
11 november	'Epigrammen' Reklame	vw 49, p. 240
	Op tooneelspelschrijfkunst	vw 49, p. 240-243
18 november	'Epigrammen' De Meester in de litteratuur	vw 49, p. 243-245
25 november	'Epigrammen' De vreemdeling en het Hollandsche huis	vw 49, p. 246-248
2 december	'Epigrammen' Bioscoop	vw 49, p. 248-250
9 december	'Epigrammen' Litteraire ijdelheid	vw 49, p. 251-253
16 december	'Epigrammen' Onze boeken	vw 49, p. 253-255
23 december	'Epigrammen' Terug naar de Middeneeuwen	vw 49, p. 255-257
23-30 december	Inleiding tot de voorstellingen van De tweelingbroeders	vw 49, p. 931-944
30 december	'Epigrammen' Lichtbesparing	vw 49, p. 257

	Wanneer ik werk	vw 49, p. 258
	Boek af	vw 49, p. 259-260
	Parazieten	vw 49, p. 260
?	Caesar en Cleopatra	vw 50, p. 9-143

1917

januari	<i>De komedianten</i> I-II	vw 37, p. 5-66
6 januari	'Wonderlijke historiën' I Het behekste dorp	vw 49, p. 268-270
6 januari	'Romeinsche portretten' I Domitianus	vw 46, p. 284-289
13 januari	'Wonderlijke historiën' II Het kasteel, dat er niet was	vw 49, p. 270-273
13 januari	'Romeinsche portretten' II Tacitus en Suetonius	vw 46, p. 290-295
20 januari	'Wonderlijke historiën' III De badkamer	vw 49, p. 273-275
20 januari	'Romeinsche portretten' III Plinius de Jongere	vw 46, p. 296-302
27 januari	'Wonderlijke historiën' IV De gasten	vw 49, p. 276-278
27 januari	'Romeinsche portretten' IV Martialis	vw 46, p. 302-308
februari	<i>De komedianten</i> III-VI	vw 37, p. 66-141
3 februari	'Wonderlijke historiën' V Het getal	vw 49, p. 278-280
3 februari	'Romeinsche portretten' V Juvenalis	vw 46, p. 308-314
10 februari	'Doodgewone historiën' Het stille geneucht	vw 46, p. 9-11
10 februari	'Romeinsche portretten' VI Quintilianus	vw 46, p. 315-321
17 februari	'Wonderlijke historiën' VI Nieuwe jeugd en oude ondervinding	vw 49, p. 281-284

17 februari	'Romeinsche portretten' VII Apollonius van Tyana	VW 46, p. 322-328
24 februari	'Epigrammen' Op den roman en den interviewer	VW 49, p. 260-263
25 februari	'Romeinsche portretten' VIII Vrouweprofiels	VW 46, p. 328-335
maart	<i>De komedianten</i> VII-VIII	VW 37, p. 141-204
3 maart	Een praatje met mijn lezer	VW 49, p. 285-287
4 maart	<i>De verliefde ezel</i> I	VW 39, p. 5-14
10 maart	De pessimist-prediker	VW 49, p. 288-291
11 maart	<i>De verliefde ezel</i> II	VW 39, p. 14-20
17 maart	'Epigrammen' Op de Anonymi	VW 49, p. 263-267
18 maart	<i>De verliefde ezel</i> III	VW 39, p. 20-27
24 maart	De groote schat	VW 49, p. 292-295
25 maart	<i>De verliefde ezel</i> IV	VW 39, p. 27-33
31 maart	De moderne hoofdzonden I	VW 49, p. 296-299
april	<i>De komedianten</i> IX-XIV	VW 37, p. 204-257
1 april	<i>De verliefde ezel</i> V	VW 39, p. 34-40
7 april	De moderne hoofdzonden II	VW 49, p. 299-301
8 april	<i>De verliefde ezel</i> VI	VW 39, p. 40-46
14 april	De moderne hoofdzonden III	VW 49, p. 301-304
15 april	<i>De verliefde ezel</i> VII	VW 39, p. 47-53
21 april	De moderne hoofdzonden IV	VW 49, p. 304-306
22 april	<i>De verliefde ezel</i> VIII	VW 39, p. 53-59
28 april	De moderne hoofdzonden V	VW 49, p. 307-309
29 april	<i>De verliefde ezel</i> IX	VW 39, p. 59-65
mei	<i>De komedianten</i> XV-XX	VW 37, p. 257-313
5 mei	Herinneringen aan de lente	VW 49, p. 310-312
6 mei	<i>De verliefde ezel</i> X	VW 39, p. 66-72
12 mei	Evolutie	VW 49, p. 313-315
13 mei	<i>De verliefde ezel</i> XI	VW 39, p. 72-79

19 mei	De gemankeerde zelfmoord	vw 49, p. 316-319
20 mei	<i>De verliefde ezel</i> XII	vw 39, p. 79-85

26 mei	Buiten...I	vW 49, p. 320-322
27 mei	<i>De verliefde ezel</i> XIII	vW 39, p. 85-91
2 juni	Buiten...II	vW 49, p. 322-325
3 juni	<i>De verliefde ezel</i> XIV	vW 39, p. 92-98
9 juni	Buiten...III	vW 49, p. 325-328
10 juni	<i>De verliefde ezel</i> XV	vW 39, p. 98-104
16 juni	Buiten...IV	vW 49, p. 328-330
17 juni	<i>De verliefde ezel</i> XVI	vW 39, p. 104-111
23 juni	Buiten...V	vW 49, p. 330-332
24 juni	<i>De verliefde ezel</i> XVII	vW 39, p. 111-117
30 juni	Buiten...VI	vW 49, p. 332-335
1 juli	<i>De verliefde ezel</i> XVIII	vW 39, p. 117-123
8 juli	<i>De verliefde ezel</i> XIX	vW 39, p. 123-131
15 juli	<i>De verliefde ezel</i> XX	vW 39, p. 131-137
22-29 juli	Atilla en de Hunnen I-II	vW 46, p. 265-275
13 oktober	Hooikist-idylle of het idee van den kolonel	vW 49, p. 336-343
27 oktober	<i>Het zwevende schaakbord</i> ; Een woord vooraf	vW 44, p. 5-11
3 november-29 december	<i>Het zwevende schaakbord</i> I-IX	vW 44, p. 13-75
?	Zijn aangenomen zoon	vW 50, p. 349-359

1918

januari	<i>De ode</i>	vW 40
5-26 januari	<i>Het zwevende schaakbord</i> X-XIII	vW 44, p. 75-100
februari	De tooveressen; Tweede Idylle van Theokritos	vW 49, p. 344-350
2 februari-27 april	<i>Het zwevende schaakbord</i> XIV-XXVI	vW 44, p. 100-168
mei	De cykloop; Elfde Idylle van Theokritos	vW 49, p. 351-353

4 mei-29 juni	<i>Het zwevende schaakbord</i>	vw 44, p. 168-216 XXVII-XXXV
31 juli	Straatschenderij	vw 49, p. 660
september	Prologos (<i>Xerxes</i>)	vw 41, p. 220-221
	<i>Xerxes of de hoogmoed</i>	vw 41, p. 7-57 I-XI
1 september	'Antiquiteiten' I De vrijers	vw 49, p. 354-360
15 september	'Antiquiteiten' II De gymnosofisten	vw 49, p. 360-367
29 september	'Mediaevaliteiten' I Van het burggraafje	vw 46, p. 276-283
oktober	<i>Xerxes of de hoogmoed</i>	vw 41, p. 58-109 XII-XXXI
20 oktober	'Antiquiteiten' III <i>Vitruvius' Tien boeken over de bouwkunst</i>	vw 49, p. 368-374
november	<i>Xerxes of de hoogmoed</i>	vw 41, p. 109-169 XXXII-XLV
december	<i>Xerxes of de hoogmoed</i>	vw 41, p. 169-213 XLVI-LVII

1919

februari	'Antiquiteiten' IV Julianus' laatste ure	vw 49, p. 374-381
februari	'Antiquiteiten' V Een sofistische lezing te Rome	vw 49, p. 381-388
april	Querido's 'Koningen'	vw 49, p. 389-400
mei	Een woord van hulde aan Willem Kloos	vw 49, p. 661-662
juni	Aan Herman Robbers	vw 49, p. 663-666
?	De prins van Thule	vw 50, p. 374-376
?	Het land van Thule	vw 50, p. 377-379

1920

januari	<i>Iskander</i> , Eerste boek I-X	vw 42, p. 7-82
februari	<i>Iskander</i> , Eerste boek XI-XIX	vw 42, p. 82-138
8 februari	De geheimzinnige boodschapper	vw 49, p. 401-407
29 februari	De twee schilders	vw 49, p. 408-414
maart	<i>Iskander</i> , Eerste boek XX-XXVIII	vw 42, p. 138-201
22 maart	De windhond	vw 49, p. 415-422
april	<i>Iskander</i> , Eerste boek XXIX-XXXVI	vw 42, p. 202-251
10 april	Dionysia	vw 49, p. 423-428
mei	<i>Iskander</i> , Tweede boek I-X	vw 42, p. 257-317
juni	<i>Iskander</i> , Tweede boek XI-XIX	vw 42, p. 317-371
22 juni	De standjeszoeker	vw 49, p. 429-435
juli	<i>Iskander</i> , Tweede boek XX-XXXI	vw 42, p. 372-450
10 juli	De kunst te leven	vw 49, p. 436-442
27 juli	De hacienda	vw 49, p. 443-448
31 juli	Hoe een roman wordt geschreven	vw 49, p. 449-454
augustus	<i>Iskander</i> , Tweede boek XXXII-XXXXI	vw 42, p. 450-507
7 augustus	Kracht en behendigheid in het Alhambra	vw 49, p. 455-459
15 augustus	De heilstaat	vw 49, p. 460-465
21 augustus	Nog eens worstelen	vw 49, p. 466-467
28 augustus	De binocle	vw 46, p. 175-182
12 september	Het Athletikon	vw 49, p. 468-473
25 september	Het verkeerde leven	vw 49, p. 474-479
30 september	Het spoorwegongeluk	vw 46, p. 183-189
oktober	Avignon	vw 46, p. 213-248
13 november-18 december	'Met Louis Couperus in Afrika' I-IV	vw 43, p. 7-27

	Aan Willem Mengelberg	vw 49, p. 667
	Foreword (A. Kartini: <i>Letters of a Javanese princess</i>)	vw 49, p. 668-671
?	Theagenes	vw 50, p. 360-366
?	Herdersliefde of Dafnis en Chloë	vw 50, p. 367-370
?	Vliegerpromenade	vw 50, p. 371-373

1921

1 januari-21 mei	'Met Louis Couperus in Afrika' v-xx	vw 43, p. 28-121
4 juni	'Met Louis Couperus in Parijs'	vw 49, p. 480-485
18 juni	'Met Louis Couperus in London-season' I	vw 49, p. 486-491
25 juni	'Met Louis Couperus in London-season' II	vw 49, p. 492-497
2 juli	'Met Louis Couperus in London-season' III	vw 49, p. 497-503
9 juli	'Met Louis Couperus in London-season' IV	vw 49, p. 503-510
16 juli	'Met Louis Couperus in London-season' V	vw 49, p. 510-516
23 juli	'Met Louis Couperus in London-season' VI	vw 49, p. 516-522
6 augustus	'Met Louis Couperus in London-season' VII	vw 49, p. 522-528
13 augustus	'Met Louis Couperus in London-season' VIII	vw 49, p. 529-534
	Twee toasten en een toespraak	vw 50, p. 341-345
20 augustus	'Met Louis Couperus in London-season' IX	vw 49, p. 534-539
27 augustus	Chineesche en Thibetaansche kunst	vw 49, p. 540-545

22 oktober-26 november	'Louis Couperus op weg naar Indië' 1-3	vw 45, p. 9-26
17-24 december	'Met Louis Couperus door Nederlandsch-Indië' 1-2	vw 45, p. 26-34
25 december	Safar en Ali	vw 49, p. 546-559
31 december	'Met Louis Couperus door Nederlandsch-Indië' 3 [= 'Sumatra' 1]	vw 45, p. 35-42

1922

7 januari-2 september	'Met Louis Couperus door Nederlandsch Indië' 4-38	vw 45, p. 54-277
9-16 september	'Met Louis Couperus naar Japan' 1-2	vw 48, p. 7-20
23 september-30 december	'Met Louis Couperus in Japan' 1-15	vw 48, p. 21-123

1923

1-27 januari	'Met Louis Couperus in Japan' 16-19	vw 48, p. 123-149
28 januari-4 februari	'Intieme impressies' I-II	vw 49, p. 572-583
10 februari	'Met Louis Couperus in Japan' 20	vw 48, p. 149-155
11 februari	'Intieme impressies' III	vw 49, p. 584-589
17 februari	'Met Louis Couperus in Japan' 21	vw 48, p. 155-161
18 februari	'Intieme impressies' IV	vw 49, p. 589-595
24 februari	'Met Louis Couperus in Japan' 22	vw 48, p. 161-167

25 februari	Amalazwinthe en Bobby	vw 49, p. 560-565
3 maart	Over den Burgemeester van Amsterdam en de Nederlandsche Letterkundigen	vw 49, p. 672-673
3 maart	'Met Louis Couperus in Japan' 23	vw 48, p. 167-173
4 maart	'Intieme impressies' v	vw 49, p. 595-601
10 maart	'Met Louis Couperus in Japan' 24	vw 48, p. 173-179
11-18 maart	'Intieme impressies' VI-VII	vw 49, p. 601-612
25 maart	Historische portretten	vw 49, p. 566-571
31 maart	'Met Louis Couperus in Japan' 25	vw 48, p. 180-185
april	Voorspel. 'Het snoer der ontferming' I-X	vw 47, p. 9-33
1 april	'Intieme impressies' VIII	vw 49, p. 612-617
7 april	'Met Louis Couperus in Japan' 26	vw 48, p. 186-192
8 april	'Intieme impressies' IX	vw 49, p. 617-622
14 april	'Met Louis Couperus in Japan' 27	vw 48, p. 192-198
15 april	'Intieme impressies' x	vw 49, p. 622-627
21 april	'Met Louis Couperus in Japan' 28	vw 48, p. 198-205
22 april	'Intieme impressies' XI	vw 49, p. 627-633
28 april	'Met Louis Couperus in Japan' 29	vw 48, p. 205-212
29 april	De sneeuwfee	vw 47, p. 169-174
mei	'Het snoer der ontferming' XI-XV	vw 47, p. 33-54
5 mei	'Met Louis Couperus in Japan' De thuisreis	vw 48, p. 213-219
?	Van Japan naar Singapore	vw 50, p. 380-381
6 mei	'Intieme impressies' XII	vw 49, p. 633-639

13 mei	Rijzende-maan-zilverzacht	vw 47, p. 175-181
20 mei	'Intieme impressies' XIII	vw 49, p. 639-645
27 mei	Gompachi en Komurasaki I	vw 47, p. 182-188
juni	'Het snoer der ontferming' XVI-XX	vw 47, p. 54-74
3-17 juni	Gompachi en Komurasaki II-IV	vw 47, p. 188-205
23 juni	Couperus zegt dank	vw 49, p. 674-677
24 juni	De bittere wijsgeer I	vw 47, p. 206-217
juli	'Het snoer der ontferming' XXI-XXII	vw 47, p. 74-112
1 juli	De bittere wijsgeer II	vw 47, p. 206-217
8 juli	'Intieme impressies' XIV	vw 49, p. 645-649
augustus-oktober	'Het snoer der ontferming' XXIII-XXVI	vw 47, p. 113-165
25 december	Het eerste huwelijksgeluk	vw 50, p. 327-340

1925

maart-november	Kantekleer	vw 50, p. 145-326
----------------	------------	-------------------

Leeswijzer
Alfabetisch

In de volgende lijst zijn, in alfabetische volgorde, de titels opgenomen van alle door Couperus gepubliceerde en nagelaten werken met hun vindplaats in de Volledige Werken Louis Couperus.

Publikaties die deel uitmaken van een serie, zijn beschreven op hun eigen titel, voorzover ze die hebben; tussen vierkante haken zijn de serietitel en het eventuele nummer vermeld. De titels van de boekuitgaven zijn gecursiveerd.

In de eerste kolom staan de titels, zoals die in de Volledige Werken voorkomen; in de tweede kolom wordt eerst verwezen naar het deelnummer van de Volledige Werken en vervolgens naar de bladzijden.

Aan den boord van het meer	vw 35, p. 202-206
Aan den stralenden herfst	vw 46, p. 115-119
<i>Aan den weg der vreugde</i>	vw 26
Aan Herman Robbers	vw 49, p. 663-666
Aan mevr. M.v.d.K., Punt dichteres	vw 49, p. 164
Aan Willem Mengelberg	vw 49, p. 667
Acrasia	vw 2, p. 165-166
Adonis	vw 28, p. 7-28
Afrodite	vw 2, p. 154
Afrodite in Rome [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xiv]	vw 33, p. 288-293
Afscheid van Rome [Bladen uit mijn dagboek xxv]	vw 35, p. 169-174
Alarbot	vw 38, p. 146-152
Alba I-IV	vw 49, p. 15-18
Amalazwinthe en Bobby	vw 49, p. 560-565

Annonciatie	vw 8, p. 7-9
<i>Antieke verhalen</i>	vw 28
<i>Antiek toerisme</i>	vw 30
Apollonius van Tyana [Romeinsche portretten vii]	vw 46, p. 322-328
Appartamento Borgia [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië v]	vw 33, p. 237-244
Aragno [Bladen uit mijn dagboek xi]	vw 35, p. 65-70
Aristodemos	vw 49, p. 823-926
Arnaldo en Candido	vw 31, p. 23-33
Aschman [Epigrammen]	vw 49, p. 214
Atila en de Hunnen	vw 46, p. 265-275
Aviatie-week [Legenden van de Blauwe Kust xvii]	vw 29, p. 147-152
Avignon	vw 46, p. 213-248
Avila [Bladen uit mijn dagboek lxxxv]	vw 35, p. 628-635
Avond in casino [Legenden van de Blauwe Kust xi]	vw 29, p. 107-115
Azzahra	vw 38, p. 98-105
Baadster	vw 1, p. 34
<i>Babel</i>	vw 18
Bacchante	vw 2, p. 131
Barcelona [Bladen uit mijn dagboek lxvi]	vw 35, p. 493-499
Bébert le Boucher en André le Pêcheur	vw 29, p. 7-29
Beeldspraak [Epigrammen]	vw 49, p. 198-199
Begeertes naar kleine wijsheden I-II	vw 29, p. 188-198
Begin en einde	vw 35, p. 244-249
Bekentenissen	vw 27, p. 56-61
Belangrijke mededeelingen over Louis Couperus door zijn vriend 'Jan'	vw 27, p. 191-197
Bella Napoli [Bladen uit mijn dagboek xxxvi]	vw 35, p. 331-337
Benvenuto	vw 32, p. 124-141
Biagio [Bladen uit mijn dagboek viii]	vw 35, p. 42-48

Bibelots van Venetië [Bladen uit mijn dagboek XXXXVIII]	vw 35, p. 396-399
Bioscoop [Epigrammen]	vw 49, p. 248-250
Bij Pier Pander [Bladen uit mijn dagboek VII]	vw 35, p. 35-41
Bladen uit mijn dagboek I-III	vw 29, p. 227-247
Blague [Epigrammen]	vw 49, p. 235-236
Blauwoogjen	vw 1, p. 12
Boek af [Epigrammen]	vw 49, p. 259-260
Boodschappen in Den Haag [Epigrammen]	vw 49, p. 201-204
Boomen van weemoed en smart [Legenden van de Blauwe Kust XII]	vw 29, p. 116-119
Botticelli [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië XXIV]	vw 33, p. 139-149
Bouwstijl [Epigrammen]	vw 49, p. 214
Brief uit Athene	vw 8, p. 60-66
Brief uit Corfu	vw 8, p. 54-59
Brief uit Florence	vw 8, p. 67-81
Brief uit Napels	vw 8, p. 44-51
Brief uit Rome	vw 8, p. 19-38
Brief uit Venetië	vw 8, p. 82-90
Brieven van den nutteloozen toeschouwer	vw 27, p. 612-672
Bronzen-beeldenspel [Bladen uit mijn dagboek LV]	vw 35, p. 435-442
Buiten I-VI	vw 49, p. 320-335
Burgos en de Cid [Bladen uit mijn dagboek LXXXVIII]	vw 35, p. 650-655
Caezar en Cleopatra	vw 50, p. 9-143
Camee	vw 2, p. 161
Cameeën	vw 28, p. 29-38
Carlone van Castelvetro	vw 27, p. 306-312
Chineesche en Thibetaansche kunst	vw 49, p. 540-545
Chloë	vw 2, p. 164
'Circe' [Bladen uit mijn dagboek LVII]	vw 35, p. 449-455

Colosseum [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië VI]	vw 33, p. 244-252
Conversatie	vw 27, p. 439-443
Còrdoba [Bladen uit mijn dagboek LXX]	vw 35, p. 219-526
Cosmopolitisme [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 173-174
Couperus zegt dank	vw 49, p. 674-677
Cursus prof. Bolland [Epigrammen]	vw 49, p. 229-230
Dames en vrouwen [Epigrammen]	vw 49, p. 220-222
De adelaar des throns	vw 2, p. 137-144
De aestheet [Het snoer der ontferming XXV]	vw 47, p. 130-147
De Alhambra [Bladen uit mijn dagboek LXXV-LXXVI]	vw 35, p. 558-569
De Angst	vw 35, p. 226-232
De apotheoze	vw 32, p. 27-34
De badkamer [Wonderlijke Historiën III]	vw 49, p. 273-275
De balling te Tomi	vw 28, p. 140-152
De baziliek van San Marco [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië II]	vw 33, p. 21-26
<i>De berg van licht</i>	vw 24
De betooveraer	vw 38, p. 86-91
De betooverde koe	vw 27, p. 291-297
De bezitting van Messer Donato	vw 32, p. 104-112
De binocle	vw 46, p. 175-182
De bittere wijsgeer [Japansche legenden IV]	vw 47, p. 206-217
<i>De boeken der kleine zielen</i>	vw 19-20
De brief	vw 27, p. 260-265
De charmante oplichter	vw 27, p. 229-236
De Cid [Bladen uit mijn dagboek LXXXIX-LXXXXI]	vw 35, p. 656-676
De cinematografo [Bladen uit mijn dagboek XVII]	vw 35, p. 116-118
De cykloop; Elfde Idylle van Theokritos	vw 49, p. 351-353

De dans der Uren [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xi]	vw 33, p. 271-276
De diabolino	vw 27, p. 284-290
De dichtersessen [Het snoer der ontferming i]	vw 47, p. 11-16
De dieren	vw 38, p. 43-47
De dochter van Blauwbaard	vw 38, p. 64-70
De doode	vw 2, p. 132
De dood van den Dappere	vw 38, p. 127-132
De dood van Vesta	vw 28, p. 39-57
De doorschemerde ruitjes [Het snoer der ontferming vii]	vw 47, p. 28-29
De doop	vw 32, p. 60-66
De droom	vw 27, p. 298-305
De droomen [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal i]	vw 27, p. 396-401
De droomenheks	vw 38, p. 139-145
De eenzamen	vw 46, p. 12-51
De elven	vw 2, p. 167-171
De herscheppingen	vw 38, p. 78-85
De expositie in Castel S. Angelo [Bladen uit mijn dagboek xxiii]	vw 35, p. 158-163
De expositie op de Piazza d'Armi [Bladen uit mijn dagboek xxiv]	vw 35, p. 164-168
De fresco's van Benozzo Gozzoli [Bladen uit mijn dagboek xxx]	vw 33, p. 119-124
De fresco's van Ghirlandajo [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xvii]	vw 33, p. 114-119
De gasten [Wonderlijke historiën iv]	vw 49, p. 276-278
De geheimzinnige boodschapper	vw 49, p. 401-407
De geluiden [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal ix]	vw 27, p. 469-475
De gemankeerde zelfmoord	vw 49, p. 316-319
De Gesù [Bladen uit mijn dagboek vi]	vw 35, p. 28-30
De Gioconda, Futuristen en vreemdelingen [Bladen uit mijn dagboek Lxxxxviii]	vw 27, p. 382-389

De gladiator	vw 32, p. 35-39
De golf [Het snoer der ontferming xxiv]	vw 47, p. 128-129
De gravinne van Salisbury	vw 2, p. 87-107
De groote schat	vw 49, p. 292-295
De Gróote-Stad	vw 27, p. 547-551
De grootvader	vw 27, p. 683-687
De gymnosofisten [Antiquiteiten ii]	vw 49, p. 360-367
De hacienda	vw 49, p. 443-448
De heilstaat	vw 49, p. 460-465
De Hollanders in het Glaspalast	vw 35, p. 428-434
De Hollandsche schilders [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië viii]	vw 35, p. 143-150
De hoogere onbewustheid	vw 46, p. 151-174
De jonge auteur [Wie men alzo ontmoet ii]	vw 27, p. 204-208
De jonge held [Wie men alzo ontmoet iv]	vw 27, p. 215-220
De jonge koning	vw 31, p. 34-42
De kimono's [Het snoer der ontferming xii]	vw 47, p. 34-37
De krekel [Het snoer der ontferming v]	vw 47, p. 23-25
De kunst te leven	vw 49, p. 436-442
De laatste libel	vw 29, p. 205-210
De laatste morgen te Tibur	vw 28, p. 58-77
De laatste ure	vw 32, p. 204-209
De legende van den gelen diamant	vw 38, p. 133-138
De legende van Roderik i-ii [Bladen uit mijn dagboek LXXXIII-LXXXIV]	vw 35, p. 614-627
De liefdes van Lili	vw 27, p. 567-573
De lof der luiheid [Van en over mijzelf en anderen iii]	vw 27, p. 62-86
De loterij van goede en kwade kans [Het snoer der ontferming xvii]	vw 47, p. 56-59
De maagd in de maan	vw 46, p. 120-123
De man in huis	vw 29, p. 77-87
De maskers [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal vii]	vw 27, p. 433-438

De Meester in de litteratuur [Epigrammen]	vw 49, p. 243-245
De meisjes, die verdwenen	vw 27, p. 277-283
De mieren	vw 27, p. 580-584
De mieren [Het snoer der ontferming vi]	vw 47, p. 25-28
Democratizeering van kunst	vw 27, p. 521-525
De moderne hoofdzonden	vw 49, p. 296-309
De moord op den Gek	vw 28, p. 98-107
De moord op den optimist	vw 27, p. 677-682
De Moorsche koopman	vw 2, p. 158-160
De mijmerij	vw 46, p. 58-62
De kathedraal van Barcelona [Bladen uit mijn dagboek LXVII]	vw 35, p. 500-504
De koelie [Het snoer der ontferming xxvi]	vw 47, p. 148-165
<i>De komedianten</i>	vw 37
De nacht van Ishtâr	vw 32, p. 7-12
De nachten	vw 31, p. 80-85
De naumachie	vw 32, p. 40-59
De obsessie	vw 32, p. 77-84
<i>De ode</i>	vw 40
De oermensch en de complicatie der dingen	vw 27, p. 599-605
De oïrans (courtizanen) [Het snoer der ontferming xiii]	vw 47, p. 37-41
De opera [Bladen uit mijn dagboek xvii]	vw 35, p. 110-115
<i>De ongelukkige</i>	vw 36
De oude Trofime	vw 29, p. 64-76
De pessimist-prediker	vw 49, p. 288-291
De Pozzi [Bladen uit mijn dagboek xxxviii]	vw 35, p. 400-402
De prins i-v	vw 46, p. 124-150
De prins van Thule	vw 50, p. 374-376
Der dingen ziel	vw 27, p. 533-540
De regenstralen [Het snoer der ontferming viii]	vw 47, p. 29-31
De ring en de prins	vw 29, p. 48-63
De rots	vw 38, p. 120-126

De rotsblokken [Het snoer der ontferming II]	vw 47, p. 16-18
De samenzwering	vw 32, p. 113-123
De schaduw	vw 27, p. 313-320
De schoone slaapster in het bosch	vw 49, p. 681-702
De Scheveningers	vw 27, p. 574-579
De Sibyllen [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië x]	vw 33, p. 265-271
De slag [Van en over mijzelf en anderen IV]	vw 27, p. 87-92
De sneeuwfee [Japansche legenden I]	vw 47, p. 169-174
De sombere zuidziel [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xvi]	vw 33, p. 299-305
De spiegel	vw 27, p. 359-363
De spiegel [Het snoer der ontferming xxi]	vw 47, p. 74-85
De spreeuwen [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal II]	vw 27, p. 402-407
De standjeszoeker	vw 49, p. 429-435
De Stanze van Rafaël [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xii-xiii]	vw 33, p. 276-288
<i>De stille kracht</i>	vw 17
De straat [Bladen uit mijn dagboek x]	vw 35, p. 57-64
De teedere dingen	vw 35, p. 207-212
De terugkeer	vw 27, p. 489-495
De tooveressen; Tweede Idylle van Theokritos	vw 49, p. 344-350
De Transfiguratie [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië ix]	vw 33, p. 260-265
De twee schilders	vw 49, p. 408-414
De twee paar tweelingen	vw 49, p. 157-164
De tweede blik	vw 27, p. 585-590
De tweelingbroeders	vw 49, p. 945-1026
De uil [Bladen uit mijn dagboek xv]	vw 35, p. 97-102
De uren	vw 27, p. 673-676
De verleider	vw 38, p. 54-58
De verveling	vw 31, p. 95-101
<i>De verliefde ezel</i>	vw 39

De verzoeking	vw 31, p. 86-94
<i>De verzoeking van den H. Antonius</i>	vw 12
De vierde [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 183
De villa van Hadrianus [Bladen uit mijn dagboek xvi]	vw 35, p. 103-109
De vonk	vw 31, p. 109-113
De vossen [Het snoer der ontferming xx]	vw 47, p. 71-74
De vreemdeling en het Hollandsche huis [Epigrammen]	vw 49, p. 246-248
De vrouwe van 't meir	vw 2, p. 179-180
De vrijers [Antiquiteiten i]	vw 49, p. 354-360
De vuurvliegjes [Het snoer der ontferming iv]	vw 47, p. 21-22
De waaiers [Het snoer der ontferming iii]	vw 47, p. 18-21
De windhond	vw 49, p. 415-422
De wolken der goden	vw 35, p. 177-184
De zijdewormen [Het snoer der ontferming xix]	vw 47, p. 67-70
De zoekende zielen	vw 46, p. 63-114
De zoeker	vw 38, p. 92-97
De Zonen der Zon	vw 22, p. 43-116
De zoon van Don Juan	vw 38, p. 71-77
<i>De zwaluwen neêr gestreken...</i>	vw 31
Dingen van Florence [Bladen uit mijn dagboek xxxx-xxxi]	vw 35, p. 297-310
Dionysia	vw 49, p. 423-428
<i>Dionyzos</i>	vw 23
Dionyzos in het onderhuis	vw 27, p. 44-50
Dionyzos-studiën i-xii	vw 23, p. 5-16
Diverse pluimages	vw 35, p. 191-201
Domitianus [Romeinsche portretten i]	vw 46, p. 284-289
Donatello [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xx]	vw 33, p. 131-139
Dorian Gray [Wie men alzo ontmoet iii]	vw 27, p. 209-214
Dorre bladeren en pijnnaalden [Het snoer der ontferming x]	vw 47, p. 32-33

Een dag van weelde	vw 2, p. 39-47
<i>Eene illuzie</i>	vw 6
Eene illuzie	vw 6, p. 20-55
Eén grein waardelooze levenswijsheid [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 179-181
Een Hagenaar terug in Den Haag I-II	vw 27, p. 508-520
Een interview	vw 29, p. 180-187
Een konterfeitsel	vw 1, p. 35-37
<i>Een lent van vaerzen</i>	vw 1
Een middag bij Vespaziano	vw 2, p. 108-129
Een morgen vol anekdoten	vw 28, p. 126-139
Een naam	vw 27, p. 606-611
Een portret [Een viertal sonnetten]	vw 1, p. 31
Een portret [Een viertal sonnetten]	vw 1, p. 32
Een praatje met mijn lezer	vw 49, p. 285-287
Een sofistische lezing te Rome [Antiquiteiten v]	vw 49, p. 381-388
Een star van hope	vw 2, p. 31-38
Een ster	vw 49, p. 121-138
Een verlangen	vw 6, p. 56-68
Een vervelende morgen	vw 29, p. 153-161
Een woord van herdenken	vw 49, p. 650-653
Een woord van hulde aan Willem Kloos	vw 49, p. 661-662
Een zieltje	vw 6, p. 7-19
El Greco [Bladen uit mijn dagboek LXXXV-LXXXVII]	vw 35, p. 636-649
<i>Eline Vere</i>	vw 3
Elvira	vw 27, p. 482-488
Elyata	vw 38, p. 7-42
Endymion I-LIV	vw 49, p. 19-72
Epigrafische inleiding [Epigrammen]	vw 49, p. 187-189
Epigram op de fotografie [Epigrammen]	vw 49, p. 214-215
Epiloog	vw 6, p. 74-105
Epistolaire liefde	vw 27, p. 244-250
Erinnering	vw 2, p. 9-22

Eroos en Psuche	vw 2, p. 134
Eros I-II	vw 49, p. 13-14
Etruskische kunst [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xxi]	vw 33, p. 124-131
Evolutie	vw 49, p. 313-315
<i>Extaze</i>	vw 5
Faraoos dochter	vw 2, p. 162
Feest van San Marco [Bladen uit mijn dagboek xxxv]	vw 35, p. 374-379
Ferrara [Bladen uit mijn dagboek xxxiii]	vw 33, p. 39-45
<i>Fidessa</i>	vw 15
Fiesole [Bladen uit mijn dagboek xxxii]	vw 35, p. 269-272
Flauw zijn [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 174-175
Florence	vw 33, p. 424-438
Florentijnsche nachten [Bladen uit mijn dagboek LXIV]	vw 35, p. 317-323
Foreword [In: <i>Letters of a Javanese Princess</i>]	vw 49, p. 668-671
Fragment	vw 2, p. 181
Fragment	vw 2, p. 182
Fragment	vw 2, p. 183
Fragmenten uit Johannes' Apocalyps	vw 10, p. 65-70
Frynè	vw 32, p. 19-26
Galleria Pitti [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xxv-xxvi]	vw 33, p. 149-159
Gedroomd minnen	vw 1, p. 39-48
Getemd	vw 1, p. 51-53
Geuren van heiligheid	vw 27, p. 21-30
Gevraagd: een secretaris...	vw 27, p. 330-334
Ginevra	vw 10, p. 39
Giovannino [Wie men alzo ontmoet v]	vw 27, p. 221-228
Giulio [Bladen uit mijn dagboek xiv]	vw 35, p. 89-96
<i>God en goden</i>	vw 22

Gompachi en Komurasaki [Japansche
legenden II] vw 47, p. 182-205

Granada [Bladen uit mijn dagboek LXXIV]	vw 35, p. 550-557
Grieksch Theater te Taormina [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xxiii]	vw 33, p. 362-365
'Had je me maar' of: 'Hadt je me maar' [Epigrammen]	vw 49, p. 222-223
Hefaistos of de mythe der leelijkheid	vw 38, p. 112-119
Heilige Week [Bladen uit mijn dagboek xviii]	vw 35, p. 119-126
<i>Herakles</i>	vw 34
Herdersliefde of Dafnis en Chloë	vw 50, p. 367-370
Herinneringen aan de lente	vw 49, p. 310-312
Het afscheid	vw 27, p. 560-566
Het Athletikon	vw 49, p. 468-473
Het behekste dorp [Wonderlijke Historiën i]	vw 49, p. 268-270
Het blonde bed [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 182-183
Het dogenpaleis [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië i]	vw 33, p. 14-20
Het drukke leven [Epigrammen]	vw 49, p. 206-209
Het eerste huwelijksgeluk	vw 50, p. 327-340
Het Escorial [Bladen uit mijn dagboek LXXXI]	vw 35, p. 601-606
Het getal [Wonderlijke historiën v]	vw 49, p. 278-280
Het Huis van Livia en de Tempel van Rheia Kubele	vw 33, p. 252-260
Het kasteel, dat er niet was [Wonderlijke Historiën ii]	vw 49, p. 270-273
Het koninkrijk Arles	vw 46, p. 249-264
Het laatste venijn	vw 32, p. 198-203
Het land van Thule	vw 50, p. 377-379
Het onoverkomelijk verschil	vw 35, p. 219-225
Het paradijs	vw 2, p. 173
Het pension [Bladen uit mijn dagboek v]	vw 35, p. 21-27
Het portret	vw 27, p. 266-270

Het Publiek [Epigrammen]	vw 49, p. 223-227
Het raadsel	vw 32, p. 13-18
<i>Het snoer der ontferming en Japansche legenden</i>	vw 47
Het spookhuis	vw 38, p. 48-53
Het spoorwegongeluk	vw 46, p. 183-189
Het stille geneucht	vw 46, p. 9-11
Het verbeelde leven [Legenden van de Blauwe Kust VIII]	vw 29, p. 88-93
Het verkeerde leven	vw 49, p. 474-479
<i>Het zwevende schaakbord</i>	vw 44
Historische portretten	vw 49, p. 566-571
Hoe, wie, of wat? [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 181-182
Hoe een roman wordt geschreven	vw 49, p. 449-454
Hoe een feuilleton... <i>niet</i> geschreven wordt	vw 31, p. 71-79
Hollandsche braafheid [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 170-171
<i>Hooge troeven</i>	vw 11
Hooikist-idylle of het idee van den kolonel	vw 49, p. 336-343
Ik ben de wandlaar...	vw 49, p. 107
'Il mago'	vw 29, p. 211-218
Imperia	vw 29, p. 162-171
Imperia; Een mysterie-spel van de vijf zonden	vw 49, p. 703-821
Impulsie en weifeling	vw 27, p. 31-37
In het huis bij den Dom	vw 2, p. 63-86
Incognito te Nice	vw 31, p. 114-119
Inleiding tot de voorstellingen van De tweelingbroeders)	vw 49, p. 931-944
Intieme impressies I-XIV	vw 49, p. 572-649
Intimiteiten [Van en over mijzelf en anderen I]	vw 27, p. 11-14
Ippolito en Dianora	vw 27, p. 271-276
<i>Iskander</i>	vw 42

Jahve	vw 22, p. 7-42
Jan en Florence [Bladen uit mijn dagboek LXXXXVII]	vw 27, p. 367-374
Java en Bali 1-25 [<i>Oostwaarts</i>]	vw 45, p. 120-277
Jij en U [Epigrammen]	vw 49, p. 189-191
Jonge pelgrim [Het snoer der ontferming xxii]	vw 47, p. 85-112
Julianus' laatste ure [Antiquiteiten iv]	vw 49, p. 374-381
Juvenalis [Romeinsche portretten v]	vw 46, p. 308-314
Kamerschutten [Het snoer der ontferming xiv]	vw 47, p. 41-42
Kantekleer	vw 50, p. 145-326
Kastanjeboomen [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 171
Kinderkamer	vw 27, p. 591-598
Kindersouvenirs	vw 31, p. 52-58
Kind-van-zijn-tijd [Epigrammen]	vw 49, p. 204-206
King Albert's book [bijdrage]	vw 49, p. 656
Klein-cosmopolis	vw 35, p. 213-218
Kleine raadsels	vw 6, p. 106-118
Kleine romans	vw 31, p. 7-22
Kleopatra	vw 1, p. 49-50
<i>Korte arabesken</i>	vw 29
Korte notities [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal iv]	vw 27, p. 414-419
Kracht en behendigheid in het Alhambra	vw 49, p. 455-459
Kunst op straat [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xviii]	vw 33, p. 96-102
Laatste rozen [Losse bladen]	vw 2, p. 150
Laatste schemer	vw 49, p. 108
'Lachend dorpje' [Bladen uit mijn dagboek liv]	vw 35, p. 422-427
<i>Langs lijnen van geleidelijkheid</i>	vw 16

Larensche manieën [Epigrammen]	vw 49, p. 230-231
Leda [Losse bladen I]	vw 1, p. 57-58
Legenden van de Blauwe Kust	vw 27, p. 129-183
Lelies en tulpen [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 177-178
Lentestemming [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal v]	vw 27, p. 420-425
Licht en donker	vw 35, p. 239-243
Lichtbesparing [Epigrammen]	vw 49, p. 257
Lichte dagen [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 184
Lido [Bladen uit mijn dagboek xxxvii]	vw 35, p. 380-386
Liedeken [Gedichten]	vw 2, p. 151
Liedeken [Losse bladen]	vw 2, p. 152
Liedeken [Losse bladen]	vw 2, p. 153
Litteraire ijdelheid [Epigrammen]	vw 49, p. 251-253
Litteratuur en 'fruitfarm' [Epigrammen]	vw 49, p. 233-235
Lotos	vw 2, p. 130
Louis Couperus op weg naar Indië [Oostwaarts]	vw 45, p. 9-26
Lucrezia	vw 32, p. 151-197
Maar 't allerzoetst...	vw 2, p. 172
Madonna della Stella [Bladen uit mijn dagboek xxxi]	vw 35, p. 311-316
Maïma I-II [Gedichten]	vw 2, p. 145-146
Maison [Epigrammen]	vw 49, p. 200-201
<i>Majesteit</i>	vw 7
Mannelijk toilet [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal vi]	vw 27, p. 426-432
Margriet [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 175-176
Mars en Venus	vw 27, p. 38-43
Martia	vw 28, p. 76-97
Martialis [Romeinsche portretten iv]	vw 46, p. 302-308
Maskers, liefde, wraak en bloed	vw 32, p. 142-150

Medailles keerzijde	vw 27, p. 496-507
Medici	vw 35, p. 275-296
Meditatie over het mannelijk toilet	vw 49, p. 153-156
Melancholieën	vw 31, p. 59-64
Melodie	vw 2, p. 174
Melodie	vw 2, p. 175-176
Melodie	vw 2, p. 177
Messina [Bladen uit mijn dagboek xxxix]	vw 35, p. 353-360
Met Louis Couperus door Ned.-Indië [Oostwaarts]	vw 45, p. 26-277
<i>Met Louis Couperus in Afrika</i>	vw 43
Met Louis Couperus in Japan [<i>Nippon</i>]	vw 48, p. 21-219
Met Louis Couperus in London-season I-IX	vw 49, p. 486-539
Met Louis Couperus in Parijs	vw 49, p. 480-485
Met Louis Couperus naar Japan [<i>Nippon</i>]	vw 48, p. 7-20
<i>Metamorfoze</i>	vw 13
Michel Dracosès [Wie men alzo ontmoet I]	vw 27, p. 198-203
Michelangelo's cupola	vw 8, p. 39-41
Michele [Van en over mijzelf en anderen II]	vw 27, p. 15-20
Middernacht	vw 1, p. 25-27
Midzomerloomtes	vw 35, p. 233-238
Mijn vriend Jan te Rome [Bladen uit mijn dagboek xx]	vw 35, p. 127-134
Mijn zooveelste	vw 49, p. 146-152
Moderne litteraire verdiensten [Epigrammen]	vw 49, p. 209-211
Morgenwandeling [Legenden van de Blauwe Kust xv]	vw 29, p. 132-139
Münchner potpourri [Bladen uit mijn dagboek LVIII-LX]	vw 35, p. 456-469
Murano, Burano, Torcello [Bladen uit mijn dagboek L]	vw 33, p. 32-38
Murillo [Bladen uit mijn dagboek LXXXXII]	vw 35, p. 677-683
Museo Baracco	vw 33, p. 224-237

Muzeum van Napels [Beeldhouw-, bouw- vw 33, p. 325-331
en schilderkunst in Italië *xxij*]

Na een tentoonstelling	vw 27, p. 346-350
Naar Rome [Bladen uit mijn dagboek IV]	vw 35, p. 13-20
Naar Utamaro's prenten [Het snoer der ontferming XVI]	vw 47, p. 54-56
Nacht I-III	vw 49, p. 84-86
Nachtbloesems I-X	vw 1, p. 7-23
Nachtegaal	vw 2, p. 149
Nachten <i>i-viii</i>	vw 49, p. 110-117
Naschrift [Wonderlijke historiën]	vw 49, p. 280-281
Nemea	vw 2, p. 163
Nerone [Van en over mijzelf en anderen VI]	vw 27, p. 111-120
Nice	vw 31, p. 120-143
Niet meer dan een dagboekblad...[Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal VIII]	vw 27, p. 462-468
Nieuwe jeugd en oude ondervinding [Wonderlijke historiën]	vw 49, p. 281-284
Nijldige vriend [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 172
<i>Nippon</i>	vw 48
Nishiki, dat is brokaat en Mikan, dat is oranje-appel [Het snoer der ontferming XV]	vw 47, p. 42-54
Nog eens worstelen	vw 49, p. 466-467
Nog eens zuiver Nederlandsch [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 185
<i>Noodlot</i>	vw 4
Odaliskken	vw 2, p. 133
Onder de olijven	vw 29, p. 199-204
Onder den Boeddha	vw 27, p. 552-559
Ongeregeld leven [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 185-186
Onschuldig genoeg	vw 27, p. 351-358
Ontroering [Epigrammen]	vw 49, p. 191
Onze boeken [Epigrammen]	vw 49, p. 253-255
<i>Oostwaarts</i>	vw 45

Op de Anonymi [Epigrammen]	vw 49, p. 263-267
Op de ondergaande zon [Epigrammen]	vw 49, p. 211
Op de tinne	vw 2, p. 135
Op de toren [Bladen uit mijn dagboek xxxii]	vw 35, p. 273-274
Op den roman en den interviewer [Epigrammen]	vw 49, p. 260-263
Op tooneelschrijfkunst [Epigrammen]	vw 49, p. 240-243
Open brief	vw 49, p. 654-655
Open brief van Louis Couperus aan marchesa A.V., te Napels	vw 27, p. 341-345
<i>Orchideeën</i>	vw 2
Orvieto	vw 33, p. 198-216
Ostia	vw 33, p. 306-324
Ouderdom en leeftijd	vw 27, p. 476-481
Over de eentonigheid	vw 38, p. 59-63
Over de kritiek [Epigrammen]	vw 49, p. 236-239
Over de ijdelheden des lichaams en deszelfs vertuilingen [Legenden van de Blauwe Kust vii]	vw 27, p. 121-128
Over de oude en de nieuwe schoonheid	vw 27, p. 335-340
Over den Burgemeester van Amsterdam en de Nederlandsche Letterkundigen	vw 49, p. 672-673
Over der menschheid kinderlijkheid [Legenden van de Blauwe Kust x]	vw 29, p. 101-106
Over Groningen en mijzelf	vw 27, p. 541-546
Over lichtende drempels	vw 21, p. 30-90
<i>Over lichtende drempels</i>	vw 21
Over mijn woning	vw 27, p. 526-530
Pakjes maken [Epigrammen]	vw 49, p. 212-213
Palazzo Davanzati [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xix]	vw 33, p. 108-114
Palazzo Massimo [Bladen uit mijn dagboek ix]	vw 35, p. 51-56

Palazzo Vecchio [Bladen uit mijn dagboek xxviii]	vw 33, p. 102-108
Palermo, la Felice [Bladen uit mijn dagboek xxxvii]	vw 35, p. 338-342
Palmas y pitos [Bladen uit mijn dagboek LXXIII]	vw 35, p. 542-549
Pantoems I-II	vw 2, p. 155-156
Parazieten [Epigrammen]	vw 49, p. 260
Parfum [Epigrammen]	vw 49, p. 191-192
Persgeheim [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 176-177
Pesto	vw 8, p. 52-53
Pierrot [Epigrammen]	vw 49, p. 231-232
Pincio	vw 8, p. 10-12
Pincio [Bladen uit mijn dagboek xii]	vw 35, p. 71-72
Pisa [Bladen uit mijn dagboek xxxxi]	vw 33, p. 160-167
Plautus' <i>Menaechmi</i>	vw 49, p. 927-930
Plinius de Jongere [Romeinsche portretten iii]	vw 46, p. 296-302
Politie-agent [Epigrammen]	vw 49, p. 213
Portret [Epigrammen]	vw 49, p. 196-198
Prato [Bladen uit mijn dagboek LXV]	vw 35, p. 324-328
Praxiteles in Rome [Beeldhouw-, bouw- en schilderkunst in Italië xv]	vw 33, p. 293-299
Prelude	vw 46, p. 52-57
Prologos [<i>Xerxes of de hoogmoed</i>]	vw 41, p. 220-221
<i>Proza</i>	vw 46
<i>Psyche</i>	vw 14
Querido's 'Koningen'	vw 49, p. 389-400
Quintilianus [Romeinsche portretten vi]	vw 46, p. 315-321
Raadsel [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 178-179
Ravenna	vw 33, p. 46-78
Ravenna [Schetsen en silhouetten van steden I-III]	vw 33, p. 404-422

Regeerings-spelling [Epigrammen]	vw 49, p. 227-229
Reinheid [Epigrammen]	vw 49, p. 212
<i>Reis-impressies</i>	vw 8
Rekeningen [Epigrammen]	vw 49, p. 219-220
Reklame [Epigrammen]	vw 49, p. 240
Reputatie [Epigrammen]	vw 49, p. 192-193
Restaurant-emoties [Bladen uit mijn dagboek LII]	vw 35, p. 403-409
Rijzende-maan-zilverzacht [Japansche legenden III]	vw 47, p. 175-181
Romantisch avontuur	vw 29, p. 30-47
Rondom den Campanile [Bladen uit mijn dagboek xxxv]	vw 35, p. 368-373
Rubens [Bladen uit mijn dagboek LIX]	vw 35, p. 470-476
Ruïnes, legenden en bloemen [Bladen uit mijn dagboek XIX]	vw 33, p. 217-224
Sabijnsche-maagdenroof	vw 49, p. 109
Safar en Ali	vw 49, p. 546-559
Salvatore	vw 29, p. 172-179
San Paolo en Tre-Fontane [Bladen uit mijn dagboek XIII]	vw 35, p. 81-88
San Pietro	vw 8, p. 13-18
San-Saba [Bladen uit mijn dagboek IX]	vw 35, p. 49-50
Santa Chiara	vw 2, p. 25-30
Sardanapalus	vw 2, p. 136
Scheveningen [Epigrammen]	vw 49, p. 193-196
<i>Schimmen van schoonheid</i>	vw 32
Schimmen van Venetië [Bladen uit mijn dagboek LI]	vw 35, p. 387-395
Semiramis	vw 10, p. 41-63
Sennuccio	vw 2, p. 48-54
Sentimentalisme tegen Futurisme [Bladen uit mijn dagboek C]	vw 27, p. 390-395
Sevilla [Bladen uit mijn dagboek LXXI]	vw 35, p. 527-533

Siena	vw 33, p. 171-197
Slangenmaagd en tempelbel [Het snoer der ontferming xxiii]	vw 47, p. 113-127
Sol y sombra [Bladen uit mijn dagboek LXXII]	vw 35, p. 534-541
Sonnetten I-XI	vw 49, p. 73-83
Sonnetten I-VI	vw 49, p. 87-92
Sonnetten I-III	vw 49, p. 93-95
Sonnetten I-X	vw 49, p. 96-105
Stadssilhouet	vw 33, p. 79-96
Stemming op straat [Bladen uit mijn dagboek xxix]	vw 35, p. 263-268
Stervende knaap	vw 49, p. 106
Straatschenderij	vw 49, p. 660
Strooien hoeden [Epigrammen]	vw 49, p. 217-219
Syracuze [Bladen uit mijn dagboek xxxviii]	vw 35, p. 346-352
Tacitus en Suetonius [Romeinsche portretten ii]	vw 46, p. 290-295
Taira en Minamoto [Het snoer der ontferming xviii]	vw 47, p. 59-66
Taormina [Bladen uit mijn dagboek xxxvii]	vw 35, p. 343-345
Tarragona [Bladen uit mijn dagboek LXVIII]	vw 35, p. 505-511
Tentoonstelling in de Terme Diocleziane [Bladen uit mijn dagboek xxii]	vw 35, p. 151-157
'Ter uwer verjaring'	vw 27, p. 321-329
Terug in Florence [Bladen uit mijn dagboek xxvi]	vw 35, p. 250-256
Terug in München [Bladen uit mijn dagboek lvi]	vw 35, p. 443-448
Terug naar de Middeneeuwen [Epigrammen]	vw 49, p. 255-257

Terug in Venetië [Bladen uit mijn dagboek XXXIV]	vw 35, p. 361-367
Theagenes	vw 50, p. 360-366
Thee in Excelsior [Bladen uit mijn dagboek VI]	vw 35, p. 31-34
Tintoretto [Bladen uit mijn dagboek XXXIX]	vw 33, p. 26-32
Toen ik een kleine jongen was...	vw 31, p. 43-51
Toledo [Bladen uit mijn dagboek LXXXII]	vw 35, p. 607-613
Tragiesch diner [Legenden van de Blauwe Kust XIV]	vw 29, p. 126-131
Trinacria	vw 33, p. 332-361
Trouwring [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 168
Tusschen de Ionische zuiltjes	vw 28, p. 153-156
Twee toasten en een toespraak	vw 50, p. 341-345
Uchtend [Gedichten]	vw 2, p. 147
<i>Uit blanke steden onder blauwe lucht</i>	vw 33
Uit de jeugd van San Francesco van Assisi	vw 32, p. 85-103
Uitzichten	vw 6, p. 69-73
Uniform en geen uniform	vw 27, p. 237-243
Un uomo finito [Bladen uit mijn dagboek; Tweede honderdtal III]	vw 27, p. 408-413
Uw glimlach of uw bloemen	vw 2, p. 148
Valencia [Bladen uit mijn dagboek LXIX]	vw 35, p. 512-518
Van dagen en seizoenen [Sprookjes I]	vw 21, p. 91-98
Van de drijvende dingen...[Bladen uit mijn dagboek LIII]	vw 35, p. 410-415
Van de kristallen torens	vw 21, p. 17-29
Van de onzalige erfenis [Sprookjes II]	vw 21, p. 99-117
Van de prinses met de blauwe haren	vw 21, p. 7-16
Van de Reuzen, den Toovenaar en de Jonkvrouw	vw 31, p. 102-108

Van een miljoen, dat Rockefeller zoû kunnen verliezen [Legenden van de Blauwe Kust IX]	vw 29, p. 94-100
<i>Van en over alles en iedereen</i>	vw 35
<i>Van en over mijzelf en anderen</i>	vw 27
Van en over mijne lezingen	vw 49, p. 165-167
Van het altijd verliefde godinnetje	vw 38, p. 106-111
Van het burggraafje	vw 46, p. 276-283
Van Japan naar Singapore	vw 50, p. 380-381
Van Orlandos viooltjes, een geel damasten salon, en mijn spleen [Van en over mijzelf en anderen V]	vw 27, p. 93-110
<i>Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...</i>	vw 25
Van twee gestolen liefdegodjes, die gekocht en verkocht werden	vw 28, p. 108-125
Van vagebonden en schelmen	vw 28, p. 157-185
Vaucluse	vw 2, p. 55-62
Velasquez	vw 46, p. 190-212
Vendetta	vw 27, p. 251-259
Venetië	vw 33, p. 9-14
Verona [Bladen uit mijn dagboek LXIII]	vw 35, p. 416-421
Verwaalde lelies [Het snoer der ontferming IX]	vw 47, p. 31-32
Verzamelingen [Legenden van de Blauwe Kust XIII]	vw 29, p. 120-125
Via Appia	vw 8, p. 42-43
Vijver met karpers en waterval [Het snoer der ontferming XI]	vw 47, p. 33-34
Villa Borghese [Bladen uit mijn dagboek XII]	vw 35, p. 73-74
Villa Madama [Bladen uit mijn dagboek XII]	vw 35, p. 77-80
Vitruvius' <i>Tien boeken over de bouwkunst</i> [Antiquiteiten III]	vw 49, p. 368-374
Viviane	vw 10, p. 11-18

Vliegerpromenade	vw 50, p. 371-373
Vonken en pailletten	vw 31, p. 65-70
Voordeur [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 170
Voorrede [in: <i>Op een dwaalweg</i>]	vw 49, p. 657-658
Voorspel	vw 47, p. 9
Vreemdelingenhaat [Bladen uit mijn dagboek LXXXIX]	vw 27, p. 375-381
Vrouweprofiels [Romeinsche portretten VIII]	vw 46, p. 328-335
Wagners tekst van Der Ring des Nibelungen I-II [Bladen uit mijn dagboek LXI-LXII]	vw 35, p. 477-490
Wanneer ik werk [Epigrammen]	vw 49, p. 258
Weemoed	vw 10, p. 9
Weêr eens Imperia	vw 29, p. 219-226
<i>Wereldvrede</i>	vw 9
Wie de Alhambra bewoonden [Bladen uit mijn dagboek LXXVII-LXXX]	vw 35, p. 578-593
Williswinde. Een Middeneeuwsch Verhaal	vw 10, p. 19-37
<i>Williswinde</i>	vw 10
Winkel-Fransch [Epigrammen]	vw 49, p. 215
Wonen in het buitenland [Legenden van de Blauwe Kust XVI]	vw 29, p. 140-146
Wonen of niet wonen?	vw 35, p. 185-190
Worstelwedstrijd [Bladen uit mijn dagboek XXI]	vw 35, p. 135-142
Wreede portretten I-III	vw 27, p. 444-461
<i>Xerxes of de hoogmoed</i>	vw 41
Y, Ÿ en IJ [Opmerkingen van geen waarde]	vw 49, p. 169
Zeer geachte Spectator	vw 13, p. 273-274

Zeliah	vw 27, p. 51-55
Zenuwen [Epigrammen]	vw 49, p. 215-217
Zermatt [Schetsen en silhouetten van steden]	vw 49, p. 139-145

- Zijn aangenomen zoon vw 50, p. 349-359
- Zondag [Bladen uit mijn dagboek xxvii] vw 35, p. 257-262
- Zoölogische tuin [Bladen uit mijn dagboek xii] vw 35, p. 75-76
- Zuidelijke politie-agent [Epigrammen] vw 49, p. 213
- Zuiver Nederlandsch [Opmerkingen van geen waarde] vw 49, p. 172-173